

MAGYARORSZÁG PÉNZINTÉZETEI

VISSZAPILLANTÁS
HITELVISZONYAINK FEJLŐDÉSÉRE
ÉS
A HAZAI PÉNZINTÉZETEK
NÉGY ÉVTIZED ALATTI MŰKÖDÉSÉRE

AZ
1885. ÉVI BUDAPESTI ÁLTALÁNOS KIÁLLITÁS
ORSZÁGOS BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTE

DR VARGHA GYULA

MINISTERI FOGALMAZÓ

AZ ORSZÁGOS MAGYAR KIRÁLYI STATISZTIKAI HIVATALBAN

BUDAPEST, 1885

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

HOLD-UTCZA 7. SZ.

MAGYARORSZÁG
PÉNZINTÉZETEI.

BEVEZETÉS.

A hazai pénzüintézetek graphikai kiállításának eszméje nem az orsz. statistikai hivataltól ered. GÁMÁN ZSIGMOND ur, a kolozsvári keresk. és iparkamara titkára s Kolozsvár sz. kir. város közgazdasági előadója és KÖVÁRY LÁSZLÓ statistikai tanár pendítették meg az eszmét, hogy a budapesti általános kiállításon a hazai munka mellett a hazai tőke is feltüntetést nyerjen.

A kiállítási országos bizottság két ülésen, melyre a budapesti pénzüintézetek is meghivattak, a kérdést beható tárgyalás alá vette s elismervén egy oly kiállítás czélszerű és hasznos voltát, mely a hazai pénzüintézeteknek s a hitel rendelkezésére álló tőkéknek fejlődését szemlélhető alakban tüntesse föl, a gyakorlati kivittel az *orsz. magyar kir. statistikai hivatal* bizta meg.

A feladat megoldása nem járt minden nehézség nélkül. Hivatalos kimutatásaink csak az alkotmányos korszak kezdetéig, 1867-ig nyulnak vissza; igaz, hogy a hazai pénzüintézetek nagymérvű fejlődése ép e korszakra esik, de azért a munka becsének érzékeny csorbitása nélkül az előbbi korszakok főbb adatai sem látszottak mellőzhetőnek. A hivatalos kimutatás részletessége is hagyott fenn kívánni valót s mindkét irányban új adatgyűjtéshez kellett fordulni.

Az adatgyűjtés csak deczember közepe felé indulhatott meg, a hivatalra nézve elég későn, a pénzüzetekre nézve pedig — melyek évi zárszámadási munkálataikkal valának elfoglalva — a lehető legrosszabb időben. Ennek daczára pénzüzeteink nagy része dicséretre méltó készséggel és pontossággal szolgáltatotta be a kért adatokat, de egy részük vagy későn — számos sürgetés után — vagy hibásan és hiányosan, vagy éppen nem küldötte be, mi nemcsak nagyon hátráltatta a munkát, hanem némileg a munka tervét is megzavarta s egy pár érdekes kimutatás elejtésére kényszeríté a hivatalt.

Mig az új adatok beszerzése miatt végnélküli levelezésbe kellett bocsátkozni, a már meglevő s látszólag kész adatok is több tekintetben gyökeres átdolgozást kívántak. A statistikának legtöbb ága — nemcsak nálunk, hanem külföldön is — az évek során át, a mint fejlődik, tetemes átalakuláson megy át; más elvek, más felfogás jutnak diadalra s az újabb adatok összehasonlítása a régiekkel, ha nem akarunk hamis következtetésekre jutni, csakis beható kritika, sokszor fáradságos átdolgozás mellett lehetséges. Így volt ez a jelen alkalommal is s nem csekély munkába került magának a nyers anyagnak hiteles összeállítása.

Az elkészült graphikai kiállítás, úgy a mint az a hazai pénzüzetek áldozatkészségéből épült külön pavillonban helyet foglal, bár teljesnek nem nevezhető, hitelügyünk fejlődését meglehetősen bemutatja. Nem csekély érdeme, hogy a főbb adatokat, az első valódi pénzüzet megalakulásától, 1840-től vezeti le.

A graphikus és kartographikus rajzok legnagyobb része kicsinyített alakban e műhöz is mellékelve van. Jóformán csak azok maradtak el, melyeknek technikai kivitele akadályba ütközött,

igy az egyes *pénzintézetek* keletkezése és megszűnése s fennállásuk időtartama; a takarékpénztárak és bankok 1883. évi tiszta jövedelme és kifizetett osztalékaik; a postahivatalok és a takarékbetéti üzlettel foglalkozó pénzintézetek feltüntetése; a saját és idegen tőkék fejlődésének kimutatása. Elmaradt — természetesen a technikai kivitel lehetetlensége miatt — az egész graphiai kiállítás fénypontját képező két plastikai térkép, melyek közül az egyik a különböző jellegű pénzintézetek külön-külön összesített forgalmi tőkéjének nagyságát mutatja az egyes községek szerint, a másik pedig a budapesti pénzintézetek forgalmi tőkéjét. Az előbbi nemcsak a pénzintézetek megoszlását teszi szemlélhetővé, hanem világos képben felmutatja, hogy a hitel rendelkezésére álló tőkék, hol és mily összegekben halmozódnak fel, megmutatja Budapest roppant mérvű központi túlsúlyát, mely mellett még a tekintélyesebb helyi központok is egészen eltörpülnek.

A kiállítási országos bizottság határozatából a graphikai kimutatások kiegészítéseül a jelen statistikai munka szerkesztett és szerkesztésével dr. VARGHA GYULA ministeri fogalmazót bízam meg.

Mennyire felelt meg megbízatásának e fiatal jeles tehetség, mutatja maga a mű, mely bár nem kíván nagy igényekkel lépni fel, nem szorítkozott csupán a graphikai táblák magyarázatára, melyek különben is önmagukat magyarázzák, sem a számadatok száraz felsorolására. A mennyire az idő- és térszűke engedte, a hazai hitelügy fejlődésének vázlatos történetét is felölelte, a főbb mozzanatok kidomborításával igyekezvén a fejlődés hosszú országútján mértföldmutató-köveket állítani fel.

A hivatalos statistikai kimutatások felhasználásán kívül a mű szerkesztője figyelemmel volt még a pénzintézetek alapszabályai

és üzletjelentéseire, iparkamarai jelentésekre, a hazai régibb és újabb statisztikai s nemzetgazdasági munkákra és értekezésekre. Köszönet illeti azon pénzügyintézeteket, melyek régi kímutatásaik és alapszabályaik beküldésével igen becses forrást nyújtottak, s köszönet illeti a Pesti magyar keresk. bank érdemes elnökét, kunhalmi RÓSA LAJOS urat, ki az első magyar pénzügyministernek KOSSUTH LAJOSNAK a magyar bankjegyek kibocsátása tárgyában a pesti kereskedelmi bankkal kötött szerződését, továbbá saját érdekes följegyzéseit a bank történetéről kitűnő szivességgel a szerkesztő rendelkezésére bocsátotta.

Legyen szabad végre a budapesti általános kiállítás országos bizottságának nevében köszönetet mondani mindazon hazai pénzügyintézeteknek, kik elismerésre méltó áldozatkészséggel járultak a hazai pénzügyintézetek graphikai kiállításának megvalósításához.

BUDAPESTEN, 1885. április havában.

Keleti Károly,

ministeri tanácsos,

az orsz. magy. kir. statisztikai hivatal főnöke.

ELSŐ FEJEZET.

Hazánk közgazdasági állapotai a mult században s a jelen század elején. — A tőke-képződés és a hitel akadályai. — Nemzeti ébredés, gr. Széchenyi István föllépte. — Hiteltörvények.

A magyar hitelügy története, épu gy mint a hazai pénzintézeteké, csak a negyvenes évekkel kezdődik, a megelőző korban a szó valódi értelmében vett hitel, az a termékenyítő és erőhatványozó hatalom, mely a modern nemzetek közgazdasági fejlődésében csodákat művel, hazánk határain belül csaknem teljesen ismeretlen volt.

Hitel csak ott fejlődhetik, hol a nemzeti szorgalom már előzőleg tőkéket halmozott fel, vagy legalább is megkezdte a tőkegyűjtés processusát, hol a forgalom gyorsasága élénk pezsgésben tartja a közgazdasági erőket s hol czélszerű törvények állnak örül, megvédeni minden káros behatástól a hitel érzékeny növényét. Hazánkban mindez hiányzott. Népünk szegény volt és elmaradott, tőkegyűjtésre sem ösztön, sem alkalom, a forgalom nehéz bilincsekbe verve tespedett, hiteltörvényeink nem voltak, hiányukat még súlyosbitotta a rossz törvénykezés s egész közgazdaságunk csikorgott az elavult rozsdás intézmények békójában.

A hódító ozmán-hatalommal folytatott évszázados élethalál-küzdelmek, melyekhez fogható pusztító és népirtó harcokat Nyugot-

Európa boldog nemzetei nem ismertek, Magyarország tekintélyes részében csaknem teljesen megsemmisítették az emberi szorgalom művét. Vetéseinket barbár harcosok paripáinak patkói tiporták el, városaink- és falvainkat rabló-hadak üszke hamvasztotta el, martalócz csapatok ezrenként hajtották el rabszíjra fűzve a föld népét s az elhagyott szántó-földeket magas fű és vad bozót verte fel, vagy a folyók kiöntései borították el s változtatták süppedékes ingoványok- és mocsáros nádasokká. Majd a TÖKÖLI és RÁKÓCZY-féle szabadságharczok pusztító tüze lobogott végig, főleg az ország azon részein, hová az ozmánok dühe el nem hatott s hol az ipar és kereskedelem s a vagyonosság még nem volt egészen megsemmisülve, de az 1711-kisatzmári béke végre meghozta a kívánt pihenést a nemzetnek s 1717-től fogva a század egész folyamában ellenséges hadak nem tiporták Magyarországot földjét.

A történelem arról tanuskodik, hogy életerős nemzetek gyorsan kiheverik a súlyos katasztrófákat; a béke éveiben a romok újra épülnek, a megsemmisült értékek helyett újat teremt a munkásság és szorgalom s a nemzeti vagyonosság rövid idő alatt ismét eléri, sőt meg is haladja azt a fokot, melyen a katasztrófa előtt állott.

Hazánkban nem egy gyorsan átvonuló vihar rombolását, hanem százados emésztő küzdelmek pusztító és elerőtlenítő hatását kellett helyrehozni, a mi természetesen hosszabb időt kívánt, de azért nálunk is a béke beálltával kétségbevonhatlan haladást látunk s bármily áldatlan volt e kor nemzetiségünkre nézve, az anyagi jóllét tetemesen gyarapodott s zilált közgazdasági viszonyaink consolidálódni kezdtek.

E korban kezdődött meg a középkori magyar állam átalakulása modern állammá. Az átalakulás gyors és szerencsés lefolyásának sok akadálya volt, s ez akadályok között legfőbb a kölcsönös bizalmatlanság az intéző hatalom és a nemzet közt. Egy szabadságára és nemzetiségére féltékeny nemzet, mely folyvást a főhatalom

absolutisticus túlkapásai ellen kénytelen küzdeni s védekezni a beolvasztási kísérletek ellen, nem ér rá anyagi helyzetének javítására s elavult intézményeinek a korszellemhez való idomítására, a mult idők épületéből fenmaradt romokban nem a szabad mozgás akadályát, hanem az alkotmány bástyáit látja, melyeket elhordani, hogy új palotát rakjon helyére, szentségtörésnek tartaná. Ez lassította meg főleg nálunk a XVIII. század első felében az anyagi haladás ütemét s nem engedte, hogy középkori intézményeink átalakittassanak s hazánk a naturálgazdálkodás alacsony fokáról a pénz- és hitelgazdálkodás magasabb fokára lépjen.

A század második fele még kedvezőtlenebb volt Magyarországra, mert megkezdődött az a kizsákmányoló gyarmati politika, mely hazánk érdekeit az osztrák örökös tartományok érdekeinek áldozván fel, legfőbb oka lett Magyarország ipari, kereskedelmi s vagyoni elmaradottságának.

A XVIII. században, főleg annak közepétől fogva, Nyugot-Európa nemzeti az ipar terén roppant haladást tettek, ez Ausztriában is felköltötte a vágyat az ipar megteremtésére, s kezdetét vette az ipar mesterséges ápolása, miben főszerepet a védvámok játszottak. MÁRIA TERÉZIA e célra 1746-ban Bécsben egy kereskedelmi tanácsot alakított s hatóságát kiterjesztette Magyarország vámügyének szabályozására is. Hazánk nem csak a külföldtől volt elválasztva egy, az osztrák tartományokkal közös vámvonal által, hanem a harminczadok ez utóbbiakkal szemben is elzárták, sőt a közbeeső vámvonalon kívül III. KÁROLY az általa alakított *temesi bánságot*, továbbá Alsó-Tótországot és Erdélyt is egy belső vámvonal által különözte el az anyaországtól.

A kereskedelmi tanács oly vámrendszert léptetett életbe, mely kizárólag a német örökös tartományok iparának védelmére kívánt szolgálni. Azon iparcikkek behozatalát, melyeket már az osztrák

tartományok is képesek voltak előállítani, 30—60%-os vámtételekkel sújtotta, azon magyar nyerstermények kivitelét pedig, melyekre az osztrák iparnak szüksége volt, minő a gyapjú, len, kender, nyers bőrök stb., részint igen súlyos vámtételekkel nehezítette meg, részint egészen megtiltotta. De az osztrák tartományok felé sem volt szabad Magyarország kivitele, terhes vámtételek sújtották terményeinket, melyek azon kívül még különféle földesuri, tartományi, határszéli stb. adókkal rovattak meg. A vámtételek magasságánál még inkább megrontotta kereskedelmünket azok bizonytalansága. A kereskedelmi tanács a harminczadot úgy igazgatta, hogy a német-csehi gyárosok és fogyasztók szabhassák meg a magyar termények árát, a bevitt mennyiség pedig a német termelők javára mérsékeltesék.

Ez ellenséges vámpolitika nehéz békójában a forgalmi élet csaknem egészen megdermedt. A kereskedelmi tanács még csekély forgalmunkat is az osztrák kereskedők kezébe játszotta. A külföldről behozott cikkek, melyek Ausztriában csak 5, 10, 20%-os vámmal rovattak meg, Magyarországon általában 30%-kal sújtattak, ha azonban a magyar kereskedő az osztrák kereskedők közreműködésével szerezte be azokat, a visszafizetési állomásokon a külföldi vámból 5%-ot visszacapott. Kiviteli kereskedésünknel hasonló mostoha eljárásban részesültek üzletembereink, például a szarvasmarhát a magyar kereskedők csak Bécsig hajtathatták, a bort vizen szintén csak odáig vihették, stb. — S hogy a zaklatás teljes legyen, Ausztriával való forgalmunkban a harminczadok szintén mindent elkövettek az osztrák kereskedők emelésére s a magyar kereskedők elnyomására.

Ily körülmények közt sem az ipar, sem a kereskedelem nem vehetett nálunk nagyobb lendületet. Külföldi gyárosoknak semmi kedvük sem volt közöttünk megtelepedni, azon terhek miatt, melyeket a harminczad

és vámrendszer a magyar készítményekre vetett, itt benn pedig hiányzott a tőke és szakértelem, hogy hazai iparunk kiállhassa a versenyt az osztrák tartományok sokképen kegyelt iparával, kereskedőink viszont apró árusai lettek az osztrák nagykereskedőknek, szóval az iparos- és kereskedő-osztály, mely a hitel hatalmát legkorábban felismeri s legkönnyebben tudja érvényesíteni, nálunk nem tudta felküzdeni magát arra a polczra, melyet közgazdaságunkban betölteni hivatva lett volna, s a szerencsétlen gazdasági politika következtében szomorú jelentéktelenségben sinlődött.

De nemcsak iparunk- és kereskedelmünk szenvedett az ellenes vámpolitika miatt, a mezőgazdaság kifejlését is tetemesen gátolta az s nem engedte, hogy a földbirtokos osztály kezében, mely a legfontosabb helyet foglalta el társadalmunkban, tőkék képződhessenek. Belül az országban iparhiányban a nyers anyagok fogyasztása csekély volt, Ausztria kezdetleges iparával szintén nem volt elég gazdag vevő, s a külföld-fogyasztóit ránk nézve elveszettnek tekinthettük. — Az osztrák védvámok miatt ugyanis a külföldi államok visszatörlesztésekkel éltek s ez nem Ausztria iparát sújtotta, mely saját fejletlenségénél fogva e retorsiók nélkül sem állotta volna ki a versenyt a külföldi készítményekkel, hanem sújtotta Magyarország nyers terményeit. — Így szorult ki a magyar bor Porosz-Sziléziából s Orosz-Lengyelországból, honnan a megelőző korszakban annyi arany folyt Magyarországra.

1775-ben megszűnt a kereskedelmi tanács, de a rendszer ugyanaz maradt s Ausztria kizsákmányoló gyarmati politikája tovább is érvényben maradt Magyarországgal szemben. — II. JÓZSEF alatt még súlyosbított s később sem sikerült a nemzet minden erőfeszítésének leverni e nehéz bilincseket; csak a jelen század elején történtek némi könnyebbitések, de korántsem oly mérvűek, hogy hatásuk alatt számbavehető javulás állott volna be forgalmunkban. — Az 1808-ban

támadt élénk átmeneti kereskedelem egészen külső oknak, a szárazföldi zárlatnak volt következménye, melyet NAPOLEON Anglia megalázása végett állított fel. A levantei kereskedelem ekkor hazánkban keresztül vette útját s részben alapját veté meg Pest későbbi emelkedésének. De a mint a zárlat megszűnt, vele együtt megszűnt az élénk transitó-forgalom is, mely pillanatig új életre villanyozta kereskedelmünket.

A magyar érdekeknek megfelelő vámleszállítás 1824., illetőleg 1828-ban lépett életbe, mi csakhamar külkereskedelmünknek jelentékeny gyarapodását vonta maga után.

A visszas vámrendszer az által, hogy veszedelmes gátja volt a közvagyonosodás kifejlésének s az ipar és kereskedelem felvirágzásának, közvetve hitelviszonyaink fejlődését is megakasztotta, de az, a mi zsenge hitelünket alapjában támadta meg, az államkormány szerencsétlen pénzügyi operációja, a papírpénz s ennek devalvációja volt.

Hazánkban a pénzverés joga mindenkor a fejedelmi jogok közé tartozott, biztosítván törvényeink az országgyűlés ellenőrzési jogát is. A pénzverési regále azonban nem terjedt ki a papírpénz kibocsátására s törvényeink más pénznemet, mint aranyat és ezüstöt el nem ismertek.

1740-ben a conventió pénzarány hozatott be, mely szerint egy kölni márka finom ezüsből 20 forintot vertek s e pénzarány nálunk bár törvényesítve nem, de mindig gyakorlati érvényben volt.

Az arany és ezüst legnagyobb részét Magyarország és Erdély bányái szolgáltatták. Évenként átlagosan 5563 gira arany, vagyis 2.936,000 pengő forint s 70,000 gira ezüst, vagyis 1.400.000 frt, összesen tehát 3.436,000 pengő forint folyt hazai bányáinkból az államkincstárba, míg az osztrák arany- és ezüst-bányákból összesen csak 338,000 pengő forint értékű nemes fém került ki.

A Magyarországon termelt nemes fémek egy részét Kőrmöcsbányán verték pénzzé, legnagyobb része azonban rudakban az alsó-ausztriai pénzverdébe vitetett s onnan került forgalomba.

A conventiós pénzláb behozatalától a jelen század negyedik tizedéig a következő pénznemeket verték:

Aranyból:

császári vagy *kőrmöcsi aranyat* 4 frt 30 kr. s *duplonokat* 9 frt conventiós értékben. Ausztriában vertek *souverain d'or-t* 13 frt 20 kr. s fél *souverain d'or-t* 6 frt 40 kr. értékben.

Ezüstből:

tallért 2 frt értékben, *1 forintosokat* 60 krral (német forint) s $\frac{1}{2}$ *forintosokat*, *huszasokat* (20 krral) és *tizeseket* (10 krral), továbbá 17 kros (máriás) 15, 7, 5 és 3 krajczáros darabokat.

A *rézpénzek* nem tartoztak a törvényes pénznemek közé, ezeket az 1761. márczius 16-án kelt patens hozta forgalomba. A rézpénznek három faja fordult elő, u. m.:

a) A *régi nehéz váltópénz*, mely a jelen század első tizedében már csak elvétve forgott, s melyből a következő darabok verettek: *krajczár*, 60 tett belőle egy német forintot, *poltura* = $1\frac{1}{2}$ kr., *fél-poltura* (Gröschel), *batka*, miből 5 drb. 3 krt, 100 pedig 1 német forintot képviselt és *fél batka*.

b) A múlt század végétől kezdve vert s a réginél könnyebb rézpénz és pedig *krajczárosok* 1800-ból, *három-krajczárosok* vagy *garasok* a nehezebbek 1799-ből, a könnyebbek 1800-ból, *hatkrajczárosok* mind 1800-ból.

c) Az 1807-től fogva vert könnyű darabok, melyek a kis bankók kiszorítása végett hozattak a forgalomba, 15 és 30 kr.-os, vagyis *negyed- és félforintos* darabokban.

E valóságos pénznemekén kívül voltak még *képzelti* pénzek, melyek szerint a számitás szintén divatos vala. Ilyen volt a *paraszt*

forint, mely főleg a Szepességen a gyolcskereskedésben dívott s 49½ krt vagy 33 polturát tett, a *magyar* vagy *kurta forint*, 33½ poltura, vagyis 50 kr. conventiós pénzben; a *vonásforint*, annyi mint 3 máriás, vagyis 51 kr. Marhakereskedésben, különösen az ország belsejében gyakran szerződtek e pénznemben s a század elején még nagy divatban volt, de az 1 frtos bankóczédulák özöne, a máriások hiánya s az 1807. 22. törv.-czikk intézkedése, mely minden más forint kizárásával a rénusi forintot rendelte értékegységnek, kiszorítá a divatból; a birodalmi tallér annyi mint 1½ frt, azaz 90 kr., végre az *ort*, félparasztforint, rendesen 12 kr., szintén a Szepességen volt divatos.

Az állam, illetőleg a bécsi kormány, papírpénzt 1762-ben bocsátott ki először. E *bankóczédulák* neve alatt ismeretes állami papírpénznek ércfedezete nem volt ugyan, de minthogy az állam, bizonyos meghatározott pénztáraknál ezüstre mindenkor beváltotta, mindenki készséggel elfogadta s a forgalomban ágió nélkül helyettesíté az ércpénzt. Ebből 1777. végén még alig 4 millió volt forgalomban, s bár évről-évre szaporodott, de nem ijesztő mérvben, 1781-ben 7·7 millió, 1785-ben 12·8 millió, 1790-ben 20·2 millió bankóczédula volt kibocsátva.

A francia háborúk, melyek oly roppant vér- és vagyonáldozatot róttak a monarchia népeire, megcsökkentették az állam hitelében vetett bizalmat s a bankóczédulákat tömegesen kezdték bemutatni a kijelölt állampénztáraknál beváltás végett. 1795-ben 35·5 millió bankóczédula volt forgalomban s az állampénztárak nem lévén képesek a kívánatoknak megfelelni, a beváltást egyidőre felfüggesztették. Ezen intézkedés azonnal maga után vonta a bankóczédulák diságióját, mely eleinte csekély volt, de a mint egy, az 1797 tavaszán kelt pátens még a magánosok közt történő fizetéseknél is kényszerelfogadással ruházta fel a teljesen fedezetnélküli papírpénzt, értékük az ezüsthöz képest napról-napra hanyatlott. A mily roha-

mosan emelkedett a kibocsátott bankóczédulák mennyisége, értékük ép oly rohamosan szállott alá. 1800-ban már 200·9 millió frt bankóczédula volt a forgalomban, 1805-ben 377·1 millió, 1807-ben 500 millió, 1810-ben pedig 1060·7 millió forint. Ez óriási bankó-özönben értékük annyira alászállott, hogy utolja felé névértékük 10, sőt 8 százalékára süllyedtek s 1000—1200 frt bankóczéduláért alig lehetett 100 frt ércpénzt kapni. Ez abnormis állapot, mely a közgazdasági és magánviszonyokat egészen megzavarta, s az államnak is rop-pant károkat okozott az által, hogy az adó ezen elértéktelenedett pénzben folyt be, gyors orvoslást kívánt. A bécsi kormány már 1807-ben elhatározta egy 75 milliós kényszerkölcsön felvételét, a vám-, dohány- és sóregálék jövedelme pedig pótladók kivetése által fokoztatott. A magyar országgyűlés ellenben a kincstár bajainak orvoslására a nemzet ingatlan javainak század-, ingójavainak pedig hatodrészt ajánlá meg. A tervezett kényszerkölcsön nem sikerült s újabb pátensek adattak ki, melyek elrendelték, hogy a forgalomban levő ezüstpénz kamatozó kincstári utalványokkal váltassék vissza, másfelől pedig a kormány némi ércalap előteremtése végett nagyobb önkéntes kölcsönre buzdítá az arany- és ezüsteszközök tulajdonosait.

Minden kísérlet hiába volt s a kormány végre a legdrasztikusabb szerhez fordult s az 1811. február 20-án kelt pátens, mely az egész monarchiában kihirdettetett, kimondá, hogy a bankóczédulák értékük egy ötödere szállittatnak le; a forgalomban ily leszállított értékkel 1812. január 31-ig maradnak, azontúl váltójegyekkel (Einslösungsscheine) cseréltetnek ki, s ezen névleg teljes ezüstértékű váltójegyek maradnak forgalomban, mint egyetlen papírpénz. A pátens kimondta továbbá, hogy a váltójegyek csak a bankóczédulák beváltására szükséges mennyiségben bocsáttatnak ki, s minthogy a forgalomban volt bankóczédulák névértéke 1,060.798,753 frtra rugott, az új váltójegyek mennyisége sohasem haladhatja meg a 212.159,750 frtot,

sőt kilátásba helyezte azt is, hogy lassanként a váltójegyek is be fognak vonatni s a szükséges ércalap előteremtése után ércpénzzel helyettesíttetnek.

Egyidejűleg a rézpénz értéke is leszállítatott, a 30 krosból 6 kr., a 15 krosból 3 kr. lett, a hat, fél- és negyed-krajczárosok pedig a pénzforgalomból kiküszöböltettek s saját rézértékük szerint beolvasztattak. Ily módon a forgalomban volt 80 millió forint rézpénz értéke 16 millió frtra devalváltatott.

A pénzviszonyok ily erőszakos átalakítása a közhitelt egészen megrendíté s a magánosok szerződéses viszonyait teljesen összekuszálta. Hogy ez általános fejetlen zavarból, mely a pereskérdések egész raját zúditotta volna fel, némi kiigazodás legyen, az 1812. augusztus 1-én kibocsátott pátens kimondta, hogy minden pénzbeli szerződés, mely 1799. előtről kelt, az új váltójegyek ugyanannyi névértékével egyenlítettessék ki, akár bankóczédulában, akár aranyban, ezüstben köttetett, kivéve, ha a pénznem határozottan megjelöltetett, a melyben a fizetésnek történnie kellett. Az 1799. után keletkezett tartozások kiegyenlítésére nézve a pátens egy skálát (az ugynevezett bécsi skála) hirdetett ki, melyben 1799. januártól 1811. márcziusig hónaponként kimutattatott a papírpénznek az ezüsthöz mért átlagos árfolyama, mely az egyes évek január havában következőleg alakult:

Év	Ezüst-árfolyam bankóczédulákban	Év	Ezüst-árfolyam bankóczédulákban
1799.....	103	1806.....	147
1800.....	113	1807.....	190
1801.....	116	1808.....	204
1802.....	119	1809.....	221
1803.....	130	1810.....	469
1804.....	134	1811.....	500
1805.....	133		

Végre a pátens az 1811. február 20-ka után kelt szerződésekről is intézkedett, meghagyván, hogy minden tartozás, az új váltópénzben

teljes névérték szerint egyenlítették ki. Minden kötelezvényt, mely másként intézkedik, eleve érvénytelennek nyilvánított.

Ezen utóbbi intézkedés azt czélozta, hogy az új papírpénz, melynek reális alapja ép úgy nem volt, mint az előbbinek, némileg biztosítsák az árfolyam-csökkenéstől.

A törvénytelen rendelet már magában is sérelmes volt, s az 1812-ki országgyűlés annál kevésbé akarta megadni hozzájárulását, nehogy ez által magát a törvénytelen pénzrendszert is sanctionálni látszassék. A magánosok szerződéses viszonyainak szabályozását tehát az ingadozó papírpénz helyett az ezüst-értékre akarta fektetni. A kormány azonban nem engedett, az országgyűlés hozzájárulása nélkül is érvényt szerzett a pátensnek s a megyéket ismételt pressióval és fenyegetésekkel utoljára is rákényszerítette a törvénytelen rendelet kihirdetésére.

De a kormány törekvése sikertelennek bizonyult, az új váltójegyeket már kibocsátásuk évében csak 217 diságió mellett lehetett ezüstre váltani. A következő évben ugyan, minthogy a kormány ígéretéhez képest 212 milliónál nem tartott több váltójegyet a forgalomban, az ezüst-ágió 137-re szállott le, de a javuló viszonyokat csakhamar végkép megzavarta a bekövetkezett francia háború. A kormány, bár ünnepélyes ígéretet tett, hogy több papírpénzt nem bocsát ki, mint a mennyi a bankóczédulák beváltására szükséges, ismét rálépett a yeszedelmes lejtőre, más név alatt ugyan, mert az új papírpénzt előlegezési jegynek (*Anticipationsschein*) keresztelte, de azért ismét csak értéktelen papírpénzt bocsátott ki, s oly mértékben, hogy 1815-ben már 610 millió, 1816-ban pedig 638·7 millió forint volt belőlük a forgalomban s az ezüstárfolyam 351-re emelkedett. — Ez új papírpénz-özön s annak nagymérvű elértéktelenedése maga után vonta a *második devalvációt* s 1816-ban a váltójegyek, melyeket öt év előtt az állam teljes ezüst értékben ígért beváltani, névértékük

$\frac{2}{5}$ részére szállítottak le, úgyhogy az akkor alapított osztrák nemzeti bank ezüst-értékű bankjegyeiből 100 forintnak 250 forint váltópénz felelt meg.

Ily pénzügyi katastrophák még ott is aláássák a közhitelt, hol a nemzeti szorgalom már jelentékeny tőkéket halmozott fel, s hol jó hiteltörvények s igazságos és gyors törvénykezés oltalmazták a hitelezőt. Nálunk semmisem volt, a mi a kétszeres devalváció pusztító hatását mérsékelhette volna. — Hiteltörvényeink egyáltalában nem voltak, magánjogi törvényeink és törvénykezésünk pedig, csak az adós érdekét igyekeztek megvédeni, a hitelezőt ellenben elnyomni, megkárosítani törekedtek, a nélkül, hogy ez által valódi szolgálatot tettek volna a hitelre szorulóknak. Hazánkban, a mi kevés tőke volt, annak is legnagyobb része bizalom hiányában el volt veszve a hitelre nézve. A kinek pénze volt, inkább rejtegette és hevertette kamat nélkül, semhogy kölcsön adta volna, mert félt, hogy tőkéje is oda vész, vagy végtelen pörökbe bonyolódik miatta. Így a pénz kiszorulva a forgalomból, egy helyütt holtan hevert, míg máshol a legégetőbb szükség volt rá.

A törvény a kamat-lábat is meghatározta s elég alacsonyra szabta, de ebből is több kár folyt, mint haszon; mert a kik félték a törvény szigorú büntetésétől, pénzüket a törvényes kis kamatra, a különben is bizonytalan hitelviszonyok közt inkább nem kölcsönözték ki, a merészebbek ellenben annál nagyobb kamatot szedtek, hogy compensációt nyerjenek benne a fenyegető büntetésért s tőkéjük esetleges odaveszéseért. Így a törvény által üldözött uzsora titokban annál kiméletlenebbül űzte pusztításait.

De a mi nálunk a hitelt alapjában támadta meg, az a törvénykezés végtelen lassúsága és hallatlan önkénykedése volt. Ha a hitelező kielégítéseért pört kezdett, ez a pör egész végtelenig nyult. Sok idő telt bele, míg minden apellátán keresztül ment s még akkor

is, a végrehajtásnál a birtokos 200 forint büntetés mellett mindig opponálhatott, »az oppositionalis pört, kivált ha egy jóltevő országgyűlés vagy insurrectio jött közbe, néhány esztendeig ismét elhúzhatta«, úgy hogy sokszor az első helyen betáblázott hitelező husz esztendei pörlekedés után sem jutott pénzéhez. S ha utoljára a végrehajtás mégis megtörtént, a felperes önkényesen becsült csekély értékű birtokkal szokott kielégíttetni, de ezt sem kapta tulajdonul, hanem csak birói zálogban, s »abban csak úgy ült, mint a nyúl bátortalan fekhelyében, mert abból is minden pillanatban kiugraszthatta — s főkép, ha nem nemes — az exequálnak minden rokona, szomszédja, minden nemes, vagy a fiskus«.

Hogy a hitelező jogos követeléseért törvény által neki ítélt birtokban sem érezhette magát biztonságban, két elavult intézményünk, az ősiség és fiskalitás okozta. Rendes körülmények közt a földbirtok nyujt legerősebb biztosítékot, nálunk a földbirtok biztosítékul egyáltalán nem szolgálhatott. Az 1723 : cvii. törvenyczikk elrendelte ugyan a betáblázásokat, de azért csak a városi hypothéka volt az, mire a hitelező egész bátorsággal nyujthatott kölcsönt. A paraszt nem köthette le telkét, mert annak csak haszonélvezője volt, a nemesi birtokot védte az ősiség, a donáczióális jószágot pedig a fiskalitás is, s ha birtokos kölcsönt kapott, azt személyi hitelének, nem birtokának köszönhetette. A nemesi birtokra nyujtott hitelnek egyetlen szokott módját, mely századok óta divatozott s a század elején is gyakorlatban volt, az ősi jószág zálogba adása képezte, melynél a tulajdonos a kölcsönt 32 évre vette fel, s ez ideig a zálogos jószágot a hitelező birtoklásába bocsátotta. Ha a kiváltás a 32 éven belül meg nem történt, megkezdődtek a végtelenig nyuló zálogváltó perek.

A földhitel hiányát azonban birtokos osztályunk e korban még nem nagyon érezte meg. »A közép-birtokos osztály — úgymond gróf Lónyay — nemzetünknek akkor (1830. előtt) egyedül tevékeny

része, a régi megszokott mód szerint saját birtokán *ex nobili officio* a megyei ügyekkel foglalkozott s többnyire ur volt, függetlenül, gond nélkül élt és a hitelt nem vette igénybe. Adó nem nyomta vállait, több termett birtokán minden befektetés nélkül, mint mire szüksége volt; ha pénze nem is — de volt mindene, mi a független és gond nélküli életre szükséges; fényűzést nem ismert, kényelem után nem vágyódott és megelégedett azzal, mivel apja és ősapja megérték. De minek is termelt volna többet, mint mennyit fogyasztani képes volt? Hiszen az ország legnagyobb részében a földművelés termelvényei tovaszállíthatók — és így eladhatók nem voltak. Birtokának azon részei, melyek felszántattak, a területnek aránylag csekély részét képezték és a juh- és marhatartás rendesen megadta azon jövedelmet, mely készpénzben igényeltetett. A gazdagság nem annyira a művelhető területtől, mint az urbéri erők mennyiségétől függött; az urbéri erő százankint állt ki a csekély terület hanyag megművelésére és gyakran az, a mi egy kedvező évben termett, nem egy év szükségleteinek fedezésére volt elegendő. Fennállt az ősiség, mely a fiúagnak örökségét biztosítja és így voltak esetek, hogy nyolcz századon keresztül mindig egy család kezében maradt egész a legújabb időig az ősi birtok.«

A földbirtok, minthogy nem bontakozott még ki a középkori hűbéri intézmények kötelékeiből s rajta extensiv natural-gazdaság űzetett, elég könnyen nélkülözte a pénz- és hitelgazdaság éltető lelkét a jó hiteltörvényeket; kereskedelmi forgalmunk azonban nagyon is érezte a hiányt s már a mult század végén kiküzdte magának a legszükségesebbet, ha nem is a kellő formában. Mint a folyásában eltorlaszolt víz, oldalt tör utat a lefolyásra. Már az 1790. évi LXVII. törvénycikk által kinevezett országos választmány, mely azon megbízást nyerte, hogy a hazai ipar és kereskedelem akadályait vizsgálja meg s azok elhárításának módozatairól javaslatot terjesztszen

az országgyűlés elé, s a mely választmány előzőleg meghallgatta a nevezetesebb kereskedelmi városok kereskedőinek véleményét, indítványozta a váltótörvények meghonosítását s munkálataiban egy javaslatot is dolgozott ki. A törvény nem jött létre s az 1792-ki országgyűlés azt határozta, »hogy mindazok, kik kereskedési szerződéseket kötven, magukat a német örökös tartományokban fennálló váltótörvényeknek alávetik, vagy az osztrák váltótörvényisékek alá tartozó kereskedőkkel társaságba lépnek, vagy a fizetést az örökös tartományokban bizonyos helyen ígérik teljesíteni, s azok is, kik saját törvényeséükről való lemondással s az idegennek elismerésével egyszerű kölcsönt vesznek, az idegen törvényisékek bírósága alá tartoznak, s ezek ítéletét a hazai hatóságok végrehajtani tartoznak, a mennyiben az elítelt fél magát szabadon kötelezte s ez ítélet által hazai törvényeink szerint harmadik személy joga nem sértetik«. Ez igen fontos intézkedés volt, mert megnyitotta hazai kereskedőink előtt a kereskedelmi hitel legbővebb forrását, a váltóhitelt.

Az 1790/1-ki országgyűlésen fölébredt reform-szellem nem szorítkozott csupán a politikai kérdésekre, hanem a gazdasági kérdések megoldását is maga elé tűzte s a fentemlített választmány behatólag foglalkozott a harminczad elveinek szabályozásával, a közlekedés akadályainak elhárításával, a kézművek és gyárak gyarapításának módjaival, a mezőgazdaság emelésére teendő intézkedésekkel, egy országos pénztár szervezésével. De a reformszellem csakhamar kialudt s a nemzet politikai életét megzsibbasztó reactio gazdasági téren is bevágta a haladás útját s egész 1825-ig a nemzet egy lépést sem tett előre a haladás ösvényén.

Az 1825-ki országgyűlésen a hosszú, dermesztő álomból fölébredt nemzeti közszellem, gyorsan vitte az országot a politikai és közgazdasági átalakulás felé. Bár a kiváltságos osztályok tömegét még nem hatotta át a szabadság sugara, de mindinkább nőtt a szabadság

és emberiség azon lelkes bajnokainak száma, kik bátran fölemelték szavukat a jobbágyság eltörlése, a közteherviselés, törvény előtti egyenlőség stb. mellett, s igyekezett leverni a középkori intézmények nehéz békóját, melyek az ország politikai és gazdasági fejlődésének oly veszedelmes akadályai valának.

A zászlót gróf SZÉCHENYI ISTVÁN ragadta kezébe. Attól kezdve, hogy a magyar tudományos Akadémia megalapítására felajánlá jószágainak egy esztendei jövedelmét, erős agitációt kezdett társadalmi téren az álomba merült nemzet fölrázására.

Rajongva csüngött nemzetén, de éles gyakorlati eszével belátta, hogy annak lételét csak a vagyonosság és műveltség biztosítja. Magyarországot vagyonossá és művelté tenni, ez volt a cél, melyet maga elé tűzött, ezen munkált, ezért küzdött lángesze összes erejével.

Mindenekelőtt a hiányzó közszellemet akarta megteremteni. Mindjárt az 1825-ki országgyűlés megnyitása után Pozsonyban egy clubot, majd az országgyűlés szétoszlása után Pesten egy casinót alapított, hogy legyen hely és alkalom az eszmesurlódásra, a haza dolgainak s társadalmi kérdéseknek megvitatására. Majd lótenyésztési társulatot létesített, melyből később a hazának annyi jó szolgálatot tett gazdasági egyesület alakult.

De reformátori pályáját gróf SZÉCHENYI tulajdonképen a »Hitel« című epochális munkájának közrebocsátásával kezdte meg 1830-ban. Ebben lerombolni igyekezett a korhadt multat, hogy egy fényes jövőt rakjon helyébe. Megtámadta a hűbéri birtokrendszert, az ősiséget, mint főokát a hitel hiányának s a földbirtok rossz kezelésének; megtámadta adóssági törvényeinket s perrendszerünket, az urbéri rendszert és a robotot. Rámutatott, hogy a földművelés, ipar és kereskedelem hátramaradásának okai nemcsak az ellenséges külviszonyokban rejlenek, hanem minmagunkban is, kijelölte az irányt, melyben haladnunk kell, feltüntette a teendőket, melyek által hazánkat nagygyá

tehetjük. A »Hitel«-t gyorsan követte a »Világ« és »Stadium«. E műveiben eszméit még tisztábban formulázta, s még nagyobb meggyőző erővel hirdette a nemzetnek, melynek nagyobb része már vezérül tekintette őt. S megkezdődött ama dicsteljes küzdelem, melynek célja a szabadság, emberiség és józan haladás nevében a jobbágyság, ösiség s egyéb középkori intézmények eltörlése s a lekötött társadalmi erők felszabadítása volt.

Az új élet jótékonyan hatott közigazdaságunk fejlődésére is, kezdetét vette a közlekedési eszközök javítása, a Dunán a gőzhajók közlekedése, vasutak építése, folyók szabályozása, mocsárok kiszárítása, gyárak alapítása stb., stb.

Nem kis mértékben segíté elő a haladást, azon körülmény, hogy az agio folytonos ingadozásában sinyló állami papirpénz a forgalomból kivonattott s ez által a korábban annyira bizonytalan pénzrendszer szilárdabb alapra fektettetett.

A papirpénz kivonása az 1816. július 1-én kelt patens által életbe léptetett osztrák nemzeti bank segítségével történt. A legfelsőbb rendelet kimondá, hogy »a parancsolt elfogadású papirpénz veszedelmes útja örökre elhagyandó; a forgalomban levő papirpénz önkénytes beváltás útján a forgalomból kivonandó. A pénzforgalom conventiós ércpénz-alapra vezetendő vissza« s »a bank feladata az állami kormány megbízásából és az általa adott fedezet mellett a forgalomban levő papirpénzt beváltani«.

A beváltás módozataira nézve 1820. márczius 3-án jött létre a megállapodás a kormány és a bank között. Forgalomban még 450 millió forint váltó-jegy volt s 250 forint váltó-jegy 100 forinttal, ezüstben vagy a bank jegyeiben, határoztatván egyenértékűnek, az egész művelet végrehajtásához 180 millió conventiós ezüst forintra volt szükség. Az állam e célból kötelezte magát előbb 237 millió, később 40 millió conventiós ezüst forint átadására. Kézi zálogként

pedig átadott a banknak 153,650 darab 5%-os kötvényt 70-es árfolyam mellett, 107,559 darab 4' -os kötvényt s kamatnélküli államkötvényeket. A 4%-os kötvények nem voltak elárusíthatók, az 5 %-osokat ellenben a bank, ha az állam nem teljesítené a kötelezett fizetéseket, elárusíthatta. 1822. november 30-án újabb 30 millió forint törlesztési járulék fizetésére kötelezte magát az állam, a fenmaradó összeget ellenben kamatnélkül előlegezte a bank. A bank 1840-ig körülbelül 440 millió forint váltójegyet váltott be s lassanként eltűnt a forgalomból a gyűlöletes papírpénz s helyet engedett a csengő ércpénznek és az osztrák nemzeti bank jegyeinek, melyeket, mint-hogy beválthatók voltak, mindenki örömmel elfogadott s nálunk is keresett forgalmi eszközül szolgáltak.

Végre a hiteltörvények és törvénykezés annyira érezhető hiányán is segített a törvényhozás. Az 1836: XVIII. törvenyczikk vásárbíróságokat állított fel, hogy azok vásárok alkalmával a kereskedelmi ügyletekből származó követelések felett ítéljenek, a »kereskedésnek az igazság gyors kiszolgáltatása által eszközöndő könnyebbitéseül«. Az 1836: XX. törvenyczikk meghonosítá a szóbeli perek bíróságát. E törvény kisebb értékű keresetekben, a hosszadalmas rendes törvénykezés mellőzésével, melynek költségei gyakran a per tárgyának értékét is felülmúlták, a szóbeli sommás eljárást léptette életbe. Igaz, hogy a törvény ezen bíróság hatáskörét csak 60 forintig terjedő világos követelésekre szorítá s így abból a kereskedelmi forgalom s a hitelügy valami nagy hasznot nem húzhatott, de az 1840: XI. törvenyczikk szerint már szóbeli sommás per útján bármily összeg megvehető, ha az adós magát a szóbeli perek bíróságának alá veti.

Mindezeknél fontosabb s egész hiteléletünket átalakító hatású volt az 1840: XV. törvenyczikk által életbe léptetett váltótörvénykönyv. E törvénykönyv hazai törvényhozásunk kitűnő alkotása volt. A váltójog-tudomány európai színvonalán állott s belső jelessége

oly nagy volt, hogy daczára kereskedelmünk nagy arányú fejlődésének, az 1861. országbirói értekezlet alkalmasnak látta a visszahelyezésre. A váltótörvénykönyv két részből állott, az első az anyagi váltójogot tartalmazta, a második a váltótörvénykezést. A váltóüggyek elintézésére hét elsőbíróságú váltótörvényszék állittatott fel, ugymint: Pesten, Pozsonyban, Sopronban, Károlyvárott, Aradon, Debreczenben és Eperjesen, a fumei váltókereskedési és tengeri törvényszék pedig továbbra is megtartatott. A felebbvitel ezen váltótörvényszékektől — a fumeinak kivételével, mely továbbra is a magyar tenger melléki kormányzóhoz vitte fel ügyeit — a Pesten állított váltófeltörvényszékhez történt.

A váltótörvény behozatala első lépés volt a törvény előtti egyenlőség megvalósítása felé. A birtokos nemesek nem tartoztak ugyan alávetni magukat a váltótörvényszékeknek, de minthogy hitelhez csak az jutott, ki aláveté magát, a kölcsönre szoruló nemesek mind gyakrabban kezdék magukat váltójogilag kötelezni, bármily zokon esett, hogy az új törvény az ősiségi jogokat és nemesi kiváltságokat nem respectálja többé.

A váltótörvénykönyvet követték még más, szintén a kereskedelmi forgalom és a hitel emelését czélzó törvények. Az 1840: xvi. törvenyczikk *a kereskedőkről szólt*, megállapítván, hogy kik tekintessenek rendes kereskedőknek. Kimondá a rendesen vezetett könyvek bizonyító erejét. Meghatározta a kereskedő és segéd-személyzetének kölcsönös jogviszonyait s a bizományi üzletet. A xvii. törvenyczikk *a gyárak jogviszonyait* tárgyalá. A xviii. törvenyczikk *a közkereseti és részvénytársaságokról* intézkedett. A xxi. törvenyczikk az adóssági követelések elsőbbség végetti betáblázását szabályozá s elrendelte, hogy a szabad királyi városok a betáblázási könyvet a földkönyvvel kössék össze. Azon szabad királyi városoknak, melyekben rendes földkönyv még nem létezett, a földkönyv mulhatlan

elkészítésére két évi határidőt tűzött ki. A nemesi birtokra nézve is módot nyújtott, hogy azt ép úgy le lehessen kötni, mint a polgári birtokot s intézkedett, hogy birtokeladásnál a hitelező érdeke csorbát ne szenvedjen. Ez intézkedések által némileg útat egyengetett a földhitelek számára. Hasonlóképen jótékony hatású volt a hitelre nézve a csődületekről szóló xxii. törvénycikk, valamint a zsidók jogállását illetőleg szabadabb szellemben intézkedő xxix. törvénycikk is.

Igy hártattak el lassanként a hitel akadályai, a szervezetlen hitel formát keresett magának s megkezdődött csakhamar a pénzintézetek hasznos működése.

MÁSODIK FEJEZET.

Az első takarékpénztár. — Mint humanisticus intézet alapittatik. — Takarékpénztárak a vidéken. — Működésük különösen a jelzálogi hitel terén. — Örökváltság s az urbériség megszűnése. — A földhitel égető szüksége. — Bank-tervek. — A törvényhozás intézkedése.

Apénzintézetek közül legelőször a takarékpénztárak intézménye honosult meg nálunk, e hasznos intézmény, mely az által, hogy bármi kis tőkét is elfogad és gyümölcsöztet, ösztönül szolgál a takarékosagra, a különben elkallódó apró tőkéknek jegeczezési pontot nyújt s oly csatornát képez, melyen keresztül a heverő tőkék oda folynak, hol rájuk legnagyobb szükség van. A takarékpénztárak hazánkban kedvező talajra találtak, rendkívül erős fejlődésnek indultak, úgy hogy közülök igen sok, hatalmas letéti bankká nőtte ki magát, s kiváló szerepet játszik a magyar hiteléletben.

Első hazai takarékpénztárunk tisztán humanisticus jelleggel alakult. Eredete is erre vall, mert nem tőkepénzes üzletemberek hozták létre, kik minden vállalatukban az anyagi haszon reményét latolgatják, hanem a régi magyar nemesség ama valóban nemes tagjai, kik igazi patriarchalis érzelmeket táplálva, melegen szívéükön hordozták a szegény nép jóllétét és boldogulását, s a mellett birtak a kellő műveltséggel a külföldi hasznos intézmények megértése és átültetéséhez. FÁY ANDRÁSÉ a kezdeményezés dicsősége. Ő volt első,

ki agitatiót kezdett az ügy mellett, megismerteté a hasznos intézményt, élénken szem elé állitá annak sokszoros előnyét, alapos tervezetet dolgozott ki s lankadatlan fáradozásával keresztülvitte megvalósítását. A jeles író, philosoph, meseköltő s közéletünk fenkölt szellemű bajnoka, ki oly sokszorosán méltó az utókor tiszteletére, ez által is hervadhatlan érdemet szerzett magának.

A takarékoság nem tartozik nemzeti erényeink közé, még kevésbé tartozott az elmúlt időkben, de bár nemzeti jellemünk alapszínét az életnek kissé könnyű felfogása adja meg, vannak és voltak nagy számmal a nemzet tagjai között, kik a mit szorgalmuk, munkásságuk szerez, meg is tudják becsülni. Régebben azonban a viszonyok mintegy azon munkáltak, hogy csirájában fojtsák meg népünkben a takarékosági hajlamot. Az okokat fentebb részletesen felsoroltuk; elég, ha itt röviden utalunk az értékvesztett bankópénzre, s azon veszélyekre, melyeknek a legbecsületesebb hitelező pénze is ki volt téve. Fontos lépés volt tehát a takarékoság felköltésére oly intézetek alakulása, hová mindenki teljes megnyugvással vihette tőkéjét, mert tudta, hogy ott biztosságban hagyja, s ha szüksége van, minden fáradság nélkül, akkor a mikor tetszik, fölveheti.

FÁY ANDRÁS 1839-ben lépett fel a pestmegyei köznép számára felállítandó takarékpénztár tervével. Némi előzménye ugyan volt már a takaréközletnek hazánkban, az első osztrák takarékpénztár évekkel azelőtt fiókokat állított Pozsonyban, Győrben és Nagy-Szombatban s Brassóban 1836-tól szintén működött egy takarékpénztár. A dolog természetében fekszik, hogy az idegen fiókok, vagyis inkább gyűjtőhelyek, melyek csak a pénz kiszivárgására szolgáltak, s a begyűlt tőkékkel nem a hazai hitelt termékenyítették, valami jótékony hatást nem gyakorolhattak; a brassói takarékpénztár pedig sokkal inkább localis intézmény volt, semmint az ország többi városai előtt mintaképül szolgálhatott volna.

FÁV áttanulmányozva az európai takarékpénztárak szerkezetét, a jelesebbekből, hazai viszonyaink tekintetbevételével kidolgozta a Pestmegye székhelyén, a megye támogatása mellett s felügyelete alatt felállítandó takarékpénztár tervezetét. Mint humanisticus intézményt fogván fel, az alsóbb néposztályok s általában azok számára akarta létrehozni, kik csak kevés megtakarított fillér felett rendelkeznek. Szerkezetéből is kizárta a magas osztalékra speculáló nyereszkesedést s a részvényesek, illetőleg alapítók befizetéseit nem nyereséges befektetésül, hanem emberbaráti s hazafias áldozatul kívánta.

Az alapítványt 40 ezer forintba tervezte, mit 200 darab 200 p. forintos részvény alkot. Minthogy a tőke csak jótállásul szolgál a betevőkkel szemben, a részvényesek nem kötelesek a részvényeket befizetni, csakis annak kamatait. Részvényesek csak megyebeli birtokosok lehetnek s a részvények birtokukra betábláztatnak. Más megyebeliek csak pestmegyei birtokosok jótállása mellett írhatnak alá részvényeket, vagy ha a 200 p. forintot készpénzben teszik le a takarékpénztárba. Tíz év múlva azonban visszakapják s csupán a kamatok esnek a takarékpénztár javára.

A részvényes egyesület jótállása tíz esztendeig tart; vesztesség vagy bukás esetén részvényeik erejéig felelősek s a biztosított 200 frt után a törvényes 6 százalékot tartoznak pontosan előre fizetni. A részvényeseket, mint alapítókat, kik az intézet veszélyében is osztoznak, illeti a közvetlen kezelés és felügyelet. Tíz év múlva megszűnik a jótállás, de a volt részvényes egyesület az intézet közvetlen kezelését továbbra is megtartja s joga leendő részint saját tagjaiból, részint a megye minden rangú pártolóiból kiegészíthetni azon testületet, mely az intézet kezelését folytatja, azon meg-szorítással, hogy az igazgatónak s a választmány két harmadának mindenkor fekvő birtokának kell lennie. Az intézetnek lehetnek még

gyámoló (pártoló) tagjai, kik a nemes czélt apróbb adakozással mozditják elő. A betétek 20 krtól 200 pengő forintig terjedhetnek, a behagyott kamat félévenként tőkésittetik, de a 200 forintot meghaladó összeg kamatozása megszűnik. A könyvecskét minden öt évben újjal kell felcserélni stb.

FÁY ANDRÁS a tervet 1839. augusztus hóban nyújtotta be Pest-megye rendének. Terve közhelyesséssel fogadtatott s még ugyanazon év deczemberében megalakult a társaság s 1840. január 11-én a megyétől nyert ingyenes helyiségben megkezdte működését. Eleinte igen kis körben mozgott, az első év végén alaptőkéje csak 2740 frt volt, s még az első quinquenniumot is csak 23 ezer forint alaptőkével végezte be. A betétek azonban szépen emelkedtek, az első évben 64 ezer forint volt, már a második évben 137 ezerre emelkedett, s így folyvást növe, az ötödik év végén már 1.3 millió forintot képviselt.

A kölcsönzés rendesen ingatlanokra történt s itt az urbéres parasztgazdákra is tekintet volt, kimondatván, hogy a »szorgalmatos, józan, igyekező, adóssággal nem terhelt egész- vagy félhelyes parasztgazdáknak, szükség esetében, ha ezt a fentebb érintett jó tulajdonságukat, földesurtól és helység biráitól hozandó bizonyítványokkal kimutatják, 60 pengő forintig kölcsönöz pénzt az intézet oly feltétel alatt, hogy a felvett pénz, hat év alatt a rendes kamatokon kívül évenként teendő apró visszafizetések által egészen lerovassék«. Az ingatlanokra adott kölcsönökön kívül az intézet kezdettől fogva váltóleszámitolással és előlegezéssel is foglalkozott. E három üzletág, valamint az alaptőke és betétek állományát az alább irt évek végén a következő kimutatás tünteti fel:

Év	Alaptőke	Betétek	Kölcsönök ingatlanokra	Váltók	Előlegek
f o r i n t					
1840	2,740	64,489	30,700	27,500	5,560
1841	4,988	157,125	99,300	42,000	17,350
1842	8,016	307,414	193,900	88,091	33,536
1843	13,112	747,012	459,605	203,031	65,640
1844	23,331	1.311,279	1.070,905	205,172	67,653
1845	44,260	2.038,287	1.491,389	356,287	89,918
1846	72,169	2.530,456	2.080,614	335,372	105,088
1847	110,326	2.761,145	2.596,081	136,409	109,984
1848	145,296	2.332,620	2.446,567	16,790	29,061

Mutatják e számok, hogy az intézet üzlete mily erős fejlődésnek indult; de abban az időben oly tekintélyes összegek elhelyezése nem járt nehézség és kockázat nélkül s a részvényeseknek kárpótlásul a kockázatért a tiszta jövedelem egy része osztalékul biztosított. Az első osztalékot 1847-ben fizette az intézet, 12 forintot részvényenkint, a következő évben ugyanannyit. Így vetkőzte le az intézet humanisticus jellegét, melyet Pestvármegye 1839. január 10-iki közgyűlésén kiadott értesítésében a következő szavakkal fennen hirdetett: »Ha mi felesleges jövedelme fogna idővel maradni az intézetnek, az a megye határozatából ismét a megyei köznép javára fog fordíttatni.« De ezen változással az intézet megveté nagyobb erő kifejtésének alapját s így vált lassanként hazánk egyik leghatalmasabb bankintézetévé, mely a mellett, hogy igen becses szolgáltatokat tesz a hitel terén s dús osztalékot juttat részvényeseinek, a jótékonyág gyakorlásában is mindig díszes helyet foglalt el közintézeteink sorában.

A pesti hazai takarékpénztár irányt jelölt hazai takarékpénztáraink fejlődésében és saját bélyegét nyomta a többi hasonló intézetekre is. Többé-kevésbé valamennyi takarékpénztárunk mint jótékonyági intézet, egyes nemeslelkű férfiak kezdeményezésére s

adományaiból s városi vagy megyei törvényhatóságok pártfogása mellett alakult, de lassanként humanisticus jellegét csaknem valamennyi levetette, átalakult nyereségre fektetett valóságos részvénytársasággá s multja hagyományait csak annyiban tartotta meg, hogy kisebb-nagyobb összegeket fordít évenként tisztajövedelméből jótékony czélokra.

A pesti hazai takarékpénztárral egyidejűleg, még 1840-ben, kezdte meg működését az első aradi takarékpénztár, czélja volt: »a napszámos, cseléd, házmesterek, földművelő, özvegyek és árváknak alkalmat nyújtani, miszerint csekélyebb egybetakarított szerzeményeiket s pénzeiket időről időre elhelyezhetvén, nagyobb sommákká nevelhessék s azzal későbbi idejükben állapotukat jobbithassák, bekövetkező betegségek esetén pedig szükségüket fedezhessék«. Tagjait azon emberbarátok alkották, kik 40 pengő forintot ajándékoztak az egyletnek (alapítók), kik tíz évre 40 forintot kamat nélkül kölcsönöztek (jóltevők) s kik egytől tíz forintig terjedő adományokkal gyarapíták az intézet alaptőkéjét (gyámolítók). 1844. augusztus 18-án azonban az intézet részvénytársasággá alakult.

1840 után egész 1848-ig — az egy 1843. évet kivéve — évről évre alakultak takarékpénztárak, eleinte szórványosan, 1845 és 1846-ban pedig már tömegesen, többnyire oly városokban, melyek élénkebb helyi központot képeztek, s melyek erős polgári elemmel s meglehetősen iparral bírtak.

1841-ben alakult a *nagyszombati takarékpénztár* községi szervezettel s jótékonyági jelleggel, melyet egész napjainkig megőrzött.

1842-ben a *pozsonyi takarékpénztár* alakult meg, mely gyors virágzásnak indult s ma is leghatalmasabb takarékpénztáraink egyike. Már kezdetben határozott részvénytársasági formával bírt. Tőkéjét az alapszabályok 400 darab száz igaz értékű ezüstforintos részvényre alapíták, melynek egyelőre csak fele volt befizetendő.

A tisztajövedelemnek, mihielyt a tartaléktőke megüté az alaptőke felét, csak egy része fordítandó a tartaléktőke gyarapítására, többi része, a közgyűlés által elkülöníteni rendelt összeg levonása után a részvényesek közt osztalék gyanánt kiosztandó. A betéteknél nem ment annyira le mint a pesti takarékpénztár, minimumául 1 frtot tűzött ki, a maximumot azonban sokkal magasabbra, 2000 frtra szabta.

Ugyanazon évben alakult a *soproni takarékpénztár* is 15 ezer forint részvénytőkével.

A takarékpénztárak valódi szükségét elégitettek ki s az első intézetek sikere újabb és újabbak alapítására szolgáltak ösztönül. 1844-ben alakult a *győri első*, a *kassai*, az *esztergomi* és *kőszegi*. 1846-ban a *beszterczebányai*, az *eperjesi*, a *komáromi első*, a *miskolczi*, a *nagykanizsai*, a *pécsi*, a *szeged-csongrádi*, a *székesfehérvári*, a *szepesi XVI városi Iglón* és a *veszprémi*. A következő év ismét szép számú takarékpénztárt hozott létre, ekkor alakult a *debreczeni*, a *hevesmegyei*, *nagyszombati*, *szegezárdi*, *szepesi*, *temesvári első* és a *budai*, mely 1869-ben más fővárosi intézettel egyesülve, *egyesült budapesti fővárosi takarékpénztár* nevet vett fel.

Az 1847. év nem volt oly termékeny, mint a két előbbi, ekkor csak 3 takarékpénztár alakult, a *nagyvárad*i, a *körmöczi* és a *selmeczi*, 1848-ban pedig csak kettő, a *bajai* és *érsekújvári*. Itt megszakadt a fejlődés, a következő években már egy takarékpénztár sem jött létre. Az 1848-ig alakult takarékpénztárak azonban valamennyien életerős intézetek voltak s máig is csaknem kivétel nélkül igen nagy virágzásnak örvendenek.

Fejlődésük első korszakának rövid vázlatául a következő lapon áll néhány adat a saját és idegen tőkéről, valamint a takarékpénztárak két főüzleti ágáról, az ingatlanokra adott kölcsönökről és a váltóleszámitólásról:

Év	Alaptőke	Tartaléktőke	Takarékbetétek	Ingatlanra adott kölcsön	Váltótárca
f o r i n t					
1840	4,441	1,904	205,529	172,255	27,500
1841	6,949	3,021	346,700	288,548	42,000
1842	30,227	4,839	960,565	687,794	93,961
1843	50,371	10,523	2,007,065	1,381,224	210,331
1844	91,653	24,651	3,616,452	2,360,895	276,514
1845	239,360	33,496	5,618,903	3,306,630	654,205
1846	478,674	55,951	8,361,914	4,511,850	1,058,622
1847	552,137	70,874	10,586,436	6,458,058	1,087,195
1848	617,512	83,332	9,008,474	6,121,645	648,742

Az alaptőke folytonos emelkedése nem annyira az egyes intézetek alaptőkéjének gyarapodásában, mint inkább a keletkező új intézetekben leli magyarázatát. Az alaptőke évről évre történő csaknem megszakítás nélküli növekedését csupán a pesti hazai takarékpénztárnál látjuk, melynél az alaptőke az alapítók által aláírt összegek kamataiból képződött, a legtöbb takarékpénztárnak azonban az első részvény befizetés után alaptőkéje az évek hosszú során keresztül egy és ugyanaz maradt.

A takarékpénztárak általában csekély alaptőkével bírtak, 1848-ban — a pesti hazai takarékpénztáron kívül, mely ekkor már 145 ezer forint alaptőke felett rendelkezett — takarékpénztáraink befizetett részvénytőkéje 5 és 30 ezer forint közt ingadozott. Természetes, hogy ily körülmények közt az alaptőke országos összegének emelkedése sem ölthetett nagy arányokat, s takarékpénztáraink, még az akkori viszonyok között is alig számbavehető tőkéket kötöttek le évenként s csak két év volt (1845 és 1846.), midőn az évi szaporodás meghaladta a 100 ezer forintot.

Hasonló lassú lépésben történt a *tartaléktőke* emelkedése is. A tartaléktőke a tiszta jövedelemből takarított meg, de a csekély üzlet mellett a jövedelem is szűk korlátok közt mozgott, annál

inkább, mert ekkor, még ha részvénytársaságokká alakultak is takarékpénztáraink, megőrizték humanisticus jellegüket s távol álltak a nyereséghajhásztól, következőleg a szedett és fizetett kamat közt azt a túlfeszített differentiát, melylyel később oly gyakran találkozunk, schol sem látjuk. A betevőknek a legtöbb takarékpénztár 4—5⁰/₀-ot fizetett, kölcsöneiért pedig többnyire 6⁰/₀-ot szedett. A betétek után legalacsonyabb kamatlábat a pozsonyi takarékpénztár állapított meg és pedig fokozatosan:

1— 100 frtig	4 ⁰ / ₀ -ot,
101—1000 »	3 ¹ / ₂ »
1001—2000 »	3 »

mi részint az ott található nagyobb tőkebőségben leli magyarázatát, részint abban, hogy e takarékpénztár a betétek maximumát is jóval magasabbra tette a többinél.

Semmi sem mutatja inkább keletkező takarékpénztáraink jótékony hatását, mint a betétek gyors emelkedése. Akkori kisszerű viszonyainkhoz képest mennyi tőkét mentettek meg az elkallódástól, mert ez összegek nem a nagyobb üzletekben pillanatra felszabadult forgótőkék rövid elhelyezéséből alakultak, hanem a kisjövedelmű társadalmi osztályok megtakarításaiból. A nagyobb tőkék elhelyezkedését maga a takarékpénztárak szerkezete gátolta meg, az által, hogy meghatározta a betétek maximumát.

A betétek sokszorosán felülmúlták a saját tőkét, következőleg a takarékpénztárak saját vagyonában kellő biztosítékot nem igen találhattak. Ez minden esetre hiba lett volna, ha takarékpénztáraink merész kockázatokat vállaló nyereszkeskedő intézetek gyanánt szerepelnek. Ez eset azonban nem forgott fenn s takarékpénztáraink humanisticus jellege s óvatos kezelése még csekélyebb saját vagyon mellett is elég biztosítékot nyújt vala a betevők számára. Takarékpénztáraink különben igyekeztek is kellő tartaléktőke képzése

által helyesebb arányt állítani fel a saját és kezelt tőke közt s bár a saját tőke szaporítása nem tarthatott lépést minden évben a rohamosan emelkedő betétekkel, az arány mégis általában javuló irányzatot követ s míg 1840-ben a betétek harminczkétszeresét s 1841-ben harminczötszörösét tették a saját tőkének, 1845-ben csak 21-, 1846-ban 16-, 1847-ben 17-, s 1848-ban csupán csak 13-szorosát, mi ha nem is épen kedvező arány, de túlságos kedvezőtlennek sem mondható, midőn még napjainkban is, bár a takarékpénztárak, egy pár kivételével, rég elvesztették humanisticus jellegüket, az idegen tőke 8·5-szerre múlja felül náluk a saját vagyont.

A takarékpénztárak kezelt tőkéjük legnagyobb részét ingatlanokra adott kölcsönökben helyezték el, váltóleszámitolásban sokkal kisebb összegeket forgattak, az előlegüzlet pedig csak néhánynál volt gyakorlatban. Az ingatlanokra adott kölcsönök állománya 4-egész 9-szeresen multa felül a váltótárca állományát s 1847-től kezdve már meghaladta a 6 millió forintot.

A takarékpénztárak tehát meglehetősen figyelmet fordítottak a jelzálogi kölcsönre, s bár ezekben a városi ingatlanok is jelentékeny szerepet játszottak, a földhitel sem nélkülözte a takarékpénztárak támogatását.

A magyar földbirtok ez időben nagy átalakulásoknak nézett eléje. Már az 1840: VII. törvényczikk megengedte, hogy a földesur és jobbágy közti szabad egyesség által meghatározandó bizonyos általános somma fizetésével, akár egyes jobbágyok, akár egész községek földesuri tartozásaikat, szolgálataikat és adózásaikat tökéletesen és örök időre megválthassák. Ezzel elvben kimondatott az örökváltság, nem ugyan imperative, de előre lehetett látni, hogy ez is csak idő kérdése, s az 1848: IX. törvényczikk csakugyan kimondta az urbériség eltörlését, országos kárpótlás mellett. A földbirtokos osztály ez által elesett a temérdek ingyen munkától, melylyel annakelőtte,

minden költséges befektetés nélkül, more patrio megmunkáltathatta földjeit, s elmúlt az az idő, midőn kölcsönre csak a tékozló vagy nagyon is könnyelműen gazdálkodó szorult. A megváltozott viszonyok mellett, kivált minthogy a köztelherviselés is új, eddig ismeretlen terheket rakott a birtokos osztály vállára, a logikai szükségszerűség hozta magával, hogy a hitelt a földbirtok sem nélkülözhetette többé.

GRÓF DESSEWFY EMIL már 1841-ben megpendíté egy országos földhitel-egyesület felállításának eszméjét. A porosz földhitel-rendszer alapján kívánta azt létesíteni, oly módon, hogy az ország összes nemessége, királyi városai, úgy azon községei, melyek birtokukat tulajdonjoggal birják, a törvényhozás sanctiója alatt solidaris felelősség mellett hitelegyletté alakuljanak s a törvényhozás rendelje el, hogy az örökváltsági pénztár által kezelt tőkék, mindennemű árvapénzek, köz- és kegyes alapítványok, ha disponibílisékké válnak, csupán ezen hitelegyesület zálogjegyeiben helyeztessenek el.

A felállítandó hitelintézet kérdése csakhamar túlelmelkedett az irodalmi discussio határán. Az 1843/4-ki országgyűlés javaslatba hozta a földbirtoki hitelintézet felállítását. Az akkori birtokviszonyok közt ily hitelintézet alapítása sok nehézséggel járt, de a mint gróf DESSEWFY EMIL is kimutatta, a fennálló ősiség daczára sem volt lehetetlen. Az eszme gyakorlati kivitele tehát nem a benne rejlő nehézségek, hanem a kormány önkényén szenvedett hajótörést. A kormány ugyanis a záloglevelek forgalomba hozását nem engedte meg az intézetnek, hanem az osztrák nemzeti bank számára kívánta fentartani, az intézet igazgatását és kezelését pedig magának vindicálta, mi méltán aggodalmakat keltett a rendekben, hogy a kölcsönöket a kormány politikai szolgálatok megjutalmazására s kortesczélokra fogja felhasználni.

Az urbériség megszüntetése után azonban nem lehetett tovább halasztani a földhitel fontos kérdésének megoldását s az 1848: XIV. törvénycikk kimondotta a hitelintézet megalapítását. A törvény

a ministeriumot hatalmazá fel egy hitelintézet felállítására s a szükséges 500 ezer forint megszerzésére s kimondá, hogy adandó kölcsönöknél, azon magánbirtokos bir elsőséggel, kinek urbéri kárpótlás jár, feltéve, hogy a kölcsönt kellőleg biztosítja. Kölcsönét a hitelintézet, a kölcsönvevő tetszése szerint, akár kész ezüst pénzben, akár hitellevelekben fogja adni. A hitelintézet követelése minden más követelés fölött elsőséggel bir, kivéve a melyek elsőbb helyen vannak bejegyezve. A törvény intézkedett még, hogy a hitelintézet a birtokos csődje vagy pör esetén is könnyen hozzájuthasson tőkéjéhez.

E hitelintézet, mely az urbériség eltörlése által okozott gazdasági átalakulásokban oly hasznos szolgálatot tehetett volna, a bekövetkezett zivataros időben nem jött létre; s a földhitel nem volt oly szerencsés, mint a kereskedelmi hitel, mely már a 40-es évek elején egy kitűnő pénzintézetet nyert a *pesti magyar kereskedelmi bankban*.

HARMADIK FEJEZET.

Az első magyar bank. — Üzleti köre, tevékenysége. — Magyar bankjegy-kibocsátás és papírpénz. — A nemzeti ügy bukásával a magyar pénzjegyekben megsemmisült érték.

Pest már a harminczas években élénk kereskedő-város volt. Kedvező fekvése s a benne pezsgő fiatal életerő igénytelen provinciális városból gyorsan emelte Magyarország szellemi, ipari és kereskedelmi központjává.

Egyaránt magához vonta a kül- és belforgalmat. Kereskedői közvetítették hazánkban az osztrák és külföldi iparcikkeket s a főváros fejlődő iparának készítményeit s kezükben tartották a honi termékek kivitelét. Főleg a terménykereskedés oly arányokat öltött, hogy 8—9,000 hajó kötött ki évenként a pesti parton s millió mérőkre menő gabonát szállított felfelé a Dunán s azon kívül több százezer mázsa dohány, nagy mennyiségű bor, gyapjú, gubacs s egyéb nyers-termék indult az osztrák piacokra.

Az élénk kereskedelmi forgalom mind érezhetőbbé tette egy *bank* alapításának szükségét, mely a hitel jótékony hatalmával táplálja kereskedelmünk- és iparunkat.

A létesülést elősegítette az akkor már teljes erőre ébredt egyesületi közszellem. A pesti kereskedői kar háza már épülőben

volt, hogy legyen egy hely a termelők és kereskedők, az eladók és vevők kölcsönös érintkezésére. 1831. márczius 1-én pedig megnyílt a *kereskedői csarnok*, rendes gyűlhelye a kereskedőknek, hol azonban a termelők is megjelenhettek s mindenki tájékozást szerezhetett az üzleti viszonyok felől s az üzletfelek szerződéseket köthettek.

A talaj tehát elő volt készítve, s midőn 1830-ban ULLMANN MÓRICZ egy kereskedelmi bank létesítését indítványozta, indítványa az érdekelt körökben élénk viszhangra talált; pesti kereskedőkből azonnal egy választmány alakult az alapszabályok kidolgozására s JÓZSEF nádorhoz 1831. május 21-én egy 108 kereskedő és iparos aláírásával ellátott kérvényt nyújtottak be a legfelsőbb engedély kieszközlése végett.

Az 1830-ki nagy cholera az ügyet megakasztotta s csak 1833-ban kezdte meg tevékenységét egy újabb választmány, részvények aláírására szólítván fel a helybeli kereskedőket s czáfolva minden ellenvetést, mely a bank létesülése ellen felhozott.

Bármily nagy volt a részvét és érdeklődés az alakulandó bank iránt a kereskedelmi körökben, a létesülés sok nehézséggel és akadálylyal járt. A részvénytársaságok alakulását akkor még törvény nem szabályozta s az engedély kieszközlése a dicasterialis hivatalok szokott lassúsága s kicsinyessége miatt a legnehezebb feladatok közé tartozott. A választmány nem csak testületileg követett el mindent az engedély kieszközlése végett, hanem az 1835. február 8-ki ülésben befolyásos részvényeseit, többek közt gróf SZÉCHENYIT, gróf SZTÁRAYT, ULLMANN MÓRICZOT s WODIANER MÓRT külön is felkérte, hogy felsőbb helyen személyesen is szorgalmazzák az ügy gyors és kedvező eldöntését, mégis hat hosszú év telt el, míg a kereskedelmi bank számára csakugyan kieszközölhették a legfelsőbb engedélyt.

A *helytartó-tanács*, melynek élén a magyar érdekeket melegen szíven hordozó JÓZSEF nádor állott, a folyamodványt elég gyorsan

elintézte s pártolólág terjeszté fel a *magyar királyi udvari cancelláriához*, ez a *cs. kir. pénzügyministeriummal* kezdett tárgyalásokat s az ügy a *magyar királyi udvari kamara* jóváhagyásával az *osztrák nemzeti bankhoz* tétetett át véleményezés végett. A bank véleménye kedvezőleg hangzott s nemcsak akadályt nem gördített a tervezett bank-intézet útjába, hanem meg is ígérte, hogy ha létrejő, olcsó pénzzel fogja gyámolítani. Eddig a banknak csak nemzetgazdasági czélszerűsége volt kérdés alatt, hátra volt még a jogi szempont. Az udvari cancelláriában kételyek támadtak az iránt, hogy egy oly tágas üzleti körrel alakuló bank a hiteltörvények hiányában nem kockáztatja-e úgy a részvényesek, mint a nagy közönség betételeit, s a váltótörvények helyettesítésére tervezett választott bíróság nem ütközik-e hazai törvényeinkbe. S midőn e kérdésre nézve a megkérdezett magyar királyi curia kedvező véleményt adott, az udvari cancellária az összes actákat az államtanácsához terjesztette fel, hol JÓZSEF nádor közbenjárása nélkül talán örökre eltemetve maradtak volna.

Végre, miután már a hazai váltó- és kereskedelmi törvény is meghozatott, csakugyan kiadatott a legfelsőbb engedély, s az 1841. október 14-én 13.973. sz. a. kelt privilegiummal a bank 25 évre engedélyeztetett.

Az így megalakult »*Pesti magyar kereskedelmi bank*« alapszabályainak főbb pontjai a következők:

A bank alaptőkéje 2 millió pengő forintban állapittatik meg, s a szükséghez mért arányban négyezer bankrészvényben bocsáttatik ki.

A bank minden fizetést pengő pénzben — húsz forintot számítva egy jóféle kölni ezüst giráfra — fogad és teljesít s számviteleit is ugyanazon pénznemben folytatja.

Készpénzért mindenki szerezhet részvényeket, de ezeknek nem szabad előmutatóra, hanem meghatározott névre kell szólniok.

Részvényilletőségén kívül egy részvényes sem köteleztetik s további fizetésnek vagy pótléknak helye nincs.

Bankügyekben azoknak van szavuk, kik egy vagy több részvényt bírnak.

Intézkedik a részvények átruházásáról.

A bank minden részvényre évenként száztól ötös kamatot ad s félévenként 12 forint 30 krral ezüst pénzben fizeti ki. Ha ezen felül még nyereség marad, egy része szintén a részvényesek közt osztatik ki, más része pedig — a fenmaradó nyereségnek legalább fele — tartalék-alaptőke alakítására fordittatik. A tartalékalaphoz folyó kamatok a tartalékalaphoz csatoltatnak.

A bank foglalkozik *leszámitolási, forgatási és letéti ügyekkel*, ad *előlegeket és kölcsönöket*.

»Leszámitolási intézeténél a bank csupán váltójogi erejű váltót fogad el a váltóknak mind ezüst pénzre kell szólniok«.

»Mint forgató bank letétül pénzt pengőben bárkitől is átveszen, miről az e végett nyitott lapra intézendő utasítvány és bejegyzés által, szabadon rendelkezhetni.«

»Letéti intézeténél a bank őrzésül bizonyos díj mellett arany és ezüst folyó pénzt, arany és ezüst eszközöket s honi ezüst pénzvereteket, pengő pénzhez mért belbecsük szerint, ugy status-papírokat és magán pénz-okleveleket is átveszen.«

»Kölcsönzési intézete osztályában a bank arany és ezüstre, pengőpénz - kamatú status - papírokra, továbbá honi termékekre, portékákra, gyár- és kézművekre, melyek nem romlékonyak, előlegezhet ugyan pénzt, de 300 pengő forintnál soha sem kevesebbet, ha azonban pénzvagyoni állapota vállalatainak szélesb terjedéket enged, árvabiztosítás (pupilláris biztosítás) mellett fekvő jóságokra is adhat kamatozó kölcsönt.«

»Status-papírokra s egyéb ingóságokra kapott kölcsönért az elzálogító magát aláírásával megerősített feljegyzésén kívül valóságos váltó által tartozik kötelezni«

»Szabadságában áll a banknak kénye szerinti időre, de világosan meghatározandó kamatra, saját czíme alatt bizonyos névre s határidőre kelt és másra csak forgatmány által ruházható kötelezvények mellett, illető szükségéhez mért pénzt felvenni is.«

A bank szabályszerű munkálkodására a helytartó-tanács ügyel fel. A társaságot a választmány s az igazgatóság képviseli. A választmány a részvényesek közül egy elnököt s egy helyettest választ. A bank-választmány eleinte ötven, ezer részvény kibocsátása után pedig 100 részvénytársasági tagból fog állani. A választmány évenként egyszer gyűl össze Pesten június hóban.

A bankvagyon kormányzata s minden ez ügyben előforduló intézkedés a bankigazgatóság kötelessége, mely az elnökből, ennek helyetteséből és tizenkét igazgatóból áll. Bankigazgatókat a bank-választmány választ, hivataloskodásuk három évig tart, de úgy, hogy minden évben három lép ki nyilhúzás szerint. Hat igazgatónak mindig kereskedőnek kell lennie. Az igazgatóság jelöli ki s a választmány választja a bírakat (censorok).

A választmány évenként megvizsgálja az igazgatóság számadásait a bank alaptőkéjéről s az egész kezelésről alapos tudomást szerez magának.

A bank minden vállalatait az 1840: xv. törvénycikk által létesített váltójog rendeleteihez szabja s olyanokkal, kik magukat váltójogilag nem kötelezhetik, semmi bankügyi érintkezésbe nem bocsátkozik.

Minden nem váltójogi perügyekben, melyek a bankot, vagy tagtársait cselekvőleg vagy szenvedőleg illetik, mint rendes bíróság a városi tanács ítél, kivéve, ha az alperes a város hatóságán kívül esik, akkor az illető törvényes bíró fog törvényt szolgáltatni.

A banktársaság ingó vagyona és jövedelme mindennemű adótól és közadózástól felmentetik.

A kölcsönző- s váltóbank egyelőre szabad királyi Pest városára szorítkozik, de ha érdeke úgy hozza magával, joga lesz Magyarország s kapcsolt részeinek más alkalmas helyén is fiókbankokat állítani fel.

A mint az alapszabályokból látható, a pesti kereskedelmi bank a banküzlet minden fontosabb ágára kiterjesztette tevékenységét. Csak egyre, a legfontosabbra nem, a jegykibocsátásra. Az osztrák nemzeti bank igaz, hogy kizárólagos szabadalmat nyert, de csak császári patens s nem hazai törvényeink által s így ama szabadalom érvénye Magyarországra ki nem terjedt. A törvény lehetősége tehát meg volt egy magyar jegybank alapítására, de országos segély nélkül, hiányzott a kellő tőke-erő s ha ez is meg lett volna, a legfelső helyen szenvedett volna hajótörést. Láttuk, mennyi fáradságba került, míg sikerült egy közönséges kereskedelmi bank engedélyének kieszközölése, hát még oly banké, mely az osztrák nemzeti bank monopolisticus érdekkörébe ütközött volna! Pedig az osztrák nemzeti-bank állása hazánkkal szemben meglehetősen abnormis volt, jegyei szétire forogtak nálunk, tehát élvezte a magyar kamatnélküli hitelt a nélkül, hogy ő kiterjesztette volna üzleti tevékenységét Magyarországra s olcsó kölcsönök által fizette volna vissza a magyar iparnak és forgalomnak azt, a mit tőlünk nyert. 1842-ben az osztrák nemzeti bank jegyforgalma már 173 millió forintra rugott, mennyi esett ebből hazánkra, nem lehet tudni, de minden esetre tekintélyes összeg. S ha annak csak egy részét élvezheti kereskedelmi hitelül a magyar közönség, iparunk és kereskedelmünk igen nagy hasznot merithetett volna belőle. Hogy egy magyar nemzeti jegybank felállításának szükségét a magyar törvényhozás is érezte, tanuskodik erről az 1840-iki országgyűlés működése, mely az osztrák nemzeti bankkal szemben egy országos bankintézet felállításáról kívánt intézkedni. De a megkezdett munkálatok eredményre nem vezettek.

A »Pesti magyar kereskedelmi bank« 1842. április 30-án tartotta alakuló közgyűlését. Az ülést ZSEDÉNYI EDE helytartósági tanácsos nyitotta meg, mint kormánybiztos, hangsúlyozva az új hazai pénzügyi fontosságát és nagy hivatását. Ugyanazon évben megkezdődött a részvények befizetése, de még 1843 végéig is csak 1015 darab volt teljesen befizetve s az 1844. július 4-ki igazgatósági gyűlés elhatározta, hogy a részvények száma, 985 új részvény kibocsátása által 2000 darabra szaporíttassék. Az aláírásnál a régi részvényeseknek elsőbbség biztosított, s a befizetésre nézve megállapított, hogy öt (20 százalékos) rátában történjék 1844. szeptember 1-től két hónaponként.

Az aláírás nem vezetett teljes sikerre, csak 485 darab új részvényt irtak alá, mi által az alaptőke 700,000 forintra emelkedett.

A bank működésének súlypontját, a kereskedelmi hitel legalkalmasabb formájára, a váltóleszámitolásra fektette. De az előlegezési üzletre is azonnal kiterjeszkedett, először gyapjúra, később egyéb árukra és terményekre is adott előlegeket.

Az ingatlanokra adandó kölcsönök számára a bank előbb ötvenezer forintot szánt, de 1844-ben, midőn a bankhoz a tőkék mind bővebben kezdtek folyni, az igazgatóság azt a javaslatot tette, hogy pesti ingatlanokra 300,000 frt kölcsönöztessék, 5 százalék mellett, olyformán, hogy a kölcsönök az első évben ne legyenek felmondhatók, azontúl pedig félévenként 20 százalékos részletekben törlesztessenek. Az ingóságokra adandó kölcsönök összege 100,000 forintban állapított meg.

A kereskedelmi bank nagy szerepet játszott Magyarország akkori gazdasági fejlődésében; közlekedési és ipari vállalatok egyaránt buzgó támogatóra találtak benne. Üzleti összeköttetésbe lépett vele a pesti cukorgyár részvénytársaság, a középponti vasút, a József hengermalom s az 1845-ben alakult gyáralapító részvény-társaság stb.

Az ügyes és solid kezelés szilárd alapot teremtett a bank hitelének, a bizalom iránta oly nagy volt, hogy a magyar királyi udvari kamara reá bízta a papí alap pénzeinek kezelését s a tiszavölgyi társulat a só felemelt árából kapott 150,000 forintot hasonlóképen a kereskedelmi banknál helyezte el.

Hogy a bank üzletének fejlődése mily gyors ütemben történt mindaddig, míg a súlyos belháború — mely nemcsak a közforgalmat, hanem közvetlenül magát a bankot is érzékenyen sújtotta — meg nem akasztotta az egészséges fejlődést, kitűnik, ha néhány futó pillantást vetünk a bank akkori üzleti tevékenységére. A folyton szilárduló bizalomnál fogva a pénzbetételek mind sűrűbben folytak s míg a második üzleti évben (1843/4-ben) csak 670 ezer forintra rugtak, 1847/8-ban már 4.880,000 forintra. A pénzbetételekkel együtt emelkedett a bank hitelnnyújtási képessége. A bank az 1842/3-ik üzletévben csak 1 millió, 1843/4-ben 2.39 millió forint értékű váltót számított le, az 1847/8-ki üzleti évben pedig váltóleszámitolása már 5.72 millió forintra rugott, s a váltótárca 363 ezer forintról 1.39 millió forintra emelkedett. Előlegezésekre a bank 1842/3-ban csak 45 ezer forintot fordított, 1846/7-ben már 754 ezer forintot, a csökkenés ez üzletágban már a következő évben beállt, ekkor már csak 352 ezer forint adatott ki előlegkölcsonökben. Az ingatlanokra adott kölcsönök állománya évről évre szaporodott, 1844/5-ben 410 ezer forintra rugott, 1847/8-ban már 947 ezer forintra. Az összes pénzforgalom emelkedését pedig a 6 első üzleti évben a következő számok mutatják:

1842/3	1.854,145 forint,
1843/4	5.766,564 »
1844/5	9.194,044 »
1845/6.....	14.316,593 »
1846/7.....	19.799,717 »
1847/8	23.418,113 »

Az emelkedés folytonos s életerős fejlődésről tanuskodó. Már ekkor kitünt, hogy az ifjú intézet fontos szerepre van hivatva a magyar hitelügy történetében, s igen közel állt hozzá, hogy egy nagy magyar jegybankká nőjje ki magát.

Az első magyar felelős ministerium bizalmából a pesti kereskedelmi banknak jutott a magyar bankjegyek kibocsátása és kezelésének dicsősége. S a bank a fontos feladatot ama nehéz időben is azzal a szakértelemmel, helyes üzleti tapintattal és rendíthetlen soliditással oldotta meg, mely e kiváló hazai pénzügyintézetünk vezetését mindenkor jellemzé.

A magyar pénzügyminister KOSSUTH LAJOS már 1848. május havában tárgyalásba bocsátkozott a bankkal s 1848. június 17-én megkötötte a szerződést a magyar bankjegyek kibocsátására, kezelésére és biztosítására nézve. Ezen szerződés a következő főbb pontokból állt:

A magyar állam nevében a pénzügyminister a pesti magyar kereskedelmi banknál valóságos aranyban és ezüstben 5 millió forintot tesz le. Ezen alapon az állam és a bank jóállása mellett 12 $\frac{1}{2}$ millió forint bocsáttatik ki bankjegyekben.

Ezen arány az ércalap és bankjegyek közt változatlanul megtartandó, s ha az 5 millió csak részletenként folynék be, a bankjegyek kibocsátása a fentebbi arány szerint (5 : 12·5) szintén csak részletenkint történhetik, a pénzügyminister köteleztetik, hogy bankjegyek kiadását az érintett arányon túl sem maga nem eszközölteti, sem hozzájárulását nem adja. Az arány túllépése esetén úgy a hozzájáruló igazgatósági tagok, valamint más befolyást gyakorló egyének egyenként és együttesen összes vagyonukkal felelősek.

A banknak semmi szín alatt sem szabad a letett arany- és ezüstből sem kikölcsönözni valamit, sem saját vagy az állam számlájára kiadni, csakis annyiban nyulhat hozzá, a mennyiben az ez

alapon kiadott bankjegyekből esetleg egynéhány beváltás végett bemutatattatik.

A bankjegyek készítését s az egyes jegyek értékének meghatározását, t. i. hogy ezek 1, 2 vagy több forintra is szóljanak, a pénzügyminister rendelheti el. A készítési költségek, s az esetleges hamisításból eredő veszteségek az államot illetik, ugyszintén a forgalomban elveszett vagy megsemmisült bankjegyekből háramló haszon is.

A bankjegyek készítéséhez szükséges eszközök és szerek az állam költségén szereztetnek be s annak tulajdonát képezik, de az állam és a bank kettős zárolásával biztosított helyen őriztetnek, úgy hogy egyik fél sem juthat hozzájuk a másik tudta nélkül s a bankjegyek készítése is közös ellenőrzés mellett történik.

Mihelyt a bankjegyekből a közös megegyezéssel meghatározott szám elkészül, az állam belőle annyit, a mennyit az érczalap képvisel, saját szükségleteire vesz át, az összes 5 millió alapján bibocsátandó 12 és fél millióból tehát 5 millió forint bankjegyet.

Egy millió forintot a kereskedelmi bank kap saját használatára kamatnélküli kölcsönül, hogy annak jövedelme szolgáljon a kezelés, az azzal járó költségek, a kiterjedtebb üzleti tevékenységből folyó nagyobb veszteségek s a súlyos felelősség megjutalmazása- és kárpótlásául.

Két és fél millió forintot bankjegyekben szintén a bank kap mint 3%-os kölcsönt, oly czélból, hogy ezen összeg segélyével, valamint a fentebbi egy millióval kellő biztonság mellett a kereskedést, ipart és egyéb kereseti ágakat támogassa és elevenítse, de csak oly rövid időre adandó kölcsönök által, hogy szükség esetén a bankjegyek beváltása fennakadást ne szenvedjen. A 3½ millió forint kölcsön biztosítására a banktársaság egész vagyonát leköti.

A fenmaradó 4 millió forintot szintén az állam tartja fenn magának, de biztosítja azt mind a bankkal, mind a nagy közönséggel

szemben, részint azon kötelezettség által, melyet az egész pénzműveletre nézve vállalt, hogy t. i. a bankjegyeket minden közpénztárnál fizetésül elfogadja, részint az által, hogy ezen 4 milliót, csakis oly biztosíték mellett adja ki, mi e beváltási kötelezettséggel kiadott bankjegyeket tökéletesen fedezi.

A négy millió forintra nézve az állam a bankért szavatosságot vállal mindazon esetben, midőn az alapszabály- és szerződészerű eljárás daczára, az állam által reáruházott ügyekben saját hibája nélkül szenved kárt.

A bank köteles nemcsak külön könyveket és pénztárt tartani az ezen szerződésből folyó ügyek számára s külön számlát vezetni s abból a pénzügyminister kívánatára időnkint kimutatásokat készíteni, hanem minden pénzügyletet, mely e kibocsátáson és szerződésen alapszik, akár egyes személyekkel, akár egész testületekkel, ha a pénzügyminister rendeli végrehajtani; kamatokat és visszafizetéseket átvenni s elszámolni; végre a bankjegyek teljes beváltását és törlesztését, ha kívántatnék, átvenni minden újabb kedvezmény és jutalék nélkül.

A pénzügyministernek joga van az állam nevében, a míg e kölcsönös szerződéses jogviszony tart, a részvénytársaság által választandó 12 igazgató mellé még 4 igazgatót nevezni ki, kik a bank alapszabályszerű vezetésére és üzleti kezelésére hasonló joggal és befolyással bírnak, mint a többi igazgatók. A pénzügyminister erősíti meg a bankkormányzót.

A banknak minden, nem a jelen szerződésből folyó üzleteiben az alapszabályban biztosított függetlensége teljes érvényben marad.

Ha a 12¹/₂ millió forint bankjegy teljesen kibocsátatik s a bank megkapja belőle a 3¹/₂ millió forint kölcsönt, minthogy azt az ipar, kereskedelem és forgalom támogatására kapja, tekintettel a külföldi pénzviszonyokra és kamatlábra, köteles eddigi kamatlábát leszállítani.

Ha a magyar állam a jelen szerződésben megállapított kibocsátáson kívül, új alapon új kibocsátást célozna, a bank készségesen nyújt segédkezet, az itt meghatározott vagy ahhoz hasonló arány szerint. Az azzal összekötött részletes előnyök és terhek s a banknak adandó kedvezmények külön szerződés tárgyát képezik.

Ha a pénzügyminister időfolytán más alapon, más bankjegyeket akarna kiadni s azokkal ezeket becserélni kívánná, a kereskedelmi bank a beváltást saját részéről elő fogja mozdítani s a neki kölcsön adott összegeket az új jegyekért beváltandja.

Ha az állam kénytelen lenne a banknak kölcsönzött $3\frac{1}{2}$ millió forintot visszavonni, a bank a visszafizetésre öt évi határidőt kap, úgy hogy minden félévben a kölcsön tizedrészét tartozik lefizetni. A kamatnélküli 1 millió forint visszafizetése utoljára marad.

Ezen szerződés minden benne foglaltató kölcsönös kötelezettségek és kedvezményekkel megszűnik, ha a szerződés alapján kibocsátott összes jegyek beváltatnak és megsemmisíttetnek, s ha azon biztosításnak szüksége és tárgya, melyet a bank a szóban forgó bankjegyekre nézve vállalt, teljesen elenyészik.

Mutatja e szerződés, hogy itt nem az állami hatalomszó által teremtett ingadozó értékű papírpénzről, hanem valóságos ércfedezetű bankjegyekről van szó.

KOSSUTH ezen bankjegyek kibocsátásával nemcsak az állam rendkívüli szükségleteinek fedezésére kívánt forrást nyitni, hanem Magyarország pénzügyét akará függetleníteni s megvetni a magyar hitel alapját. Az osztrák nemzeti bank nagy bankjegy-forgalma daczára sem táplálta hazai hitelünket, 1848-ban pedig, midőn jegyeit a közönség bizalmatlansággal fogadta, a forgalom nagy fennakadásokat szenvedett, s az ipar és kereskedelem súlyos válságnak nézett eleje, mi szükségessé tette a szilárd hitelű forgalmi jegyeknek, főkép a kisebbeknek — mert az ezüstpénz elrejtőzésével ennek hiánya volt legérezhetőbb — kibocsátását.

Az érczfedezetet KOSSUTH részint a magyar bányák ércztermeléséből, részint a nemzet közadakozásából gondolta beszerezni. 1848. május 19-én a kormány felhívást bocsátott a haza polgáraihoz, hogy a mi nélkülözhető arannyal-ezüsttel bírnak, tegyék azt akár ajándék, akár kölcsönképen a haza oltárára, sőt a kik ilyennel nem bírnak, könnyen pénzzé tehető gyártmányaik és természetmányaikkal is hozzájárulhatnak a magasztos nemzeti cél előmozdításához. A magyar nemzet történetének fényes lapjai ezek, mert a haza fiainak páratlan áldozatkészségéről tesznek tanuságot, nemes és polgár, szegény és gazdag egyaránt vitte áldozatát a haza oltárára s 1848. november 25-ig a hivatalos lap nyilvános nyugtázása szerint 1.681,995 forint gyűlt be és pedig ajándéku 688,571 forint, kölcsönképen pedig 993,424 forint.

A szerződés megkötése után az érczalap számára a pénzügyminister 500 ezer forintot deponált, 230 ezeret ezüst huszasokban, 270 ezeret pedig 60 ezer darab aranyban (darabját 4 forint 30 krral számítva).

A pénzügyminister egy és két forintos bankjegyek kibocsátását határozta el, mert ilyenre volt legnagyobb szükség, s mert nem akarta az osztrák nemzeti bank féltékenységét felkölteni. Kormányunk, midőn elhatározásáról értesítette a bécsi ministeriumot, azon reményének adott kifejezést, hogy a kibocsátással még az osztrák nemzeti bank érdekeinek is szolgálatot tesz, mert ezután a magyar közönség valószínűleg nem fogja úgy ostromolni a bankot jegyeinek ezüstre váltásáért. Az osztrák nemzeti bank s a bécsi ministerium nem vala megnyugtatta, hivatkozott a bank kizárólagos szabadalmára, mely szerinte az egész monarchiára kiterjedt, késznek nyilatkozott azonban az épen akkor kibocsátott új 1 és 2 forintosokból Magyarországnak 12½ milliót kölcsönözni.

A magyar kormány azonban, a szükség pillanatnyi enyhítésére bármily jól esett volna a fentebbi összeg, nem akarván lemondani

Magyarország pénzügyi függetlenségéről, az ajánlatot visszautasította.

Az új jegyek kiadása tényleg 1848. augusztus 14-én kezdődött meg s a pénzügyministerium 2 frtos jegyekben mindjárt 120 ezer forintot vett fel, a banknak pedig az érczalapból 10 ezer forintot adott át az esetleges beváltásokra.

Az érczalap a budai várban őriztetett, négyszeres zárral ellátott helyiségben, melyek közül egynek a kulcsa a pénzügyministerium hivatalnokánál, egy a bankkormányzónál, egy a bankigazgatóknál s egy a pénztárnoknál volt. A mint azonban a politikai láthatár egyre sötétedett, a bank szeptember hóban kieszközölte, hogy az érczalapot nagyobb biztonság végett Pestre saját helyiségébe vihesse. Az érczalap ekkor 600 ezer forintból állott és pedig 285 ezer ezüst forintból s 70 ezer darab aranyból, mi 315 ezer forint értéket képviselt.

Ezen érczalapra a szerződés értelmében másfél millió jegyet bocsátottak ki, miből 40%, mint az érczalap egyenértéke s 32% kölcsönök és előlegek engedélyezésére az államot illette, 28% pedig a kereskedelmi bankot. A pénzügyminister illetőségénél 318 ezer frttal vett fel többet, de fedezésére 5%-os kincstári utalványokat adott. E közben az érczalapba 10,000 darab arany folyt be s 45 ezer, majd 55 ezer ezüst forint, azon kívül egy átengedési okmány a nemzeti adakozásból begyűlt 400 ezer forintról, mely pénzzé veretés végett a körmöczi pénzverdébe vitetett.

Szeptember, november és decemberben újabb szállitmányok érkeztek az érczalap számára aranyban 54 ezer, s ezüstben 600 ezer frt, (ebben a Körmöczőn pénzzé vert 400 ezer frt).

1848. október közepéig a pénzügyminister 1.310,900 forint, a bank 581 ezer forint bankjegyet vett fel s az előbbi a szerződés értelmében a bankkal egyetértőleg a következő kölcsönöket tette folyóvá:

1848. október 18-án Komárom városának 300 ezer forintot.

1848. november 17-én Kecskemét városának 50 ezer forintot.

1848. november 29-én az országos honvédelmi bizottságnak a középponti vasút számára 600 ezer forintot.

1849. január hóban pedig Debreczenben a gömöri vasműegyletnek 60 ezer forintot, a csetnekvölgyi vasműegyletnek 50 ezer forintot.

1848. december 31-én, midőn az osztrák hadsereg közelgett a főváros felé, DUSCHEK államtitkár az országos honvédelmi bizottmány meghagyásából az itteni bankjeggyártást feloszlatta s minden hozzávaló sajtót, gépeket, mintákat Debreczenbe vitetett, a bank pedig a kellő utasításokkal ellátva, egy hivatalnokát küldte le a sajtó ellenőrzése végett. Az érczalap, melyhez az ellenségnek a népjog elvei szerint világos rablás nélkül nyulni nem lehetett, továbbra is Pesten maradt.

Herczeg WINDISCHGRÄTZ december 31-én császári csapatokkal megszállta a fővárost. A banktól pontos számadást követelt be ugy a birtokában levő érczalapról, valamint a bankjegyek gyártásáról és hovafordításáról. 1849. január 21-én megtiltotta a bankjegyek beváltását s a banknak meghagyta, hogy hivatalnokát Debreczenből haladéktalanul hívja vissza.

A császári alterego a magyar pénzjegyeket egyelőre nem nyilatkoztatta érvénytelennek, mit a forgalom teljes fennakadása nélkül nem is tehetett volna, sőt 1849. február 5-én a selmeczi magyar királyi kamaragrófságtól érkezett 5500 aranyat beszolgáltatta a bankba s a megfelelő értéket onnan részben ezüstben, részben új magyar bankjegyekben vette ki. Az első szigorú lépést február 23-ki proclamációjában tette, érték- és érvénytelennek nyilatkoztatván ki a nemzeti kormány által január 26-án és február 15-én forgalomba hozott 30 és 15 kros pénzjegyeket.

1849. márczius 1-én a császári alterego felhívta a bankot, hogy biztosabb megőrzés végett az érczalapot szállítsa a budai kamarai igazgatóságához s ott együttes zár alatt tartsák. Az átszállítás 1849. márczius 5-én történt meg s az érczalap ekkor 1.695,718 frt 48 krt képviselt vert és veretlen aranyban, ezüstben.

Márczius 2-án a császári királyi főhadikormány egy megnyugtató nyilatkozatot tett közzé, hogy a magyar bankjegyek megszüntetése vagy elkobzása a magán forgalomban Magyarországra nézve nem alkalmaztatik. Annál váratlanabbul csapott le WINDISCHGRÄTZ márczius 8-iki rendelete, mely a magyar 5 és 100 frtos jegyek elfogadását minden állami és országos pénztárnál eltiltá. Az érczalappal bíró magyar 1 és 2 frtos bankjegyekre nézve pedig kimondotta, hogy rövid idő alatt császári királyi osztrák jegyekkel fognak beváltatni.

Minthogy e rendelet csak kincstári és országos pénztárakról szólt, úgy is lehetett magyarázni, hogy a magyar bankjegyek használata a magán forgalomból nincs kizárva, de midőn a kereskedelmi bank e tekintetben kérdést tett, válaszul nyerte, hogy a teljesen törvénytelennek jelentett pénzjegyeket használnia nem szabad. A bankot érzékenyen találta e rendelet, minthogy pénztárában 1.005,800 frt 100-as és 9345 frt 5-ös bankjegy feküdt. Csak kevésbé enyhítette kényes helyzetét WINDISCHGRÄTZNEK márczius 21-iki proclamatiója, mely a fentebbi rendeletet oda módosítá, hogy fizetéseknél senkit sem lehet kényszeríteni magyar bankjegyek elfogadására.

WINDISCHGRÄTZ márczius 12-én kiadta a rendeletet az 1 és 2 forintosok beváltására osztrák bankjegyekre 4 millió forint erejéig, beváltási határidőül 8 napot tűzött ki, s ezen határidőn túl teljesen kitiltá a forgalomból a magyar bankjegyeket. Egyidejűleg a kereskedelmi bank is parancsot kapott, hogy a még birtokában levő 1 és 2 forintosokat többé ki ne adja, hanem márczius 19-től 24-ig

cserélje ki azokat a császári királyi váltópénztárnál osztrák bankjegyekért. A bank a nevezett határidőn belül 365,275 frt magyar bankjegyet szolgáltatott be.

1849. ápril 6-án WINDISCHGRÄTZ kimondotta a magyar pénzjegyek végleges felszámolását s követelte az érczalap átszolgáltatását. Mítsem használt a kereskedelmi bank erélyes tiltakozása, a letéti hely zárainak leveretésével hatalmába kerítette az egész 1.780,718 frt 48 kr-ra rugó érczalapot, s midőn a magyar seregek diadalmas előnyomulásával az osztrák hadak jobbnak látták elvonulni a fővárosból, az egész érczalapot magukkal vitték.

Ily szomorú véget ért az első magyar bankjegykibocsátás, melynek alapját a nemzet páratlan áldozatkészsége teremtette meg, de a melynek gyümölcsét nem élvezhette a háza.

A magyar nemzeti kormány bankjegyeken kívül papírpénzt is bocsátott ki. A magyar önvédelmi harcban, melyet a minden oldalról megtámadott magyar saját lételeért küzdött, az állam rendes bevételei, melyek csak vékonyan csörgedeztek, korántsem voltak elegendők s rendkívüli forrásokról kellett gondoskodni. A kormány jobban szeretett volna ugyan kölcsönt venni fel, de erre hazánk akkori bizonytalan helyzete mellett gondolni sem lehetett, nem maradt tehát más mód, mint magához a nemzethez fordulni s annak anyagi erejéből meríteni a szükséges összegeket. A pénzügyminister ennél fogva kamattalan pénzjegyek kibocsátása végett fordult a törvényhozáshoz, de úgy hogy ezen pénzjegyek teljes névszerinti értékét az állam minden jelenlegi és jövődöbeli jövedelmével biztosítsa; minden közpénztárnál, névszerinti értékükben ezüst pénz gyanánt fogadtassanak el, végre hogy 1852-től fogva, minden évben 3 millió forinttal törlesztessenek, kivéve, ha azoknak a forgalomban megtartását a törvényhozás czélszerűnek látná, mely esetben azonban érczalapról kell gondoskodni. A törvényhozás augusztus 26-án a

kormányt ez alapon felhatalmazta 61 millió forintig terjedő kamattalan pénzjegyek kibocsátására.

E jegyek, bár tulajdonképeni fedezettel nem bírtak, de minthogy nemzeti jótállás mellett bocsáttattak ki, s biztosítékul az ország jövedelmei is lekötöttek, nem nélkülözték a bizalom minden föltételét s bár becsük a nemzeti ügy emelkedésével és hanyatlásával együtt hullámozott, de általában örömetst elfogadtattak, sőt kedveltebbek voltak a német bankóknál.

A nemzeti kormány 5, 10, 100 és 1000 forintos pénzjegyeket bocsátott ki, 1849. május havában 30 és 15 krajczárosokat és végre 1849. júliusban 2 forintos pénzjegyeket. Legelőször 5 forintosokat nyomtatott s ezek már 1848. szeptember elején kerültek forgalomba. 1848-ban az év második felére előirányzott 18 millió forint hiány fedezésére körülbelül 20 millió forint pénzjegy bocsáttatott ki, az 1849-ben kibocsátott összegeket pedig, az egyes pénz nemek szerint részletezve, a következő számok tüntetik fel:

100 forintos pénzjegyek.....	11.040,100 forint,
10 » » 	19.129,740 »
5 » » 	8.249,790 »
2 » » 	587,878 »
30 és 15 krajczáros pénzjegyek.....	<u>2.954,588 »</u>

Összesen 41.962,096 forint.

A szabadságharcz leveretése után a magyar pénzjegyek teljesen értéktelennek nyilvánítottak. Az absolut uralom súlyos büntetés terhe alatt beszedte és megsemmisítette azokat, minden kárpótlás nélkül. Az 1848/9-ben kibocsátott s értéküket vesztett pénzjegyek 62 millió körül voltak, melyek számát pár millióval még az érczalapon kibocsátott bankjegyek is szaporiták. Ezek beváltására, mint fentebb láttuk, 8 napi határidőt tűzött ki WINDISCHGRÄTZ, mely idő alatt természetesen csak igen kis részük kerülhetett beváltás alá.

A katastropha közelgésével, a mint a magyar hadak az alvidékre szorítottak, a magyar pénzjegyek legnagyobb része is a tiszai részekhez húzódott le, s így legnagyobb veszteséget e vidékek szenvedtek; de kisebb-nagyobb veszteséget szenvedett az egész ország. A forgalmi eszközök csaknem teljes megsemmisülésével fennakadt az ipar, kereskedelem és hogy a bekövetkezett politikai katasztrófát közgazdasági katastropha nem követte, csak hazánk és nemzetünk szívós életerejének köszönhetjük.

NEGYEDIK FEJEZET.

Közállapotok 1849 után. — A takarékpénztárak veszteségei. — Újabb erőgyűjtés. — A pesti kereskedelmi bank válságos helyzete. — A szabadalmazott osztrák nemzeti bank fiókokat állit. — Országos jegybank terve.

Az 1849 ki események, melyek megakasztották a békés fejlődést s szárnyát szegték az ország politikai és közgazdasági fejlődéséhez fűzött reményeknek, gyökeres átalakulást idéztek elő összes köz- és magánviszonyainkban. Az absolut hatalom széttépett minden kapcsolatot, mely a jelent a multtal egybekötötte; eltörülte csaknem összes nemzeti intézményeinket s a tabula rasán egészen új rendet léptetett életbe.

Tagadhatlan, hogy több oly intézkedés is történt, mely előmozdítá az ország gazdasági haladását. Ilyen volt az ideiglenes cataster, az urbériség rendezése, az Ausztriától elkülönítő haromiczadok eltörlése, a közlekedési eszközökre fordított nagyobb gond s a forgalom érdekében tett egyéb intézkedések, de mindez korántsem volt kárpótlás az általános elnyomatásért, a behozott súlyos adókért s a megzavart valuta-viszonyokért.

Ha nem tekintjük is a magyar nemzet megsemmisítésére irányuló törekvéseket, az absolut kormánynak még nagy garral hirdetett civilisátori működésében is találunk sok oly intézkedésre, mely hiteléletünkben nem haladást, hanem visszaesést jelez. Így az 1852

elején életbeléptetett osztrák perrendtartás hatályon kívül helyezte az 1836:XI. és 1840:XX. t.-cikk által behozott sommás eljárást s a hitelezőt a rendes eljárás hosszadalmas országútjára szorította. Ilyen volt az osztrák polgári törvénykönyv 994. és 995. §-a, mely az ingatlanokra adott kölcsönök kamatlábát 5 $\frac{1}{2}$ ‰-ra szabta. A földhitel javára kívánt szolgálni ez intézkedés, de éppen ellenkezőt eredményezett. Takarékpénztáraink, melyek az akkori kamatláb mellett a betételekért maguk sem igen fizettek 5 $\frac{1}{2}$ ‰-nál kevesebbet, megszoríták jelzálogi üzletüket s a hitelkereső birtokosok kénytelenek voltak uzsorához fordulni. S ha mindezekhez hozzáveszszük a rendőrállam mindenbe beleavatkozó gyámkodását és zaklatásait, nem csoda, ha új pénzügyintézet sok éven át nem jött létre, sőt a már létezők életrevalósága is nehéz próbára tétetett.

Nagy csapás volt takarékpénztárainkra a magyar bankjegyek megsemmisülése is. Kimerítő adataink ugyan nincsenek, de az az egy pár adat, a mi felett rendelkezünk, vet némi világot a veszteség nagyságára. Ugyanis

a pesti házái takarékpénztár	177,167	frt,
a komáromi »	35,913	»
a szeged-csongrádi »	20,000	»
a szepesi xvi. városi »	14,319	»
az aradi »	14,147	»

veszteséget szenvedett magyar bankjegyekben s több-kevesebb vesztesége kétség kívül minden takarékpénztárnak volt. E veszteségeket nem jelenlegi viszonyaink, hanem az akkori kezdetleges viszonyok alapján kell mérlegelnünk s akkor elég tekintélyeseknek fognak feltűnni. Takarékpénztáraink talán jogosítva lettek volna a kárt, legalább részben a betevőkre tolni, de érezték, hogy ez fennállásuk alapját, a közönség bizalmát ásná alá s czélszerűbbnek látták, ha maguk viselik el, s részint az alaptőkéből irták le, részint az által fedezték, hogy

a részvényesektől új befizetéseket követeltek, részint pedig hogy az évi jövedelmet a szenvedett veszteség kiegyenlítésére fordították s osztalékot évek során keresztül nem fizettek.

Takarékpénztáraink az államhatalom részéről többféle zaklatásnak voltak kitéve. Előbb régi engedélyük nyilvánított érvénytelennek s új engedély kieszközlésére utasítottak, majd szerkezetükkel nem volt megelégedve a kormány s meghagyta nekik, hogy alapszabályaikat az osztrák takarékpénztárak számára 1844-ben kiadott szabályokkal hozzák összhangzásba. Az új alapszabályok jóváhagyása ismét vég nélküli tárgyalásokra és huzás-halasztásokra adott alkalmat, mi nem kis mértékben megbénította takarékpénztáraink működését. A takarékbetéteknek már 1848-iki állománya hanyatlást mutat a megelőző évekhez képest, leszállván 10·9 millióról 9·3 millió frtra. Az 1849. év újabb csökkenéssel záródott s ekkor már csak 8·9 millió forintot tett a takarékbetétek állománya. A következő évek fajunk életrevalóságáról s takarékpénztáraink életképességéről egyaránt tanuskodnak. Dacára a sok csapásnak, a betétek folyvást emelkedtek és 1850 végén 10·6 millió, 1851-ben 13·3 millió, 1852-ben 16·6 millió frtra rugott a takarékbetétek állománya s bár 1854-ben valószínűleg a behajtott ugynevezett *önkéntes nemzeti kölcsön* miatt némi csökkenés állt be, a későbbi évek dúsan kipótolták e visszaesést s az ötvenes éveket bezáró 1859-ik év már 32·6 millió takarékbetétet mutat.

A takarékpénztárak üzletében ez időben jelentékeny átalakulást látunk. Először a kezelt tőkét csaknem kizárólag ingatlanokra adott kölcsönökben helyezték el, később a váltóleszámitolás is nagyobb tért kezdett foglalni, de még mindig oly alárendelt szerepet vitt, hogy a váltótárcza 1849-ben is csak tizedrészét tette a jelzálogi kölcsönöknek; az ötvenes években azonban a váltóleszámitolás oly nagy haladást tett, hogy 1857 végén 10·8 millió frt jelzálogi kölcsönnel már 8·7 millió frt váltótárcza állt szemben. E változás részint az

osztrák polgári törvénykönyv fentebb említett kamatmegszorító intézkedésének volt következménye, részint azon lassú átalakulásnak, mely takarékpénztárainkat letéti bankokká változtatta. Mihelyt bennük a nagyobb mozgó tőkék elhelyezést kerestek, a dolog természete hozta magával, hogy mind nagyobb figyelmet kellett fordítaniok azon üzletágakra, melyek nem tartják sokáig lekötve a kikölcsönzött tőkét, hanem gyors körforgásban bocsátják vissza az intézethez.

A nehéz idők egyetlen bankintézetünket, a *pesti kereskedelmi bankot* még kiméletlenebbül sújtották, mint a legtöbb hazai takarékpénztárt. A bank helyzete már 1849 elejétől olyan volt a két ellenséges hatalom között, mint a két malomkő közé szorult gabonáé, egyaránt szenvedett mind a kettőtől. A szabadságharc leveretése után RAMBERG kiáltványára, mely hadi törvényszék elé állítani rendelte mindazokat, kiknél magyar bankjegyek találtak, a kereskedelmi bank 127,864 forintot szolgáltatott be magyar pénzjegyekben. Szorultságát növelte az, hogy a magyar bankjegyek kitiltása után bekövetkezett pénzszükségben kölcsöneit nem volt képes behajtani. Ily körülmények között a leszámítolási, előleg- és kölcsönüzletet további intézkedésig beszüntette, a betéteket visszakövetelő felekkel pedig halasztásért egyezkedett. Legnagyobb szükségben a városi pénztártól eszközölt ki 24 ezer forint 5 napos kölcsönt, 1850. májusban pedig 550 ezer forint állami előleget sikerült kieszközölnie. Ez összeg bár kisegítette pillanatnyi zavarából, de nem volt elég üzletét a további fennakadásoktól biztosítani. A kereskedelmi bank tehát az osztrák nemzeti bankhoz fordult segélyért, melytől már egy ízben, az 1848 elején beállott kereskedelmi crisis enyhítésére 1 millió forint segélykölcsönt kapott. De a hatalmas központi intézet, mely ekkor már foglalkozott a birodalom élénkebb forgalmi helyein felállítandó bankfiókok eszméjével, megtagadta a segélyt s a helyett válaszul adta, hogy kész a magyar kereskedelmet elégséges

támogatásban részesíteni, de ezt csak saját fiókjának útján teheti. A kereskedelmi banknak tehát azon ajánlatot tette, hogy ha feloszlását kimondja, helyiségét, felszerelését átveszi, a hogy a bank könyveiben szerepel, a hivatalnokokat, a mennyiben használhatók, szintén alkalmazza továbbra is, sőt abba is beleegyezését adja, hogy az igazgatóság vigye mindaddig a felállítandó bankfiók vezetését, míg az osztrák nemzeti bank másként nem intézkedik. A kereskedelmi bank ügyleteinek s kölcsöneinek lebonyolítására, ugyszintén a részvények bevonására szintén megígérte hathatós támogatását.

A kereskedelmi bank azonban nem akarván lételéről, melyet a magyar kereskedelem legközvetlenebb érdeke és szüksége teremtett, könnyelműen lemondani s elhagyni a fontos positiót, melyet hazai kereskedelmünk érdekében oly jól betöltött, az ajánlatot visszautasította. Az osztrák nemzeti bank elhatározását ez nem másította meg, s 1851-ben 2 millió dotatióval megnyitotta pesti leszámoló fiókját.

Az osztrák nemzeti bank budapesti fiókjának felállítása jótékony hatással volt a magyar kereskedelmi forgalom élénkítésére; de a kívánt eredményt hiányos pénzeszközei miatt még sem termette meg. Az a csekély dotatio, melylyel a bankfiók birt, távolról sem felelt meg a magyar kereskedelem, főleg az egyre fejlődő terménykereskedés hitelgényeinek. Igaz, hogy e dotatio 1853-ban felemeltetett fél millió forinttal, de jelentékeny javulást ez sem hozhatott, kivált oly időben, midőn nálunk a különben is ritka forgalmi közeg, a pénz az 1854-ben behajtott ugynevezett *önkéntes nemzeti kölcsön* következtében, melyhez maga Magyarország 130 millió forinttal járult, még inkább megritkult. Az osztrák nemzeti bank az ötvenes évek folyamában még más fiókokat is állított Magyarországon, 1854-ben Brassóban, 1855-ben pedig Debreczenben, Temesvárott és Fiumében. 1851 végén a magyarországi bankfiók váltótárczája csak

970 ezer forintra rugott, a következő évben közel megkétszereződve 1.897,162 forintra szökkent, 1856-ban (nemcsak Budapestet, hanem a magyarországi összes bankfiókokat véve) 5·8 millió forinton állott, s egész 1866-ig bezárólag a tárczaállomány ez utóbbi összeg és 4·8 millió forint között ingadozott. Az 5 magyarországi bankfióknál a váltóleszámítolásból az oroszlánrész Budapestre esett. A váltótárcza itt maximumát 1854-ben érte el 3·8 millió forinttal, s ez évtől fogva sohasem állott 2·6 millió forint alatt. A többi fiókoknál szintén 1866-ig a váltótárcza állománya (az alakulási évet nem számítva) a következő összegek közt oscillált:

Debreczen	255,000 forint és	462,000 forint közt		
Temesvár	349,000 »	»	520,000 »	»
Brassó	811,000 »	»	1.050,000 »	»
Fiume	327,000 »	»	797,000 »	»

Az emelkedés azonban korántsem tartott lépést az évekkel. Budapest, Debreczen és Temesvárnál váltakozva fordul elő az emelkedés és hanyatlás, Fiume és Brassónál azonban határozottan hanyatló arányzat érvényesült.

Nem kisebb érdekű a váltótárczában a leszámított váltók száma és összege. Egynémely adat itt is áll rendelkezésünkre, tett ugyanis az osztrák nemzeti bank budapesti fiókjánál

	a leszámított váltók száma	a leszámított váltók összege	a váltótárcza
1857	7258	15.814,555 forint	2.729,386 forint,
1858	5528	11.937,833 »	2.797,223 »
1859	6177	12.802,832 »	2.649,123 »
1860	6681	13.805,962 »	3.329,855 »
1861	7314	15.427,136 »	3.637,880 »
1862 ...	6940	15.606,053 »	2.609,413 »

Oda állítottuk a leszámított összeg mellé a váltótárcza állapotát is, feltüntetendő, hogy a két összeg mennyire nem egy nyomon halad. Egyik évben gyorsabb a váltók forgása s nagyobb leszámítás

mellett is kevesebb váltó marad tárczában, másik évben megfordítva a nagyobb tárczának csekélyebb leszámítolás felel meg. A váltók átlagos értékénél is látunk némi különbséget. E két viszonyt különben a következő számok tüntetik fel:

Év	Egy-egy leszámított váltó átlagos értéke	A váltótárcza aránya az év folytán leszámított váltók összes értékéhez
1857	2041	1 : 5'79
1858	2160	1 : 4'27
1859	2072	1 : 4'73
1860	2066	1 : 4'14
1861	2109	1 : 4'24
1862	2248	1 : 5'98

A váltók átlagos értékében nem látunk valami nagy ingadozást, a legnagyobb különbség 200 frt. Annál nagyobb eltérések mutatkoznak a váltótárcza és az összes leszámítolás közötti arányszámoknál. Ez arányszám a szerint alakul, a mint a leszámított váltók hosszabb vagy rövidebb lejáratúak. Minél hosszabb idő fekszik a leszámítolás és a váltó esedékessége között, a leszámítolás arányszáma annál inkább közeledik a váltótárczához, ellenkező esetben távozik. Így például a fentebbi arányszámok közt az 1860-ki (1 : 4'14) azt teszi, hogy ez évben a leszámított váltók átlagosan közel három hónapi lejáratúak voltak, az 1862. évi arányszám ellenben (1 : 5'98) azt mutatja, hogy a leszámított váltók átlagosan már 2 hónap múlva esedékessé váltak, az utóbbi esetben tehát az értékforgás sokkal gyorsabb volt, mint az előbbi évben.

Az osztrák nemzeti bank budapesti fiókja inkább csak a nagyobb üzleteket látta el hitellel, kitűnik ez a váltók átlagos értékéből. A pesti kereskedelmi banknál ugyanezen időben a leszámított váltók átlagosan 1487—1561 frtot képviseltek, a pesti hazai takarékpénztár által leszámított váltók pedig 1334—1681 frtot. A bankfiók ezen kívül rövidebb lejáratú hitelt nyújtott, mint a felhozott két hazai intézet, mert míg az általa leszámított váltók 2—3 hónap múlva váltattak be,

a pesti kereskedelmi bank és a hazai takarékpénztár átlagosan 3—4 hónapos lejáratú váltókat escomptirozott.

Az osztrák nemzeti bank budapesti fiókja mellett a pesti kereskedelmi bank is folytatta hasznos működését s létjogát, mely mellett a nemzeti bank ajánlatát visszautasító közgyűlés oly szép tanúságot tett, az eredmény fényesen igazolta. Üzletét az ötvenes évek elején kénytelen volt ugyan megszorítani s váltóleszámitolása, mely még az 1848/49-iki üzleti évben is 5·5 millió forintra rugott, 1849/50-ben 2·5 millió forintra szállott le, de a mint a megpróbáltatás évein keresztül küzdte magát, régi virágzása újra kezdődött s megint egyik leghathatósabb tápláló ere lett a magyar kereskedelemnek. 1855/6-ban váltóleszámitolása már elérte az 1847/8-ik évét, 1858/9-ben pedig 10 millió forintra emelkedett s alig pár millióval maradt alatta a már ekkor 3 millió forinttal dotált budapesti osztrák bankfiók váltóleszámitolásának.

A sors szeszélye ez időben ismét szép, de csalfa reménynyel játszott meg a kereskedelmi bankot s vele együtt a magyar hiteléletet. 1857 elején BRUCK báró genialis osztrák pénzügyminister a bankügy decentralisatiójának eszméjével foglalkozott s egy tervet érlelt meg, mely szerint az akkori koronaországok fővárosaiban, Pesten, Prágában és Triesztben országos bankokat akart felállítani s azokat valamennyi banküzleten kívül a jegy kibocsátás jogával is fel akarta ruházni. E feladatra Budapesten a pesti kereskedelmi bankot szemelte ki. Az alaptőkét 10 millió forintra határozta, melyből 6 milliót azonnal be kellett volna fizetni. A mi az alaptőke beszerzését illeti, egy harmadát a pesti kereskedelmi bank, másik harmadát az akkor még ifjú bécsi Credit-Anstalt szolgáltatta volna, harmadik harmada pedig részvényaláírások útján teremtetett volna elő. A pesti kereskedelmi bank nagy örömmel fogadta az ajánlatot s csakhamar bemutatta az alapszabály-tervezetet, de a pénzügyminister

ekkor már lemondott tervéről s a külön magyar jegybank eszméje ismét eltemetett.

A pesti magyar kereskedelmi bank már előzőleg (1856-ban) tárgyalásokat folytatott a bécsi Credit-Anstalt-tal egy Budapesten felállítandó leszámítoló bankfiók tárgyában, melynek kezelését készen nyilatkozott magára vállalni. A bankfiók csakugyan létrejött, nem ugyan a kereskedelmi bank vezetése alatt, s kereskedelmünk és iparunk hathatós támogatóra talált benne. Visszleszámítolása évről évre meghaladta a 9 millió forintot, s azon kívül tekintélyes összegeket adott előlegül árúkra és mezőgazdasági terményekre. A Credit-Anstalt ezen fiókjából alakult 1867-ben a *magyar általános hitelbank*, ma-napság egyike a leghatalmasabbaknak az összes magyarországi bankok és hitelintézetek között.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A magyar földbirtok nehéz helyzete. — A moratorium. — Ennek hatása. — Az osztrák nemzeti bank felállítja jelzálogi osztályát. — A magyar földhitelt ez nem elégíti ki. — Magyar földhitelintézet. — Szervezete. — Hatása a jelzálogi hitelre. — Egyéb jelzálogi hitelintézetek.

Az 1847/48-iki törvényekben diadalra jutott nagyszerű reformok, az ösiség és urbériség eltörlése, a közteherviselés kimondása, melyek a földbirtokos osztály helyzetének teljes átalakulását inaugurálták, a bekövetkezett szabadságharcz miatt tényleg nem valósulhattak meg azonnal; a nemzeti szabadság romjai fölött támadt új rendnek jutott a feladat az átalakulást végrehajtani.

Válságos idők voltak ezek a magyar földbirtokos osztályra nézve. A natural gazdaságból minden átmenet nélkül bukott nem is a pénz-, hanem a hitel-gazdaságba. Az urbéri erő elvesztése miatt a gazdálkodást egészen új alapra kellett fektetni, az ingyenes munkát pénzes munkával kellett pótolni, a jóformán minden beruházás nélkül kezelt birtokot költséges beruházásokkal instruálni. A földbirtokos osztálynak sokkal nagyobb jövedelemre lett volna szüksége, többé nem lehetett megélni, még kevésbé urnak lenni pénz nélkül, mert az adózás már az ő vállaira is nehezedett s nem az a régi magyar adózás, melyet a béke éveiben még maga a jobbágyság is könnyen elviselt, hanem a kifejlett súlyos osztrák adózási rendszer egyenes és közvetett adókkal

S e változás épen akkor jött, mikor a földbirtokos osztály különben is meg volt gyengülve. A szabadságharcz nemcsak roppant véráldozatokat rótt reá, hanem súlyos anyagi áldozatokat is, mit még tetézett kevés forgó tőkéjének a magyar bankjegyekben való teljes megsemmisülése. Nemzeti törvényhozásunk 1847/48 ban gondolt az urbériség eltörlése s a közteherviselés folytán bekövetkező átmeneti nehézségekre s hogy a rázkódtatások elejét vegye, egy földhitelintézet felállítását határozta el. Nemcsak a földhitelintézet felállítása maradt el a zivataros időkben, hanem az urbériség megszűnése után 4 évig földbirtokosaink kamatot sem kaptak a megállapított kárpótlási összegekért, a tőkéhez pedig csak az ötvenes évek közepétől fogva kezdtek hozzájutni, földtehermentesítési kötvényekben.

A nehéz válságot azonban földbirtokos osztályunk szerencsésen túlélte. Leszorulva a politikai tevékenység teréről, saját ügyeinek szentelte idejét s gazdaságára fordította összes tevékenységét. Az ekkor már nagyobb számmal épülő vasutak utat nyitottak terményeinknek s a külföldi kedvező árviszonyok lehetségessé tették azok nyereséges kivitelét, a földjövedelem emelkedett s vele a hasznos beruházások; a termelés pedig oly arányokat öltött, minőről az előbbi korban magyar ember alig mert volna álmodni.

A moratorium is nem kis segítségére volt földbirtokos osztályunknak. Az 1849. november 3-án kelt császári nyílt parancs, mely egy 1852-iki nyílt parancscsal megújíttatott, kimondá, hogy az 1848. ápril előtt felvett tőkéket — kivéve a kereskedelmi ügyletből származó váltókat — azon földbirtokosoknak, kiknek birtokával megszüntetett urbériség volt összekötve, nem lehet felmondani s csak a netalán meg nem fizetett törvényes kamatok hajthatók be rajtuk bíróság útján; minden adósság kamatját pedig 6%-ra korlátozta. A moratorium tehát valamennyi régiebb s többnyire uzsorás adósságot mérsé-

kelt kamatú föl nem mondbató kölcsönné változtatta s módot adott a birtokosoknak, hogy birtokukat kitisztázzák.

1856-ban újabb kedvezőtlen fordulat állott be, a gabonaárak leszálltak s azzal együtt a földjövedelem. A moratorium megszűnt s a régi adósságok visszafizetésére új kölcsönöket kellett kötni, mint-hogy azonban az elhelyezést kereső tőkék mindinkább ipari vállalatok, állampapírok, sőt a börzei speculatio felé kezdtek fordulni, csakis uzsorakamat mellett lehetett pénzhez jutni s a földbirtokos osztály súlyosan kezdte érezni a földhitel s az azt közvetítő földhitelintézetek hiányát.

Már az ötvenes évek elején történtek lépések a magyar földbirtokosok részéről egy magyar földbirtoki hitelintézet engedélyének kinyerése végett. De ez időben, midőn az absolut hatalom oly féltékenyen nyomott el csírájában minden oly intézményt, mi Magyarországnak nem politikai, hanem csak gazdasági függetlenségéhez egyengette volna az utat, egy specialis magyar hitelintézet felállítása elháríthatlan akadályokba ütközött, a helyett az 1855. október 21-én kelt pénzügyministeri rendelet megadta az engedélyt *az osztrák nemzeti bank jelzálogi osztályának* felállítására.

A mellett, hogy a bécsi kormány záloglevelek kibocsátását más intézet részéről némileg a nemzeti bank jegykibocsátási szabadalmába ütközőnek tekinté, elhatározásában főleg a valuta helyreállításának eszméje által vezéreltetett. Hogy a bank érczpénzfizetéseit újra megkezdhesse, arra szükséges volt érczkészletének növelése, midőn tehát a jelzálogi hitelintézetek felállítása nemcsak nálunk, hanem az osztrák tartományokban is közóhajként lépett fel, a kormány a jogot a nemzeti bankra ruházta, de úgy, hogy részvénytőkéjét 40 millióval növelje s minthogy a befizetésnek ezüstben kellett történni, a bank érczkészlete 35 millió forint ezüsttel növekedett.

Az osztrák nemzeti bank jelzálogi osztálya 1856-ban kezdett működni, tevékenységét Magyarországra is kiterjesztvén. Az adósoktól

6 százalékot követelt félévenként előre, de a kölcsönt jelentékenyen megdrágítá azon körülmény, hogy a bank 5 százalékos záloglevelei, melyekben a kölcsönt adá, csak 80—85-ös árfolyamon keltek, mi nemcsak tetemes tőkeveszteséggel járt, hanem a valóságban a kamatot is 8 percenten felül emelte. Daczára az elég kedvezőtlen feltételeknek; az annyira hitelre szoruló magyar földbirtok az osztrák nemzeti bank kölcsöneit erősen igénybe vette. Már 1857 végén 6·4 millió, 1858-ban 23·1 millió, 1859-ben 32·4 millió, 1860-ban 35·7 millió forint jelzálogi kölcsöne volt Magyarországnak a nemzeti banktól, s ezen kívül az utóbbi évben Horvát-Szlavonországnak is 1·7 millió forint, úgy hogy 1860-ban a bank összes jelzálogi kölcsöneiből 67·15 százalék a magyar korona országaira esett.

Az osztrák nemzeti bank jelzálogi osztálya, daczára a tekintélyes összegnek, melyet Magyarországon elhelyezett, korántsem volt képes hazánk hiteligényeit kielégíteni, s a vágyak és törekvések, melyek már évek előtt sürgették egy magyar földhitelintézet alapítását, még mindig ébren valának, s a hatvanas évek elején még fokozódtak az által, hogy az osztrák nemzeti bank jelzálogi osztálya, hivatkozva a kölcsönjáradékok pontatlan fizetésére, Magyarországra, nézve megszüntette a kölcsönök engedélyezését.

A kezdeményezés a *magyar gazdasági egyesületből* indult ki, mely a magyar haza legkitünőbb férfainak volt találkozási helye, s hol annyi fényes elme, elzárva a politikai élet tevékenységétől, kis körben, zajtalanul, de annál buzgóbban munkált a nemzet boldogulásán.

A magyar gazdasági egyesület 1858-ban felhívta hazánk nagyobb birtokosait, hogy álljanak az ügy élére s alakítsák meg az annyira óhajtott magyar földhitelintézetet. Ezen felhívás következtében 1859-ben Pesten több földbirtokos értekezletre gyűlt össze s kimondva a feladat haladéktalan megoldásának szükségét, az alapszabály-tervezet kidolgozására s a felsőbbbségi engedély kieszközlésére egy négy

tagból álló bizottmányt jelölt ki, megválasztván abba gróf DESSEWFY EMILT, LÓNYAY MENYHÉRTET, CSENGERI ANTALT és gróf BARKÓCZY JÁNOST.

A program és alapszabály-tervezet már 1860 elejére elkészült és megvitattatott, s február 20-án az említett választmány be is adta a kérvényt a legfelsőbb engedély megadásáért. A tárgyalások az év őszéig eredménytelenek valának, de ekkor a beállott kedvezőbb politikai áramlattal a magyar földhitelintézet ügye is kedvezőbb fordulatot vett. A magyar királyi helytartó-tanács ő Felségéhez intézett feliratában melegen pártolta az ügyet, sőt még állami segílyt is hozott javaslatba. A meleg hangú feliratból álljon itt néhány sor, mely a tervezett intézménynek általánosan érzett szükségét festi: »Alig van e hazában az anyagi jólét felemelésére irányzott eszmék s óhajtasok sorában egy is, mely a hon polgárai szívében oly általános és mely gyökeret vert volna, minek valósulása utáni kívánalmak oly melegek, oly alaposak lennének, mint ezen intézet életbeléptetése, de országos főkormányshéki állásában legelső kötelességeinek egyikét véli ezen hű királyi tanács teljesíteni, midőn azon nyiltsággal s legbensőbb bizalommal, melylyel Felséged legmagasabb királyi kegyelme iránt viseltetni magát kötelessnek érzi, kimondani bátorodik azt, hogy a haza polgárainak ezen egyetemes óhajtása valóban méltó, alapos és korszerű.«

A magyar földhitel-intézet 1862. augusztus 20-án nyerte meg a legfelső engedélyt s a következő év július havában meg is kezdte működését. A magyar földhitel-intézet nem nyereszshedő vállalat, a cél, mely alapításánál kitűzetett s melyhez azóta is híven ragaszkodik, az, hogy a magyar földbirtokosoknak biztos és lehető olshó hitelt szerezzen. Alapul az országos alaphól adományozott 500 ezer forint szolgált s a hazafias alapítók által nagylelkűleg megajánlott összegek. Kétszázkilencz hazai földbirtokos az intézet hitelének megszilárdítására

1.677.000 forint alapítványt tett le, minden személyes haszon nélkül, tisztán a nemes czél iránt való hazafias buzgalomból. A legkisebb alapítványi részlet 5000 forint, s az alapítási összegnek 10 százalékát készpénzben, 90 százalékát pedig 9 darab, az összegnek egy-egy tizedéről szóló kötvényben kellett letenni. A mint azonban a tartalék-alap a tiszta üzleteredményből folyvást növekedett, a kötvények azon arányban adattak vissza az alapítóknak, s 1876-ban már mind a kilencz kötvény visszaadatott. A készpénzben lefizetett egy tizedrész állandóan a tartalékalapban marad s az alapítóknak 5 százalékot kamatozik. Az intézet kölcsönös jótállási kötelezettségre van fektetve, úgy hogy az intézet által kibocsátott záloglevelek biztosításáról nemcsak az intézet tartalék-, törlesztési és biztosítási alapja s a lekötött birtok, hanem az összes egyesületi tagok egymásért való jótállása is kezeskedik. Az intézet tagjai a magyar korona országainak azon földbirtokosai, kik tulajdoni joggal oly telekkönyvezett birtokot birnak, mely az intézet szabályai szerint legalább 1000 forint hitelre jogosít, s a kik az által, hogy az intézet hitelét igénybe veszik, a hitelegyesületbe lépnek. A kölcsönök részint *záloglevelekben* adatnak rendszeres törlesztésre, részint *készpénzkölcsönben* vagy jelzálogi biztosítás mellett rövid időre, vagy a nélkül váltókra és értékpapírokra. A záloglevelekben adott kölcsönök hosszabb időre, 34½ évre szólnak, s a kamat mellett fizetett évi törlesztési járulék által törlesztetnek, a készpénz-kölcsönök ellenben a földbirtokosok pillanatnyi hitelszükségletét kívánják kielégíteni. Régebben *jövedékjegyi* kölcsönök is adattak 5 és 10 év alatti törlesztésre, jelenleg már nem.

Az intézet 1000, 500 és 100 frtos papírértékre szóló zálogleveleket bocsát ki, 1869 óta 10,000 frtos darabokat is, 1873-ban pedig gyakorlatba vette az érczértékű záloglevelek kibocsátását 1200 és 120 frtos darabokban. A magyar földhitelintézet a tőkét, melyet kölcsönöz, ezen záloglevelek által szerzi be s az alapszabályok

értelmében több záloglevele nem lehet a forgalomban, mint a mennyi a jelzálogi kölcsön állománya, melyre a záloglevél kibocsátása történt. A mily mértékben folynak be a kölcsönök rendes vagy rendkívüli törlesztés útján az intézethez, ép oly mértékben apasztatik a záloglevelek száma rendes vagy rendkívüli sorsolás útján. Minthogy az intézet alapszabályai minden nyereszkes üzletet határozottan kizárnak, tagjaitól (vagyis a jelzálogi adósoktól) nem szed magasabb kamatot, mint a mit ők maga fizet a záloglevelekért, csak a kezelési költségek fedezésére kíván $1\frac{1}{4}\%$ -ot, sőt a néhány év óta életbeléptetett $4\frac{1}{2}\%$ -os záloglevél-kölcsönöknél már kezelési járulékot sem szed.

A magyar földhitelintézet által nyújtott jelzálogi kölcsönök állománya nem emelkedett oly rohamosan, mint fentebb az osztrák nemzeti bank jelzálogi kölcsöneinél láttuk. Idő kellett hozzá, míg záloglevelei a forgalomban közkedveltségű és keresett papirokká váltak, valamint a pénzpiacz javulása, hogy az alacsony árfolyam túlságosan meg ne drágítsa a kölcsönöket. Nem érdektelen a magyar földhitelintézet zálogleveleinek árfolyam-hullámzását feltüntetni. Álljon itt 1864-től minden év végéről a budapesti börzén jegyzett árfolyam:

Év	$4\frac{1}{2}\%$	5%	$5\frac{1}{2}\%$	5% érezértékű	Év	$4\frac{1}{2}\%$	5%	$5\frac{1}{2}\%$	5% érezértékű
záloglevelek					záloglevelek				
1864	—	—	82.25	—	1875	—	—	85.62	93.75
1865	—	—	74.50	—	1876	—	—	90.75	101.50
1866	—	—	85.00	—	1877	—	86.50	94.75	103.50
1867	—	—	90.00	—	1878	—	87.00	94.25	103.12
1868	—	—	91.50	—	1879	—	96.00	100.75	111.50
1869	—	—	90.50	—	1880	92.25	99.75	101.12	118.50
1870	—	—	89.75	—	1881	95.25	100.75	102.50	118.25
1871	—	—	88.00	—	1882	94.00	100.00	100.75	119.00
1872	—	—	86.00	—	1883	93.50	100.30	101.50	120.00
1873	—	—	80.50	—	1884	93.30	100.25	101.50	122.50
1874	—	—	86.75	—					

A záloglevelek árfolyamában a hatvanas évek vége felé beállott javulást a 70-es évek elején visszaélés követte s a válságos 1873. évben közel 20⁰/₀-nyi veszteséggel voltak értékesíthetők a magyar földhitelintézet záloglevelei, 1876-tól a javulás állandó s 1879 óta az 5¹/₂⁰/₀-os záloglevelek pari felett állanak, sőt az 1877 óta kibocsátott 5⁰/₀-os záloglevelek árfolyama is elérte 1881-ben a névértéket, az érczértékű záloglevelek pedig, melyek kibocsátása 1873-ban vette kezdetét, már 1876-ban pari felett keltek s folytonosan emelkedve, a legutóbbi év végén már 122.50-en állottak. Ma már földhitelintézetünk zálogleveleinek kelendősége oly nagy, hogy a felénk irányuló kereslet sokkal nagyobb, mint a földbirtokosok által kért hitel, s a kedvező árfolyam mellett már évek óta az egész osztrák magyar monarchiában kapható valamennyi jelzálogi kölcsön között a magyar földhitelintézet által nyújtott hitel a legolcsóbb.

A magyar földhitelintézet kölcsöneinek állománya, ha nem rohamosan is, de folyvást, megszakítás nélkül emelkedett, nem úgy mint az osztrák nemzeti banké, mely számos visszaesést mutat. Az alábbi számok mutatják párhuzamosan a két intézet kölcsöneinek állományát a szorosabb értelemben vett Magyarországról:

Év	Magyar földhitelintézet	Az osztrák-magyar bank jelzálogi osztálya	Év	Magyar földhitelintézet	Az osztrák-magyar bank jelzálogi osztálya
	frt	frt		frt	frt
1863	3.314,139	35.301,285	1874	41.661,916	41.942,979
1864	10.046,859	32.017,560	1875	49.447,082	49.556,031
1865	13.737,415	34.929,923	1876	50.975,485	53.324,064
1866	15.479,683	38.048,612	1877	53.003,090	56.675,353
1867	18.963,974	37.925,435	1878	56.302,035	58.895,269
1868	21.201,719	37.168,511	1879	57.954,877	61.277,165
1869	25.256,036	34.688,278	1880	65.763,786	56.845,762
1870	28.172,918	33.856,978	1881	70.751,465	59.054,282
1871	31.800,063	33.466,149	1882	72.318,478	59.313,240
1872	34.049,334	31.294,790	1883	79.429,249	58.357,718
1873	35.998,745	34.400,575			

Hosszú időn keresztül az osztrák nemzeti banké volt az elsőség, csak 1880-ban emelkedtek túlsúlyra a magyar földhitelintézet kölcsönei s már 1883-ban 21 millió forinttal múltak felül az osztrák-magyar banknak Magyarországon elhelyezett kölcsöneit.

A magyar földhitelintézet működése hazánkra nézve áldásos volt, sok földbirtokot ragadott ki az uzsora karmai közül s még többet óvott meg, hogy oda ne jusson. De kölcsönei eleinte s a hetvenes évek válságos szakában nem voltak olcsók, ez azonban nem az intézet hibája, hanem azon szerencsétlen pénzügyi viszonyoké, melyek akkor hazánkban az állam és magánosok háztartására egyaránt vészthozólag nehezédtek, míg az állam maga is uzsora-kamatokat fizetett s a 20–100%-ra dolgozó rablótőkéken kívül még a szerényebb tőkepénzesek kölcsöneinél is 10% volt a minimális kamatláb, addig a biztos, de alacsony kamatot hozó záloglevelek csak nyomott árfolyam mellett keltek. Hogy azonban a magyar gazdaközönség hiteligényét teljesen ki nem elégíté s részben még ma sem elégíti ki, annak legfőbb oka azon megszorítás, mely ilyen egyetemleges kötelezettségű szövetkezetnél multhatatlanul szükséges, de a hitelezőkre nézve igen terhes, hogy t. i. az intézet csak első helyre való betáblázás mellett nyújtja kölcsöneit (a kivétel igen nehéz) s a birtok becse meghatározásánál fölötte kedvezőtlen kulcs, az ideiglenes földadó szerinti katasteri tiszta jövedelem tizenhatszorosa szolgál alapul s a kölcsönzés a birtok ekként megbecsült értékének feléig terjedhet. Igaz, hogy mind a kölcsönkérőnek, mind az intézetnek szabadságában áll formszerűtlen becslést kívánni, de azért a föld értéke általában igen alacsonyra van becsülve, úgyhogy a jelzálogos birtok holdankénti átlagos értéke 1863-tól 1883-ig csak 41·15 és 57·57 forint között ingadozik, a mely átlagos érték, ha tekintetbe vesszük, hogy a jelzálogi fedezetül szolgáló birtokokból mennyi esik az egyes művelési ágakra s hogy a kölcsönök legnagyobb része oly megyékben van

elhelyezve, hol a föld valóban értékes, túlságos alacsonynak tűnik fel. A jelzálog ezen alacsony becslése azon nagy hátránnyal jár, hogy sok földbirtokos, ha hitelszükségét a hitelintézettől nyert kölcsön nem elégíti ki, azon kívül súlyosabb feltételű kölcsönökkel kénytelen birtokát megterhelni s vagyoni helyzetét aláásni.

A magyar földhitelintézet után több jelzálog-hitelintézet is alakult hazánkban, 1869-ben a *magyar jelzálog-hitelbank* 2 millió forint névleges s 600 ezer forint befizetett részvénytőkével. Ezen intézet már egészen bankszerű alapon nyugodott s igyekezett felhasználni a földhitel terén tett újabb hasznos tapasztalatokat. Az intézet azonban csekély tőkeerejénél fogva nem volt képes nagyobb hatású tevékenységet fejteni ki, sőt az 1873-iki pénzügyi válság következtében részvénytőkéjét is kénytelen volt leszállítani 420 ezer forintra; nagyobb körű működésének alapja 1880-ban vettetett meg, midőn alaptőkéje 20 millió arany forintra emeltetni határoztatott. 1883-ban befizetett alaptőkéje már 10.300.000 arany forintra rugott s jelzálogi kölcsöneinek állománya meghaladja a 18 millió forintot.

Az 1871-ben alakult *magyar általános földhitel-részvénytársaság* magán hordta a kor bélyegét, a merész spekulációt. A földhitel-nyújtás — a mire czíme utalt — csak kis részét képezte tevékenységi körének. Ingatlan javakkal üzérkedéit, ipari, mezőgazdasági vállalatokat üzött és léptetett életbe s különféle szorosabb értelemben vett banküzletekkel foglalkozott. Az intézetet a merész spekulációk utoljára is romlásba döntötték s daczára roppant tőkeerejének 30 millió forint névleges részvénytőkével alakult, miből 1878-ban már 10.862,740 forint volt befizetve) az inkább *credit mobilier* mint földhitelintézet nagy veszteségek után 1881-ben végkép feloszlott. Hasonló sors érte az 1873-ban alakult »*kisbirtokosok földhitelintézetét*«, mely viszont hűtlen kezelés miatt bukott meg 1879-ben, több kárt, mint hasznot tévén az annyira fontos kisbirtoki hitelügynek. A kérdés csak újabb időben, 1880-ban,

vett kedvezőbb fordulatot a *kisbirtokosok országos földhitelintézetének* megalakulásával. Az 1879 : XXXIX. törvénycikk intézkedett felállításáról, különféle kedvezményeket biztosítva számára s hogy létrejöhessen, a m. kir. kincstár 500 ezer frt kamatmentes alapítvánnyal járult hozzá. Ép úgy mint a magyar földhitelintézet, nem nyereszkes vállalat, szintén szövetkezeti alapra van fektetve, vannak alapító tagjai s azon kívül tagja mindaz, ki kölcsönt vesz fel. Jelzálogos kölcsönzése 300 frttal kezdődik s 6000 frtnál nagyobb nem lehet. A birtok becslése kedvezőbb kulcs szerint történik, mint a magyar földhitelintézetnél, mert a katasteri tiszta jövedelemnek huszszoros összege szolgál mértékül. A záloglevelekre nézve hasonló szabályok állnak fenn, mint a magyar földhitelintézetnél. A jelzálogi kölcsönök állománya 1883 végén közel 4 millióra rugott.

A hetvenes évek elejére esik még a fentebb említetteken kívül a *nagy-szebeni földhitelintézet* és a *soproni építő- s földhitelbank* alapítása is. Az előbbi egyetemes kötelezettségre fektetett szövetkezet záloglevél-kibocsátással, az utóbbi kisebbszerű bankintézet, záloglevelei nincsenek s a földhitel terén kis szerepet játszik.

HATODIK FEJEZET.

A biztosító intézetek meghonosulása. — Első magyar általános biztosító társaság. — Ujabb alapítások. — A jelenleg működő társaságok tevékenysége.

A biztosítási ügy alapjában, ép úgy mint a takarékpénztárak, humanisticus intézmény, akár a kárbiztosítást tekintjük, melynek célja az egyeseket sújtó kárt és veszteséget elviselhetővé tenni a társadalom többi tagjainak hozzájárulása által, akár az élet és járadék-biztosítást, mely az önsegély elvét juttatja diadalra s a jelen megtakarított filléreiből igyekszik biztosítani a jövőt.

Tulajdonképen a takarékpénztárak is magukban hordják a biztosítás eszméjét, még inkább a nyugdíj-, beteg-, segélyező- és egyéb pénztárak, melyek tényleg a biztosító intézetek szerepét töltik be azon társadalmi osztályok közt, melyek törzsvagyonnal nem bírván, saját testi vagy szellemi munkaerejükre vannak utalva. A munkásbiztosítás egyik kiváló formája, a *bányatárspénztárak* intézménye, nálunk is szép multtal bír s évszázadok óta nincs hazánkban tekintélyesebb bányavidék, hol bányatárspénztárak ne volnának, melyek hivatva vannak a beteg munkásokat gyógykezelésben részesíteni, a munkaképteleneket segélyezni s a hátrahagyott özvegyek és árvák ellátásáról gondoskodni. Hogy ez intézmény mily erőteljes fejlődéssel dicsekszik, mutatja tekintélyes vagyona, mely 1882. végén már 7.813,597 frtot képviselt.

Kiterjedt tevékenységéről pedig tanuskodik az, hogy évi bevétele 1882-ben 1.951,596 frtra, évi kiadása pedig 1.833,262 frtra rugott, mely utóbbi összeg, minthogy a kezelés nagyon kevésbe kerül, csaknem egészen a bányamunkások tényleges gyámolítására fordított.

Hazánkban az első tulajdonképeni biztosító intézet a *komáromi hajóbiztosító társaság* volt, mely 1808-ban alakult, 400 részvényre fektetett 200 ezer forint alaptőkével. A dunai hajókárokat biztosító ügynökségeket tartott Mosonban, Baján, Monostorszegen és Török-Becsén. Nálunk is tehát a biztosításnak azon ága vert legelőször gyökeret, mely külföldön is első kezdete volt a biztosításnak, a szállítványok, nevezetesen a vízi szállítmányok biztosítása.

Ez egyetlen intézet képviselte hazánkban a biztosítási ügyet, illetőleg annak csak egy ágát, mert a társadalomnak sokkal szélesebb köreit érdeklő elemi kár- és az életbiztosítás sokáig ismeretlen volt. A 40-es évek haladó és újító szelleme kezdte felfogni a biztosítási ügy fontosságát s ekkor keletkeztek a kölcsönösségen alapuló biztosító intézetek, a *pesti jégverés elleni*, a *tisza melléki tűz-* és az *erdélyi jégbiztosítási társaság*, továbbá a *marosszéki* és *küküllőmegyei* tűzkármentő egyesületek. Bár a két utóbbi kivételével tevékenységüket nem szorították egyetlen municipium területére, hanem szélesebb körben igyekeztek azt érvényesíteni, nagyobb eredményt nem igen tudtak elérni. Közönségünk előtt még nagyon új és ismeretlen volt a biztosítás eszméje, nem lehet csodálni, hogy attól kezdetben idegenkedett, de éppen abban fekszik ezen intézetek érdeme, hogy előkészítették a talajt, melyben később a nagy tőkeerejű s jól szervezett társaságok a biztosítási ügyet felvirágoztathatták.

Kölcsönös biztosító intézeteinknél a kölcsönösségre fektetett ilyenmű intézeteknek azon árnyoldala, hogy a biztosítottak, kik egyúttal biztosítók is, igen nagy risicót vállalnak, meglehetősen el volt háritva, részint az által, hogy üzletük többnyire nagy területen oszlott meg

(a pesti és később a tiszamelléki és erdélyi egész Magyarországra kiterjedt), részint pedig a maximális fizetés meghatározása által. Így a pesti csak a befolyó díjtételeket osztotta ki a károsultak közt, az erdélyinél pedig a résztvevők nagyobb kár esetén is csak a rendes díjtételek ötszöröséig voltak kötelezve. A két megyei biztosító egyesület a szabadságharc után, a régi megye eltörlésével félbeszakasztá működését, másik három biztosító társaságunk azonban tovább is működött, küzdve egyfelől az országos közönnyel, másfelől az osztrák, különösen trieszti biztosító társaságok versenyével, melyek mindinkább megvetették lábukat Magyarországon s jól szervezett ügynökségeik által szép jövedelmet szereztek maguknak.

A hazai biztosításügy történetében korszakot alkot az *első magyar általános biztosító társaság* megalapítása. E hatalmas társaság, mely a legelső külföldi társaságokkal áll egy sorban s melyet büszkén vallhatunk magunkénak, jelenlegi nagyérdemű vezérigazgatójának, LÉVAY HENRIKNEK köszöni lételet. Az ő szervező tehetsége, ritka üzleti tapintata s törhetlen munkakedve ragadta ki a magyar biztosítási ügyet abból a szomorú helyzetből, melyben korábban tengődött, csaknem egészen szervezetlenül, mint az idegen érdekek tributáriusa. Segítségére volt LÉVAY buzgalmának a magyar birtokos osztály azon közszelleme, mely néhány év múlva létet adott a magyar földhitelintézetnek is. A magyar értelmiség kiváló alakjai, kik az elnyomás szomorú korában erős hittel a nemzet jövője iránt, a gazdasági egylet szűk keretén belül híven őrködtek a haza közgazdasági érdekei fölött s igyekeztek megvalósítani a haladás és jobb jövő feltételeit, a magyar biztosítási ügyet is melegen felkarolták. Az első magyar biztosító-társaság alapítói közt, hogy csak néhány nevet említsünk, ott látjuk DEÁK FERENCZET, EÖTVÖST, LÓNYAY MENYHÉRTET, gróf KÁROLYI GYÖRGYÖT, gróf DESSEWFY EMILT s még egész sorát a fényes neveknek.

A társaság megalakulása előtt nehéz akadályok fekiüdtek. A felsőbb körök ellenszenve, mely a magyar társadalmi élet minden megmozdulásában, az összmonarchia eszméjét fenyegető veszélyt látott, mindent elkövetett, hogy megakadályozza a társaság létrejöttét, s azon kívül akkori viszonyaink sem voltak valami kecsegtetők. A vállalkozási szellem hiánya s a pénzviszonyok fejletlensége nagyon is kérdésessé tette, hogy össze lehet-e akkora tőkét hozni, a mennyi a tervezett társaság megalapításához szükséges. Mindkét nagy akadály csakhamar elhárított, gróf APPONYI GYÖRGY közbenjárásának sikerült kinyerni a legfelsőbb engedélyt s közönségünk, főleg a birtokos osztály nagy érdeklődése mellett a részvények is aláírtak. A kibocsátott részvényeknek csak 20%-át kellett befizetni, a hátralékos 80%-ról pedig az aláírók kötelezvényeket állítottak ki. A társaság magába olvasztotta a pesti kölcsönös jégbiztosítási s a tiszamelléki tűzkártérítő egyesületeket s az ezek által némileg már megtört úton megkezdte működését s csakhamar 600 ügynöke terjesztette hazánkban a biztosítást. Nagybirtokosaink reá ruházták uradalmaik biztosítását s a népszerű magyar társaság felé oly nagy mértékben irányult a közbizalom, hogy csakhamar ő dominálta a tért Magyarországon, sőt a haza határain túl Ausztriára s Olaszországra is kiterjesztette működését.

Az első magyar általános biztosító társaság, midőn 1858-ban megalakult, csak a tűz- és jégkár-, továbbá a szállítmánybiztosítással foglalkozott, 1859-ben az életbiztosítási ágot is felvette működése körébe s az engedélyt megadó kormányrendelet következtében a részvényesek a már teljesített 20%-on kívül még 10%-ot fizettek be, az előbbivel tehát minden 1000 frt névértékre szóló részvény után 300 p. forintot. A társaság alaptőkéje névérték szerint 3 millió forintot képviselt, ebből 600 ezer forint volt tényleg befizetve, mi az újabb befizetéssel 900 ezer pengő forintra emelkedett.

Az első magyar általános biztosító társaság roppant kiterjedésű üzletéről álljon itt a következő kimutatás, mely a különböző üzleti ágakban 25 évi tevékenységét tünteti fel:

Év	Tűz- és szállítvány-biztosítási összes díjak	Jégbiztosítási összes díjak	A tűz-szállítvány- és jégbiztosítási teljes díjak együtt	A tűz-szállítvány- és jégbiztosítási tiszta díjak (a törlések és viszonz-biztosítási részeketől törlése után)	A kifizetett tűz- és szállítványi károk összege	A kifizetett jégekárak összege	Kifizetett tűz-szállítvány- és jégekárak összege	Bevett viszonz-biztosítási kárreszletek	Tiszta nyercsmény
1858	1.153,150	98,975	1.252,125	918,783	353,164	64,502	417,666	135,434	69,384
1859	2.188,807	249,034	2.437,841	1.929,247	960,601	136,099	1.096,700	274,887	121,154
1860	2.381,569	351,787	2.733,356	2.130,980	1.105,742	256,978	1.362,720	289,361	271,533
1861	3.246,388	475,398	3.721,786	3.118,292	2.058,503	413,797	2.472,300	538,482	104,573
1862	3.491,667	509,697	4.001,364	3.087,706	2.338,332	150,896	2.489,227	566,819	219,757
1863	3.894,565	403,076	4.297,641	3.163,469	2.686,945	266,481	2.953,426	758,368	40,094
1864	3.572,321	655,688	4.228,008	2.969,275	1.874,357	355,289	2.229,646	768,312	337,682
1865	3.458,021	347,927	3.805,948	2.676,530	2.347,491	309,488	2.656,978	740,513	6,332
1866	3.483,326	638,303	4.121,629	2.306,135	2.189,888	299,636	2.489,524	592,559	103,460
1867	3.565,401	710,964	4.276,364	2.862,156	1.884,761	572,144	2.456,905	707,434	232,572
1868	3.982,942	864,563	4.847,505	3.271,369	2.530,975	550,956	3.081,930	954,057	181,478
1869	3.852,687	632,035	4.484,721	3.052,190	2.175,335	840,930	3.016,265	618,487	117,852
1870	3.578,128	732,527	4.310,655	2.876,649	1.748,836	544,770	2.293,606	444,317	334,457
1871	3.620,998	771,652	4.392,650	2.922,277	1.766,383	1.026,454	2.792,837	650,070	247,244
1872	3.695,994	924,603	4.620,597	3.230,810	1.802,177	1.238,299	3.040,476	637,209	111,376
1873	3.955,986	1.208,346	5.164,332	3.357,498	2.119,719	678,134	2.797,853	791,576	376,694
1874	3.766,394	881,602	4.647,996	2.918,412	2.187,110	303,794	2.490,904	817,657	447,038
1875	4.021,830	1.003,865	5.025,695	3.835,241	1.650,163	983,906	2.634,069	494,176	224,302
1876	2.672,454	1.072,960	3.745,414	2.690,086	1.678,226	397,477	2.075,703	475,528	707,214
1877	3.790,890	1.107,403	4.898,293	3.547,413	2.086,986	600,839	2.687,824	547,637	540,602
1878	3.594,831	1.049,490	4.644,321	3.293,696	1.679,610	501,100	2.180,710	490,429	962,934
1879	3.877,998	842,317	4.720,315	3.260,176	1.559,963	657,945	2.217,908	353,750	645,281
1880	3.830,127	945,507	4.775,635	2.806,787	2.599,299	1.375,305	3.974,604	1.643,032	589,384
1881	4.833,079	1.399,357	6.232,436	3.943,353	2.164,091	1.227,235	3.391,326	1.310,793	712,967
1882	4.178,894	1.671,782	5.850,676	3.841,354	2.195,685	1.170,720	3.366,405	1.015,301	701,976

A kárbiztosítást már néhány évre az alakulás után teljesen kifejlődve látjuk, milliókat vesz be a társaság és milliókat fizet ki a feleknek. Sokkal korábban vált általánossá a tűz- és szállítvány-, mint a jégbiztosítás s ez utóbbi mintha nem akarna teljesen meggyökerezni, visszaeséseket mutat; míg a tűz- és szállítványbiztosítás összes díjbevételei 1862-től 83-ig 3·4 millió és 4·8 millió frt közt

ingadoztak, a jégbiztosítási összes díjak (nem számítva az 1865. évet, midőn az országos fagy a biztosítást részben fölöslegessé tette) 509 ezer és 1.9 millió frt között. Az utolsó három év azonban, a nagymérvű verseny dacára, itt is szép fejlődést mutat.

Az életbiztosítás nem kevésbé öröndetes haladást mutat, mint a kárbiztosítás. A társaság ez ágban tényleg 1860-ban kezdte működését, de első mérlege 4 évet ölelt fel, így a következő táblázatban, mely az életbiztosítási osztály főbb statisztikai adatait tünteti fel, az 1860/63-ik évek eredménye összefoglalva szerepel. A társaság működése ez osztályban kiterjed nemcsak a halál-, hanem az élet-eseti biztosításra s az évjáradékok biztosítására is.

Év	Bevett díjak összege	Kifizetett viszon- biztosítási díjak	Kifizetett károsszegek s esedékessé vált kibáza- sítási tőkék és évjáradékok	Az érvényben volt biztosítások összege	A díjtartalek főösszege	Tiszta nyeremény összesen	A részvényesek	A biztosítottak
							közt felosztott nyermény	
1860,63	877,210	23,292	108,994	9.837,753	483,942	107,535	35,083	11,691
1864	513,267	12,594	80,504	12.600,130	731,152	70,438	22,980	15,480
1865	620,882	17,051	107,677	15.417,153	1.024,508	93,685	30,565	20,495
1866	702,287	18,705	193,536	16.758,993	1.331,215	51,032	16,649	19,111
1867	747,722	14,981	163,190	17.721,874	1.680,771	114,870	37,476	25,418
1868	773,308	18,155	213,719	19.034,795	2.003,240	125,663	40,526	30,275
1869	848,392	18,764	235,607	21.133,716	2.418,991	118,485	38,211	32,849
1870	918,497	20,274	238,520	23.253,837	2.896,404	100,532	32,422	33,045
1871	1.020,801	27,467	261,495	25.600,703	3.361,063	163,813	52,830	39,453
1872	1.145,303	33,943	328,710	26.430,455	3.901,839	120,143	38,746	39,003
1873	1.110,626	39,889	505,963	26.866,632	4.235,554	70,730	22,810	34,023
1874	1.133,261	40,370	410,659	27.262,392	4.706,113	184,586	59,529	42,325
1875	1.393,490	48,259	523,511	29.034,218	5.197,239	253,836	81,362	55,511
1876	1.130,963	44,514	443,736	28.208,296	5.463,403	115,465	37,809	49,654
1877	1.086,371	44,447	562,944	27.972,385	5.716,225	449,484	148,015	82,439
1878	1.101,394	43,115	555,252	28.787,013	5.845,954	474,417	156,225	107,171
1879	1.211,605	42,037	633,287	31.985,659	6.133,922	267,124	88,952	101,230
1880	1.610,956	38,045	713,662	41.804,445	7.228,750	231,311	84,429	95,639
1881	1.828,313	32,340	630,807	46.148,906	7.828,551	402,845	147,038	112,770
1882	1.948,947	30,107	872,218	48.055,198	8.572,432	178,923	65,307	96,985

Ugy a bevett díjak, valamint az érvényben volt biztosítások összegénél csak 1875 után látunk némi csökkenést, mit azonban az

utóbbi évek fényes eredménye gazdagon kárpótolt. A díjtartalék folyvást gyarapodik évről évre s míg az első években csak 4.92%-át képezte az érvényben volt biztosítások összegének, 1882-ben már 17.84%-át.

A mint a fentebbi táblázatokból látható, a társulat által beszedett díjtételek jelentékeny része viszonzbiztosításra fordittatik. Nagyobb értékek; kivált gyárak biztosításánál veszedelmes terhet vállalna magára a társaság, ha a teljes kockázatot maga viselné, ezért korán szokásba jött, hogy a biztosító társaságok egymás részére átengedték díjtételeik egy részét, hogy így a kockázat egy részétől is megszabaduljanak. A magyar általános biztosító társaság is csakhamar viszonzbiztosítási összeköttetésbe lépett a nevezetesebb külföldi társulatokkal, hogy pedig folyton növekedő kockázatának elhelyezését függetlenítse a többi társaságok tetszésétől s a díjbevétel tekintélyes része ne folyjon idegen kézbe, 1861-ben megalapítá a »Pannonia« magyar viszonzbiztosító intézetet, mely nemcsak időre legelső ilyenmű intézet az egész osztrák-magyar monarchiában, hanem a viszonzbiztosítók közt ép oly előkelő helyet foglal el, mint az anyaintézet a biztosító társaságok sorában.

A hatvanas évek elején az első magyar általános biztosító társaságon kívül működött még nálunk két hazai és 9 idegen társaság; az erdélyi tűz és víz ellen s a győri szállítmányi károk ellen kölcsönösen biztosító társaság, továbbá a *Generali*, *Azienda*, *Riunione* és *Nuova*, mind a négy trieszti, az *Első Ausztriai*, az *Anker* és a *Phoenix*, mind a három bécsi társaság, végre a *Lipcei* és a *Gresham*.

E társulatok részint a kár-, részint az élet-, részint a kár- és életbiztosításra együttesen terjeszkedtek ki. A kárbiztosítás között azonban egyik sem foglalkozott az állatbiztosítással. Ez ága a biztosításnak, mely Ausztriában már szintén képviselve volt, kétségkívül nagy fontosságú leendett a földművelő Magyarországra, hol a szarvasmarhák elhullása a szegény gazdát s magát a földművelést is érzé-

kenyen sujtotta. Történt is némi mozgalom a gazdasági egyesületben s el is készült egy »*magyar gazda biztosító társaság*« alaprajza, mely az állatbiztosításra kiváló súlyt kívánt fektetni, de meg nem valósulhatott, s ha megvalósul is, aligha arat sikert, s éppen úgy nem boldogulhat, valamint a hasonló külföldi vállalatok. Az állatbiztosítás rendkívüli nehézségekkel jár, mert a társulatok csak olyan károkat biztosíthatnak, melyek bár bizonyos szabályszerűséggel fordulnak elő, de azért szórványosan történnek s nem vesznek föl tömeges jelleget. A marhavész ellenben, kivált a múlt évtizedekben, midőn az óvintézkedések még nem történtek oly pontosan és sikeresen, mint egész vidékeket sujtó csapás szokott fellépni. 1869-ben mégis létrejött Pesten egy magyar állatbiztosítási társaság, de ez már a szédelgő korszak rövidéletű idétlen szülötte volt.

Az első magyar általános biztosító társaság fényes sikerei s magas osztalékai a hálás térre több vállalkozót is csábítottak.

1864-ben két részvénytársaság is alakult, a *Hungaria biztosító bank* Pozsonyban és a *Victoria* Kolozsvárott, a biztosító társaságok tömeges alakulása azonban az alkotmányos korszakkal köszöntött be, midőn az aranyhegyekről álmodó közönség vakon, válogatás nélkül rohant a tisztességes és nem tisztességes alapítók után. 1867-ben keletkezett a *Pesti biztosító társaság* és a »Haza« *életbiztosító bank*, 1868-ban az »*Ország*«, a *Budapesti kölcsönös*, a *Magyar kölcsönös* és a *Nemzeti biztosító társaság* mindannyi Budapesten s a *Transylvania* Nagy-Szebenben, továbbá két viszonzbiztosító bank, az *Unio* és *Hunnia*, mindkettő Budapesten. A legtöbb új intézet azonban homokra volt építve, ma már közülük csakis a Pesti biztosító társaság áll fenn s a Transylvania, a többit megbuktatta részint a hibás számítás s merész kockázat, részint a közönség támogatásának hiánya, mely nem akart tanúságot tenni létjoguk mellett. A tért tehát ismét csaknem kizárólag az első magyar általános biztosító társaság tartotta elfoglalva s a kül-

földi társaságok ügynökségei, melyek szintén mind sűrűbb hálózattal vonták be hazánkat.

A hazai biztosításügy terén ismét nagy mozgalmat hozott az 1879-ik év. A nyugoti Európában felhalmozódott tőkék külföldön kerestek elhelyezést s különösen a francia tőkék örömezt fordultak hazánk felé, így jött létre Budapesten két új biztosító intézet, a *Magyar-Francia biztosító társaság* 8 millió arany forint névleges s 4 millió befizetett alaptőkével s a *Foncière, pesti biztosító intézet*, mely a Pesti biztosító társasággal fuzionált 10 millió névleges s 5 millió arany forint tényleg befizetett részvénytőkével.

E két hatalmas új intézet alakulása jótékony versenyt idézett elő, s ma már, midőn a hazaiakon kívül számos nagy tőke-erejű külföldi társulat is, mint a *Trieszti általános*, az *Adria* és az *Azienda* stb. egészen acclimatizálódott nálunk, elmondhatjuk, hogy a biztosítási ügy, bár még e téren is sok a tenni való, meglehetősen virágzásnak örvend.

A biztosítási ügyet nálunk az 1875: xxxvii. keresk. törvény szabályozza. Gondoskodik, hogy a biztosító vállalatok kellő anyagi garantiát nyújtsanak s cégét a vállalat be nem jegyeztetheti, sem működését meg nem kezdheti addig, míg valamennyi üzletágára nézve, melylyel foglalkozni akar, 100 ezer forintnyi tényleg befizetett biztosítási alapot ki nem mutat. Tartozik a vállalat azon elveket bejelenteni, melyek szerint alaptőkéjét és díjtartalékait elhelyezni kívánja, az életbiztosítási ág nál pedig a díjtartalék kiszámításának elveit is, s minthogy az életbiztosítási ág díjtartalékában a nagy közönség megtakarított tőkéi szerepelnek, melyek rokontermészetűek a takarékbetétekkel, azzal a nagy különbséggel, hogy a betétek nem rendelkezhetnek többé felette s nem óvhatják meg az esetleges megsemmisüléstől, a törvény gondoskodott róla, hogy ezen díjtartalék teljes biztosságot nyújtó módon helyezzessék el, vagy jelzálogi kölcsönökbe a tekvőségek meg nem terhelt fele értéke erejéig, vagy állampapírokba

s állami kamatbiztosítást élvező vállalatok elsőbbségi kötvényeibe, vagy a budapesti tőzsdén jegyzett záloglevelekbe, vagy végre a vállalat életbiztosítási kötvényeire s az imént említett értékpapírokra adott kölcsönökbe. A biztosítási ügylet gyakorlását a törvény külföldi vállalatoknak is megengedi, a mennyiben mint részvénytársaságok a törvényes kellékeknek megfelelnek s ha belföldi működésükre nézve törvényünk határozatainak mindenben alávetik magukat. A törvény részletes intézkedéseket tartalmaz a biztosítás két főágára, a kár- és életbiztosításra nézve, hogy a társaságok, valamint a felek érdekei egyaránt megóvassanak, gondoskodik róla, hogy a biztosítás ne szolgálhasson ösztönül bűnös cselekményekre sem a tűz- sem az életbiztosításoknál.

Összes pénzügyintézetünk között a biztosító társaságok azok, melyekről legkevesebb statisztikai adat felett rendelkezünk. Részint mert nagyon eltérőleg szerkesztik üzletjelentéseiket, részint pedig, mert hazánkban igen sok külföldi társaság működik, mely csak összes tevékenységének eredményét közli zárszámadásaiban; annál fogva az elmúlt évtizedeket vagy legalább az elmúlt éveket megvilágító adatokat nem állithatunk össze, sőt még az 1883-ik évről sem rendelkezünk hézagtalan adatok felett. Egy pár kisebb biztosító intézettől nem érkeztek adatok, a Szlavia életbiztosítási üzletének eredményét s a társországokban kifejtett tevékenységét nem közölte s a mi legfőbb, a Magyar ált. biztosító társaság a tűzbiztosítási ágban csakis az évenként kötött új biztosítási összegeket tudja kimutatni, a korábbi évekből érvényben maradt biztosítási értékeket nem. Tűz ellen a társaság az 1883. év folyamában 272.774,860 frt értéket biztosított. A többi biztosító intézet adatai alapján kiszámítva, ez körülbelül 440 millió forint összes biztosított értéknek felelne meg.

Elfogadva e megközelítő számot a négy fő biztosítási ágban, az 1883. évben biztosítva volt értékeket, ugyiszintén a kifizetett kárterítést a következő számok mutatják, megjegyezvén, hogy azok

Horvát-Szlavonországra is kiterjednek, mert adatait számos biztosító társaság nem tudta az anyaország és a társországok szerint elkülöníteni.

	A biztosított érték	Kártérítés
Tűzbiztosítás.....	1.347.747,588 frt.	4.483,497 frt.
Jégbiztosítás	141.777,915 »	2.870,495 »
Szállítmánybiztosítás	147.942.666 »	416,854 »
Együtt.....	1.637.468,169 frt.	7.770,846 frt.
Élet- és járadékbiztosítás.....	143.915,249 »	1.878,024 »

E számok tanuskodnak róla, hogy a nemzeti vagyonnak mily tekintélyes része volt már 1883-ban biztosítva s mily nagy összegek fizettettek ki kártérítés czímén. A kártérítés aránya az összes biztosítva volt értékhez, bár igen érdekes momentum, de minthogy csak egy év adataiból állapíthatjuk meg, nagy súlyt nem fektethetünk rá, megemlítjük mégis, hogy a kártérítés a tűzbiztosításnál 0,33%, a jégbiztosításnál 2,02%, szállítványbiztosításnál 0,28%, az életbiztosításnál pedig 0,48%-át képezte az összes biztosítva volt értéknek; legnagyobb risicót tehát az intézetek a jégbiztosításnál vállalnak.

Különösen roppant összeget képviselnek a tüzkár ellen biztosított értékek. Ez az egyetlen ága a biztosításnak, melyről kissé részletesebb adatok felett rendelkezünk, nem ugyan a biztosító vállalatok, hanem hivatalos adatgyűjtés útján. A hivatalos tüzkár-statistika az utóbbi évtized alatt nem éppen érdektelen adalékokat szolgáltat a tűzbiztosítás fejlődésének megismeréséhez. Tett ugyanis

	az összes tüzkár	a kifizetett biztosítás	
		összesen	az összes kár százalékában
1873 ban	9.762,253 frt	2.521,349 frt	25,83
1874-ben	9.817,773 »	1.434,790 »	14,61
1875-ben	7.141,660 »	1.516,334 »	21,23
1876-ban	8.253,143 »	1.865,544 »	22,60
1877-ben	9.166,570 »	2.249,015 »	24,53
1878-ban	6.090,643 »	1.603,412 »	26,32
1879-ben	6.119,611 »	1.621,695 »	26,50
1880-ban	7.999,666 »	2.885,917 »	36,06
1881-ben	8.749,748 »	3.402,932 »	38,09
1882-ben	11.558,237 »	4.108,638 »	35,55
1873—77-ig 5 évi átlagban	8.828,280 frt	1.917,406 frt	21,72
1878—82-ig 5 évi átlagban	8.103,581 »	2.724,519 »	33,62
10 évi átlagban	8.465,930 frt	2.320,963 frt	27,42

A tüzkároknál, melyeknél oly nagy játéka van a véletlennek, az egyes évek közt nagy eltéréseket látunk. Változik a százalék-szám is, mely a kifizetett biztosítás arányát mutatja az összes károkhoz, de csaknem megszakítás nélkül javuló irányzatot követ s az utolsó évek arányszámai világos tanúságot tesznek a tűzbiztosítás mind nagyobb terfoglalásáról. Összeesik a javulás az újabb két nagy biztosító társaság működésének megindulásával, mely hatalmas versenyt s fokozott tevékenységet idézett elő a biztosítás terén. A két évtöd szerint kiszámított átlagok szintén élesen kitüntetik a javulást, az előbbi quinquenniumban az összes tüzkároknak még alig több mint egy ötödét térítették meg a biztosító társaságok, míg az utóbbi quinquenniumban már egy harmadát.

Nem tartozik szorosan tárgyunkhoz, de mellesleg megemlíthetjük, hogy a fentebbi számok némileg kulcsot szolgáltatnak a tűzveszélynek kitett nemzeti vagyon (épületek, gyárak, ingóságok, összehordott vagy betakarított termés stb.) értékének megközelítő kiszámítására, mert ha a biztosított és nem biztosított értékek egyenlő arányban szenvednek a tűzvészeketől (már pedig a valószínűség e mellett szól), az összes tűzveszélynek kitett nemzeti vagyon ugy aránylik a biztosított összes értékhez, mint a tüzkár összege a kifizetett biztosítások összegéhez s adataink szerint meghaladja a négy milliárdot.

Az elégett tárgyak értékét, a kifizetett biztosításokat s az utóbbiaknak az összes károkhoz való arányát, valamennyit öt évi XIII. átlagok szerint a mellékelt XII. és XIV. számú graphicus térkép tünteti fel.

A mi a tüzkárok értékét s a kifizetett kártérítést illeti, meglehetősen egy nyomon haladnak. Az ország nyugoti és északi megyéit látogatják leginkább a tüzkárok. Ezen nagy félkörön kívül, mely különböző szélességű szalagban foglalja el hazánk nyugot-északi karéját, délen Arad- és Temesmegye mutatnak magas arányszámo-

kat; legkevesebb tűzkár az ország északkeleti megyéiben fordul elő s az északi félkörbe ékelt Nógrád- és Turóczmegyében. A kifizetett kártérítés természetesen általában ott nagyobb, hol több tűzkár történt; az észak-nyugoti félkörben s az említett két déli megyében. Látunk azonban eltéréseket is; például Árvamegye, mely a tűzkárok tekintetében az első közé tartozik, aránylag igen kevés kártérítést élvez, jeléül, hogy ott a biztosítás nem terjedt el eléggé; vannak ellenben megyék, hol a kártérítés aránylag nagyobb, mint más, tűzvész által inkább látogatott megyében, ilyen Pest-, Tolna- és Maros-Tordamegye.

A biztosítás elterjedéséről még tisztább képet nyújt a XIV. számú táblázat, mely a kifizetett kártérítések arányát tünteti fel a károk összes értékéhez. Itt már nem látunk oly összefüggő területeket. Legkedvezőbb az arány Pest-, Arad- és Maros-Tordamegyében, legkedvezőtlenebb ez utóbbi kivételével az erdélyrészi megyékben.

Megyéink az érintett viszony tekintetében következőleg sorakoznak:

Folyó szám	Megye	A kifizetett biztosítás az elégett tárgyak értékének százalékában	Folyó szám	Megye	A kifizetett biztosítás az elégett tárgyak értékének százalékában	Folyó szám	Megye	A kifizetett biztosítás az elégett tárgyak értékének százalékában
1	Arad	65·92	22	Csongrád	33·88	43	Somogy	23·52
2	Pest	65·11	23	Bács-Bodrog	33·71	44	Zólyom	23·06
3	Maros-Torda	60·64	24	Szatmár	33·47	45	Békés	21·93
4	Esztergom	49·85	25	Veszprém	33·02	46	Borsod	21·51
5	Krassó-Szörény	44·99	26	Heves	31·99	47	Mármaros	21·38
6	Trencsén	43·70	27	Győr	31·80	48	Zala	21·85
7	Komárom	41·16	28	Bereg	31·31	49	Liptó	20·89
8	Szepes	40·42	29	Pozsony	30·68	50	Szeben	19·67
9	Nyitra	39·73	30	Temes	29·91	51	Szilágy	15·58
10	Sopron	39·71	31	Csanád	29·34	52	Kis-Küküllő	14·51
11	Sáros	38·98	32	Ugocsa	29·26	53	Háromszék	11·92
12	Szabolcs	38·81	33	Fehér	28·99	54	Árva	11·71
13	Moson	38·63	34	Baranya	28·76	55	Fogarás	11·40
14	Hajdú	37·37	35	Turóc	28·23	56	Szolnok-Doboka	10·74
15	Bihar	36·74	36	Gömör és K.-Hont	27·61	57	Nagy-Küküllő	9·32
16	Abauj-Torna	36·59	37	Ung	26·57	58	Kolozs	8·79
17	Tolna	36·36	38	Beszterce-Naszód	26·50	59	Alsó-Fehér	8·38
18	Hont	36·15	39	Vas	26·24	60	Hunyad	7·59
19	Torontál	36·01	40	Bars	25·58	61	Torda-Aranyos	5·75
20	Zemplén	35·89	41	Brassó	25·11	62	Udvarhely	4·81
21	J.-N.-K.-Szolnok	35·22	42	Nógrád	24·40	63	Csik	2·21

A hazánkban működő biztosító társaságok tevékenységének kiterjedését 1883-ban a következő kimutatás tünteti fel:

Folyó szám	A biztosító intézet neve	Tűzkár-biztosítás		Jegkár-biztosítás		Szállmány-biztosítás		Élet- és járadék-biztosítás	
		Biztosítva volt összes érték	1883-ban kifizetett kártérítés	Biztosítva volt összes érték	1883-ban kifizetett kártérítés	Biztosítva volt összes érték	1883-ban kifizetett kártérítés	Biztosítva volt összes érték	1883-ban kifizetett kártérítés
		f o r i n t							
	Magyar biztosító intézetek:								
1	Első magy. általános ...	440.000,000	1.442,804	54.539,869	1.147,797	3.069,266	2,845	50.424,498	828,777
2	Fiumei ...	—	—	—	—	—	—	—	—
3	Foncière ...	162.914,798	495,028	17.898,973	348,848	20.978,914	30,385	11.307,000	123,307
4	Magyar-francia ...	164.255,066	337,400	21.394,512	297,128	65.340,688	362,520	3.264,600	8,500
5	Maros-Torda megyei ...	4.356,100	23,011	—	—	—	—	—	—
6	Transilvániai ...	10.180,988	22,505	—	—	—	—	2.450,450	32,943
	Összesen ...	781.706,352	2.320,743	98.832,754	1.798,773	89.388,968	395,750	67.446,548	993,427
	Külföldi biztosító intézetek:								
7	Adria ...	189.925,030	588,456	12.618,910	428,995	4.101,500	4,117	2.262,100	269,060
8	Anker ...	—	—	—	—	—	—	15.542,000	731,950
9	Trieszti ált. bizt. társ. ...	235.936,971	1.127,417	24.958,704	472,740	23.741,687	9,197	21.502,929	445,688
10	Ausztria ...	—	—	—	—	—	—	471,900	21,400
11	Azienda ...	41.563,727	117,725	6.636,916	104,196	—	—	6.150,890	164,880
12	Bécsi közles. tűzbizt. ...	6.277,900	29,447	—	—	—	—	—	—
13	Duna ...	52.482,901	123,117	776,277	17,919	—	—	1.193,700	30,950
14	Első osztr. ált. bales. bizt. ...	—	—	—	—	—	—	28.843,373	8,249
15	Le Phoenix francia ...	—	—	—	—	—	—	—	—
16	Patria ...	—	—	—	—	—	—	—	—
17	Phönix ...	30.389,782	67,380	2.905,054	53,472	3,348	—	502,400	—
18	Rheinisch-westfäl. Lloyd ...	—	—	—	—	30.707,253	7,790	—	—
19	Szlavia ...	9.465,525	109,177	—	—	—	—	—	—
20	The Gresham ...	—	—	—	—	—	—	19.447,000	206,677
	Összesen ...	566.041,236	2.162,749	47.895,161	1.076,722	58.553,798	21,104	95.915,692	1.713,974
	Főösszeg ...	1.347.747,538	4.483,497	141.777,915	2.870,495	147.942,666	416,854	163.362,242	1.878,024

Nem egészen teljes a kimutatás, nincs benne például az osztrák-magyar első általános tisztviselő-egylet, mely az életbiztosítási ágban nagy tevékenységet fejt ki, de a melynek adatait elkülönítve Magyarországra nézve nem bírjuk, hiányzik a szállítmánybiztosítással foglalkozó fiumei kölcsönös, a Magyar általános biztosító társaságnál pedig a tüzbiztosítási ágban biztosítva volt értéket csak hozzávetőleg számítottuk ki, de azért mégis nyújt némi tájékoztatást. Látjuk a Magyar általános biztosító társaság vezérszerepét s a két újabb hazai intézet, a Foncière és a Magyar-Franczia biztosító társaság szintén kiterjedt tevékenységét s különösen az utóbbi a szállítmánybiztosításban megelőz valamennyi más intézetet. A Magyarországon működő idegen társaságok is nagy tevékenységet fejtenek ki, legelől áll a Trieszti általános biztosító társaság, mely mindjárt a Magyar általános után következik, az Adria, Azienda, a Duna stb. szintén kiterjedt üzlettel dicsekednek.

A biztosítási ügy hazánkban erős verseny mellett nagy eredményeket képes felmutatni. Kíváncsú, hogy még tovább fejlődjék, de csak morális eszközök által segítve. Így a mozgó ügynökök intézménye igen hasznos volt a biztosítás terjesztésére, de mint-hogy sok volt köztük a megbízhatatlan elem, a biztosítással együtt a túlbiztosítás vétkes cselekményét is terjesztették. A mozgó ügynökök intézményének megvitatására néhány év előtt enquête is tartatott a kereskedelmi ministerium kebelében s a biztosító társaságok tekintettel a kormány elfoglalt álláspontjára, a kétes értékű intézménnyel felhagytak. A biztosítási ügy általában erős felügyeletet és ellenőrzést kíván. A jégbiztosításnál például nagyon elterjedt szokás, hogy a felek a legkisebb jégverésnél is, mely jóformán semmi kárt sem okoz, követeléssel és pedig túlzott követeléssel lépnek fel a biztosító társaság irányában, s ez utóbbi, ha az összeg nem rúg nagyon sokra, csak hogy a költséges

eljárástól szabaduljon, megfizeti a kívánt kártérítést. Ez minden esetre visszaélés s nemcsak a biztosító intézet érdekeit csorbitja, hanem az által, hogy a jégbiztosítást megdrágítja, egyeseknek jogtalan előnyt ad az összesség rovására.

HETEDIK FEJEZET.

A kölcsönösségen alapuló hitelegyletek. — Időre első a beszterczei, de a kolozsvári szolgál mintául a későbbieknek. — Szervezetük. — Tevékenységük.

Az ötvenes években egyetlen bankintézetünk s a két osztrák intézet fiókjai csaknem kizárólag a nagyipar és kereskedés hiteligényeinek kielégítésére szolgáltak, takarékpénztáraink hasonlóképp többnyire csak a nagyobb üzletek és földbirtokok gyámolítására használták a hozzájuk mind bővebben özönlő idegen tőkéket, a kisipar és kisbirtok, ha kölcsönre szorult, kénytelen volt az uzsora karjai közé vetni magát.

Az ipar, különösen a kisipar ez időben nagy átalakuláson ment át. 1848 előtt az Ausztriával szemben fennállott harminczadok némi védelmet biztosítottak hazai iparosainknak, midőn azonban ezen harminczadok eltöröltettek, Ausztria kifejlett gyáripára, mely addig is bőven ontotta készítményeit hazánkban, ellenállhatlan erővel zúdult a magyar iparra, s ez kellő tőke és szakértelem hiányában távolról sem volt képes a nehéz versenyt diadalmasan kiállani. Az 1859. december 20-ki ipartörvény is, mely behozta a feltételes iparszabadságot, mint minden gyökeresebb reform, az átmeneti időben némi válságot idézett elő, s a czéhrendszer védelmét elvesztett iparosok egy részét érzékenyen találta a szabad verseny. A kívülről

jövő, valamint a belől támadt nagyobb verseny megváltoztatta az üzleti viszonyokat, az iparos, ha boldogulni akart, szakértelemmel és kellő tőkével kellett dolgoznia s rászorult a hitel jótéteményére, melyet azelőtt könnyen nélkülözött.

A kisbirtok, nevezetesen a parasztbirtok, szintén átalakuláson ment keresztül, de jótékony átalakuláson. Az urbériség terheitől felszabadult földmívelő tulajdonosává lett a földnek, melynek korábban rabszolgája volt, összes munkaerejét annak megművelésére fordíthatá s szorgalma gyümölcseiből saját jólétét és vagyonát gyarapíthatta. A földműves osztály valóban nagy előmenetelt tett, tökéletesebb gazdasági eszközökkel látta el magát, földjét jobban megművelé s nemesebb lovakat és szárvasmarhákat nevelt. Ez általános javulás közepette azonban az uzsora sokféle megkezdte pusztító hatását a föld népe között. Az urbéres időkben az atyáskodó vármegye gondoskodott róla, hogy a jobbágy nép uzsorás kézbe ne kerüljön; a korcsmai hitelt korlátozta, például Szabolcsmegye, a mint gróf LÓNYAY említi, kimondá, hogy egy egész-telkes gazdának egy évben 3 frtnál többet hitelezni nem szabad, az uzsorással pedig nagyon röviden bánt el. Az uri gyámság alól kikerült nép sok helyütt annál jobban visszaélt a hitellel, a korcsmai adósságok felszaporodtak s azon arányban szaporodott a tönkrejutott kisgazdák száma is.

De nemcsak saját vaksága és könnyelműsége taszított sok kisbirtokost romlásba, hanem a valódi szükség is, melyen a becsületes hitel könnyen segíthetett volna. Véletlen csapások, rossz termés után a készletek elfogyása új felé stb. sokszor a józan földmívelőt is kölcsönpénzre szorítják s minthogy korlátolt hitele mellett a megszorult kisgazda nagyobb intézetektől nem igen nyerhet kölcsönt, mint egyetlen helyhez, az uzsorások zsebéhez fordul, mely jó, ha egész vagyonát el nem nyeli. Uralkodott s uralkodik ma is a szegényebb nép közt az uzsorának azon alakja is, midőn az adós a

kölcsön vett pár forintért új termésből nem pénzben, hanem terményben fizeti a kamatot, vagy a tavasszal kölcsönvett gabonáért aratás után kétannyit fizet, együgyű voltában nem látva, hogy ez mily szörnyű uzsora, fáradságos keresményét könnyelműen pocskoljja el.

A kisiparosok és kisbirtokosok hitelszükségletének észszerű kielégítésére kívánnak szolgálni az önsegély elvén alapuló népbankok és kölcsönös hitelegyletek, melyek a nagy munkás-apostolnak SCHULZE DELITZSCHNEK köszönik eredetüket s céljuk a kis tőke szervezése a nagy tőkével szemben s a hitelnyújtás lehetőségessé tétele azok számára, kik egyenkint nem, de összeségükben birhatnak hitellel. Az ötvenes évek eleje óta Németországban általánosan elterjedtek s nálunk is csakhamar meghonosulva, nagy elterjedésnek örvendenek.

A kölcsönösségen alapuló hitelegyletek intézménye nálunk legkorábban az erdélyi szászok közt merült föl, mint a kik a német szellem hatása iránt mindenkor legfogékonyabbak voltak. 1852-ben alakult s kezdte meg működését a *beszterczei takaré- és kisegítő-egylet*, de csak mint magánjellegű társaság s rendes alapszabályszerű szervezetet csak 1863-ban nyert, az úttörés érdeme tehát a *kolozsvári kisegítő takarékpénztárt* illeti, mely 1858-ban megalakulva, megnyitotta sorát a később oly sűrűn támadó szövetkezeteknek. Ösztönt adott új egyletek alakulására s mintaképül szolgált előttük.

A mint fentebb láttuk, hazánknak alig volt nevezetesebb városa, hol 1848-ig takarékpénztár ne alakult volna. Kolozsvár elmulasztotta a kedvező alkalmat s Erdély legelső városának egész 1859-ig egyetlen pénzüintézete sem volt. A mulasztást már 1854-ben jóvá akarták tenni a kolozsváriak s folyamodtak egy részvényekre fektetett takarékpénztár engedélyeért. De az absolut kormány, mely rossz szemmel nézett hazánkban minden egyesületi törekvést s különösen ellenséges indulattal viseltetett az osztrák szervezettől egészen elütő magyarországi takarékpénztárak iránt, nem volt hajlandó megengedni

újabb takarékpénztárak keletkezését, s a nagyszebeni cs. kir. helytartó tanács által az engedélyt megtagadtatta. A takarékpénztár tervezői ekkor fordultak a kisegítő egylet eszméjéhez, melynek kieszközléséhez annál jogosabb reményt fűzhetek, minthogy kevéssel előbb Ausztriában is engedélyeztettek hasonló egyletek. Az engedély, igaz, hogy másfél évi halogatás után, 1857 végén megérkezett s a következő évben az egylet megkezdte működését.

A kolozsvári kölcsönös kisegítő takarékpénztárt nem a kisiparosok vagy földművesek hiteligénye teremté, hanem általánosan érzett szüksége egy oly pénzügyi intézetnek, mely a szétszórt magántőkéket összegyűjtse s a kolozsvári ipar és kereskedelem táplálására bocsássa. Az intézet tehát nem maradhatott abban a szűk keretben, mely a német hitelegyleteket határolta. A főszűkítést a betéti üzletre fektette s a betétek öt-, tíz-, husz-, majd negyvenszeresen múltak felül a törzsbetétek és tartaléktőke összegét, s voltak évek, midőn állományuk a 2 millió forintot is meghaladta. A nagymennyiségű tőke, mely takarékbetétek alakjában az egyletbe folyt, túlhaladta a tagok hiteligényét s annak nyereséges elhelyezése végett az egylet hitelnyújtását idegen személyekre is kiterjesztette s a váltóleszámitolást, nemcsak saját tagjai, hanem idegen személyekkel szemben is ép úgy felkarolta, mint más, részvényekre fektetett nagyobb pénzerejű takarékpénztár.

Az intézet ennyire kiterjesztvén üzletét, önként folyt, hogy a SCHULZE féle népbankok sarkalatos szabályát, az egyetemleges felelősséget nem alkalmazhatta s a tagokat csakis csekély törzsbetéteik erejéig kötötte le. A szövetkezeti elveknek ily átírdomítása kétségkívül elősegíté az intézet nagyobb mérvű kifejlését, de a népbankok tulajdonképeni céljától, a szegényebb sorsú osztályok hitelének előmozdításától kissé eltéríté. Mint nagyobb körű intézet, nem szorítkozott egy osztályra, hanem szolgálta s szolgálja egész Kolozsvár

hitelszükségét. Ha az adott kölcsönök átlagos magasságát tekintjük, azt látjuk, hogy a nagyobb hitel mindinkább tért foglal a kis hitellel szemben, mert míg az első években az adott kölcsönök átlagos magassága 100 és 150 frt között ingadozott, addig fokozatosan emelkedve az utolsó pár évben, már az 500 frtot is meghaladta.

A kolozsvári kisegítő takarékpénztár megalakulása után, néhány évi szünet állt be, csak 1862-ben alakult egy új takarékegylet, a medgyesi, 1863-ban egy sem jött létre, de 1864-től évről évre újabb és újabb szövetkezetek keletkeztek, mindig nagyobb számmal, úgy hogy 1884-ben, bár a keletkezettek közül igen sok meg is szűnt, összes számuk 362-re emelkedett.

A kölcsönösségen alapuló hitelegyletek különböző elnevezések alatt folytatják működésüket, majd *népbank*, majd *takarék- és hitelegylet*, majd *előlegező*, majd *önsegélyző egylet* nevet viselnek. A népbankok közül különben igen sok nem szövetkezet, hanem részvénytársaság, s bár az alapszabályok szerint ezeknek is az a céljuk, hogy a kis-kereskedést, kisipart és kisföldbirtokosságot táplálják a szükséges hitellel s a takarékosági hajlamot a nép alsó osztályaiban is fölébresztsek, működésük nem igen különbözik a részvénytársulati takarékpénztárak működésétől s mint apró letéti bankok szerepelnek.

Szövetkezeteink alapszabályaikban csaknem kivétel nélkül kettős célú tűznek maguk elé. Egyrészt, hogy apró heti vagy havi betétek által módot nyujtsanak a szegényebb osztályoknak is egy kis tőke képzésére, másrészt pedig, hogy az egyleti tagokat, ipar-üzletük- vagy más keresetükhöz a szükséges hitellel ellássák.

A belépni kívánó tagok tartoznak egy vagy több törzsbetétet (üzletrészt) irni alá. Ezen törzsbetétek nagysága vagy közvetlenül meg van határozva (10—100 frt), vagy csak a részbefizetések nagysága szabatik meg. A befizetés az előbbi esetben is apró részletekben heti vagy havi befizetések útján történik. A heti betétek nagysága

szövetkezeteinknél 10 és 50 kr. között variál, a havi betéteké pedig 20 kr. és 2 forint között. Az üzletrészek feljogosítják a tagokat kölcsönök felvételére, részvételre az egylet ügyeiben s a tiszta-jövedelemben való osztozásra.

Szövetkezeteink üzleti tőkéjüket háromféle forrásból merítik: a tagok törzs- vagy részbetéteiből, a takarékbetétekből s a felvett kölcsönökből.

A korlátlan felelősség csaknem teljesen ki van zárva. Az idegen tőkékért, melyet az egyletek leggyakrabban takarékbetétek, néha kölcsönök alakjában vesznek fel, a tagok rendesen csak üzletrészüik nagyságáig felelősek, ritkább esetben annak kétszeres, háromszoros összegéig.

A szövetkezetek majd hosszabb, majd rövidebb időre alakulnak. Az utóbbi eset gyakoribb s a feloszló intézet helyén egészen új alakul. Innen van, hogy a szövetkezetek létszáma folytonosan változik s megszűnésük gyakoriságát nem életképtelenségük, hanem szervezetük sajátossága okozza.

Szokásban van a szövetkezeteknél bizonyos számú évtársulatok alakítása, oly módon, hogy mindegyik külön hitelszövetkezetet képez, könyveit elkülönítve vezeti s a mint előre meghatározott ideje (5 — 10 év) lejár, azonnal felszámol s tagjai évtársulati összes üzletrészeikkel az egyletből kiválnak.

Némely népbank és takarékpénztár kebelében is alakulnak *hitel-egyletek*, melyek az illető pénzüintézettől egyes tagjaik vagy maga az egylet számára hitelt nyernek, mindkét rendbeli hitelért azonban az egylet valamennyi tagja egyetemlegesen felelős. Ezen hitelegyletek tagjai kötelesek az illető pénzüintézet pénztárába heti betéteket tenni s ezen betétek nagyságától függ a nyújtandó hitel magassága.

Sajátságos újabb fejleményét képezik a hitelszövetkezeteknek a kisbirtokosok országos földhitelintézetével szövetséges vidéki mező-

gazdasági előlegegyletek. Ez egyletek önállóak, saját hatáskörükben működnek, csak a központi intézettől nyert vagy közvetített kölcsönök tekintetében állanak annak befolyása alatt. Céljuk a kisebb mezőgazdák anyagi érdekeinek előmozdítása, a takarékosági hajlam felköltése s kedvező feltételű kölcsönök adása, illetőleg közvetítése által. A tagok, ép úgy mint más szövetkezeteknél, apró heti vagy havi betétek által képezhetik 50 forintban megállapított üzletrészeiket. Az egylet saját hatáskörében készpénz-kölcsönt adhat tagjainak, a jegyzett üzletrész kétszereséig kötelezvényre, ötszöröséig váltóra. E kölcsönök 3 — 12 hóra adatnak s arra kívánnak szolgálni, hogy a gazdaembert rövid ideig tartó zavarából kisegítsék. Hosszabb kölcsönöket az egylet tagjai számára a központi intézettől közvetít, jelzálogi biztosíték alapján nyerendő záloglevelekben, sőt ha saját pénzereje nem elégséges, rövid lejáratú kölcsönt is. Az egyleti tagok személyes hiteligényeinek kielégítésére, az egylet folyószámla-üzletbe lép a központi intézettel s váltókat is visszleszámítoltat azzal. Mind e kölcsönökért az egylet rendes tagjai üzletrészeik ötszöröséig egyetemleges felelősséggel terhelhetnek.

A kisbirtokosok országos földhitelintézete ezen egyletek által sűrű hitelhálózattal akarta bevonni az országot. Az eddigi eredmény azonban nem igen felel meg a várakozásnak, mindössze 6 ily egylet alakult s egy, a főthi (Pestmegyében), már azok közül is megszűnt. 1883. végén Karczagon, Maisson (Baranyában), Nagy-Váradon, Kis-Tapolcsányban és Liptó-Szt.-Miklóson volt egy-egy, leg-erősebb közöttük a karczagi, melynek 74 ezer forint törzsbetét-tőkéje volt s váltótárczája 40 ezer, jelzálogi kölcsöneinek állománya pedig 34 ezer forintra rugott a mondott év végén.

A magyarországi szövetkezetek üzleti tőkéjének fejlődését 11 évről (az 1873 előtti időkből csak hézagos adatok felett rendelkezünk) a következő kimutatás tünteti fel:

Év	Saját tőkék			Idegen tőkék		
	Törzs- és rész- betét-tőke	Tartaléktőke	Együtt	Takarék- betétek	Kölcsönök és előlegek	Együtt
1873	7.052,451	108,396	7.160,847	1.769,347	237,983	2.007,330
1874	10.289,530	174,931	10.464,461	2.998,968	322,782	3.321,750
1875	13.188,633	341,140	13.529,773	3.438,756	396,214	3.834,970
1876	14.042,816	360,499	14.403,315	6.343,212	317,388	6.660,600
1877	12.546,544	356,070	12.902,614	7.119,854	516,253	7.636,107
1878	13.059,386	413,719	13.473,105	7.872,603	570,676	8.443,279
1879	14.031,746	509,686	14.541,432	9.241,712	298,284	9.539,996
1880	14.752,986	543,857	15.296,843	10.418,570	256,524	10.675,094
1881	15.184,088	606,407	15.790,495	11.688,233	742,944	12.431,177
1882	15.717,855	662,263	16.380,118	13.371,328	649,887	14.021,215
1883	17.664,882	731,572	18.396,454	14.994,207	893,160	15.887,367

A törzsbetétek emelkedése 1875 óta csak lassú fejlődést mutat, sőt 1877-ben visszaesést. Az újonnan alakuló szövetkezetek nagy száma mellett ez onnan magyarázható, hogy számos nagy tőkével bíró szövetkezet oszlik fel évről évre, a mint kitűzött pályáját megfűtötte, s a helyükön alakult új egyletek újból kezdik a tőkegyűjtést; továbbá hogy számos, szintén nagyobb tőkeerejű szövetkezet alakul át évenként részvénytársasággá. A tartaléktőke fejlődése elég kedvező, valamint a takarékbetéti üzleté is, mely eleinte nagyon alárendelt szerepet játszott. Kölcsönökhöz szövetkezeteink ritkább esetben kénytelenek fordulni.

Fentebbi kimutatás a saját tőkék túlnyomóságáról tanuskodik az idegen tőkék felett, az utóbbiakra az üzleti tőkéből 1873-ban csak 21·9% esett, 78·1%-ot a saját tőkék képviselték. Igaz, hogy ez arány, lassanként átalakult, de még 1883-ban is 53·7%-át tették az üzleti tőkének a saját tőkék. Élesen kidomborodik ez által a különbség a magyarországi és a külföldi, jelesen a németországi előleg- és hitelegyletek között, ez utóbbiaknál a saját tőke csak 24·2%-át képezi az üzleti tőkének, 75·8% magánosoktól és bankintézetektől nyert kölcsönök, továbbá takarékbetétek útján szereztetik be; ott a saját tőke első sorban arra való, hogy alapul szolgáljon a hitelnyerésre, nálunk a hitelnyújtásnak

főforrása, melyből az egyleti tagokon kívül többnyire idegen személyek is merithetnek.

A hazai hitelegyletek saját és idegen tőkéje közötti arány arra enged következtetni, hogy tagjaik közt sokkal több az, a ki tőkéjét gyümölcsözőleg akarja elhelyezni, mint a ki a befizetett törzsbetűt által hitelforrást kíván magának nyitni. Ez nem normális állapot, ellenkezik a hitelszövetkezetek szellemével. Vagy talán alsóbb osztályainkban a tőkepenzesek vannak túlsúlyban, nem a hitelre szoruló? A tapasztalás mást bizonyít. Nálunk is nagy azon kisiparosok és földművesek száma, kik rászorulnak a hitelre, de kevés azoké, kik okosan tudnak élni vele s fel tudják és akarják használni a hitelszövetkezetek jótéteményét. Éppen a kik leginkább rászorulnak a hitelre, szánják el magukat legkevésbé a csekély befizetésre, a mi által egy kis tőkét teremthetnének maguknak s jogcímet és alapot az olcsó kölcsönhöz, a hitelszövetkezetek tagjainak nagy része tehát azok közül kerül ki, a kik inkább elhelyezni való tőkécskék felett rendelkeznek, semmint kölcsönre szorulnának s itt is áll gróf SZÉCHENYI félszázad előtti mondása: »nálunk általánosan véve csak annak van hitele, kinek az szorosan nem kell s éppen annak nincs, kinek rá legnagyobb szüksége van«.

Az intézmény ily alakulása mellett nem csoda, hogy hitelszövetkezeteink nagy része messze távozva a humanisticus iránytól, mint nyereszkes vállalat működik s kölcsöneit a jó magas kamaton kívül írárdíj, kezelési költség s egyéb czímen szedett mellékilletékek által is drágítja s minden törekvése oda irányul, hogy tőkéit minél gyümölcsözőbben forgassa.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Községi takarékpénztárak. — Visszatérés a részvénytársulati formához. — Takarékpénztárak tömeges alakulása. — Bankalapítások. — Külföldi tőkék beözönlése. — Alapítási szédelgések.

— Az 1869-ki és 1873-ki hitelválság.

Egy évtized múlt el, a nélkül, hogy egyetlen takarékpénztár keletkezett volna Magyarországon. Csak az ötvenes évek vége felé alakult kettő, a Fiumei községi 1858-ban s a Nagy-Kőrös városi 1859-ben. Mindkettő, a mint neve is mutatja, ellentétben a korábbi takarékpénztárak részvénytársulati formájával, mint községi intézmény jött létre. Az illető község szolgáltató a biztosítéki alapot, miért viszont nemcsak felügyeleti jog illeté a városi hatóságot, hanem az esetleges tisztajövedelem felett is őt illeté a rendelkezés joga.

Méltán feltűnő e kor meddősége a takarékpénztárak alakulását illetőleg. Voltak-e törekvések a kolozsvárin kívül széles e hazában, melyek takarékpénztárak létesítésére irányultak s csak az osztrák absolutismus ellenséges közgazdasági politikája által nyomattak el, vagy a vállalkozási szellem teljesen szunnyadt, kellő adatok hiányában nem tudjuk eldönteni. De úgy látszik, hogy mind a két akadály fenforgott.

Az egységes birodalom megvalósításán fáradozó absolut kormány ellenséges indulattal viseltetett minden oly intézmény iránt, mely hazai

viszonyaink önálló fejleménye volt. Láttuk fentebb, mint szenvedett hajótörést a kolozsváriak igyekezete, midőn részvénytársulati alapon kívántak takarékpénztárt állítani s valószínű, hogy több ily törekvés hiúsult meg az elnyomatás éveiben. De az ellenséges kormánypolitikán kívül kétségkívül egyéb okok is játszottak közre. Az ország élénkebb forgalmi csomópontjai már 1849 előtt el voltak látva takarékpénztárral, kisebb provincialis, vagy kizárólag földműveléssel foglalkozó városokban pedig az üzleti élet annyira meg volt zsibbadva, vagy oly fejletlen vala, hogy takarékpénztárak alapítására sem szükség nem volt, sem alkalom nem kínálkozott. A takarékpénztári üzlet ekkor még különben sem volt oly nyereséges, mint mai napság. Az általános pénzszükségben, a törvény kamat-megszorítási intézkedései megnehezítették a takarékpénztárak működését s csak szerény tisztajövedelmet engedtek realizálni. Nagyobb iparos és kereskedő városaink takarékpénztárainak szegényes üzleti eredménye hogy szolgálhatott volna ösztönül takarékpénztárak alapítására a kisebb városok tőkepénzeseinek, midőn a magán tőkének minden uzsora-törvény daczára, oly jó aratásuk volt a pénzszűk világban. Nagy Kőrös városa is csak vállalkozó tőkepénzesek hiányában határozta el magát, hogy saját neve alatt és jótállása mellett alapítson takarékpénztárt. A városi közönség 10 ezer forintot kötött le a takarékpénztári betétek ezek kamatainak biztosítására, 100 ezer forintot pedig a takarékpénztár kezelésére bocsátott, hogy ama 10 ezer forinttal együtt a biztosítéki alapot képezze, a község azonban az intézetnek netalán a 110 ezer forintot meghaladó kötelezettségeiért is felelős.

A nagykőrösvárosi takarékpénztár máig is megtartotta községi szervezetét, de követőkre nem akadt, mindössze 1868-ban alakult egy községi takarékpénztár, a nagybányai, elszigetelt jelenség az akkor már gombamódra támadó részvénytársaságok özönében. A községi szervezet nem tudott meghonosulni nálunk. Községeinkben, mint

testületekben, hiányzott a kellő érzék a takarékpénztárak annyira fontos közgazdasági intézménye iránt s mint egészen szabad tért engedték át a magán vállalkozás s önző egyéni érdekek versenyének.

A takarékpénztárak alakulásának szakadatlan sora a politikai viszonyok kedvezőbbre fordultával kezdődik. A sort a *Rimaszombati takarékpénztár* kezdte meg 1861-ben. A következő években 1866-ig 3-4 alakult minden évben, mi a vállalkozási szellemnek csak első ébredését jelzé, 1866- és 67-ben 8—8, de már 1868-ban 21 s a szaporodás ettől kezdve oly rohamosan történt, hogy 1872-ben 93 új takarékpénztár jött létre. A takarékpénztárak hálózata csakhamar annyira bevonta az országot, hogy még az élénkebb forgalmú apró mezővárosoknak is jutott takarékpénztár, nagyobb városokban pedig a régiék mellett új, versenyző takarékpénztárak alakultak.

Új takarékpénztáraink teljesen részvénytársulati alapon alakultak s bár kitűzött célul alapszabályaikban a valódi takarékpénztárak humanisticus elveit csillogtatták, t. i. hogy alkalmat nyujtsanak a kevésbé vagyonos osztályoknak megtakarított filléreik biztos és gyümölcsöző elhelyezésére s hogy olcsó hitellel táplálják a hazai földművelést, ipart és kereskedelmet stb., mégis a gyakorlatban utoljára is a magas osztalék elérése lett a főszempont. Hogy minél több takarékbetétet vonjanak magukhoz, magas kamatot *fizettek* s hogy minél nagyobb nyereségre tegyenek szert, még magasabb kamatot *szedtek* a kölcsönre szorulóktól.

Említettük, hogy a takarékpénztárak lassanként letéti bankokká alakultak át, ez is egyik oka lehetett, hogy az 1842-ben alakult kereskedelmi bank után bankintézet — az osztrák intézetek fiókjait nem számítva — egészen 1864-ig nem jött létre, ez évben alakult Budapesten az *Első magyar iparbank* s mindjárt a következőben a *Kolozsvári hitelbank*, az előbbi 400 ezer, az utóbbi 200 ezer forint befizetett részvénytőkével, mindkettő mint valódi bankintézet, mely a

banküzlet csaknem minden ágára kiterjeszté működését. Csak előfutárjai voltak ezek a későbbi bankalapításoknak, melyekben az alkotmányos korszak beköszöntésével a pénzvilág telhetetlen mohósággal kereste nyereségvágyának kielégítését.

Az 1867. év a politikai átalakuláson kívül a közgazdasági viszonyokban is nagy átalakulásokat hozott létre. A sokáig lekötve volt közgazdasági erők, a mint egyszerre felszabadultak, túlszöktek azon ponton, a melyen visszaesés nélkül megállhattak volna. A vállalkozási szellem, mely tétlenül szunnyadt korábban, fölébredve feltarthatlanul kezdett rohanni, okozva sok jót, de még több rosszat közgazdasági életünkben.

Az élénk mozgást különböző tényezők összehatása idézte elő. A legfőbb kétségkívül a politikai élet jobbra fordulása s a független nemzeti léthez fűzött remények valának, melyek nemcsak bennünket ragadtak el, hanem a külföldre is oly kedvező hatást gyakoroltak, hogy az idegen tőkék addig soha nem tapasztalt mértékben kezdtek hozzánk özönlenni, gazdag gyümölcsözést remélve a szűz magyar földön. Elősegíté a vállalkozási szellem ébredését a forgalmi csere-közeg hirtelen megszorítása is. Az osztrák nemzeti bank, hogy a kész fizetést megkezdhesse, 1862-től forgalomban levő jegyeit folytonosan apasztotta, szükséges volt ez a kitűzött cél elérésére, de a forgalmi életben a bankjegyek megfogyása súlyos fennakadásokat idézett elő s midőn 1866-ban a kiütött porosz háború véget vetett a valuta helyreállításához fűzött reményeknek s az államot nagy mennyiségű állami papírpénz kibocsátására kényszeríté, a forgalmi jegyek megszorodása — ha pillanatra is — jótékony hatással volt a gazdasági életre s abban szokatlan elevenséget idézett elő, a kamatláb leszállt s az olcsó pénz szinte csábította az üzleti világot új és új vállalatok alapítására. A szerencse is kegyesen látszott mosolyogni hazánk gazdasági újjászületésére, az ég két dús termésű esztendővel áldotta meg Magyarországot s a kedvező üzleti conjuncturák közt óriási

exportunkat rendkívül magas áron értékesíthettük. Nem csoda tehát, ha a szokatlan pénzbőségben, melyet az állami papírpénz kibocsátása s a külföldről részint elhelyezést kereső, részint eladott gabonánk árában befolyt összegek idéztek elő, terv terv után támadt s az alapításoknak nem volt se vége, se hossza.

Távolról sem akarjuk állítani, hogy az egész nagy mozgás szennyes érdekek versenye lett volna. Hazánkban olyan sok volt a helyrepótolni való, miért annyi önzetlen honfisziv s világos, tiszta agy hevült, hogy csak természetes, ha a kínálkozó eszközöket mohón ragadták meg s azok hatását sokszor túlbecsülték.

Nagy volt különösen ipari elmaradottságunk, a figyelem tehát első sorban e térre fordult, de minthogy az ipari haladásra az eszközöket a pénzintézetek szolgáltatják, bankok és takarékpénztárak alapítása lett a jelszó s egymásután támadtak a hitelnnyújtó és közvetítő intézetek, melyek közt sok volt a szédelő spekuláció alkotása, de még több a szilárd alapokon nyugvó szolid intézet, mely mai nap is virul s hasznos szolgáltatokat tesz a hazai hitelnek.

Első helyen áll ez utóbbiak sorában a *Magyar általános hitelbank*, mely 1867-ben megnyitá az újabb alapítások sorát. E bank az osztrák Credit-Anstalt budapesti fiókjából alakult s így még mielőtt önálló intézetté alakult volna, erős gyökereket bocsátott a hazai földbe. Már kezdetben széles alapra volt tervezve, a társulat tőkéje 30 millió forintban állapított meg, miből azonban egyelőre csak 15 millió adatott ki. A hitelbank hatásköre nem szorítkozott a szorosabb értelemben vett banküzletekre, hanem felvette a credit mobiliér-k szerepét is.

Alapszabálya feljogosítá ipari, kereskedelmi s gazdasági vállalatok, különösen vasutak és vízépítészeti művek létesítésére, úgy magában mint más intézetekkel szövetségben, az érintett vállalatok részvényei s elsőbbségi kötvényeinek elhelyezésére, részvénytársaságok kölcsöneinek

átvételére a maga kezére, vagy bizományban, kölcsönök kötésére, ingatlanok vételére és eladására, a magyar kormány által reábizott minden pénzügylet véghezvitelére stb. Ily kiterjedt üzletkörrel a bank már elejétől kezdve nagy kockázatot vállaló intézet volt, de az ügyes, tapintatos és szolid vezetés még a nagy pénzügyi válságok közt is megóvta minden rázkódtatástól s mint hatalmas alapító bank iparszegény hazánkban maig is folytatja hasznos működését s az államnak is, főleg az utóbbi rente-conversio alkalmával sok jó szolgálatot tett.

A magyar általános hitelbankkal egyidejűleg Budapesten egy másik bankintézet is alakult, a *Budai kereskedelmi és iparbank*. A fővároson kívül 1867-ben már a nagyobb iparos vagy kereskedő vidéki városokban is támadtak bankintézetek, Kassán, Szegeden, Temesvároton és Pozsonyban. A következő években nemcsak a főbb forgalmi helyeknek Győrnek, Székesfehérvárnak, Aradnak, Debreczennek, Nagy-Kanizsának stb. jutott, hanem a kisebb vidéki városoknak is, Budapesten pedig egész sereg új bank támadt, sőt nagyobb városainkban is keletkeztek egymással versenyző bankintézetek. Ezen bankok között az egyszerű népbankoktól a credit-mobiliérig csaknem minden árnyalat képviselőt talált, voltak a melyek a szorosan vett banküzletek határán belől maradtak, de voltak olyanok is, melyek mindenféle alapításba, adásba, vevésbe, spekulációba belebocsátkoztak. Nemcsak az alapítási düh és telhetetlen nyereségvágy hozta azt magával, noha kétségkívül mindkettőnek része volt benne, hanem a viszonyok természete. Pénzintézet, alaptőkéjéhez mért nagyobb nyereséget, a rendes banküzletekkel minő a leszámítolás, előlegezés stb. csakis akkor érhet el, ha saját tőkéjén kívül nagyobb mennyiségű idegen tőke is áll rendelkezésére s jövedelme gyarapítására fordíthatja a szedett és fizetett kamatláb közti különbséget. Nálunk a mi tőke pénzintézeteknél keresett elhelyezést, azt jobbára a régi megszokott s megszilárdult

hitelű intézetek vonták magukhoz, az újabbaknak nem igen jutott, legalább olyan arányban nem, hogy a bankrészvények számára meghozta volna a kívánt osztalékot. Innen a nagy előszeretettel, melylyel az újon alapított, kivált nagyobb részvénytőkével bíró intézetek az üzérkedés felé fordultak. A két bankóriásnak tervezett vállalat is, az Angol-Magyar és Franco-Magyar bank, a credit-mobiliér-féle üzletekre fektette a főszűlyt. Az előbbinek alaptőkéje 10 millió, majd 20 millió forintra, az utóbbié pedig 80 millió francra irányoztatott elő. Egyik sem elégedett meg vele, hogy közvetve segítse elő iparunk és kereskedelmünk virágzását, az olcsó hitel csatornáinak megnyitása által, hanem közvetlenül is bele akartak nyulni a közgazdasági fejlődés szűalai közű, különösen a Franco-Magyar bank, melyben sok volt a hasonló francia intézetek vérnessűgéből. Cűlűl tűztűk ki különösen egyik a Magyarország és Anglia, a másik a Magyarország és Franciaország között lűtesűlű ipari és kereskedelmi összekűttetésűk előmozdítását. Nem lehet elvitatni, hogy ily hatalmas pénzintűzetűk működűsű tapintatosan alkalmazva, iparszegűny hazánkban áldásos leendett; de a nagy tűkeerejű intűzetűk szerencsűtlen vállalatokba bonyolűdva, megtűrt actiűkűpessűggel űltűk tűl a pénzűgyi válsűgot s a hetvenes űvek második felűben mindkűtű meg is szűnt.

Hazánkát már az alkotmányos korszak harmadik űvűben sűlyos hitelválsűg látogatta meg. A tűlhajtott spekuláciiűnak volt ez szomorű kűvetkezműnye. Csaknem az egűsz társadalmat lűz fogta el, a könnyű és hirtelen gazdagodás lűzas kívánsűga s az embereknek tűmegei vakon rohantak minden merűsz tervűlű, sűt minden szűdelgű után. A hangzatos nevek, melyek alatt az új vállalatok lűtrejűttek, port hintettek a nagy kűzűnsűg szeműbe, a kor legfűbb tűrekvűsűnek, az ipari haladásnak megtestesűlűsűt lűtta bennűk az avatatlan kűzűnsűg s az orszűg űs magánosok jűlűtűnek, vagyonossűgának megteremtűjűt. Pedig az új alapítások nagy rűszeinűl — tisztelet a szűpszűmű

kivételeknek — az alapítókat nem az a közhasznú cél vezette, melyet felírtak a zászlóra, az csak arra való volt, hogy lépre vigye az avatatlanokat, hanem az alapítási díjak besöprése, az új részvényekkel való spekuláció. Mert ekkor már a mi közönségünket is elfogta az új pénz- és hitelvilágnak ragályos nyavalyája, a börze-játék szenvedélye, a kinek pénze volt a börzére vitte, hol a spekulánsok mesterségesen verték fel a pénzpiacztot egészen elárasztó új értékek árfolyamát.

A katastropha nem sokára bekövetkezett. Kivitelünk megakadt, termésünk balul ütött ki s pénzforrásaink apadóban voltak. Ez lankadságot idézett elő a pénzvilágban s midőn a nagyobb bankintézetek, főleg az osztrák nemzeti bank kezdték megszorítani, vagy éppen megtagadni az új értékekre való kölcsönzést, az árfolyamok rohamosan estek s bekövetkezett a válság, mely körülbelül 25—30 millió forint veszteséget okozott a budapesti piacon s sok új vállalatot alapjában megrendített.

A fejjetlen zürzavarban a megrémült pénzvilág államsegély után kezdett jajveszékelni. A pénzügyminister a nagyobb intézetek útján bocsátott is 4 millió forintot a pénzpiacz fölsegélésére. Majd a válság okait kezdték kutatni, s az országgyűlés egy bank-enquêtet rendelt el. Iparkamarák, szakértők hallgattattak ki, a nélkül, hogy az egész dolognak legkisebb gyakorlati eredménye lett volna. A válság odiumát főleg az osztrák nemzeti bankra háritották, a miért hitelnyújtását megszorította, a helyett, hogy a baj gyökerét a túlhajtott spekulációban, a szédelő üzérkedésekben keresték volna.

Az 1869-iki válság mégis volt egy kis józanító hatással. A vállalkozási kedv megcsökkent s a merész spekuláció kezdte bevonni vitorláit. Hazánk viszonyai nem is voltak olyanok, hogy alkalmasak lettek volna a vérmes reményeket újra felkölteni. Az 1869-iki szűk termést jó aratás követte ugyan, de a porosz-francia háború kivitelünket megakasztotta, 1871 től kezdve pedig folytonos rossz termés

sújtotta hazánkat. Hogy a szomorú leczkét a magyar pénzügyvilág mégis rövid idő alatt elfeledte, azt tisztán kívülről jövő impulsusoknak tulajdoníthatjuk. Az osztrák pénzpiaczon szokatlan bőség uralkodott, nem pillanatig tartó, hanem hosszú időn keresztül folytonosan emelkedő, mi lassanként a félénkebbekben is bizalmat keltett a viszonyok állandósága iránt. Azon nagy hatásnál fogva, melyet a bécsi börze Budapestre mindig gyakorolt, nálunk is a félénk józanság a merész bizalomnak kezdett helyet adni, mi nem sokára lázas ittassággá vált. Az alapítások újra megindultak és pedig oly szaporasággal, mely messze túlhaladta az 1869 évet is. Hogy a tervezők mennyire nem ismerték határt, mutatja az, hogy a kereskedelmi ministerium 1872-ben — a mint a budapesti iparkamara egyik jelentésében látjuk — 565 részvénytársulat alapszabályát látta el a bemutatási záradékkal s ezek közt volt

- 361 takarékpénztár
- 94 nagyobb bank
- 40 hitel- és népbank
- 28 mezőgazdasági és jelzálog-hitelbank
- 17 takarékbank
- 7 biztosító intézet
- 2 iparbank
- 1 hitelbiztosító
- 15 különféle iparvállalat.

E rengeteg számnak csak egy része jött létre, de élénk világot vet az akkori kor merész reményeire s felizgult phantasiájára.

Ép úgy, a mint a bécsi pénzpiacz költötte fel nálunk a túlhajtott spekulációt, a válságot is a Bécsben 1873. május 7-én kitört válság idézte elő. A mesterséges kártyaház ott és itt egyaránt összeomlott. A bizalom teljesen megrendült, bukást bukás követett, az értékek rohamosan leszálltak s a börze-játékba sodört nagy közönség milliókat

és milliókat veszített. Az értékek árfolyam-csökkenésének illusztrálásául álljon itt a budapesti börzén jegyzett pénzintézetek részvényeinek árfolyama az 1873. év április havában (tehát a válság előtt) és december végén:

Az intézet megnevezése	Részvényenkint befizetett	A részvények árfolyama	
		április 24-én	december 31-én
I. Bankok:			
Ált. magyar municipális hitelintézet	80	99 ¹ / ₂	16 ³ / ₄
Angol-magyar bank	80	118 ³ / ₄	28 ¹ / ₂
Ált. magyar hitelbank	160	183	128 ¹ / ₂
Franco-magyar bank	100	98 ³ / ₄	18
Magyar ált. földhitel-részvény-társaság	100	107 ¹ / ₂	60
Iparosok takaré- és hitelegylete	50	125 ¹ / ₄	54 ¹ / ₂
Pesti bank	200	223	—
Pesti népbank	100	102	—
Buda-óbudai népbank	50	55	35
Iparbank	100	117 ¹ / ₂	35
Budai kereskedelmi- és iparbank	200	270	165
Pesti magyar kereskedelmi bank	500	860	765
Pesti iparbank	200	690	420
Pestbudai kézművesbank	100	118 ¹ / ₂	65
Pesti egyleti bank	70	90 ³ / ₄	37 ¹ / ₂
Magyar tisztviselők hitel- és biztosító intézete	50	57 ¹ / ₂	55
II. Takarékpénztárak:			
Ferencz- és józsefvárosi takarékpénztár	100	162	—
Országos központi takarékpénztár	100	108 ¹ / ₂	62
Pesti első hazai takarékpénztár	1000	2725	2360
Ált. pesti lipótvárosi takarékpénztár	50	82 ³ / ₄	—
Budapesti egyesült fővárosi takarékpénztár	100	222	172
Pest-kőbányai takarékpénztár	100	85	—
Pesti külvárosi takarékpénztár	100	117	52
Szt.-endrei takarékpénztár	40	48	42
III. Biztosító intézetek:			
I. magyar általános biztosító társaság	315	865	890
»Pannonia« magyar viszontbiztosító társaság	300	385	380
Pesti biztosító intézet	300	290	62
»Hunnia« magyar viszontbiztosító bank	200	185	83
»Unio« viszontbiztosító bank	300	285	138

Csak egyetlen intézetünk, az első magyar általános biztosító társaság részvényei nem szenvedtek árfolyam-csökkenést, még a legszilárdabb hitelűek is kisebb nagyobb csökkenéssel zárták le az évet, a gyenge alapon álló intézetek részvényei pedig vagy rendkívül alászállottak vagy már nem is jegyeztettek, mert számos intézet már az év folytán megbukott.

A válság nem szorítkozott a pesti piacra, széles hullámgyűrűkben terjedt el hazánk minden részére; pusztított, hogy csak néhányat említsünk, Pozsony, Szeged, Temesvár, Székesfehérvár s különösen Sopron pénzügyintézetei közt, ez utóbbi helyen 5 bankintézet bukott meg s körülbelül ötödfél millió forintra rugott a tőkeveszteség.

A válság pusztításainak gátat vetendő, a bécsi kisegítő hitelegylet mintájára a budapesti nagy pénzügyintézetek is alakítottak egy hitel-segélyegyletet, mely megmentette a mi még megmenthető volt s különösen számos vidéki pénzügyintézetet óvott meg a bizonyos bukástól.

A válság terjedésének megakadályozásában ezúttal az osztrák nemzeti bank is dicséretes buzgalmat fejtett ki. A banktörvény felfüggesztésével kapcsolatban nálunk ép úgy, mint Lajthántól nagymértékben kiterjesztette hitelnyujtását s a magyar bankfiókok dotációját, mely 1872 végén 39·6 millió forintot tett, 1873. december 31-ig 59·5 millió forintra emelte.

Az 1873-iki válság elmúlt, de mély nyomokat hagyott maga után, fejlődő hiteléletünket nemcsak megrendíté, hanem romba is döntötte, évek multak el, míg a romok helyén építeni lehetett, azt a csapást pedig, melyet iparunk szenvedett, máig sem sikerült teljesen helyrehozni.

KILENCZEDIK FEJEZET.

Lassú javulás. — Az új kereskedelmi és váltótörvény. — Az osztrák nemzeti bank osztrák-magyar bankká lesz. — Mint ilyen helyét jól betölti. — A mai helyzet. — Újabb törekvések.

Az 1873-ki katastrophát követő évek nem voltak alkalmasak, hogy a válság által ütött sebeket begyógyítsák. Az országot folytonos rossz termések sujtották, iparunk, a mi még megmaradt, teljes üzletelenségben sinylődött, a nemzeti termelés minden ága aláhanyatlott, az általános elszegényedés ijesztő mérveket kezdett öltetni s fölemelte fejét az uzsora, iszonyú pusztításokat vivén véghez a társadalom minden osztályában. De még a magán háztartásoknál is ziláltabb képet mutatott az állam háztartása. A rendes bevételek évről évre alatta maradtak az előírányzatnak, 1873-ban 11, 1874-ben 20, 1875-ben 18 millió forinttal; a deficit ellenben évről évre növekedett s az államháztartásban mutatkozó hiányt csak újabb és újabb súlyos kölcsönökkel lehetett fedezni s az állam hitele annyira megromlott, hogy az utolsó nagy kölcsönt (a 153 milliós függő adósságot) csakis az állami javak lekötése mellett lehetett megszerezni. Állam és társadalom a teljes tönkrement, a bukás örvénye felé eveztek. Kivül esik tárgyunk körén a két nagy politikai párt fuziójának méltatása, de hitelügyünk szempontjából is bizvást adhatunk kifejezést azon

meggyőződésünknek, hogy az állami és magán hitelt szégyenletes helyzetéből a pártok egyesülése s az abból támadt erőskezű kormány emelte ki, mely visszaszerezte Magyarországnak eljátszott tekintélyét s hazánkat a lassú, de biztos javulás útjára vezette.

Első lépés a javulás felé az aranyjáradék-kölcsön kibocsátása volt, melyre a kormányt a törvényhozás az 1875: XLIX. törv.-cikkkel hatalmazta fel. A művelet keresztülvitele 1877 ben történt, igaz, hogy drágán, tetemes áldozattal, de a hitelvesztett államra már az nagy haszon volt, hogy megszabadult a függő adósságtól s azt föl nem mondható járadékadóssággal cserélhette föl.

Hiteltörvényeinkben is sok javítani való volt már; különösen kereskedelmünk rég kinőtt abból a szűk formából, melyet az 1840-iki törvény szabott rá s az üzleti körök hosszabb idő óta hangosan követelték a német kereskedelmi és váltótörvény befogadását. Kívánságuk végre teljesült s meghozatott 1875-ben a kereskedelmi törvény (1875: XXXVII. t.-cz.) s mindjárt a következőben az új váltótörvény. Mindkettőnél csakugyan az általánosan elismert jelességű német törvények vétettek alapul, mit azon körülmény is ajánlott, hogy a forgalom nagy hasznot húz belőle, ha minél nagyobb területen összhangzó kereskedelmi és hiteltörvények vannak életben, törvényhozásunk azonban nem a szolgai recipiálást választotta, hanem a hazai viszonyokra is tekintettel levő átdolgozást, mi ránk nézve még emelte ama törvények jelességét.

A hitelviszonyok szerencsésen megkezdett javulására nem csekély hatással volt az osztrák nemzeti bankkal kötött szerződés, mely azt *osztrák-magyar bankká* változtatta át.

A császári patensek által engedélyezett és szabadalmazott osztrák nemzeti bank viszonya Magyarországhoz törvényileg nem volt szabályozva. Jogilag semmi közünk sem volt a bankhoz és viszont a banknak mihozzánk. De annál több volt a gyakorlati életben,

jegyei ép úgy forogtak nálunk, mint Ausztriában s az ötvenes évek elején banküzletét is kiterjesztette hazánkra.

A bank alapításánál a főszempont nem oly hitelintézet létesítése volt, mely az ipar és kereskedelem érdekeit szolgálja, hanem a mely az állam zavart pénzügyeinek rendezését segítse előmozdítani. A gyűlöletes papírpénz bevonását csakugyan az osztrák nemzeti bank közvetítette s ez által hazánknak is nem csekély szolgálatot tett, kevesebb elismerés illeti, ha egyéb működését tekintjük, mert bár jegyei nálunk is széltire forogtak, hitelnyujtását hazánkra sokáig ki sem terjesztette s csak a császári székváros kereskedelme és iparának emelésére szolgált. A bank jegyeit, melyek nem voltak kényszerforgalmúak, hanem bizonyos meghatározott pénztáraknál ércpénzre mindig beváltattak, a közönség disagio nélkül fogadta el; de azon szoros üzleti összeköttetés, mely az állam és a bank között fennállt, magában rejté a bekövetkező pénzügyi romlást. Az 1848. márcziusi események annyira megrendíték a bizalmat, hogy a bank jegyeit tömegesen kezdték bemutatni beváltás végett, ennek következtében május elején a beváltás már 25 forintra korlátoztatott, május 12-én pedig kimondatott a kényszerforgalom.

A kényszerforgalom s azon visszás helyzet, hogy a bank kibocsátott jegyeinek legnagyobb része az államnak adatott kölcsön gyanánt, csakhamar megtermette az agiót. Ez eleinte alacsony volt (1848-ban $\frac{1}{2}\%$), de a következő években rohamosan nőtt, például 1850-ben 60%-ig szökött s a mi még nagyobb baj, folyvást ingadozott. Az agio ingadozása, mely megrontotta hitelviszonyainkat s a forgalmi élet megbénítója lett, ismételve is ráfordította az illetékes kormánykörök figyelmét a valuta rendezésére. Már az ötvenes évek elején történt erre némi gyöngye kísérlet s a behajtott nagy nemzeti kölcsön egyik főindokául éppen az állam bank-adósságának törlesztését s a valuta helyreállítását hirdették, de a begyűlt összeget elnyelte a fegyveres

béke s a kronikus deficit. 1858-ban báró BRUCK ministersége alatt újabb kísérlet történt a valuta helyreállítására. A német vámszövetséggel egyetértőleg, a conventiós pénzláb helyett a pénzrendszer az új osztrák értékre fektettetett; az állam kölcsönöket kötött, hogy a bankkal szemben fennálló tartozását törlessze, a bank pedig 40 millió ezüst forint új részvény kibocsátása által növelte ércalapját. Minden elő volt készítve, hogy a bank készfizetését megkezdhesse, a nagy mennyiségű bankjegyek egy része be volt vonva, az agio egészen eltűnt. A váratlanul kiütött osztrák-olasz-francia háború azonban a nagy áldozattal és erőfeszítéssel előkészített tervet halomba döntötte, az állam ismét igénybe vette a bank hitelét s 1860-ban már a forgalomban volt 474·85 millió forintnyi bankjegyből 275·5 millió forint az állam tartozására esett. Természetes következménye lett ennek, hogy az agio ismét feltűnt s roppant ingadozásaival megint ránehezült közgazdasági életünkre. Az 1862-iki bankakta, mely a bank szabadsalmát 1866-tól 1876 végeig hosszabbította meg (az 1816. július 1-én kelt patensben adott első szabadság 1842 végén járt volna le, s az 1841. július 1-én kelt patens 1866 végeig terjesztetett ki), szintén célul tűzte ki a valuta helyreállítását, megállapítván az állami tartozás törlesztését, hogy a bank készfizetését ismét megkezdhesse. A bankkal kötött egyezmény értelmében az állam kötelezte magát, hogy 221·8 millió forintra rugó tartozását 1866 végéig teljesen törleszti, 80 millió forint kivételével, melyet a bank továbbra is az államnál hagy kölcsön gyanánt s melyért az állam 1863-tól kezdve a banknak évenként 1 millió forint átalányt fizet, a mennyiben a részvényesek osztaléka a 7%-ot meg nem ütné. Ez az a sokat emlegetett 80 milliós bankadósság, mely az 1878-iki szerződésben talált nem éppen szerencsés megoldást.

Az állam pontosan teljesíté elvállalt kötelezettségét s tartozása már 1865 végén leolvadt a meghatározott összegig, a kiütött olasz

és porosz háború azonban ismét meghiusítá az erőlködést, s az állam (a banktörvény tiltván, hogy a bank hitelét vegye igénybe) 1866. május 1-én megkezdte az állampapírpénz kibocsátását, lehetetlenné téve az által hosszú időre a valuta rendezését.

Mindezen intézkedésekre a magyar nemzetnek befolyása nem volt ugyan, de az alkotmányától megfosztott Magyarország, mely csak tartományszámba ment, az örökös tartományokkal együtt szenvedte kárát a rendezetlen valutaviszonyoknak. Való, hogy a bank jótékony hatásából is volt egy kevés része, de nem annyi, mint a mennyi méltán megillette volna.

Midőn 1867-ben a magyar nemzet visszanyerte önállóságát s létrejött a kiegyezés Ausztriával, a bankkérdés megoldatlanul maradt. Az osztrák nemzeti bank tovább is folytatta működését hazánkban, jegyei tovább is forogtak, de működésének itt nem volt semmi törvényes alapja, mert az 1862. december 27-iki banktörvény, melynek érvénye akkor az egész birodalomra kiterjesztetett, Magyarországnak törvénye nem volt s azt jogilag nem kötelezte.

Nálunk az általános érdeklődés a bankügy iránt az 1869-iki válság után ébredt föl. Egyszerre minden baj forrását az osztrák nemzeti bankban kezdték keresni s erős agitáció indult meg az önálló magyar jegybank mellett. Hogy az önálló magyar bank felállítása minden magyar ember közóhaját képezte, természetes, hiszen ez is egyik eszköze leendett hazánk gazdasági függetlenségének, mi viszont a politikai önállóság egyik legbecsesebb záloga. Jogi akadály, úgy látszik, nem is forgott volna fenn, de annál több gazdasági. Rendezetlen valuta mellett, kivált oly kezek közt, melyek az állam hajóját az örvény szélére vezették, könnyen végzetessé válhatott volna a külön magyar bank, a valuta rendezésére pedig, melynek mulhatlan föltétele lett volna a közös függő adósság (állami papírpénz) törlesztése, Magyarország és Ausztria pénzügyi viszonyai mellett gondolni sem

lehetett. Ily körülmények közt legcélszerűbbnek mutatkozott a különböző érdekek méltányos kielégítését biztosító egyesség.

A bank szabadalma 1876 végén járt le, de ekkor a bankkérdés elnapoltatott s megoldása csak 1878-ban történt. Az osztrák nemzeti bank osztrák-magyar bankká alakított át s a monarchia mindkét állama 1878. július 1-től 1887. december 31-ig szabadalmat adott számára, világos fentartásával 10 év utánra a mindkét államot megillető s kölcsönösen elismert jognak, önálló jegybankok alakítására.

Az osztrák-magyar bank létesítéséről és szabadalmáról nálunk az 1878: xxv. törv.-czikk intézkedik. A bank székhelye továbbra is Bécs maradt, ugyanott maradt a jelzálogi és záloglevél-üzlet is, a többi összes üzletágakra azonban Bécsben és Budapesten főintézetek állítottak. A bank egységes vezetése meghagyatott, az intézet élén a főkormányzó áll a főtanácscsal egyetemben, mely a főkormányzón kívül a két alkormányzóból s 12 főtanácsosból áll. Az egyik alkormányzó egyúttal a bécsi, a másik a budapesti főintézet elnöke, mindkettőt ő Felsége nevezi ki, az elsőt az osztrák, a másodikat a magyar pénzügyminister előterjesztésére. A főtanácsosokat a közgyűlés választja, nyolczat közvetlenül, kettőt-kettőt pedig a bécsi és budapesti igazgatóság kijelölése alapján. A főtanács igen tágas jogkörrel bír, képviseli a bankot, vezérli és ellenőrzi a bank vagyonának kezelését és annak összes üzletét, meghatározza az egyes üzletágakra fordítandó pénzüsszegeket s az üzleti feltételeket. Hogy azonban a főtanács intézkedései által hazánk rövidséget ne szenvedjen, az alapszabály kimondja, hogy a leszámítolási és kölcsönüzlet tekintetében az osztrák és a magyar bankpiacokon ugyanazon általános szabályok érvényesek. Bécsben és Budapesten külön igazgatóságok állíttatnak fel, melyek időről időre megállapítják az arányt, melyben a két állam bankpiacainak rendelkezésére álló főösszegek az egyes osztrák, illetőleg magyar bankpiacok közt felosztandók, ugyszintén időről időre megállá-

pitják a leszámítolási és kölcsönüzletben az egyes cégek és személyek részéről igénybe vehető bankhitel határát. A bécsi igazgatóság tagjai csakis osztrák, a budapesti tagjai csakis magyar állampolgárok lehetnek. A leszámítolási üzletben bírálókka a két igazgatóság az illető kereskedelmi kamara meghallgatása után, kereskedőket és a helyi kereskedelmi és ipari viszonyokat ismerő más egyéneket nevez ki. Az osztrák-magyar bank kötelezte magát, hogy a magyar bankpiacok leszámítolási és kölcsönüzlete céljára 50 millió forintot bocsát a budapesti főintézet rendelkezésére, mely összeg az osztrák piacok üzletére nem fordítható. Nagyobb hitelszükséglet esetén a főtanács ezen felül is bocsáthat összegeket a budapesti főintézet rendelkezésére, a bank rendelkezésére álló általános tartalékokból, az egyezményben továbbá a magyar korona országaiban tíz új bankfiók felállítása biztosított a magyar ministerium által kijelölendő helyeken.

Ezek az osztrák-magyar bank alapszabályának s a kötött egyezménynek főbb pontjai, melyekben a specialis magyar érdekek is előtérbe lépnek. Különösen fontosak még ránk nézve az alapszabály azon intézkedései, melyek lehetővé teszik, hogy a bank készfizetését bármikor megkezdheti. Azon összegnek ugyanis, melylyel a bank forgalomban levő jegyei a 200 millió forintot meghaladják ezüstben vagy aranyban, vertpénzben vagy rudakban, minden esetre meg kell lennie, ugyszintén mindazon összegeknek, melyekkel a forgalomban levő bankjegyek az érckészletet meghaladják bankszerűleg fedezve kell lenniök. A bank tehát nem áll útjában a valuta rendezésének. Főakadálya a közös függő adósság, a forgalomban levő papírpénz tömege. Ha állami pénzügyeink a megkezdett uton haladnak tovább a javulás felé, valószínű, hogy a közgazdasági életre oly fontos valutarendezés sem fog soká késni. Hogy az égető kérdés ily soká kerül megoldás alá, talán még sincs ránk nézve minden haszon nélkül, ma már az arany- és a kettős valutára nézve becses tapasztalatok

állnak rendelkezésünkre, míg ha a megoldás korábban történik, a legnagyobb valószínűség szerint Németország után rohanunk s az aranyvalutát — melyet még a milliárdok hazája is megsínylett — oly roppant áldozatok árán valósítjuk meg, hogy teljesen megrontjuk vele financiánkat.

Bár az osztrák nemzeti bankkal kötött szerződés a korábbi állapotokkal szemben kétségtelen vívmányokat tartalmazott s a rendezetlen valutaviszonyok közt tisztességes modus vivendit teremtett, a magyar közönség azon része, mely a független magyar jegybankban összes pénzügyi bajaink orvosát s a magyar gazdasági élet megváltóját tekinté, a kötött szerződésben nem látott, vagy nem akart látni mást, mint a magyar érdekek feláldozását az osztrák érdekek javára.

Az eredmény, hála a gondviselésnek s a kormány gyepelőjét tartó kezek erélyének, melyek a tekintélye vesztett magyar államnak ismét súlyt adának, nem a pesszimistáknak adott igazat s az osztrák-magyar bank működésével ma már kevés kivétellel az egész ország meg van elégedve.

Mindenekelőtt a bankfiókok száma szaporittatott. Már az 1869-iki s még inkább az 1873-iki válság is megmutatta, hogy mily nagy baj a kellő számú vidéki bankfiókok hiánya s különben is maga a jegybankok természete hozza magával, hogy a mennyiben minden vidék hozzájárul a bank támogatásához, az által, hogy jegyeit elfogadja, a bank is viszont terjeszse ki hitelnyújtását lehetőleg az ország minden vidékére. 1879-ben öt bankfiók állittatott, u. m. Győrött, Kolozsvárrott, Nagy-Kanizsán, Pozsonyban és Szegeden; 1880-ban kettő: Aradon és Sopronban s végre 1881-ben egy: Eszéken. 1883-ban tehát a magyar korona országaiban a budapesti főintézeten kívül 15 bankfiók működött, miből 13 a tulajdonképeni Magyarországra, 2 pedig a társországoakra esik.

Fontos intézkedés volt az osztrák-magyar bank részéről a hitelnyújtás körének kiterjesztésére a bank-kerületek életbeléptetése is. A bankintézetek működése előbb csak székhelyeikre szorítkozott, 1879. július 1-től kezdve azonban kiterjesztetett a szomszéd városok és megyékre is az által, hogy megengedett, hogy a bankterületben létező czégek ép úgy, mint a helybeliek közvetlenül nyujthassák be váltóikat leszámítolásra a bankintézethez s közvetlenül vehessenek fel kölcsönöket. A bank továbbá azon kivételes kedvezményt, hogy a váltóbenyújtás levél útján is történhessék, a hitelképes czégek nagyobb körére terjesztette ki. Végre gondoskodott a bankmellék-helyek szervezéséről s a fontosabb forgalmi helyeken felhatalmazott egy-egy kiválóbb czéget a benyújtott váltók elfogadására, mindenütt külön váltóbiráló bizottságot alakítván. Jelenleg Magyarország területén 12 ily bankmellék-hely van felállítva, u. m. Kecskeméten és Székesfehérvárott (a budapesti főintézet kerületében), Nagyváradon és Szatmár-Németiben (a debreczeni), Miskolczon (a kassai), Pécsen (a nagykanizsai), Ujvidéken (a szegedi), Nagy-Becskerekén, Lugoson, Fehértemplomban és Verseczen (a temesvári), végre Sziszekén (a zágrábi) bankfiók kerületében.

Az osztrák-magyar bank üzletének nem áll ugyan rendelkezésére valami nagy dotáció (bár évről évre több hitelt nyújt a törvény által megállapított 50 millió forint minimumnál), mégis hitelviszonyaink, különösen a vidéki hitelviszonyok alakulására rendkívül jótékony hatással van, olcsó kamatlába félelmes csapást mért az uzsora fejére. A vidéki hitelképes czégek már évek óta bő és olcsó hitelt élveznek, az osztrák-magyar bank fiókjai minden méltányos kíváncsi kielégítenek. A visszleszámítolás által pedig nagy mértékben fokozzák a vidéki pénzügyintézetek hitelnyújtási képességét.

A magyar bank magyarországi intézetei dotációjának s 1883-iki üzletének állapotát a következő kimutatás tünteti fel:

Folyó szám	A főintézet és fiókjainak		Dotáció 1883. decz. 31-én	Váltótárca 1883. decz. 31-én	Előlegek értékpapírokra 1883. decz. 31-én	Pénztár állapota 1883. decz. 31-én
	székhelye	működése megkezdésének éve				
1	Budapest	1851	37.900,000	31.208,563	4.352,300	28.036,400
2	Arad	1880	1.200,000	1.024,903	62,700	901,649
3	Brassó	1854	800,000	561,276	114,100	1.226,503
4	Debreczen	1856	2.400,000	1.905,149	265,000	1.226,027
5	Fiume	1856	600,000	448,964	30,800	1.064,169
6	Győr	1879	1.100,000	664,993	59,000	1.038,767
7	Kassa	1854	1.800,000	1.490,101	201,500	630,539
8	Kolozsvár	1879	1.700,000	1.212,818	309,200	577,258
9	Nagy-Kanizsa	1879	1.800,000	1.664,280	45,800	743,159
10	Nagy-Szeben	1854	700,000	288,177	231,800	778,190
11	Pozsony	1879	1.500,000	803,074	379,200	1.349,263
12	Sopron	1880	800,000	429,497	113,700	536,005
13	Szeged	1879	2.400,000	2.133,809	93,700	1.541,434
14	Temesvár	1854	2.500,000	1.922,797	234,400	1.569,551
15	Zágráb	1854	1.900,000	1.259,714	451,600	1.673,994
16	Eszék	1881	900,000	712,498	40,700	687,622
	Összesen	—	60.000,000	47.735,613	7.540,500	43.780,535

A legnagyobb hitelt Budapest veszi igénybe. Az összes dotációnak 63·17⁰%, a váltótárczának 65·38%-a s az előlegeknek 64·35⁰%-a Budapestre esik, utána Szeged, Temesvár és Debreczen pénzügyi piacának nyújt legtöbb hitelt az osztrák-magyar bank.

A bank magyarországi működésének fejlődését a legfontosabb üzletágban, a leszámítolásban a következő kimutatás tünteti fel:

Év	Leszámítoltatott		Beszedetett		A leszámított váltók és értékpapírok állása	
	darab	forint	darab	forint	darab	forint
1866	12,677	23.484,583	13,064	24.153,558	2,677	5.046,837
1867	16,106	37.340,086	14,936	33.615,277	3,847	8.771,646
1868	25,000	65.134,294	22,492	58.823,691	6,345	15.082,249
1869	35,936	103.590,859	34,986	102.031,800	7,295	18.041,307
1870	39,367	108.886,104	38,568	107.212,980	8,094	19.714,431
1871	51,314	127.708,744	50,718	127.058,832	8,690	20.364,344
1872	49,629	120.751,233	47,141	113.038,544	11,178	28.077,082
1873	67,540	156.215,904	63,736	149.204,672	14,982	35.088,314

Év	Leszámitoltatott		Beszedetett		A leszámitolt váltók és értékpapírok állása	
	darab	forint	darab	forint	darab	forint
1874	70,995	150.862,278	71,447	154.146,140	14,580	31.904,452
1875	80,585	155.514,574	78,191	156.600,715	16,924	30.718,310
1876	71,541	138.825,865	72,166	140.438,381	13,764	26.841,368
1877	70,367	135.296,195	70,759	135.997,286	13,372	26.140,277
1878	72,079	132.947,843	71,221	131.886,152	14,230	26.651,968
1879	72,819	135.439,177	70,966	129.508,169	16,083	32.582,976
1880	104,013	162.441,017	95,749	155.107,014	24,347	39.916,979
1881	134,028	195.533,708	132,284	197.992,315	26,091	37.458,372
1882	150,960	213.061,703	147,684	206.079,808	29,367	44.440,271
1883	151,443	227.420,713	149,111	224.125,371	31,699	47.735,613

Az összehasonlítást 1866-tal, az elmúlt absolut kornak utolsó évével kezdtük. Óriási emelkedést látunk e 17 év alatt, mi egyaránt tanuskodik hiteléletünk erőteljes fejlődéséről s azon folyvást nagyobbodó figyelemről, melyben az osztrák-magyar (előbb osztrák nemzeti) bank a magyar érdekeket részesíti, mert a banknak sem összes, sem leszámitolási üzlete távolról sem emelkedett oly arányokban, mint magyarországi leszámitolása. 1867-ben a bank forgalomban volt jegyeinek átlagos összege 345·3 millió forintba rugott s 1883-ban 357·7 millió forintba, az emelkedés tehát mindössze 3·6%-ot képvisel, míg a bank magyarországi intézeteinél leszámitolt váltók összege ugyanezen idő alatt 868%-kal emelkedett, vagyis közel megkilencszereződött, nagy mértékben túlhaladva az osztrák bankintézetek váltóleszámitolásainak növekedését, mely csak 81%-ot képvisel. Így áll lassanként helyre a paritás elve, a mely helyett korábban a legkiáltóbb igazságtalanság uralkodott; a bank összes leszámitolásából 1866-ban Magyarország csak 6·20%-kal részesült, 1883-ban ellenben már 26·1%-kal.

A magyar hitelélet javulását külső tényezők is mozdták elő. Ilyen volt a tőkék felhalmozódása Nyugat-Európában, melynek hatása már 1877-ben érezhető volt nálunk is. Az idegen tőkék ismét nagyobb

mértékben kezdtek befolyjni s különféle vállalatokban keresni alkalmazást. Így alakultak, hogy csak a pénzüzeteknél maradjunk, francia tőkével újabb nagy biztosító intézeteink, továbbá a *Magyar vasuti bank*, melynek helyét a *Magyar országos bank* foglalta el. Az idegen tőkék beözönlése pénzűsöget idézett elő, mi az osztrák-magyar bank tevékenységével karöltve, jótékony hatással volt az abnormis kamatláb mérséklésére. A kamatviszonyok átalakítására azonban talán legnagyobb befolyása az aranyjáradék convertálásának volt, mit szintén az említett európai pénzűség tett lehetségessé. Mig az állam maga is uzsora-kamatot fizetett, addig gondolni sem lehetett a magán hitelviszonyok javulására.

Visszatekintve hitelviszonyaink közel multjára, a javulás eltagadhatatlan az utóbbi quinquennium alatt. A kereskedelmi hitel bő és olcsó forrásokból merithet; a jelzálogi hitel a záloglevelek árfolyamának emelkedése folytán sokkal olcsóbb lett, szóval a nagyobb hitel terén helyreállt a normális állapot. Sokkal kedvezőtlenebb a kis hitel helyzete. Itt ha kissé óvatosabban is, folyvást pusztit az uzsora, az 1877: VIII. törv.-cikk (az uzsora-törvény), mint előre is lehetett látni, gyökeres orvoslást nem hozott, bár némi jó hatását eltagadni nem lehet s indokolatlannak kell tartanunk az üzleti körök ellen-szenvét, mert az uzsora-törvény a hitelviszonyokat békóba nem verte, a szemtelen arczatlansággal fellépő uzsorát ellenben mégis némi korlátok közé szorította. Számos vidéki pénzüzetet működése ellen is sok a panasz, részint a még mindig magas kamat miatt, részint mert sok esetben az ily pénzüzetnél a falusi kis gazdák, csak szabadalmazott uzsorások közvetítésével juthatnak kölcsönhöz s így a pénzüzet az uzsorának nem ellenszere, hanem forrása. Ezért kezd újabban a hitelszövetkezetek eszméje tért hódítani magának, igaz, hogy csak mint *pium desiderium*, mert a gyakorlati életben valami sok nem történt ez irányban. Az eladósodott kisbirtokosokat kiswa-

badítani az uzsora körmei közül minden esetre oly kérdés, mely állam és társadalom részéről egyaránt méltó a komoly megfontolás- és gyakorlati megoldásra s olcsó hitelforrásokat nyitni a kisbirtokosoknak kétségkívül fontos feladat. Gyakorlati megvalósítása azonban rendkívül sok óvatosságot és tapintatot kíván. A hitel kétélű fegyver, a ki nem tud vele bánni, könnyen megkeserüli s használatához sok érettség kívántatik. Hiszen általános tapasztalat, hogy a kölcsönvett pénzt az emberek — kivált a műveletlenebb köznép — nem tudják úgy megbecsülni, mint azt, mely fáradságos munkájuk eredménye.

Fontos intézkedés, mely azonban csak most indul a gyakorlati megvalósulás felé, a *posta-takarékpénztárak* meghonosítása. A törvényjavaslat egy központi posta-takarékpénztár felállítását tervezi, melynek közvetítő hivatalait mindazon magyar kir. postahivatalok képeznék, melyeket e feladattal a közlekedési minister jónak lát felruházni. A betétek gyümölcsöző kezelését a központi intézet eszközölné és pedig a folyó szükségleteket meghaladó összegek: kamatozó magyar állampapírokbán, kamatozó magyar államsorsjegyek- s a ministerium által kijelölendő magyar záloglevelekben helyezettnek el. A betétek minimuma 50 kr. volna, a betétek maximuma csakis annyiban határozhatnák meg, hogy a kamatozó betétek összege az 1000 frtot meg nem haladhatná. Egy személynek csakis egy betéti könyvecskét szabad szerezni. A betétek kamatai $3\frac{1}{2}$ százalékban állapíthatnának meg s mindennemű adótól mentesek volnának stb.

A posta-takarékpénztár, ha eleinte nem is fog fényes eredményeket felmutatni, kétségkívül jótékonyan fog működni. Takarékpénztáraink s takarékbetéti üzlettel foglalkozó egyéb pénzügyintézeteink távolról sincsenek oly számmal, hogy fölöslegessé tennék a takarékbetéti gyűjtőhelyek megszorítását. Közgazdasági haszon, ha a népnek minél több és kedvezőbb alkalom adatik a takarékosagra. E tekintetben kívánatos, hogy minél több postahivatal ruháztassék fel a betétek

gyűjtésének jogával. A törvényjavaslat által megállapított 50 kr. minimum pedig talán nagyon is magas. Ennyire legtöbb takarékpénztárunk is lemegy, pedig a posta-takarékpénztár intézményének azon kis tőkéket is figyelembe kellene venni, melyeket a közönséges takarékpénztárak pusztulni hagynak. Ha a minimum 20 kr-ra szabotnék, lényegesen megkönnyítené a tőkeképzést az alsóbb néposztályoknál. A törvényjavaslatnál aligha nem az a szempont volt irányadó, hogy a postahivatalok munkával túl ne terheltesse. Hogy a betétek kamata oly alacsonyra szabotott, igen helyes intézkedés, hiba lenne, ha a posta-takarékpénztár versenyezni akarna a közönséges takarékpénztárakkal a forgó tőke megkötésében; feladatát betölti, ha a fölösleges fogyasztástól elvonható kis tőkéket szivja magához. A begyűlt takarékbetétek gyümölcsöző elhelyezésénél, úgy látszik, hogy a külföldi példák után, nálunk is az állampapírokra lesz főtekintet, a magyar záloglevelekre csak másodsorban. Bármennyire óhajtsuk, hogy államadósságunk minél nagyobb része itt benn a hazában legyen elhelyezve, úgy hisszük, a közérdek szempontjából, célszerűbb lenne, ha a posta-takarékpénztár útján begyűlt tőkék kizárólag záloglevelekbe s lehetőleg csak a kisbirtokosok hitelintézetének zálogleveleibe fektetnének. Az állam hitelén amaz összegek valami sokat nem segítenek, a kisbirtokosok hitelügyének ellenben idővel igen nagy szolgálatot tehetnének. Ha állandóan kedvező árkelet biztosítanék a nevezett zálogleveleknek s esetleg lehetővé válnék kedvező árfolyam mellett kisebb kamatozású záloglevelek kibocsátása, az intézettel szövetséges vidéki mezőgazdasági előlegegyletek szervezetébe is mindjárt több életet és elevenséget lehetne önteni.

TIZEDIK FEJEZET.

Az összes pénzüintézetek alakulásának és megszűnésének számszerű áttekintése. — A pénzüintézetek megszűlése országok szerint. — Arányuk a területhez és lélekszámhoz.

Már előbb, hitelügyünk fejlődésének vázlatos rajzánál, megjelöltük az irányt, melyet pénzüintézeteink alakulása követett s igyekeztünk kiemelni a főbb mozzanatokat, melyekben a pénzüintézetek létesülése-, vagy megszűnésére ható tényezők leginkább nyilatkoztak. A keletkezés és feloszlás, valamint a tényleges állapot számszerű feltüntetését a következő táblázat nyújtja:

Év	Takarékpénztár			Bank- és földhitelintézet			Szövetkezet		
	keletkezett	megszűnt	működésben volt	keletkezett	megszűnt	működésben volt	keletkezett	megszűnt	működésben volt
1836	1	—	1	—	—	—	—	—	—
1840	2	—	3	—	—	—	—	—	—
1841	1	—	4	—	—	—	—	—	—
1842	2	—	6	1	—	1	—	—	—
1843	—	—	6	—	—	1	—	—	—
1844	4	—	10	—	—	1	—	—	—
1845	10	—	20	—	—	1	—	—	—
1846	8	—	28	—	—	1	—	—	—
1847	3	—	31	—	—	1	—	—	—
1848	2	—	33	—	—	1	—	—	—
1849	—	—	33	—	—	1	—	—	—
1850	—	—	33	—	—	1	—	—	—
1851	—	—	33	—	—	1	—	—	—

Év	Takarékpénztár			Bank- és földhitel- intézet			Szövetkezet		
	keletkezett	megszűnt	működés- ben volt	keletkezett	megszűnt	működés- ben volt	keletkezett	megszűnt	működés- ben volt
1852	—	—	33	—	—	1	1	—	1
1853	—	—	33	—	—	1	—	—	1
1854	—	—	33	—	—	1	—	—	1
1855	—	—	33	—	—	1	—	—	1
1856	—	—	33	—	—	1	—	—	1
1857	—	—	33	—	—	1	—	—	1
1858	1	—	34	—	—	1	1	—	2
1859	1	—	35	—	—	1	—	—	2
1860	—	—	35	—	—	1	—	—	2
1861	1	—	36	—	—	1	—	—	2
1862	4	—	40	—	—	1	1	—	3
1863	4	—	44	1	—	2	—	—	3
1864	3	—	47	2	—	4	4	—	7
1865	3	—	50	1	—	5	6	—	13
1866	8	—	58	—	—	5	9	—	22
1867	8	—	66	7	—	12	7	—	29
1868	21	—	87	14	—	26	14	—	43
1869	48	2	133	26	—	52	17	—	60
1870	22	—	155	16	—	68	42	—	102
1871	14	—	169	17	—	85	37	—	139
1872	93	2	260	37	1	121	39	—	178
1873	44	4	300	28	22	127	21	1	208
1874	7	3	304	4	5	126	21	9	220
1875	5	1	303	1	—	127	23	19	224
1876	8	4	312	2	6	123	21	18	227
1877	1	2	311	1	8	116	27	22	232
1878	2	—	313	1	3	114	15	13	234
1879	1	—	314	1	5	110	18	11	241
1880	5	1	318	6	3	113	19	10	250
1881	8	2	324	4	3	114	35	13	272
1882	14	2	336	4	—	118	43	14	306
1883	21	1	356	5	—	123	51	16	341
1884	14	—	370	2	1	124	24	3	362

Mily élesen kidomborodik e számokban az egyes korszakok jellemvonása, a negyvenes évek ébredő tetteje, az ötvenes évek fásultsága, az alkotmányos korszakkal beköszöntött új élet és elevenség, a szédelésbe csapva át, a mámort követő kábult aléltság a hetvenes évek közepén s az önbizalom és erő visszatérte az utóbbi években.

Hazánkban ötödfél évtized alatt összesen 393 *takarékpénztár* alakult, e nagy számból csak 23 szűnt meg, alig több mint 6%, s 1884-ben 370 tényleg fennállott. Az alakulás korát tekintve, az 1848 előtti időre 32, vagyis 8·14% esik, az abszolút korszakra (1850—66) 25, vagyis 6·36%, az alkotmányos korszakra a nagy hitelválságig (1867—73) 250, vagyis 63·62% s 1874-től napjainkig 86, vagyis 21·88%.

Az összes megalakult *bankok* száma 174-re rug, ezeknek már csaknem harmada (32·18%-a) megszűnt s 1884-ben 119 működött. A bankok legnagyobb része (140 bank) 1867—73-ig alakult, az összes számnak 80·46%-a, 30, vagyis 17·30% azóta jött létre, s az 1867 előtti időnek csak 4 bank köszöni létesülését.

Legnagyobb mozgalmat mutatnak a *szövetkezetek*, alakulásuk az ötvenes évekkel kezdődik, a hetvenes évek kezdetén ölt nagyobb arányokat s az utóbbi évtized alatt már valamennyi más pénzügyi intézetet felülmúl. A szövetkezetek most már tömegesen alakulnak, de tömegesen is szűnnek meg, nőnek és lehullnak, mint a falevél. Életidejük gyakran egészen rövidre van szabva, ha letöltötték, feloszlának s többnyire más, egészen új lép nyomukba, sokszor pedig, keveselve a kis kört, részvénytársasággá alakulnak át s a bankok vagy a takarékpénztárak sorában foglalnak helyet. A földhitel-intézetek csekély számuk mellett nagy változást nem mutatnak.

Ha a megszűnt pénzügyi intézetek sorát tekintjük, a válságos 1873-iki év szedett legtöbb áldozatot, különösen a bankok közül, mert a takarékpénztárak tömegesen egy évben sem szűntek meg. A szövetkezetek tömeges feloszlása 1875-tel kezdődik.

Érdekes a megszűnt pénzügyi intézetek keletkezésük éve szerint is csoportosítani s kimutatni, hogy mely évek alkotásai közt volt a legtöbb életképtelen.

A keletkezési év	A m e g s z ű n t					
	takarékpénztárak		bankok		szövetkezetek	
	száma	az ugyanazon évben keletkezettek százalékában	száma	az ugyanazon évben keletkezettek százalékában	száma	az ugyanazon évben keletkezettek százalékában
1846	1	14·29	—	—	—	—
1862	1	25·00	—	—	—	—
1864	—	—	1	50·00	—	—
1865	—	—	—	—	1	16·67
1866	2	25·00	—	—	2	22·22
1867	2	25·00	2	28·57	3	42·86
1868	2	9·52	6	42·86	7	50·00
1869	6	12·50	11	44·00	10	58·82
1870	1	4·55	8	50·00	22	52·38
1871	—	—	3	18·75	25	67·57
1872	6	6·45	12	34·29	24	61·54
1873	2	4·55	9	33·33	16	51·61
1874	—	—	1	25·00	10	47·62
1875	1	20·00	—	—	7	30·43
1876	—	—	1	50·00	7	33·33
1877	—	—	—	—	7	25·93
1878	—	—	—	—	4	26·67
1879	—	—	—	—	2	11·11
1880	—	—	1	20·00	1	5·26
1881	—	—	—	—	2	5·71

Az 1848 előtt alakult takarékpénztárak közül csak egy szűnt meg, de ez sem feloszlás, hanem egyesülés folytán s mint életerős intézet ma is folytatja működését. Legtöbb szűnt meg az 1869- és 1872-ben alakultak közül. A bankoknál szintén ez a két év válik ki, midőn a szédelgés és alapítási láz a tetőfokra hágott, de megközelíti az 1870. és 1873-iki év is.

Minthogy az alakulások nagy száma önként vonja maga után a számosabb megszűnést, nem érdektelen, ha az abszolút számok mellett azon arányszámokat is figyelembe vesszük, melyek azt mutatják, hogy a megszűnt intézetek hány százalékát képezik az ugyanazon évben alakult intézeteknek. Ekkor az 1869-ben, de különösen 1872-ben megszűnt takarékpénztárak száma nem látszik

túlságos nagyinak, mert csak 12·5, illetőleg 6·45%-át teszi a létrejött takarékpénztáraknak.

A bankoknál ellenkezőt látunk, ezeknél az abszolút és relatív számok ugyanazon nyomon haladnak s 1868-tól 1883-ig — az egy 1871. évet kivéve — a létrejött bankoknak 33·33—50·00%-a szűnt meg, jelölül annak, hogy ezek alapításában a szédelgésnek s vezetésében a merész kockázatnak sokkal nagyobb szerepe volt.

A szövetkezetek tömeges megszűnésének okát már említettük, az magyarázza meg, hogy a régebben keletkezettek közt oly nagy százalékot foglalnak el a megszűnt szövetkezetek.

A pénzüintézetek keletkezését és megszűnését a mellékelt I. számú graph. táblázat teszi szemlélhetővé. A takarékpénztárakat vörös, a bankokat kék, a szövetkezeteket sárga s a földhitel-intézeteket barna szín képviseli, s a színeknek ezen elosztása a többi táblázatokon is következetesen megmarad. Az I. számú táblázaton az alulról fölfelé emelkedő színes oszlopok magassága az egyes években keletkezett pénzüintézetek számát jelzi, az oszlopok árnyalt része pedig azon pénzüintézeteket, melyek a keletkezettek közül 1884. évig megszűntek. A táblázat felső részéről lefelé nyuló árnyalt oszlopok az egyes években megszűnt pénzüintézeteket tüntetik fel, tekintet nélkül azok keletkezési évére.

A II. számú táblázat a működő pénzüintézetek létszámát mutatja az egyes évek végén. Érdekes a takarékpénztárak s bankok stagnációja az abszolút korszakban, majd a gyors és rendkívüli emelkedés, melyet a bankoknál máig sem pótoltt visszaesés követett, de a melyet a takarékpénztáraknál némi ingadozás után újabb emelkedés tetézt.

A szövetkezetek szaporodása megszakitás nélküli s az utolsó évben már csaknem elérték a takarékpénztárak magasságát. A földhitel-intézetek csekély száma a rajz kis méretei miatt alig észrevehető,

de a korábbi fejezetekben mondottak után nem is igen szorú graphikai magyarázatra.

A pénzüintézetek 1884-iki létszáma következőleg oszlott meg az egyes országrészek közt :

	Takarék- pénztárak		Bankok és föld- hitel-intézetek		Szövetkezetek		Összes pénz- intézetek	
	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
1. Duna-Tisza köze Buda- pesttel	80	21'62	33	26'61	94	25'97	207	24'18
2. Duna jobb partja	91	24'59	11	8'87	84	23'20	186	21'73
3. Duna bal »	48	12'97	24	19'35	37	10'22	109	12'73
4. Tisza jobb »	39	10'54	21	16'94	12	3'32	72	8'41
5. Tisza bal »	46	12'44	13	10'48	20	5'52	79	9'23
6. Maros-Tisza szöge	40	10'81	15	12'10	58	16'02	113	13'20
7. Erdélyi részek.....	24	6'49	6	4'84	56	15'47	86	10'05
8. Fiume	2	0'54	1	0'81	1	0'28	4	0'47
Összesen	370	100'00	124	100'00	362	100'00	856	100'00

Ha az összes pénzüintézetek számát tekintjük, legelől a Duna-Tisza köze áll, a bankok és szövetkezeteknél is övé az elsőség, csak a takarékpénztárak tekintetében enged a Duna jobb partjának, mely az összes pénzüintézetek számára nézve mindjárt közvetlenül utána következik, bár bankok tekintetében nagyon szegény. A többi országrészek mind messze elmaradnak. A Maros-Tisza szöge és a Duna bal partja még aránylag legtöbb pénzüintézettel bír, a Tisza jobb partja pedig legkevesebbel. Erdély a Tisza bal partját is felülmúlja némileg, takarékpénztárak és bankok tekintetében rendkívül szegény ugyan, de meglehetősen el van látva szövetkezetekkel.

Legtöbb takarékpénztár van Bács (27), Pest (25), Vas (20), Torontál (20), Zala (13), Tolna (12) megyében, legkevesebb az erdélyi s néhány felföldi megyében, két megyében Kis- és Nagy-Küküllőben nincs is takarékpénztár. A bankok természetesen inkább a fővárosban tömörülnek össze, nagyobb számmal még Bács (7), Nyitra (7) és Torontál (6) megyében fordulnak elő. Szövetkezetek

tekintetében is Bács a leggazdagabb, hol nem kevesebb mint 51 szövetkezet áll fenn, utána Torontál következik 32, Budapest 23 s Temes 20 szövetkezettel, kiválik továbbá Fehér, Pest és Veszprém megye, az előbbi 19, a második 15 s az utolsó 13 ilyenmű intézettel.

A takarékpénztárak eloszlását országrészek szerint 1840-től kezdve a következő táblázat mutatja:

Év	Budapest	Duna-Tisza köze	Duna balpartja	Duna jobbpartja	Tisza jobbpartja	Tisza balpartja	Maros-Tisza szöge	Erdélyi részek
1840	1	—	—	—	—	—	1	1
1841	1	—	—	—	—	—	1	2
1842	1	—	1	1	—	—	1	2
1843	1	—	1	1	—	—	1	2
1844	1	—	2	3	1	—	1	2
1845	1	1	3	8	4	—	1	2
1846	2	2	4	9	5	1	2	2
1847	2	2	6	9	5	2	2	2
1848	2	3	7	9	5	2	2	2
1849	2	3	7	9	5	2	2	2
1850	2	3	7	9	5	2	2	2
1851	2	3	7	9	5	2	2	2
1852	2	3	7	9	5	2	2	2
1853	2	3	7	9	5	2	2	2
1854	2	3	7	9	5	2	2	2
1855	2	3	7	9	5	2	2	2
1856	2	3	7	9	5	2	2	2
1857	2	3	7	9	5	2	2	2
1858*	2	3	7	9	5	2	2	2
1859	2	4	7	9	5	2	2	2
1860	2	4	7	9	5	2	2	2
1861	2	4	7	9	6	2	2	2
1862	3	4	8	9	7	3	2	2
1863	3	4	8	10	9	4	2	2
1864	3	6	8	11	9	4	2	2
1865	3	6	9	12	9	5	2	2
1866	3	7	11	12	13	5	2	3
1867	3	7	12	13	15	7	4	3
1868	3	12	15	15	17	10	9	4
1869	6	26	21	23	20	15	15	6

* Ezenkívül egy Fiumében.

Év	Budapest	Duna-Tisza köze	Duna balpartja	Duna jobbpartja	Tisza jobbpartja	Tisza balpartja	Maros-Tisza szöge	Erdélyi részek
1870	6	36	21	27	25	15	16	8
1871	6	37	23	31	26	20	17	8
1872	8	51	38	57	37	31	24	13
1873*	8	57	46	73	38	33	23	15
1874	7	57	46	74	38	34	30	16
1875	6	57	46	75	39	35	31	17
1876	5	59	46	76	40	35	32	17
1877	5	59	46	76	40	35	32	16
1878	5	59	46	77	40	36	32	16
1879	5	59	46	77	40	37	32	16
1880	5	59	46	78	40	37	34	17
1881	5	59	47	83	40	38	33	17
1882	5	65	47	86	40	40	34	17
1883	5	70	48	87	39	44	37	24
1884	5	75	48	91	39	46	40	24

Látjuk ebből, hogy 1848 előtt valamennyi országrésznek volt már takarékpénztára, legtöbb a duna-jobbparti megyéknek, mint a melyek kultura és vagyonosság tekintetében mindenkor legelől jártak, utánuk a duna-balparti és tiszta-jobbparti megyék következtek, hol a kifejlett bányaipar s az erős polgári elemmel bíró városok nagyobb száma szintén alkalmas talajt készített a takarékpénztári intézmény számára. A csaknem kizárólag mezőgazdasággal foglalkozó tiszta-balparti, duna-tisza- és maros-tisza-közi megyék csak kevés alkalmas góczponttal bírtak még. Erdély elmaradottságát keleti fekvése s a nyugoti kultur-behatásoktól távolesése magyarázza leginkább. Az arányok csak a hetvenes években kezdtek megváltozni az egyes országrészek közt, a Duna-Tisza köze erősen előtérbe nyomult, a Duna bal és a Tisza jobb partja kezdett elmaradni s az utóbbit az elmúlt pár évben már a Tisza bal partja is túlszárnyalta.

* Ezenkívül 1 Fiumében.

Bankunk, mely a nevet is viselé, 1865-ig csak egy volt, ez évtől a következő táblázat mutatja a bankok létszámának fejlődését országrészenként:

Év	Budapest	Duna-Tisza köze	Duna balpartja	Duna jobbpartja	Tisza jobbpartja	Tisza balpartja	Maros-Tisza szöge	Erdélyi részek
1865	2	—	—	1	—	—	—	1
1866	2	—	—	1	—	—	—	1
1867	4	1	1	1	1	—	2	1
1868	6	4	2	4	2	2	3	2
1869	13	5	4	7	6	5	8	2
1870	13	10	6	9	9	7	9	3
1871*	13	11	8	12	14	7	13	3
1872	16	15	17	19	21	9	14	4
1873	17	16	20	16	24	13	9	5
1874	15	16	21	15	24	14	9	5
1875	15	16	21	15	24	14	10	5
1876	13	16	21	14	24	13	10	5
1877	11	15	20	13	23	12	10	5
1878	10	15	20	11	23	13	10	5
1879	10	14	21	10	22	12	10	5
1880	11	15	21	10	22	12	10	5
1881	11	15	21	10	22	12	12	5
1882	11	17	22	10	22	12	13	5
1883	11	19	23	10	22	13	15	5
1884	10	19	24	10	22	13	15	5

Budapest vitte a vezérszerepet egész 1871-ig, a következő években azonban, midőn a vidéken a népbankok is mind sűrűbben támadtak, egyes országrészek elhagyták s különösen a Tisza jobb és Duna bal partja jártak elől.

Érdekes az 1873-iki válság következményeire is vetnünk egy futó tekintetet. A dunajobbparti s a budapesti bankok szenvedtek leginkább, azok 19-ről, ezek 17-ről 10-re szálltak le 1884-ig. Valami kevéssel esett a Tisza két partján is a bankok létszáma; a Duna jobb partján és a Maros-Tisza szögén némi esés után ma már

* Egy Fiumében.

magasabb, mint bármikor. Az erdélyi bankok száma egy évben sem apadt, de az emelkedés is igen lassú s a létszámban már 12 év óta nem történt semmi változás,

Pénzintézeteink létszámának arányát a területhez és lélekszámhoz szintén országrészek szerint a következő kimutatás tünteti fel:

Országgrész	E s i k e g y							
	takarékpénztár		bank és földhitelintézet		szövetkezet		pénzintézet általában	
	□ km. területre	lélekre	□ km. területre	lélekre	□ km. területre	lélekre	□ km. területre	lélekre
Duna-Tisza köze Buda-pesttel	453	29,262	1,099	70,938	386	24,904	175	11,309
Duna jobbpartja	476	28,158	3,942	232,941	516	30,504	233	13,776
Duna balpartja	702	36,615	1,404	73,231	911	47,501	309	16,124
Tisza jobbpartja	808	36,963	1,501	68,675	2,627	120,128	438	20,021
Tisza balpartja	966	39,584	3,419	140,066	2,223	91,043	563	23,049
Maros-Tisza szöge	861	43,033	2,296	114,754	594	29,678	305	15,333
Erdélyi részek	2,322	86,835	9,288	347,341	995	37,215	648	24,233

Különösen fontos a takarékpénztárak aránya a területhez, mert ebben nyilatkozik leginkább hozzáférhetőségük a népességre nézve. Valamennyi pénzintézetre nézve a Duna-Tisza köze áll legjobban, hol már minden 175 □ km. területre egy pénzintézet esik, része van ebben kétségkívül Budapestnek is, de nem kizárólag csak ennek, mert például Bácsmegyében már minden 142 □ km. területnek van átlagosan egy pénzintézete. A Duna jobb partján is elég sűrűn vannak a pénzintézetek s még a Maros-Tisza szöge s a Duna bal partja sem áll nagyon rosszul, de már a Tisza két partján s különösen Erdélyben csak szórványosan fordulnak elő.

A lélekszámmal hasonlítva össze a pénzintézetek számát, nem látunk oly túlságos eltéréseket, bár a végletek (11 ezer és 24 ezer) itt is távol esnek egymástól, minthogy azon országrészekben, hol ritkán fekszenek a pénzintézetek, a népsűrűség is csekélyebb.

A bankok létszámának aránya a területhez és lélekszámhoz kevésbé fontos, elég, ha a nagyobb iparos- és kereskedő-városoknak

van bankjuk, a takarékpénztárak ellenben minél nagyobb számmal fordulnak elő s minél sűrűbben hálózák be az országot, annál inkább megfelelnek az intézmény feladatának, mert annál könnyebbé teszik a népre nézve a megtakarított kis tőkék elhelyezését.

Európa államaiban a takarékpénztárak következő arányban állnak a területhez és lélekszámhoz:

	Egy közöséges takarékpénztár esik □ km. területre lélekre	
1. Belgium	48	8,917
2. Németalföld	120	15,019
3. Svájc	133	9,122
4. Német birodalom	265	22,184
5. Dánia	314	4,554
6. Svédország	480	4,958
7. Nagybritannia	721	80,526
8. Magyarország	756	37,161
9. Olaszország	830	79,718
10. Ausztria	870	65,156
11. Franciaország	970	69,123
12. Norvégia	1,001	6,017
13. Finnország	3,336	18,400
14. Spanyolország	15,877	524,219
15. Oroszország	35,339	579,188

Mutatja e kimutatás, hogy hazánk takarékpénztárak tekintetében az európai államok között elég szép helyet foglal el, közvetlenül Anglia után következik s megelőzi Olaszországot. Igaz, hogy e két államnál, kivált az előbbinél a posta-takarékpénztárak intézménye erős gyökeret vert s a közöséges takarékpénztárak mellett, melyekre itt tekintettel voltunk, Angliában 1881-ben 6513, Olaszországban pedig 1882-ben 3488 posta-takarékpénztár működött s Franciaországnak, mely szintén kedvezőtlen arányszámot mutat, 1882 végén 5859 posta-takarékpénztára volt. A lélekszámmal vetve össze a takarékpénztárak állományát, szintén közepes helyet foglalunk el, 37 ezer lélekre esik egy takarékpénztár, a mi nem kedvezőtlen

arány, bár vannak államok, hol már minden 4—6 ezer lélekre átlagosan egy takarékpénztár esik. Ausztriánál mindkét arány tekintetében jobban állunk; de nem úgy, ha annak egyes tartományait hasonlítjuk össze saját országrészeinkkel. Mig nálunk a takarékpénztárakkal legjobban ellátott Duna-Tisza közén átlagosan csak 453 □ km. területre esik egy takarékpénztár, Alsó-Ausztriában már minden 309, Sziléziában 322, Felső-Ausztriában 363 □ km. területre. De viszont a másik véglet is sokkal erősebben nyilatkozik az osztrák tartományoknál, ott ugyanis Gácsországban csak minden 4132, Krajnában csak minden 5016, Dalmáciában csak 6416, Bukovinában pedig csak éppen minden 10,452 □ km. területnek van egy takarékpénztára, nálunk ellenben a legkedvezőtlenebb arányt mutató országrészekben, a Tisza bal partján 966, az erdélyi részekben pedig 2322 □ km. területre esik átlagosan egy takarékpénztár.

A szorosabb értelemben vett Magyarország — fentebbi adataink csakis erre vonatkoztak — a társországoknál jóval kedvezőbb arányokat mutat. A Dráván túl ugyanis átlagosan csak minden 1250 □ km. területre és 55,662 lélekre esik egy takarékpénztár, Magyarországon tehát valamennyi országrészben — az egy Erdélyt kivéve — sokkal sűrűbben fekszenek a takarékpénztárak, mint Horvát-Szlavonországban s jóval több alkalom kínálkozik népünknek megtakarított keresménye gyümölcsöző elhelyezésére, mint a horvát-szlavonországi népnek.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Alap- és tartaléktőke. — A hazai és külföldi tőkék szerepe a pénzüzetek alapításánál. — Veszteségek. — Tartalékalapok képződése. — A saját és idegen tőkék. — Arányuk egymáshoz.

Altalánosan elismert igazság, hogy a hitel legfőbb alapja a bizalom. Bizalom az iránt, a ki kötelezettséget vállal, hogy kötelezettségének akar is, képes is eleget tenni, s minthogy pedig a pénzüzetek nem csak nyujtanak, hanem élveznek is hitelt, a bizalomra nekik is nagy mértékben szükségük van. A bizalom felköltéséhez hozzájárul az intézet solid és ügyes vezetése, de hozzájárul az intézet saját vagyona is, mely biztosítékuul szolgál azok számára, kik értékeiket vagy érdekeiket a pénzüzet kezébe tették le; mert ha abstracte véve áll is az, hogy a pénzüzetek, mint a hitel gyűjtő és szétbocsátó csatornái tulajdonképen nem szorulnának saját tőkére, közvetítő szerepüket a nélkül is betölthetnék; a gyakorlati életben, hol a veszteségeket sokszor a legügyesebb vezetés sem háríthatja el teljesen, a saját tőke nemcsak nélkülözhetetlen, hanem szükséges, hogy helyes arányban is álljon a kezelt idegen tőkékkel.

Az alap- és tartaléktőke, vagyis a saját vagyon szerepe tehát a pénzüzetek minden neménél első sorban abból áll, hogy biztosítékuul szolgáljon az idegen tőkékkel szemben; takarékpénztáraknál

nem is áll egyébből, mert itt a kezelt vagyonnak csak igen kis részét képezi a saját tőke, a bankok ellenben az üzleti tőke tekintélyes részét birják benne s üzleteikben ép oly fontos tényező a saját, mint az idegen tőke.

Az alap- és tartaléktőke természete közt is van különbség, mert míg az előbbi kizárólag az idegen tőkék biztosítására szolgál, addig az utóbbi első sorban az alaptőkét fedezi az esetleges veszteségek ellen.

Bankjaink és takarékpénztáraink alaptőkéjét — egy pár kivétellel — a befizetett részvénytőke alkotja, a szövetkezeteknél pedig a rész- és törzsbetétek képezik. A tartaléktőke rendesen a nyereségből alakul s többnyire az alapszabályok szabják meg, hogy a tiszta jövedelemnek hány százaléka fordítandó évenként a tartaléktőke képzésére.

Hazai pénzintézeteink alaptőkéjének fejlődését (lásd a III. graph. táblázatot) 1840-től 1883-ig a következő kimutatás tünteti fel:

Év	Takarék- pénztárak	Bankok	Szövetkezetek	Földhitel- intézetek	Összes pénzintézetek
1840	4,441	—	—	—	4,441
1841	6,949	—	—	—	6,949
1842	45,227	507,500	—	—	552,727
1843	50,371	700,000	—	—	750,371
1844	91,653	700,000	—	—	791,653
1845	239,260	700,000	—	—	939,260
1846	478,674	700,000	—	—	1.178,674
1847	552,137	1.000,000	—	—	1.552,137
1848	617,512	1.000,000	—	—	1.617,512
1849	630,098	1.000,000	—	—	1.630,098
1850	637,103	1.000,000	—	—	1.637,103
1851	705,756	1.000,000	—	—	1.705,756
1852	641,140	1.000,000	—	—	1.641,140
1853	694,176	1.000,000	—	—	1.694,176
1854	709,530	1.000,000	—	—	1.709,530
1855	763,062	1.000,000	—	—	1.763,062

Év	Takarék- pénztárak	Bankok	Szövetkezetek	Földhitel- intézetek	Összes pénzüintézetek
1856	793,915	1.000,000	—	—	1.793,915
1857	818,831	1.000,000	—	—	1.818,831
1858	803,236	1.050,000	1,850	—	1.855,086
1859	833,239	1.050,000	3,235	—	1.886,474
1860	849,526	1.050,000	4,440	—	1.903,966
1861	846,054	1.050,000	5,410	—	1.901,464
1862	963,264	1.050,000	10,265	—	2.023,529
1863	1.357,782	1.050,000	45,735	—	2.453,517
1864	1.467,709	1.050,000	66,774	—	2.584,483
1865	1.503,321	1.294,980	95,545	—	2.893,846
1866	2.102,032	1.650,000	112,613	—	3.864,645
1867	2.173,289	2.495,440	133,784	—	4.802,513
1868	3.410,498	13.315,000	272,161	—	16.997,659
1869	5.898,677	17.772,600	504,586	600,000	24.775,863
1870	7.051,633	22.002,874	681,270	600,000	30.335,777
1871	8.531,993	24.777,789	812,233	600,000	34.721,915
1872	14.096,632	54.982,517	1.411,244	10.775,000	81.265,393
1873	17.754,856	55.571,651	7.052,451	11.329,920	91.708,878
1874	18.771,214	56.121,115	10.289,530	11.270,000	96.451,859
1875	19.391,931	50.796,047	13.188,633	9.170,000	92.546,611
1876	18.944,982	37.379,271	14.042,816	8.960,000	79.327,069
1877	19.169,687	31.194,627	12.546,544	8.978,000	71.888,858
1878	19.170,690	27.179,577	13.059,386	11.840,740	71.250,393
1879	19.629,350	26.766,662	14.031,746	7.678,000	68.105,758
1880	19.909,653	32.533,987	14.752,986	7.958,000	75.154,626
1881	20.390,389	33.392,176	15.184,088	12.228,326	86.194,979
1882	22.288,578	43.594,392	15.717,855	12.210,326	98.811,151
1883	23.039,985	49.474,853	17.664,882	12.210,326	102.410,046

Az alaptőke fejlődése egész 1868-ig igen csekély arányokban történt. A takarékpénztárak egy párszor visszaesést is mutatnak, bankjaink, illetőleg bankunk alaptőkéje (mert 1865-ig csak a pesti kereskedelmi bank volt működésben) 1847 után 18 éven keresztül változást nem szenvedett, mert az az 50 ezer forint különbség, mit 1858 után látunk csak a convenciós értéknek osztrák értékre való átszámításából eredt; a szövetkezetek rész- és törzs-betételei bár évről évre szaporodtak, de nem nagy összegekkel.

1867 végén összes pénzintézeteink alaptőkéje sem üté meg az 5 millió forintot, 28 év eredményeül ez valóban nem sok s bármily nagy volt is hazánkban a tőkeszegénység, kapitalistáink a forgalmi tőke érzékeny csorbitása nélkül köthettek meg annyit pénzintézeti részvényekben. A mondott évig tisztán hazai erők hozták létre pénzintézeteinket, külföldi tőkék támogatása és befolyása nélkül, részvényeik itt benn a hazában voltak elhelyezve, sőt többnyire csak azon városban, vagy annak közvetlen közelében maradtak, hol a pénzintézet székhelye volt.

1868-ban mindkét irányban nevezetes fordulat állt be. A feltámadt vállalkozási kedv, mely főleg a pénzintézetek felé irányult, a mint fentebb láttuk, számtalan új intézetnek adott létet. A részvénytőke egyenes arányban nőtt a társaságok számával, az új intézetek többnyire jelentékeny alaptőkére tervezettek s pénzt mindenki örömezt fektette a dús nyereség reményével kecsegtető pénzintézeti részvényekbe. Míg az alapítások kora tartott — 1867 végétől 1873 végéig — a takarékpénztárak befizetett alaptőkéje 15·6 millió, a bankoké 53·1 millió, a szövetkezeteké 6·9 millió, a földhitelintézeteké 11·3 millió, az összes pénzintézeteké pedig 86·9 millió forinttal gyarapodott. Roppant összeg ez 6 év alatt, átlagosan minden évben 14·5 millió forintot kötött le a pénzintézetek alapítása, bár a fentebbi összeg korántsem oszlott meg arányosan az egyes évek közt, mert csak az egy 1872-iki évben 46·5 millió forint helyezkedett el pénzintézeti részvények- és törzs-betétekben.

Hiba volna azonban azt gondolnunk, hogy az egész 86·9 millió forintnyi összeg a hazai tőkékből vonatott el más productiv céloktól. E korban már a hazai tőkéken kívül a külföldi tőkéknek is nagy szerepük volt pénzintézeteink alapításában. A nagy bankok — pedig éppen ezek szöktették fel pénzintézeteink alaptőkéjét oly szédítő magasra — többnyire idegen pénzből alakultak; az angol-magyar

bank 8 millió, az általános hitelbank 12 millió, s a franco-magyar bank 12·8 millió forint befizetett részvénytőkéjében minél kevesebb része volt a hazai tőkének s kétségkívül más nagyobb fővárosi pénzüzetek alapításához is hozzájárultak a külföldi tőkepénzesek. A takarékpénztárak azonban kizárólag hazai pénzerőből alakultak, ugyszintén a népbankok, kisebb bankok és hitelintézetek, valamint a szövetkezetek is s körülbelül 40—45 millióra tehető az összeg, mely az összes pénzüzetek alaptőkéjének 6 évi emelkedéséből hazai tőkékre esett.

Hitelintézetek alakítására kétségkívül szükség volt, de tagadhatatlan, hogy saját viszonyaink közt oly nagy mennyiségű tőkélekötése s elvonása az ipari vállalkozástól nem éppen előnyösen hatott közgazdasági életünk fejlődésére. Igaz, hogy a pénzüzetek tőkéjének egy része hitel alakjában ismét visszafolyt a forgalomba, az ipar és kereskedelem táplálására; de jelentékeny része helyezkedett el ingatlanokban és értékpapirokban, különösen a takarékpénztáraknál, melyek éppen első sorban a hazai tőkét képviselték.

Az 1873-iki gazdasági és hitelválság, a pénzüzetek alaptőkéjében is nagy pusztítást vitt véghez. A közvetlenül következő évben ez még nem érezhető, sőt az új intézetek (többnyire népbankok és szövetkezetek) az alaptőkét még feljebb is emelték. 1875-től kezdődik az alaptőke csökkenése, midőn a függő tételeket elkezdtek leírni s mind több és több intézet oszlott fel. A csökkenés főleg a bankokra és némileg a földhitelintézetekre esik, a takarékpénztárak s még inkább a szövetkezetek alaptőkéje folyvást emelkedett. A merész kockázatra fektetett nagy bankóriások rohamosan veszítették el befizetett részvénytőkéiket. Az Angol-Magyar bank részvénytőkéje 1875-ben 8 millióról leszállott 3·8 millióra, a Franco-Magyar bank pedig 10 millió forintnyi alaptőkéjével már 1876-ban teljesen megbukott.

A bankok alaptőkéje 1874-től 1879-ig 56·1 millió forintról 26·8 millió

forintra szállott, öt év alatt felére, sőt még kevesebbre olvadt le; a fogyás közel 30 millió forint. Mennyit nyeltek el ebből a veszteségek s mennyi maradt meg a részvényeseknek, nincsenek rá adataink, de hogy nagy része veszteségekre ment fel, mutatja a veszteségek és függő tételek roppant magassága a válságot követő években. Tett ugyanis a veszteségek és függő tételek összege:

	a bankoknál	a földhitelintézeteknél	a takarékpénztáraknál
1873.	4.984,062 frt	2.830,134 frt	169,672 frt
1874.	8.948,365 »	141,563 »	133,721 »
1875.	5.927,611 »	— »	328,270 »
1876.	4.089,750 »	2.950,306 »	359,993 »
1877.	1.364,793 »	3.063,758 »	361,106 »
1878.	211,095 »	2.618,352 »	237,727 »
1879.	317,763 »	— »	240,628 »

E számok csak megközelítőleg mutatják a hibás bankkezelés által veszendőbe ment összegeket, minthogy itt sem a már leírt összegek, sem az évközben megszűnt intézetek veszteségei elő nem fordulnak. De az egyes éveket összegelni szintén nem lehet, minthogy sok tétel átmegy egyik évről a másikra s így kétszer vagy többször fordul elő. A bankokon kívül súlyos veszteségeket szenvedtek a földhitelintézetek, illetőleg ezek közül egy intézet, a Magyar ált. földhitel részvénytársaság. A takarékpénztáraknak nagyobb veszteségei soha sem voltak, a szövetkezeteknek sem, melyeknek veszteségeit itt szükségesnek sem láttuk feltüntetni. A veszteségek valamennyi pénzintézetre nézve csak 1879-ben tértek a normalis mederbe.

A válság utóhatása 1879-czel megszűnt s ez évtől újabb emelkedést látunk a pénzintézetek minden neménél. Jelenleg az összes pénzintézetek alaptőkéje kerek 6 millió forinttal haladja meg a hetvenes évek legmagasabb összegét. Ez emelkedés főleg a szövetkezetekre és takarékpénztárakra esik, a földhitel-intézetekre kevésbé, a bankok alaptőkéjének 1883-iki állapota pedig 6·6 millió forinttal alacsonyabb, mint az 1874. évi.

Az alaptőkének kiegészítő részét képezi a *tartaléktőke*, mely némely intézetünknel, mint a magyar földhitel-intézetnél, a kisbirtokosok földhitel-intézeténél s néhány községi takarékpénztárnál egyúttal mint alaptőke is szerepel. A tartaléktőke fejlődését a szervezeteken kívül, melyek többnyire csekély tartaléktőkével bírnak, a következő kimutatás tünteti fel:

Év	A takarékpénztárak		A bankok		A földhitelintézetek
	t a r t a l é k - t ő k é j e				
	összesen	az alaptőke százalékában	összesen	az alaptőke százalékában	összesen
1840	1,904	42·87	—	—	—
1841	3,021	43·47	—	—	—
1842	4,839	10·70	—	—	—
1843	10,523	20·89	—	—	—
1844	25,951	28·31	2,790	0·40	—
1845	34,796	14·54	7,189	1·03	—
1846	48,951	10·01	20,655	2·95	—
1847	73,369	13·28	31,474	3·15	—
1848	85,763	13·88	30,502	3·05	—
1849	144,430	22·92	29,039	2·90	—
1850	158,032	24·80	—	—	—
1851	187,502	26·57	19,591	1·96	—
1852	238,885	37·25	31,030	3·11	—
1853	282,356	40·67	43,052	4·31	—
1854	295,036	41·59	3,030	0·30	—
1855	319,953	41·93	8,300	0·83	—
1856	341,928	43·07	20,505	2·05	—
1857	394,520	48·18	39,389	3·94	—
1858	457,901	57·00	58,095	5·53	—
1859	525,149	63·03	75,560	7·20	—
1860	612,573	72·11	81,237	7·74	—
1861	675,071	79·79	92,739	8·83	—
1862	743,456	77·18	100,631	9·58	—
1863	694,943	51·18	105,578	10·06	2.178,328
1864	750,149	50·43	104,936	9·99	2.195,593
1865	832,970	55·41	100,000	7·07	2.466,884
1866	545,785	25·97	100,271	6·08	2.548,973
1867	608,903	28·02	101,408	4·06	2.681,732
1868	750,280	21·94	105,440	0·79	2.785,553
1869	759,796	12·88	181,760	1·02	2.962,146

Év	A takarékpénztárak		A bankok		A földhitelintézetek
	t a r t a l é k - t ö k é j e				
	összesen	az alaptőke százalékában	összesen	az alaptőke százalékában	összesen
1870	1.230,867	17·46	332,749	1·51	3.189,036
1871	1.560,267	18·29	417,137	1·63	3.479,924
1872	1.786,584	12·67	996,863	1·27	3.713,215
1873	2.723,764	15·34	1.651,816	2·91	3.603,453
1874	3.174,151	16·91	1.569,004	2·80	3.587,496
1875	3.444,172	17·92	1.264,551	2·49	3.574,940
1876	3.641,816	19·22	1.081,872	2·90	3.834,858
1877	4.361,903	22·75	1.280,980	4·11	5.198,877
1878	5.172,157	26·98	1.724,473	6·34	5.791,446
1879	7.640,767	38·72	1.992,631	7·44	5.512,871
1880	10.337,968	51·42	2.449,496	7·54	7.881,054
1881	13.072,129	64·10	2.841,543	7·40	8.034,274
1882	14.297,140	64·14	6.071,917	12·50	8.587,866
1883	15.465,196	67·93	6.669,340	13·48	9.057,111

Az igazság érdekében meg kell jegyeznünk, hogy a korábbi évek adatait az utóbbi évekével nem hasonlíthatjuk össze teljes megnyugvással. Korábban a hivatalos kimutatások csak az általános tartalék-alapot tüntették fel, a külön tartalékalapot pedig a különféle szenvedőleges tételek közé foglalták. Majd némi ingadozás történt a külön tartalékalapok hovászámításában, csak újabban vétetnek azok következetesen a tartaléktőke rovatába. Enyhíti azonban az eltérést, hogy a külön tartalékalapok főleg az utóbbi években tapasztaltak nagyobb emelkedést, a mint a takarékpénztárak aktivái közt az értékpapírok szaporodni kezdtek, mert a külön tartalékalapok közt éppen azok játszik a főszerepet, melyek az értékpapírok esetleges árfolyamvesztésének fedezésére szolgálnak s rendesen a kisorsolt és eladott értékpapíroknál elért nyereseményből s az értékpapíroknak elkönyvelt s az üzletév december 31-én a budapesti börzén jegyzett árfolyama közötti különbségből alakíttatnak.

Pénzintézeteink között a takarékpénztárak birnak legnagyobb tartaléktőkével, mit eléggé indokol az általuk kezelt idegen tőkék nagysága s alaptőkéik meg nem felelő volta. A bankok nagy alaptőkéik mellett inkább nélkülözhetik a tekintélyes tartaléktőkéket. A földhitelintézetek hatalmas számai, főleg a magyar földhitelintézet javára esnek, mely évi tisztajövedelmét egészen tartaléktőkéjének gyarapítására fordítja, hasonlóképen jár el a kisbirtokosok országos földhitelintézete is. Az előbbinek tartaléktőkéje 1883-ban — az ez évi tisztanyereségen kívül — 7·3 millió, az utóbbié 1·6 millió forintot képviselt.

Az alap- és tartaléktőke együtt képezik a pénzintézetek saját vagyonát, melylyel szemben áll a kezelésük alatt álló idegen tőkék összege, a nagy közönség részéről az intézetnek nyújtott hitel. E hitel vagy takarékbetétek alakjában, vagy pénztárjegyek és utalványok útján vagy folyószámlán folyik be. Ez a három a pénzintézetek hitelélvezetének megszokottabb formája, főleg a takarékpénztáraknál, mert a bankok s különösen a földhitelintézeteknél a kibocsátott záloglevelek útján is nagy összegeket nyújt a nagy közönség hitelélvezetül.

A saját és kezelt tőkék közötti arány igen fontos momentum a pénzintézetek működésében, mert ebben jut kifejezésre azon reális biztosíték nagysága, melyet az intézet nyújt. Kíváncsú, hogy az arány kedvező legyen s a saját tőke ne legyen elenyészőleg csekély az idegen tőkékkel szemben, bár a kedvező arány magában véve még nem mértéke az intézet által nyújtott garanciának; sok nagy tőkével bíró intézet bukott el csúfosan, míg sok kis tőkéjű s nagy mennyiségű idegen pénzt kezelő intézet örvend teljes virágzásnak. Sok függ a vezetéstől s attól, hogy az intézet kisebb vagy nagyobb kockázatú üzletágakkal foglalkozik-e.

Az arányt, melyben a bankok-, takarékpénztárak- és szövetkezeteknél a saját és idegen tőkék az összes forgalmi tőkéhez álltak, a következő számok mutatják.

Év	Az összes forgalmi tőkéből esik					
	takarékpénztáraknál		bankoknál		szövetkezeteknél	
	saját	idegen	saját	idegen	saját	idegen
t ö k é r e s z á z a l é k						
1874	11·44	88·56	51·54	48·46	77·43	22·57
1875	11·23	88·77	50·83	49·17	79·38	20·62
1876	10·44	89·56	43·50	56·50	69·23	30·77
1877	10·06	89·94	39·35	60·65	63·97	36·03
1878	9·94	90·06	35·74	64·26	62·81	37·19
1879	9·88	90·12	31·21	68·79	60·97	39·03
1880	10·25	89·75	32·02	67·98	59·33	40·67
1881	10·39	89·61	31·40	68·60	57·20	42·80
1882	10·78	89·22	36·83	63·17	54·32	45·68
1883	10·67	89·33	34·96	65·04	54·95	45·05

Az intézetek három neme közt igen nagy eltérést látunk a saját és idegen tőkék viszonyát illetőleg, a takarékpénztáraknál a saját tőke aránylag igen csekély, a bankoknál már csaknem egyensúlyban van az idegen tőkékkel, a szövetkezeteknél pedig éppen túlsúlyban van azok felett.

A takarékpénztáraknál a saját tőkék arányszáma 1876-tól 1879-ig folyvást hanyatlott, ez évtől kezdve azonban ismét emelkedik, dacára az idegen tőkék nagymérvű szaporodásának, mi arról tesz tanúságot, hogy takarékpénztáraink igyekeznek helyes arányba hozni saját tőkéjüket az általuk kezelt idegen tőkékkel. Az a 10—11%-os arány nem mondható éppen kedvezőtlennek, bár egyes intézeteknél a legkiáltóbb aránytalanságok fordulnak elő s vannak takarékpénztárak, melyeknél a saját tőke a kezelt vagyonnak alig teszi 1—2%-át. A hazai összes takarékpénztárakat véve, az utóbbi 12 év alatt nagy haladást látunk a helyes egyensúly helyreállítása felé, 1866-tól 1871-ig a saját tőke átlagosan csak 3·81—6·62%-át tette a kezelt tőkéknek.

A bankoknál a saját tőke mindig tekintélyes helyet foglalt el, 1871/76-ig éppen az ellenkező túlságba csapott s nem tudott kellő mennyiségű idegen tőkét vonzani magához. Az arány az utóbbi évek alatt változott ugyan, de nem ártana, ha bankjainkhoz a folyószámla útján még több idegen tőke folyna s a cheque-üzlet kifejlődése lehetővé tenné a pénz gazdaságosabb használatát.

A szövetkezeteknél a saját tőkék erős túlsúlya az idegen tőkék felett — a mint fentebb kifejtettük — nem tekinthető öröndetes jelenségnek. A fentebbi arányszámok azonban kétségtelen javulást mutatnak s a szövetkezetekhez is mind több idegen tőke folyik.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A pénzüintézetek hitelközvetítő szerepe. — Betétek folyószámlán és pénztárjegyekre. — Takarékbetétek. — A betétek mozgása. — Betéti könyvek.

Az előbbi fejezetben kimutattuk, hogy a pénzüintézetek hitelnyújtásának a saját tőkénél sokkal bővebb forrását képezik az idegen tőkék, melyek a pénzüintézetekhez mint megannyi gyűjtő-medenczébe folynak össze. Valamennyi pénzüintézetünket véve (az osztrák-magyar bankon kívül, melynek dotációját különben szintén tekinthetnők oly hitelnek, melyet a bank a nagy közönségtől élvez jegyeiben) a saját tőke 1883 végén csak 19·62%-át képezte az összes forgalmi tőkének, míg 80·38% a kezelt idegen tőkékre esett.

A pénzüintézetek által kezelt idegen tőkék (a zálogleveleken kívül) a nagy közönség betételeiből alakulnak, azon kisebb-nagyobb összegekből, melyek hosszabb vagy rövidebb időre tulajdonosaik kezében productiv alkalmazást nem lelven, a pénzüintézetekhez folynak, hogy ezek közvetítésével gyümölcsöző elhelyezést találjanak.

Nálunk a betétek legszokottabb formáját a takarékbetétek képezik, a pénztárjegyek használata kevésbé tudott meghonosulni, a folyószámla-üzlet pedig csak bankjainknál örvend általánosabb elterjedésnek. A betétek három neme összesen 434·2 millió forintba ért, miből a takarékbetétekre 378·8 millió forint, vagyis 87·24%, a folyószámlára

47·5 millió frt, vagyis 10·94%, a pénztárjegyekre pedig 7·9 millió forint, vagyis 1·82% esett.

A különböző jellegű pénzintézetek szerint részletezve a közönség betételeit, azok 1883 végén a következő összegekre rugtak:

	Takarékbetétek		Pénztárjegyek		Folyószámla	
	frt	%	frt	%	frt	%
Takarékpénztárak	314.053,186	82·91	1.218,714	15·42	6.143,118	12·94
Bankok	49.032,108	12·94	6.186,314	78·26	38.018,353	80·07
Szövetkezetek	14·994,207	3·96	—	—	88,258	0·18
Földhitelintézetek	708,549	0·19	499,800	6·32	3.229,183	6·81
Összesen	378.788,050	100·00	7.904,828	100·00	47·478,912	100·00

A takarékbetétek túlnyomó része a takarékpénztáraknál gyűl össze, a pénztárjegyek és folyószámla tekintetében azonban a bankok erősen meghaladják a takarékpénztárakat. A bankok pénztárjegyek és folyószámla útján közel annyi hitelt élveznek, mint takarékbetétek után, nagyobb bankjaink arra fektetnek súlyt s közülök több ma sem bir takarékpénztári üzlettel, a kisebb vidéki bankok és népbankok azonban, melyek csak névre különböznek takarékpénztárainktól, ép úgy keresik a takarékbetétet, mint ezek.

Hazánkban a takarékbetéti üzlet a legrégibb, egyidejű takarékpénztárainkkal, az idegen tőkéknek kamatozó pénztárjegyek útján való felszívása csak pár évvel fiatalabb. A Pesti magyar kereskedelmi bank honosítá meg s hitelélvezetének 1843-tól 1864-ig az volt egyetlen formája, ekkor hozta be a folyószámla-üzletet, mely ma már nála s még néhány nagyobb pénzintézetnél a cheques-rendszerrel is össze van kötve.

A folyó számlai betétek fejlődését nem követhetjük visszafelé az üzletág meghonosulásáig, 1873 előtről adataink annyira hézagosak, hogy még csak tájékoztatással sem szolgálnak. A mondott évtől a következő összegekkel szerepeltek

1873-ban	30·9 millió frt	1875-ben	15·7 millió frt
1874-ben	21·0 » »	1876-ban	16·9 » »

1877-ben	16'4 millió frt	1881-ben	43'4 millió frt
1878-ban	17'6 » »	1882-ben	46'9 » »
1879-ben	27'8 » »	1883-ban	47'5 » »
1880-ban	33'6 » »		

A nagy hitelválság után a folyószámla-üzlet erős hanyatlását látjuk, két év alatt a folyószámlára betett összegek felényire szálltak le; valódi javulás, a hitelviszonyok általános javulásával állott be 1879-ben s azóta az emelkedés szakadatlan; bár az utolsó három évben nem valami jelentékeny.

A pénztárjegyekre betett összegek 1843-tól évről évre következőleg alakultak:

1843.	288,850	1864.	4.741,376
1844.	682,290	1865.	3.842,630
1845.	1.054,156	1866.	4.565,267
1846.	1.814,273	1867.	4.247,961
1847.	1.930,480	1868.	9.599,547
1848.	654,497	1869.	9.736,481
1849.	696,315	1870.	10.683,017
1850.	806,169	1871.	12.505,097
1851.	733,419	1872.	12.976,271
1852.	678 433	1873.	13.345.200
1853.	664,369	1874.	17.343,703
1854.	689,290	1875.	12.742,884
1855.	1.026,173	1876.	9.264,363
1856.	1.094,746	1877.	7.690 193
1857.	2 527,856	1878.	7.284,627
1858.	2.195,440	1879.	6.789,579
1859.	2.623,637	1880.	8 013,053
1860.	2.246,416	1881.	7.177,275
1861.	3.018,941	1882.	7.362,775
1862.	3.119,627	1883.	7.904,828
1863.	3.228,276		

1867-ig tisztán csak a Pesti kereskedelmi bank szerepel, azóta több intézet is. 1868-ban kezdődött a nagyobb arányú emelkedés, tetőpontját 1874-ben érte el, azután erősen leszállt s máig sem tudott

fölemelkedni. A csökkenésben nagy része van a takarékpénztáraknak s különösen az első hazai takarékpénztárnak. Ez az üzletágot 1873-ban vette gyakorlatba s annyira felkarolta, hogy ugyanazon év végén 5·2 millió forint értékű kamatozó pénztárjegye volt forgalomban, mely összeg 1874 végén 6·6 millióra emelkedett. A következő évben 2·8 millió forintnyi csökkenést látunk, a csökkenés azóta folyvást tart s 1883 végén már csak 291,500 forintnyi pénztárjegye volt forgalomban.

Legnagyobb fontossággal a *takarékbetétek* bírnak. Hazai viszonyainkhoz képest óriási tőkék halmozódnak fel takarékbetétekben, alig másfél évtizede még a 100 milliót sem érték el, csak 8 éve, hogy a 200 milliót meghaladták, 4 éve már a 300 milliót is tetézték; az utolsó évben, melyről kimutatásunk szól, erősen megközelíték a 400 milliót s ez összeget az utóbbi évek emelkedése után ítélve, jelenleg már a legnagyobb valószínűség szerint meg is ütik. Ily roppant összeg a hitel táplálására bocsátva, rendkívüli közgazdasági jelentőséggel bír. Egyaránt fontos kérdés, hogy miként képződik, honnan kerül elő, valamint az is, hogy miként használtatik fel.

A takarékbetétek fejlődésére a következő kimutatás vet világot:

Év	A takarékbetétek állománya	Növekedés (+) Apadás (—)		Év	A takarékbetétek állománya	Növekedés (+) Apadás (—)	
		frt	%			frt	%
1840	205,529	—	—	1852	16.596,754	+ 3.296,045	24·78
1841	346,700	+ 141,171	68·69	1853	16.692,333	+ 95,579	0·58
1842	960,565	+ 613,865	177·06	1854	15.967,945	—724,388	4·34
1843	2.080,691	+1.120,026	116·60	1855	17.314,344	+ 1.346,399	8·43
1844	3.792,105	+ 1.711,514	82·26	1856	19.813,055	+ 2.498,711	14·43
1845	5.938,399	+ 2.146,294	56·60	1857	23.816,091	+ 4.003,036	20·20
1846	8.739,582	+ 2.801,188	47·16	1858	28.310,232	+ 4.494.141	18·87
1847	10.954,553	+ 1.214,971	13·90	1859	32.610,237	+ 4.300,005	15·19
1848	9.292,687	—1.661,866	15·17	1860	36.336,499	+ 3.726,262	11·43
1849	8.959,366	—333,321	3·59	1861	40.032,768	+ 3.696,269	10·17
1850	10.551,148	+ 1.591,782	17·77	1862	43.390,987	+ 3.358,219	8·39
1851	13.300,709	+ 3.749,561	35·54	1863	44.830,833	+ 1.439,846	3·32

Év	A takarékbetétek állománya	Növekedés (+) Apadás (—)		Év	A takarékbetétek állománya	Növekedés (+) Apadás (—)	
		frt	%			frt	%
1864	45.538,768	+ 707,935	1·58	1874	181.635,066	+ 7.426,694	4·20
1865	49.303,143	+ 3.764,375	8·27	1875	198.411,566	+ 16.776,500	9·24
1866	55.439,856	+ 6.136,713	12·45	1876	217.018,018	+ 18.606,452	9·38
1867	67.297,760	+ 11.857,904	21·39	1877	236.580,476	+ 19.562,458	9·01
1868	91.767,139	+ 24.469,379	36·36	1878	249.537,598	+ 12.957,122	5·48
1869	123.336,302	+ 31.569,163	34·40	1879	282.978,433	+ 33.440,835	13·40
1870	134.327,929	+ 10.991,527	8·91	1880	305.262,059	+ 22.283,626	7·87
1871	163.701,586	+ 29.373,757	21·87	1881	336.215,333	+ 30.953,274	10·14
1872	180.143,869	+ 16.442,283	10·04	1882	352.813,987	+ 16.598,654	4·94
1873	174.208,372	—5.935,497	3·29	1883	378.788,050	+ 25.974,063	7·30

A takarékbetétek állománya csaknem megszakadás nélkül évről évre emelkedik, 44 év közül csak négyben látunk visszaesést, a zivataros 1848/49-ben, 1854-ben a nagy állami kölcsön behajtásakor végre 1873 végén a hitelválság közvetlen hatása alatt. Az év növekedés 1879-ben érte el maximumát 33·4 millió forinttal, de nagyon megközelíti ezt az 1869-iki és az 1881-iki növekedés, mely mindkettő meghaladta a 30 milliót, 1867-ig az évi emelkedés mérsékeltnek mondható, többnyire 1 és 4 millió közt váltakozott csak 1866-ban szökött 6·1 millióra. Az alkotmányos korszakkal áll be a takarékbetétek rohamos emelkedése, melyet az 1873-iki válság kissé megszakított ugyan, de el nem nyomhatott s a növekedés oly erővel indult meg újra, hogy a betétek állománya egy évtized alatt 204·6 millió forinttal emelkedett s több mint megkétszereződött. A takarékbetétek növekedését a mellékelt VI. VII. számú táblázat mutatja be könnyen áttekinthető képben, kapcsolatban a váltótárca emelkedésével.

A takarékbetétek roppant emelkedése az utolsó másfél évtized alatt valóban feltűnő. Ily nagy mértékben nőtt-e a vagyonosság hazánkban? Vagy honfitársaink hozzászokva a hitelintézetek használatához, fölösleges pénzüket nem hevertetik többé maguknál? Vagy

a magán kölcsönök gondjától szabadulandó, a mit korábban maguk adtak kölcsön, a pénzintézetekhez viszik biztos és kényelmes elhelyezés végett? Vagy talán a vállalkozási szellem csökkent volna meg s a lusta tőke inkább megelégszik csekély kamatozással, semmint kilépne a tevékeny élet küzdterére? Mindezek önkénytelen fölmerülő kérdések, de a melyekre igen nehéz a felelet. Talán legközelebb járunk a valósághoz, ha azt állítjuk, hogy mind e tényezőknek van némi részük a takarékbetétek roppant felduzzasztásában, sőt hogy együttes hatásuk idézte azt elő.

Sajnos, hogy igen kevés oly adatunk van, mely közelebbi bepillantást engedne a takarékbetétek képződésének processusába. Különösen a multa nézve kénytelenek vagyunk némi sovány tarlózattal elégedni meg, a statistika kevésbé művelt mezején.

Mindjárt egyik érdekes kérdés, hogy a pénzintézetekhez begyűlt takarékbetétek közt azok vannak-e túlsúlyban, melyek ott állandó elhelyezést keresnek, vagy csak a rövid időre rendelkezhetővé vált összegek, melyek csakhamar visszafolynak oda, hol pillanatra felszabadultak, t. i. a gazdasági, ipari vagy kereskedelmi életbe. A valódi takarékpénztárak, melyek a képződő apró tőke, a tulajdonképeni megtakarítás menedékhelyei, betéteik legnagyobb részét kevésbé mozgó tőkékben birják, a letéti bankok ellenben főleg a nagy nemzeti forgó tőkéből táplálkoznak. Az előbbieknél tehát a takarékbetétek mozgása sokkal lassabb, a betett összegek nem cserélődnek ki oly gyorsan, mint a letéti bankoknál. Ha tudomásunk volna kezdettől nemcsak a betétek állományáról, hanem az évenként betett és kivett összegekről is, nyomról nyomra kimutathatnók, hogy takarékpénztáraink mint alakultak át lassanként letéti bankokká. Lássuk például a pesti hazai takarékpénztárt, ott az első két évtized alatt (1840/59-ig) az évi betétek az év elején volt betét-állománynak átlagosan csak 64 százalékát, a visszafizetések pedig szintén a

betét-állománynak csak 55%-át, a régi és új betétek összegének 33%-át képezték. A hetvenes évek óta már egészen mást látunk, az új betétek 1870-ben 114, 1871-ben 129, 1872-ben 113%-ára rugtak a betétek állományának s 1883-ban is 112%-ára. A visszafizetés hasonló mértékben emelkedett, az imént említett években 113, 114, 120 és 108 %-át tették az év elején volt állománynak s 53, 50, 56 és 51%-át ennek és az év folytán betett összegeknek. A betétek mozgása tehát közel megkétszereződött, mutatva, hogy jelenleg, sőt már a hetvenes években is egészen más természetű tőkékből alakultak, mint a takarékpénztár működésének első két évtizedében.

Ez összehasonlítást kissé tovább is terjeszthetjük, a mennyiben a magyar tudományos akadémia statisztikai bizottsága által kiadott régibb statisztikai közleményekben számos hazai takarékpénztárról találunk kimutatásokat. Ezen adatok segítségével kiszámíthatjuk, hogy 1861-ben 19 takarékpénztárnál, melyek közt nagyobb takarékpénztáraink jobbára képviselve voltak, 60 frt betét és 53 frt visszafizetés esett a betéti állomány minden 100 forintjára. Ugyanezen intézeteknél 1883-ban 91, illetőleg 89 frt. Ez is mutatja, hogy a betétek mozgása mennyivel gyorsabb ma, mint pár évtized előtt, jelül, hogy akkor sokkal több volt a takarékbetétek közt a hosszabb időre elhelyezkedő tőke, az apró megtakarítás, mint jelenleg. Mikor történt ez átalakulás, adatok hiányában nem mondhatjuk meg, valószínű, hogy a betétek rohamos emelkedésével, az alkotmányos korszak kezdetével esett össze. A hetvenes évekkel szemben az 1883-ik év nem mutatja a betétek további mozgósítását, esett ugyanis az összes takarékpénztáraknál

	az év elején volt betéti állomány minden 100 forintjára	
	betét	visszafizetés
1870-ben	94 frt	83 frt
1871-ben	110 »	90 »
1872-ben	102 »	95 »
.....		
1883-ban	77 »	72 »

A betétek tehát az utolsó évben sokkal állandóbbak, mi azt bizonyítja, hogy a takarékpénztárakba özőnlő forgó tőkék nagy tömege örömeztobb pihen ott, mint a hetvenes években, midőn még erős volt a vállalkozó szellem.

A takarékbetétek mozgását feltüntető arányszámok 1883-ban az egyes országrészek szerint következőleg alakultak :

	Az 1883. január 1-én volt takarékbetét-állomány minden 100 forintjára esik				A betéti állomány s az új betétek összegének minden 100 frtjára esik	
	betétel		visszafizetés		visszafizetés	
	takarékpénztáraknál	bankoknál	takarékpénztáraknál	bankoknál	takarékpénztáraknál	bankoknál
1. Budapest	132	217	128	214	55	67
2. Duna-Tisza köze	91	170	82	158	43	58
3. Duna jobb partja	45	156	42	133	29	56
4. Duna bal partja	37	62	36	52	26	32
5. Tisza jobb partja.....	43	67	42	63	29	37
6. Tisza bal partja	71	97	65	96	38	48
7. Maros-Tisza szöge	71	118	60	98	35	45
8. Erdély.....	55	157	46	149	30	58
Általában	77	115	72	107	41	50

Nagy különbséget látunk a takarékpénztárak és bankok betétei közt, az utóbbiak sokkal gyorsabb forgásúak. Főleg a duna jobbparti és az erdélyi pénzüzeteknél látjuk ezt igen erősen kifejezve. A mi az egyes országrészeket illeti, természetesen Budapestnél látjuk a betétek legnagyobb mozgását, közvetlen utána a Duna-Tisza közén. A takarékpénztáraknál leglassúbb mozgást a Duna két partja s a Tisza jobb partja mutat.

A betétek természete nagyon fontos a pénzüzetek vagyonának elhelyezése szempontjából, mert bár azon elméletileg kimondott szabályt, hogy egy pénzüzet sem engedélyezhet hosszabb hitelt, mint a minőt maga élvez, a gyakorlatban szorosán egy pénzüzet sem tartja meg, mégis nagyon hibáznának, ha az adott hitelt az élvezett hitel természetével összhangban nem kívánnák tartani. Igaz, hogy a betétek általános jellege az ideiglenesség, mely legfőlebb

a felmondási idő által van korlátozva, de a mint az előbbi számok mutatják, egyik országrészben a betétek sokkal inkább mozgó természetűek, mint a másikban, következésképpen egyik helyen tovább lehet menni a hosszú idejű hitelnyújtásban, mint máshol. Ezért nem lehet egy mértékkel mérni takarékpénztárainkat, ha jelentékeny összegeket fektetnek jelzálogi kölcsönökbe, egyiknél a betétek természete megengedi, másiknál nem.

Igy például a soproni takarékpénztár activáinak 54·3%-a jelzálogi kölcsönökben fekszik, de ebben, ha betétei természetét tekintjük, aligha fogunk megütközni, ott ugyanis oly nagy stabilitást látunk, hogy az évi visszafizetés a betétek állományának csak 20·6, a betéti állomány és az új betétek összegének pedig csak 17·5%-át képezi.

Ha nemcsak a hosszabb elhelyezést kereső megtakarított tőkék, hanem a pillanatra felszabadult összegek is a pénzüintézetekbe folynak, annál kevesebb pénz hever holtan s a forgalmi közeg kihasználása annál tökéletesebben történhetik; nálunk se baj, ha a heverő forgalmi tőke takarékbetétté lesz, hanem az a baj, hogy sokáig ott marad s nem tér vissza egyhamar a productiv gazdasági életbe, nem úgy mint a pénztárjegyekből és folyószámláról. A Pesti kereskedelmi bank mindhárom nemét gyakorolja a betéteknek s mily nagy különbség van a három között; 1883-ban az év elején volt állománynak minden 100 forintjára az új betétekből a takarékbetéteknél 127 forint a pénztárjegyeknél 666 forint, a folyószámlánál pedig 3419 forint esett, az arány a visszafizetésnél körülbelül ugyanilyen. A takarékbetétek lassabb mozgása természetes volna, ha a képződő kisebb tőkékből alakulnának s nem a forgó tőke tekintélyes részét kötnék le. Mert tényleg ezt is magukhoz vonják, különben, hogy gyűlne össze hazánkban oly roppant összege a betéteknek, melylyel sok gazdagabb és takarékosabb nemzetet felülmulunk.

A takarékbetétek arányát Európa államaiban a mellékelt iv. számú térkép mutatja. Csak néhány állam mül fölül bennünket s hazánk megelőzi nemcsak az elmaradt Orosz- és Spanyolországot, hanem a vagyonos Németalföldet, Olaszországot, Belgiumot, Franciaországot és Svédországot, ott áll a hol Nagybritannia, a takarékpénztárak valódi hazája. E kép nagyon hizelgő, de ne hitegessük magunkat, nálunk a takarékbetétek korántsem azon elemekből alakulnak, mint Nyugat-Európában. Több bizonyíték sem kell, elég összehasonlitanunk a betéteket a betevők számával, vagyis a betéti könyvekével.

Hivatalos statistikánk eddigelé a takarékkönyvek számát — eltekintve a 70-es években tett eredménytelen kísérlettől — nem kutatta. Ezúttal történt az első felvétel ez irányban s minthogy későn indult meg, teljes eredményre nem vezetett, de azért a nyert adatok elég hű képet nyújtanak; a takarékpénztáraknál elhelyezve volt 314 millió forint betétből ugyanis 281 millióról, tehát közel 90%-áról tudjuk a könyvek számát, sőt azokat az összegek nagysága szerint is részletezve birjuk. A bankokra nézve még teljesebb adatok felett rendelkezünk, mert ezeknél 49 millió forint betétből 46·5 milliónál ismerjük a betéti könyvek számát, szintén a különböző fokozatok szerint részletezve.

A következő összehasonlításnál, minthogy a külföldi államoknál is csak a takarékpénztárak vannak fölvéve, szintén csak takarékpénztáraink adataira szorítkozunk.

	Esik egy betevőre
Magyarország	744 frt
Ausztria	489 »
Spanyolország	418 »
Olaszország	287 »
Norvégia	250 »
Német birodalom	247 »
Belgium	240 »
Svájc	214 »

Dánia.....	192	frt
Finnország	178	»
Franciaország	162	»
Oroszország	144	»
Németalföld	136	»
Svédország	115	»
Nagy-Britannia	21	»

Csak a közönséges takarékpénztárakra terjeszkedtünk ki, mert a posta-takarékpénztárak intézménye ez idő szerint még nincs életbe léptetve nálunk, a posta-takarékpénztáraknál természetesen még sokkal kisebb összeg esik egy betevőre.

Legkedvezőbb, illetőleg legkedvezőtlenebb az arány nálunk, mert abnormis magasságú összeg esik átlagosan egy betéti könyvre, még Ausztriát is messze túlhaladjuk, pedig ott is erősen túlsúlyban vannak a nagy tőkék az apró megtakarítások fölött, Nyugat-Európa munkás, takarékos és vagyonos nemzetei mind alacsony átlagokat mutatnak, mert ott a szegényebb néposztályok megtakarított fillérei, a fogyasztástól megmentett apró összegek alkotják a milliókat, nálunk jobbra a vállalkozástól elvont forgó tőkék.

Az ok részint közgazdasági viszonyainkban, részint takarékpénztáraink szervezetében rejlik. A szerencsétlen 1873-iki válság kivált ipari téren elölt hazánkban minden vállalkozási kedvet, nemcsak a következő, gazdaságilag szintén szomorú években, hanem később is, midőn a beállt javuláshoz még a külföldről beözönlő tőkék is hozzájárultak, hogy újabb elevenséget hozzanak közgazdasági életünkbe. A tőkék a nagy pénzbőség dacára sem igen akartak ipari vállalkozásba bocsátkozni, inkább megvonultak a pénzintézeteknél s újra kezdődött a betétek nagymérvű emelkedése. A pénzintézetek, bár néha-néha gondot adott az elhelyezés, a betéteket örömmel fogadták s a meddig lehetett, magas kamattal is kecsegtették. A törvény teljesen szabad kezet adott. Nálunk a betétek maximuma, úgy mint

külföldön sok felé, nincs meghatározva, pénzintézeteink bármily nagy összegeket elfogadhatnak, a betétek maximumát legfeljebb alapszabályuk korlátozza, de csak annyiban, hogy bizonyos magasságot meghaladó összegeket, ha jónak látják, vissza is utasíthatnak.

Nemcsak az élénkebb forgalmi központokon tódulnak a nagyobb tőkék a takarékpénztárakhoz, hanem kevés kivétellel az ország minden részében, mutatja ezt a következő kimutatás, mely — a mennyire adataink terjednek — az egyes országrészek és megyék szerint csoportosítva tünteti fel pénzintézeteinket:

Egy betéti könyvre
csak átlagosan forint

<i>I. Budapest</i>	1,139
<i>II. Duna-Tisza köze:</i>	
1. Bács	865
2. Csongrád	535
3. Heves	841
4. J.-N.-K.-Szolnok	671
5. Pest	546
Összesen	663
<i>III. Duna jobb partja:</i>	
1. Baranya	1,034
2. Fehér	716
3. Győr	681
4. Komárom.....	780
5. Moson	635
6. Somogy	607
7. Sopron.....	625
8. Tolna	656
9. Vas	700
10. Veszprém	600
11. Zala	692
Összesen	700
<i>IV. Duna bal partja:</i>	
1. Árva	638
2. Bars	444
3. Esztergom	922

4. Hont.....	531
5. Liptó	454
6. Nógrád.....	649
7. Nyitra	531
8. Pozsony	750
9. Trencsén	664
10. Turócz	791
11. Zólyom.....	417

Összesen 617

V. Tisza jobb partja :

1. Abauj	414
2. Bereg	576
3. Borsod	762
4. Gömör	565
5. Sáros	424
6. Szepes	405
7. Ung	554
8. Zemplén	662

Összesen..... 492

VI. Tisza bal partja :

1. Békés	624
2. Bihar.....	890
3. Hajdú	1,128
4. Máramaros	790
5. Szabolcs	658
6. Szatmár	653
7. Szilágy	298
8. Ugocsa.....	236

Összesen..... 725

VII. Maros-Tisza szöge :

1. Arad	954
2. Csanád	641
3. Krassó-Szörény	563
4. Temes	829
5. Torontál	655

Összesen..... 796

VIII. Erdély:

Egy betéti könyvre
csík átlagosan forint

1. Besztercze-Naszód	1,308
2. Csík	700
3. Háromszék	352
4. Hunyad	507
5. Kolozs	667
6. Maros-Torda	560
7. Szolnok-Doboka	213
8. Torda-Aranyos,	249
9. Udvarhely	373
Összesen.....	549

Az országrészeket tekintve, Budapesten kívül, a Maros-Tisza szögén legnagyobb az egy könyvecskére eső átlagos összeg, azután a Tisza bal és a Duna jobb partján, az előbbinél Hajdú és Bihar megye átlaga emeli oly magasra, legkisebb a Tisza jobb partján és az erdélyi megyékben. Ha az egyes megyék során végig tekintünk, nem látjuk, hogy a vagyonosabb megyékben nagyobb, a szegényebekben kisebb volna a betéti összeg. A szegény Besztercze-Naszód, Turócz messze túlhaladják a vagyonos Csongrádot, Pestet s egy és ugyanazon országrészben is látunk hasonló tüneményt, Árva meghaladja Bars, Hont és Nyitra megyéket; Ung, Abaujt; Máramaros, Békést; Csík, Kolozst stb.

A bankokhoz befolyt takarékbetétekben még nagyobb helyet foglalnak el a nagy tőkék, akár az országos összeget tekintjük, akár külön-külön az egyes országrészeket, esett ugyanis egy betéti könyvre átlagosan

1. Budapesten	1,889	frt
2. Duna-Tisza közén	843	»
3. Duna jobb partján	1,166	»
4. Duna bal »	631	»
5. Tisza jobb »	704	»
6. Tisza bal »	1,242	»
7. Maros-Tisza szögén	810	»
8. Erdélyben	993	»
Általában.....	870	frt.

Szövetkezeteinknél 478 frt esik átlagosan egy takarékbetéti könyvre, jóval kevesebb, mint akár a bankok-, akár a takarékpénztáraknál, de még ez is meghaladja az európai államok takarékbetéteinek átlagát, az egy Ausztriát kivéve.

Földhitelintézeteink közül csak kettő foglalkozik takarékbetéti üzlettel s ezeknél 1100 frt esik átlagosan egy betéti könyvecskére.

Az egyes betéti könyvre eső átlagos összeg már magában is nyújt fogalmat a betétek nagyságáról, de hogy az átlagot mily összegek képezik, a mi szintén érdekes mozzanat, a következő kimutatás tünteti fel, mely a betéti könyveket a bennük elhelyezve volt összeg magassága szerint részletezi. 1883-ban ugyanis

Tartalmazott	a takarékpénztárnál		a bankoknál		a szövetkezeteknél	
	könyvecske	%	könyvecske	%	könyvecske	%
— 10 frtot	34,018	9'15	4,971	9'30	4,195	15'12
10— 50 »	62,230	16'74	9,816	18'36	7,285	26'26
50— 100 »	50,239	13'52	7,121	13'32	4,266	15'38
100— 500 »	115,394	31'04	14,771	27'64	6,973	25'14
500—1000 »	44,958	12'09	6,045	11'31	2,105	7'59
1000—2000 »	33,732	9'07	4,992	9'32	1,495	5'39
2000—5000 »	21,219	5'71	3,738	6'99	953	3'43
5000 frtnál nagyobb összeget	9,976	2'68	2,012	3'76	470	1'69
Összesen	371,766	100'00	53,466	100'00	27,742	100'00

A szövetkezeteknél, a mennyiben takarékbetéti üzlettel foglalkoznak, aránylag a legkisebb tőkék keresnek elhelyezést, a takarékpénztáraknál nagyobbak, még nagyobbak a bankoknál.

A 100 forintot meg nem haladó betéti könyvek minden esetre a kis megtakarítást, a szó valódi értelmében vett takarékbetéteket képezik, ezekre a takarékpénztáraknál a könyvecskéknek közel 40, a bankoknál valamivel több mint 40%-a esik, a 100—500 forintot tartalmazó betéti könyveket is még jobbára ide sorozhatjuk, sőt a tulajdonképeni nagy betétek csak 1000 forinttal kezdődnek. Az 1000 forintnál kisebb összeget tartalmazó könyvecskékre a takarékpénztáraknál

82·54, a bankoknál 79·93% esik, míg az 1000 forintnál nagyobb összegről szóló könyvekre az előbbieknél 17·46, az utóbbiaknál 20·07%. A betevők közt tehát a kis tőke felett rendelkezők vannak erős túlsúlyban; de azért, ha csekélynek tűnik is fel a nagy tőkések arányszáma, mégis a betét-állománynak ezek képezik nagyobb felét, mert ha az 1000—2000 forintot tartalmazó könyveknél átlag 1500, a 2000—5000 forintos könyveknél pedig 3500 forintot veszünk, a két csoport körülbelül 125 millió forintot ad. A betéti könyvek utolsó csoportját csak 7000 forint átlagos összeggel véve, közel 70 millió forintot nyerünk, a kettő tehát együtt 195 millió forintra rug, 69·4%-ára azon betéti állománynak, melynek betéti könyveiről adataink vannak. Pedig az átlagot az utolsó csoportnál igen alacsonyra vettük; kimutatásunk nem részletezi ugyan az 5000 forinton felüli betéteket, de hogy mily roppant összegek fordulnak elő, tanuskodik róla a pesti hazai takarékpénztár 1883. évről szóló üzletjelentése, mely szerint a mondott évben az intézetnél 1081 betét 10,000—100,000 forintot tett, 21 betét pedig 100 ezer forintnál is nagyobb összeget tartalmazott.

A betéti könyveket országrészek s a fentebbi fokozat szerint nem ugyan abszolút, hanem relatív számokban, a takarékpénztáraknál a következő kimutatás részletezi:

	Az összes betéti könyvekből esik %							
	10 frtnál kisebb	10—50 frt	50—100 frt	100—500 frt	500—1000 frt	1000—2000 frt	2000—5000 frt	5000 frtnál nagyobb
	összeget tartalmazó könyvekre %							
Budapest	3·90	13·62	11·01	34·67	13·76	11·21	7·08	4·75
Duna-Tisza köze	12·82	18·41	13·83	28·38	10·91	8·55	4·79	2·31
Duna jobbpartja	7·91	15·09	12·97	32·81	12·93	9·37	6·51	2·41
Duna balpartja	9·07	16·06	14·59	32·00	12·46	9·00	4·99	1·83
Tisza jobbpartja	13·15	22·11	16·82	27·85	9·51	6·20	3·21	1·15
Tisza balpartja	11·24	18·77	13·63	28·31	11·58	8·42	5·41	2·64
Maros-Tisza szöge	8·00	17·36	16·62	28·49	11·84	9·05	6·02	2·62
Erdély	23·63	23·23	10·13	22·42	7·40	6·28	4·83	2·08

Az apró betétek (10 forintig és 10—50 forintig) legnagyobb arányban az erdélyi megyékben és a Tisza jobb partján fordulnak elő,

Budapesten s a Duna jobb partján legkisebb arányban, de már az 50—100 s még inkább a 100—500 forintos könyveknél változnak az arányok s az egyes országrészek másképen sorakoznak. A következő csoportosítás még inkább feltünteti a kis és nagy tőkék szerepét a takarékbetétekben:

	Az összes betéti könyvekből esik		
	az 500 frtnál	az 500—1000	az 1000 frtnál
	kisebb	frt	nagyobb
	összeget tartalmazó könyvekre		
Budapest.....	63·20 %	13·76 %	23·04 %
Duna-Tisza közén	73·44 »	10·91 »	15·65 »
Duna jobb partján ...	68·78 »	12·93 »	18·29 »
Duna bal »	71·72 »	12·46 »	15·82 »
Tisza jobb »	79·93 »	9·51 »	10·56 »
Tisza bal »	71·95 »	11·58 »	16·47 »
Maros-Tisza szögén	70·50 »	11·84 »	17·69 »
Erdélyben	79·41 »	7·40 »	13·19 »

Itt is Budapest és a Duna jobb partja, az országos forgalmi központ s a legkultiváltabb országrész járnak egy nyomon, a kisebb betéteknél ezek állnak leghátul, már a közép nagyságú betéteknél első helyre jutnak, a nagy betéteknél pedig még inkább túlszárnyalják a többi, utánuk a Maros-Tisza szöge következik, szintén oly országrész, hol a jólét és vagyonosság elég magas fokon áll. Az apróbb betétek tekintetében a Tisza jobb partja és Erdély válnak ki. De azért itt sem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy a szegényebb országrészekben a kisebb betétek nagyobb mértékben fordulnak elő, mert a kétségtől valószínűleg vagyonosabb Tisza-Duna közén több az apró betét, mint a Duna, Tisza bal partján. Rendkívül magas a nagy betétek arányszáma Budapesten, az összes betéti könyveknek közel negyed-része, míg a Tisza jobb partján alig haladja meg az összes betéti könyvek tizedrészét.

A bankoknál a takarékbetéti könyvek következőleg oszlanak meg a felvett hármassal fokozat szerint:

	Az összes betéti könyvekből esik		
	az 500 frtnál	az 500—1000	az 1000 frtnál
	kisebb	frt	nagyobb
	összeget tartalmazó könyvekre		
1. Budapest	62'94 0/0	9'52 0/0	27'54 0/0
2. Duna-Tisza köze	71'20 »	10'95 »	17'85 »
3. Duna jobb partja	62'03 »	13'81 »	24'16 »
4. Duna bal »	69'62 »	12'38 »	18'00 »
5. Tisza jobb »	71'25 »	10'53 »	18'22 »
6. Tisza bal »	63'14 »	10'93 »	25'96 »
7. Maros-Tisza szöge	69'41 »	11'08 »	19'51 »
8. Erdély	62'45 »	12'17 »	25'38 »

A bankok betéti üzleténél a takarékpénztárakéval szemben az apróbb betétek aránya valamennyi országrészben leszáll, a nagy betéteké ellenben emelkedik, különösen szembeszökő a különbség az erdélyi pénzintézeteknél.

Említettük, hogy nem minden takarékbetéti üzlettel bíró pénzintézet közölte betéti könyveinek számát, de minthogy azok, melyek a felhívásnak nem tettek eleget, az összes betéti állománynak alig 100/0-át képviselik, a meglevők arányában meglehetősen hiven kiszámíthatjuk a hiányzó intézetek könyveinek számát s ekkor azt látjuk, hogy 1883 végén a 378·8 millió forintba rugó összes takarékbetéti állomány 504,500 betéti könyv között oszlott meg. A betéti könyvek száma nem azonos ugyan a betevő felek számával, minthogy esetleg — a mi különben ritkább eset — ugyanazon személynek több könyvecskéje is lehet, de ezért nem jár attól távol, s e szerint hazánkban körülbelül fél millió embernek van takarékbetéte a pénzintézeteknél s 27 lélekre esik átlagosan egy betéti könyv. Lássuk az arányt Európa többi államaiban:

	Egy takarékbetéti könyv esik
Nagy-Britanniában	2 lélekre
Dániában	4 »
Svájcban	5 »
Svédországban	6 »
Norvégiában.....	6 »

	Egy takarékbetéti könyv esik
Németországban	8 lélekre
Franciaországban	9 »
Ausztriában	13 »
Németalföldön	20 »
Belgiumban	21 »
Magyarországban	27 »
Olaszországban	27 »
Spanyolországban	438 »
Oroszországban	748 »

Kitűnik ez összehasonlításból, hogy bár roppant összegek halmozódnak fel nálunk takarékbetétekben, népünk közt távolról sincs oly általánosan elterjedve a megtakarítás ösztöne, mint Nyugat-Európában, pedig fentebbi kimutatás csak a közönséges takarékpénztárakra szorítkozik, nem terjed ki a posta-takarékpénztárakra. Igaz, hogy rendkívül megelőzzük Oroszországot és Spanyolországot s vannak vagyonos cultur-népek, melyek mögött nem állunk messze, sőt Olaszország előtt foglalunk sort, de azért nagyon kívánatos, hogy a takarékoság még általánosabb legyen s menjen le a legalsó néposztályokig. Adja Isten, hogy a posta-takarékpénztárak meghonosítása ez irányban is javulást hozzon.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Váltóleszámitolás és előleg-üzlet. — Jelzálogi kölcsönök és záloglevelek. — Különféle üzlet-
ágak. — A pénzüintézetek vagyonának elhelyezése. — Kamatviszonyok.

Az eddigiekben rövid szemlét tartottunk azon tőkék felett, melyek a pénzüintézetek rendelkezése alatt állnak s melyeket feladatukhoz híven a hitel táplálására tartoznak bocsátani. Pénzüintézeteink működésében a hitelnyújtásnak két alakja foglal el kimagasló helyet, a kereskedelmi hitel főformája a váltóleszámitolás s a föld-, illetőleg ingatlan-hitel legtermészetesebb forrása a jelzálogi kölcsön-üzlet.

A *váltóleszámitolás* a legáltalánosabban elterjedt üzletág pénzüintézeteinknél. Hármát kivéve, valamennyi takarékpénztár, kettőn kívül valamennyi bank, minden földhitel-intézet s a szövetkezetek közül is 149 foglalkozik váltóleszámitolással; azon kívül az osztrák-magyar bank magyarországi intézetei is a hitelnyújtásnál ez üzletágra fektetik a főszűlyt.

Hazánkban a váltóhitel fejlődéséről a következő kimutatás kíván képet nyújtani, mely a *váltótárca* állapotát tünteti fel minden egyes év végén. (Lásd az v. vi. számú mellékletet.)

Váltó-tárca		Váltó-tárca	
Év	ftt	Év	ftt
1840	27,500	1843	969,246
1841	42,000	1844	1.048,679
1842	457,000	1845	1.782,520

Év	Váltó-tárca	ft	Év	Váltó-tárca	ft
1846	2.368,258	1865	29.270,630
1847	2.478,371	1866	32.580,612
1848	1.298,858	1867	40.675,729
1849	1.544,382	1868	59.510,154
1850	2.049,605	1869	78.503,759
1851	4 072,246	1870	87.732,054
1852	6.292,097	1871	101.954,201
1853	7.207,664	1872	122.128,170
1854	8.827,790	1873	138.618,312
1855	11.041,455	1874	147.929,417
1856	15.339,679	1875	147.841,541
1857	15.800,544	1876	146.160,784
1858	17.221,563	1877	151.602,729
1859	20.155,320	1878	163.601,822
1860	21.800,703	1879	180.853,209
1861	23.438,787	1880	195.705,235
1862	23.515,630	1881	204.340,668
1863	25.338,155	1882	225.604,499
1864	26.070,055	1883	238.528,523

A váltóhitel első nagyobb fejlődést 1842, a pesti magyar kereskedelmi bank megalakulásával vette s 1847-ig folyvást gyarapodott, a következő évek visszaesése 1851-ben a budapesti bankfiók felállításával már gazdagon kárpótolva volt, 1856-ban a Credit-Anstalt fiókja ismét nagyobb lökést adott a fejlődésnek, mely ha nem gyors ütemben is, de szakadatlanul előre haladt. 1868-ban kezdődött a gyors emelkedés, de már 1874-ben megállapodásra jutott, sőt a következő pár évben vissza is esett. Az újabb nagyobb mérvű emelkedés a hitelviszonyok általános javulásával 1878-czal vette kezdetét.

Pénzügyintézeink leginkább bankszerű váltókat számítnak le s a váltóknál rendszeren 3 fizetéképes egyén aláírását kívánják, kivételesen kettővel is megelégszenek. A hiteltulajdonosi üzlet, vagyis midőn a váltók a hitelrészesekek egyetemleges jótállása mellett számíttatnak

le, kevéssé van elterjedve, 1883-ban mindössze 11 takarékpénztár, 22 bank s 6 szövetkezetről volt gyakorlatban.

Ez üzletágat a pesti magyar kereskedelmi bank honosította meg 1864-ben. 1867-ben már 4 banknál volt ily hitelegylet, később pedig több takarékpénztár is felkarolta. A hiteltulajdonosi váltó-tárcza állapota 1869-től következő hullámozást mutat.

1869-ben	5'04 millió forint	1877-ben	4'21 millió forint
1870-ben	9'52 » »	1878-ban	5'84 » »
1871-ben	12'41 » »	1879-ben	4'91 » »
1872-ben	15'80 » »	1880-ban	3'34 » »
1873-ban	12'04 » »	1881-ben	3'21 » »
1874-ben	10'06 » »	1882-ben	3'50 » »
1875-ben	9'92 » »	1883-ban	3'41 » »
1876-ban	6'24 » »		

Az üzletág gyors fejlődését ép oly gyors hanyatlás váltotta fel, a nagy pénzügyi válsággal beállott számos bukások megrendítették a bizalmat. Kereskedőink a hitelegylet-nyújtotta előnyökben nem igen látnak compensatiót azon veszélyért, mely az egyetemleges iótállás mellett a hitelrészeseket fenyegeti. A hiteltulajdonosi váltó-tárcza 1883. december 31-iki állományából a bankokra 77'48%, a takarékpénztárakra 16'04%, a szövetkezetekre pedig 6'48% esett.

Az összes váltó-tárczában 1883 végén a különböző jellegű pénzintézetek a következő összegekkel és arányban vettek részt:

Takarékpénztárak	116.676,684 forint	48'92%
Bankok	60.936,220 »	25'55%
Szövetkezetek	12.126,958 »	5'08%
Földhitel-intézetek	3.025,260 »	1'26%
Az osztrák-magyar bank magyarországi intézetei	45.763,401 »	19'19%
Összesen.....	238.528,523 forint	100'00%

A váltó-tárczában tehát közel fele a takarékpénztárakra esik, alig több mint negyede a bankokra s nem egészen egy ötöde az osztrák-magyar bank magyarországi üzletére, melybe azonban, mint-hogy a többi számok is csak az anyaországra vonatkoznak, nincs

beleszámítva a zágrábi és eszéki bankfiók váltó-tárczája. A kereskedelmi hitel azonban annál termékenyítőbb, minél gyorsabban forog s e tekintetben nagy különbséget látunk a bankok és takarékpénztárak működése közt, a takarékpénztárak 1883-ban körülbelül 458 millió, a bankok 401 millió, az osztrák-magyar bank magyarországi intézetei pedig (a zágrábin és eszékin kívül) 217·8 millió forintot számoltak le. A tárcza állományát a leszámítolással nem lehet ugyan teljes joggal összehasonlítani s a váltók átlagos időtartamát ebből kiszámítani, minthogy igen sok bank és takarékpénztár nagy mértékben igénybe vette a visszleszámítolást, a mikor is a leszámított váltók nem maradtak tárczában; de azért mégis eléggé kitűnik, hogy a takarékpénztáraknál kevesebb a valódi kereskedelmi váltó, mint a bankoknál.

A váltó-hitel feladata tulajdonképen a javak forgalmának megkönnyítésében áll s jó hatása csak addig tart, míg az árú a termelőtől a fogyasztó kezébe jut, mert a váltó csak addig képvisel értéket, míg az árú, melynek útját egyengette, tényleg megvan, mihelyt elfogyasztott, a váltó is elveszti reális alapját.

Ismeretes dolog, bár számszerűleg kimutatni nem tudjuk, hogy pénzügyintézeteinknél, különösen a takarékpénztáraknál, igen sok az olyan váltó, melyet nem kereskedelmi ügylet hozott létre, hanem a mely csak kölcsönszerzési mód, sokszor egészen improductiv célra s a törzsvagyon rovására.

Ily váltóknak is van kivételes esetben jogosultságuk, de midőn a bevételek és kiadások állandóan megzavart egyensúlya, a magán háztartások kronikus deficitje idézi elő, a törzsvagyon elfecsérlésének könnyű, de veszedelmes eszközét képezik.

Nem örülhetünk feltétlenül pénzügyintézeteink magas váltó tárczájának, mert tudjuk, hogy jelentékeny részük nem a termelés hatványozására bocsátja a hitelt, hanem a fogyasztás, sokszor az esztelen fogyasztás előmozdítására. Igaz, hogy e kóros állapotnak a váltó-

hitel nem oka s ez utóbbi szabályozásával valami nagy eredményt aligha lehetne elérni.

Számos vidéki pénzügyintézetnél gyakorlatban van a váltónak egy korcsalakja, a jelzálogilag biztosított váltó. A pénzügyintézetekre nézve ez igen kényelmes, de annál terheesebb a hitelt kereső nagy közönségre nézve, mely egyszerre érzi a jelzálogi és váltóhitel hátrányát a nélkül, hogy mindkettőnek előnyében is részesülne.

Pénzügyintézeteink 4—6 hónapnál hosszabb lejáratú váltókat nem számoltnak le, szokásban vannak azonban a törlesztéses váltók, midőn lejáratkor a váltónak csak egy része fizettetik ki, a fenmaradt összegről pedig új váltó állittatik ki.

Pénzügyintézeteinknél szintén elterjedt üzletág az *előlegezés érték-papírok- és kézzízálogokra*, foglalkozik vele a legtöbb bank és takarékpénztár, a szövetkezetek közül már kevesebb. A pénzügyintézetek előleget nyújtanak értékpapírokra, saját részvényeik kizárásával, árukra, a mennyiben nincsenek romlásnak kitéve, vert és veretlen aranyra és ezüstre, továbbá különféle értéktárgyakra.

Teljes adatokkal csak 1869 óta rendelkezünk, az üzletág különben is csak 1868-ban indult nagyobb fejlődésnek. Az értékpapírokra, árukra és értéktárgyakra adott kölcsönök állománya a mondott évtől az évi zárlat szerint a következő volt:

1869-ben 25'6 millió frt	1877-ben 19'6 millió frt
1870-ben 25'1 » »	1878-ban 19'4 » »
1871-ben 24'7 » »	1879-ben 23'1 » »
1872-ben 35'4 » »	1880-ban 22'1 » »
1873-ban 33'1 » »	1881-ben 27'3 » »
1874-ben 27'9 » »	1882-ben 29'4 » »
1875-ben 25'7 » »	1883-ban 33'1 » »
1876-ban 19'7 » »	

1872-ben látunk rohamos emelkedést, midőn az alapítási kedv folyvást új értékpapírokat dobott piacra s a spekuláció folyvást verte fel azoknak árfolyamát. A börzeválság szükségkép csökkenést

idézett elő az üzletágban, mely egész 1879-ig szakadatlanul tartott, ekkor a megszilárdult bizalom beálltával s az értékpapírok árfolyamának javulásával némi emelkedés állott be, mi nagyobb arányokat 1881-ben vett fel s alighanem összefüggésben áll a közraktárak intézményének meghonosulásával s a közraktári jegyek kibocsátásával. Az előlegüzlet főleg a bankok kezében van, az 1883. december 31-iki állomány következőleg oszlott meg a különböző jellegű pénzintézetek közt:

bankok	15.98 millió forint
takarékpénztárak	7.77 » »
szövetkezetek	1.94 » »
földhitel-intézetek.....	1.10 » »
osztrák-magyar bank	7.05 » »

Bár az előlegüzlet nem hordja magán annyira a kereskedelmi hitel jellegét, mint a váltóleszámitolás, azért mégis a kereskedő-világ veszi hasznát első sorban, valamint a *folyószámlán* nyújtott hitelnek is, midőn a pénzintézet üzletfeleinek kellő biztosíték mellett nyílt hitelt engedélyez.

A folyószámlán nyújtott hitel az utóbbi évtized alatt következőleg hullámozott:

1873-ban 36.7 millió forint	1879-ben 25.5 millió forint
1874-ben 25.5 » »	1880-ban 33.2 » »
1875-ben 20.6 » »	1881-ben 44.7 » »
1876-ban 17.7 » »	1882-ben 41.2 » »
1877-ben 19.4 » »	1883-ban 50.3 » »
1878-ban 24.2 » »	

Itt ép úgy, mint a folyószámlán *élvezett* hitelnél a bankoké az oroszlanrész, 1883 végén 69% esett rájuk, 22.4% a takarékpénztárakra, 8.1% a földhitelbankokra s csak 0.5% a szövetkezetekre. A pénzintézetek összeségét tekintve, a követelések és tartozások meglehetősen egyensúlyban vannak, az évek során át majd egyik, majd másik haladja meg valamennyire a másikat, de ha a különböző

jellegű pénzintézeteket tekintjük, a bankoknál határozottan a tartozások vannak túlsúlyban a követelések felett, a takarékpénztáraknál pedig megfordítva, az adott hitel haladja meg az élvezett hitelt.

Pénzintézeteink activái közt legmagasabb tételekkel a *jelzálogi kölcsönök* szerepelnek. Ezek fejlődését a velük szoros összefüggésben levő záloglevelekkel a következő kimutatás tünteti fel. (Lásd a mellékelt VII. számú graphikai táblázatot.)

Év	Jelzálogi kölcsönök	Záloglevelek	Év	Jelzálogi kölcsönök	Záloglevelek
	forint			forint	
1840	172,225	—	1862	54.985,341	21.057,979
1841	288,548	—	1863	61.252,203	25.519,678
1842	687,794	—	1864	65.529,027	33.435,845
1843	1.432,507	—	1865	72.139,669	40.436,243
1844	2.922,448	—	1866	78.343,262	47.829,465
1845	4.025,608	—	1867	82.263,140	51.628,282
1846	5.634,747	—	1868	98.475,880	54.771,668
1847	7.597,333	—	1869	110.831,094	59.141,528
1848	7.165,053	—	1870	123.956,780	64.392,046
1849	7.057,240	—	1871	137.628,669	69.881,958
1850	8.046,118	—	1872	144.457,370	72.508,060
1851	8.976,764	—	1873	166.840,111	87.638,910
1852	10.677,213	—	1874	184.627,432	101.628,543
1853	11.254,551	—	1875	205.442,938	107.170,771
1854	10.714,124	—	1876	216.128,141	121.500,254
1855	10.058,323	—	1877	221.723,003	126.322,047
1856	10.093,559	25,125	1878	226.871,764	130.179,954
1857	17.528,868	2.608,949	1879	234.957,068	133.516,015
1858	35.737,636	15.894,610	1880	244.223,012	141.331,282
1859	47.366,775	24.445,000	1881	259.463,261	153.042,842
1860	52.885,118	26.830,662	1882	282.135,660	164.786,250
1861	58.928,066	20.749,549	1883	297.618,337	175.020,078

A jelzálogi kölcsönök állománya évről évre folyvást jóformán megállapodás nélkül emelkedett, 44 év közül csak négy mutat némi csekély visszaesést, a szabadságharcz alatt s az ötvenes évek első felében. Nagymérvű gyarapodást idézett elő 1857-ben az osztrák nemzeti bank jelzálogi osztálya. A magyar földhitelintézet meg-

alakulása nem hozott hasonló emelkedést, részint mert az intézet nem terjeszthetné ki mindjárt üzletét oly nagy arányokban, részint pedig, mert éppen a magyar földhitelintézettől nyert kölcsönökkel sok régibb jelzálogi adósságát (részben az osztrák banknál volt tartozását is) törlesztette birtokos osztályunk.

Egész 1856-ig csak készpénz-kölcsönöket nyújtottak pénzintézeteink, ez évtől az osztrák-magyar bank kölcsönei megnyiták a földhitel legtermészetesebb formáját, a záloglevél-kölcsönöket. Megjegyzendő, hogy itt az osztrák-magyar bank forgalomban lévő záloglevelei oly arányban vétettek fel, a mily arányban a bank magyarországi jelzálogi kölcsönei összes jelzálogi kölcsöneihez állanak.

A mint a tentebbi számok mutatják, a forgalomban lévő záloglevelek csaknem folyvást együtt emelkedtek a jelzálogi kölcsönökkel. Növekedésük általában valami kevéssel gyorsabb volt, mert míg husz év előtt csak 51 $\frac{1}{2}$ %-át képezték az összes jelzálogi kölcsönöknek, 10 év előtt 55%-át, 1883-ban pedig már 59%-át. Mindazáltal a jelzálogi kölcsönök nagymérvű emelkedése hozza magával, hogy jelenleg nagyobb összegekre rúgó jelzálogi kölcsön nincs záloglevelekkel fedve, mint korábban, mert míg 1864-ben csak 32·10 millió, 1874-ben 83·0 millió, 1883-ban már 122·6 millió forinttal multák felül a jelzálogi kölcsönök a forgalomban volt zálogleveleket.

A földbirtok s általában az ingatlanok természete hozza magával, hogy ránézve jótékony hatással csakis a hosszú lejáratú hitel bír, a nagyobb mértékben igénybe vett rövid hitel romlásra vezet, az esetleg meghosszabbitható rövid hitel pedig mint valóságos Damocles kardja függ fölötte.

De a pénzintézetek, ha maguk is rövid hitelt élveznek, nem nyújthatnak a földbirtoknak hosszú lejáratú hitelt, csak a záloglevelek által van biztosítva a hitelnyújtó intézetek és a hitelkereső birtokos-

osztály érdeke egyaránt, feltéve, hogy a záloglevelek alacsony árfolyama meg nem drágítja a hitelnek ezen módját.

Minthogy az értékpapírok kelendősége nemcsak az évi nyereség nagyságától függ, melyet azok hoznak, hanem függ azoknak kisebb-nagyobb fokú biztosságától is, az 1876. évi XXXVI. törvényczikk, egyrészről, hogy a záloglevél-tulajdonosok érdekét megvédje, de különösen, hogy a teljes bizalom felköltése által a zálogleveleknek minél nagyobb kelendőséget s minél kedvezőbb árfolyamot teremtsen, oly intézkedéseket hozott a záloglevelek biztosítására nézve, mely azokat valamennyi más értékpapír fölé emeli. Kimondja a törvény, hogy a záloglevelek kibocsátására jogosított intézet kibocsátás előtt legalább 200 ezer forint külön biztosítási alapot tartozik alkotni, mely az intézet forgalomban levő záloglevelei összegének legalább is 20-ad részét képezze. Az intézetek zálogleveleket csakis jelzálogok által teljesen fedezett kölcsönköveteléseik erejéig bocsáthatnak ki s kötelesek azokat a forgalomból azon arányban visszavonni, a melyben jelzálogilag biztosított kölcsönköveteléseik, visszafizetések vagy egyéb okok folytán csökkennek. A zálog-levélbirtokosok összeségének nemcsak a külön biztosítási alap szolgál biztosítékul, hanem az összes jelzálogi kölcsönkövetelések is, melyek alapján a záloglevelek kibocsátattak, azokra végrehajtás nem intézhető s harmadik személyek jogokat nem szerezhetnek.

Záloglevél-kibocsátással főleg a földhitel-intézetek foglalkoznak, a bankok és takarékpénztárak közül csak egy-egy, a »Pesti magyar kereskedelmi bank« és a »Pesti hazai első takarékpénztár«.

Pénzügyintézeteinknek (az osztrák-magyar bank jelzálogi osztályán kívül) 1883 végén 116.6 millió záloglevelük volt forgalomban, miből 104.2 millió forint (89.4%) a földhitel-intézetekre, 11.2 millió (9.6%) a bankokra, 1.2 millió forint (1.0%) pedig a takarékpénztárakra esett.

A földhitel-intézetek s az osztrák-magyar bank jelzálogi kölcsöneinek teljes összege záloglevelekkel van fedve, a bankok jelzálogi kölcsöneinek 62·49%-a, a takarékpénztárakénak ellenben csupán 1·05%-a, valóban elenyésző csekélység s ez utóbbiak 112·5 millió forintot tisztán rövid időre szóló hitelélvezetükből, a nagy közönség betéteiből fektettek jelzálogi kölcsönökbe.

A jelzálogi kölcsönök legnagyobb része földbirtokon s ennek tartozékát képező épületeken fekszik. Ez irányban is történt statisztikai felvétel, mely annyira sikeres volt, hogy a jelzálogi kölcsönöknek csakis 1·4%-áról nem érkeztek adatok. E szerint 232·2 millió forint, vagyis 79·1% esik a földbirtokra s 61·2 millió frt, vagyis 20·9% bérházakra s egyéb nem a földbirtok tartozékát képező ingatlanokra.

A földbirtokon fekvő jelzálogi kölcsönöknek nemcsak összegét ismerjük, hanem azt is tudjuk, hogy miként oszlottak meg az egyes megyék között, mi igen érdekes adalékot nyújt a földbirtok megterhelésének kérdéséhez. Igaz, hogy a pénzintézeti kölcsönök csak egy részét képviselik a magyar földbirtokot terhelő adósságnak, de kétségkívül jelentékeny részét s a földbirtok telekkönyvi megterheltségének statistikájánál a pénzintézetek igénybe vétele — mert hiszen éppen ezek kölcsönei képviselik jobbra a törlesztéses kölcsönöket — jelen-
tekenyen egyszerűsíteni és megkönnyíteni a nehéz kérdés megoldását.

A földbirtokot terhelő jelzálogi kölcsönök megoszlását megyék szerint, ugyszintén a területhez való arányukat az alábbi kimutatás tünteti fel, valamint a mellékelt VIII. számú graphikai táblázat:

Folyó szám	Megye	Jelzálogi kölcsönök		Folyó szám	Megye	Jelzálogi kölcsönök	
		összesen	□ kilo- méteren- ként			összesen	□ kilo- méteren- ként
		forint				forint	
a) Duna balpartja:							
1	Árva	276,968	133	4	Gömör	3.696,366	865
2	Bars	2.682,889	1,003	5	Sáros	2.320,132	607
3	Esztergom	599,608	534	6	Szepes	1.770,572	491
4	Hont	2.074,080	782	7	Ung	1.190,221	390
5	Liptó ...	443,785	197	8	Zemplén	8.966,679	639
6	Nógrád	4.677,994	1,074		Összesen	21.678,901	687
7	Nyitra	4.227,401	738	e) Tisza balpartja:			
8	Pozsony	2.315,734	537	1	Békés	7.643,783	2,148
9	Trencsén	565,550	122	2	Bihar	6.127,266	561
10	Turóc	573,258	498	3	Hajdú	3.503,253	1,046
11	Zólyom	365,203	134	4	Marmaros	223,779	22
	Összesen	18.802,470	558	5	Szabolcs	8.447,418	1,718
b) Duna jobbpartja:							
1	Baranya	3.310,943	645	6	Szatmár	3.162,009	487
2	Fehér	11.231,058	2,702	7	Szilágy	1.780,170	485
3	Győr	2.528,090	1,830	8	Ugocsa	750,274	630
4	Komárom	3.390,791	1,152		Összesen	31.642,952	712
5	Moson	2.386,026	1,228	f) Maros-Tisza szöge:			
6	Somogy	7.308,186	1,119	1	Arad	7.803,840	1,212
7	Sopron	5.550,325	1,678	2	Csanád	3.054,620	1,838
8	Tolna	5.957,377	1.635	3	Krassó-Szörény	1.366,673	191
9	Vas	9.599,540	1,907	4	Temes	8.087,363	1,133
10	Veszprém	6.162,865	1,476	5	Torontál	17.344,100	1,879
11	Zala	4.691,346	916		Összesen	38.661,601	1,122
	Összesen	62.116,547	1,432	g) Erdély:			
c) Duna-Tisza köze:							
1	Bács-Bodrog	18.088,719	1,633	1	Alsó-Fehér	881,076	246
2	Csongrád	3.616,361	1,059	2	Besztercze-Naszód	149,512	37
3	Heves	3.581,632	942	3	Brassó	150	0.08
4	Jász-Nagyk.-Szolnok	6.382,485	1,188	4	Csik	2,758	0.61
5	Pest-Pilis-Solt-Kiskún	16.376,336	1,299	5	Fogarás	40,860	22
	Összesen	48.045,533	1,324	6	Háromszék	472,955	133
d) Tisza jobbpartja:							
1	Abauj-Torna	3.020,194	907	7	Hunyad	1.245,040	181
2	Bereg	2.739,503	736	8	Kolozs	2.358,724	458
3	Borsod	2.974,734	843	9	Kis-Küküllő	571,352	347
				10	Maros-Torda	918,380	212
				11	Nagy-Küküllő	667,524	214
				12	Szeben	1.654,255	499
				13	Szolnok-Doboka	1.000,978	194
				14	Torda-Aranyos	871,038	253
				15	Udvarhely	395,607	116
					Összesen	11.230,209	202

Az absolut számok kevésbé érdekesek, mint a relativek. Az egyes országrészeket tekintve, a Duna jobb partján esik átlagosan legtöbb jelzálogi kölcsön egy négyszög-kilométer területre, azután következik a Duna-Tisza köze s a Maros-Tisza szöge, mindhárom oly országrész, hol a föld legjobb, legértékesebb. A Tisza két partja jóval csekélyebb arányszámot mutat, még csekélyebbet a Duna bal partja, Erdély pedig messze elmarad valamennyi mögött. Összes megyéink között Fehér és Békés van leginkább megterhelve pénzintézeti, jelzálogi, kölcsönökkel (mi úgy látszik összefüggésben van az ottani nagy uradalmakkal), mindkettő gazdag megye s a nagy arányszámokat mutató többi megyék is csaknem kivétel nélkül a legvagyonosabbak közé tartoznak. A megterheltség nagyobb foka tehát korántsem a szegénység, az eladósodás jelzője, részint mert a területnagyságon kívül figyelembe kell még venni, hogy mily rész esik abból a termő és terméketlen területre s az egyes művelési ágakra, továbbá figyelembe kell venni a föld értéke s a földjövedelem nagyságát részint pedig, mert a valódi súlyos adósság, mely az elszegényedésre vezet, ott kezdődik, a hol a pénzintézetek által nyújtott jelzálogi hitel megszűnik.

A pénzintézetek egy része egyszerű *kötelezvényekre* is nyújt *kölcsönt*. A szövetkezetek a hitelnyújtásnak, kivált saját tagjaikkal szemben ép ezt a formáját gyakorolják leginkább. A bankok, kivált a nagyobb bankok nem igen veszik fel üzletükbe, a takarékpénztárak által adott kötvénykölcsönök pedig csak kis részben egyes személyeknek, inkább községeknek, társulatoknak stb. nyújtott kölcsönökből állnak. Ugyanazt mondhatjuk az egyetlen földhitelintézet, a magyar jelzáloghitelbank kötvénykölcsöneiről is, mely ez üzletággal foglalkozik. 1883-ban a kötvénykölcsönök állománya 33·88 millió forintra rugott, miből 15·33 millió a takarékpénztárakra, 15·17 millió a szövetkezetekre, 2·39 millió a földhitel-intézetekre, 1·09 millió forint

pedig a bankokra esett. A kötvénykölesönök csaknem folytonos emelkedéséről a következő kimutatás tanuskodik:

1873-ban	8·8 millió	frt	1879-ben	15·9 millió	frt
1874-ben	9·9	»	1880-ban	17·5	»
1875-ben	15·6	»	1881-ben	17·8	»
1876-ban	16·7	»	1882-ben	22·1	»
1877-ben	15·1	»	1883-ban	33·9	»
1878-ban	15·2	»			

Az eddig felsorolt üzletágakban bocsátják a pénzüintézetek a kezelésük alatt álló tőkéket a közgazdaság különböző ágai hitelszükségletének kielégítésére. De ez még nem meríti ki pénzerejüket, így például 1883. végén az összes pénzüintézetek aktíváinak csak 73·9%-át tették. A többi 26·1% részint a pénzüintézetek birtokában levő *értékpapírok*, részint *ingatlanok* értéke, részint a pénztárban levő *készpénz*, részint *különféle követelések* közt oszlott meg. Értékpapírokba pénzüintézeteink részint saját vagyonuk egy részét fektetik, például a tartaléktőkét, részint pedig, ha jövedelmezőbb elhelyezés nem kínálkozik, a hozzájuk befolyó idegen tőkék egy részét; veszik végre pénzüintézeteink az értékpapírokat, hogy azokon nyereséggel túladhassanak. A leltár és ingatlanok értékében legnagyobb összegekkel az intézeti házak szerepelnek, de fordulnak elő benne kényszerű vétel útján az intézet birtokába került ingatlanok is, sőt némely pénzüintézetek üzérkedésre is vásárolnak ingatlanokat.

Az értékpapírok és ingatlanok értékének, továbbá a pénztári állapotnak hullámzását alábbi számok mutatják:

	Értékpapírok árfolyami értéke	Ingatlanok és leltár értéke	Pénztári állapot
	millió forintokban		
1869-ben	24·1	3·7	13·1
1870-ben	29·0	4·8	14·8
1871-ben	29·8	5·4	18·2
1872-ben	32·1	7·9	15·9
1873-ban	29·1	12·3	19·4
1874-ben	34·1	17·2	19·2

	Értékpapírok árfolyami értéke	Ingatlanok és leltár értéke	Pénztári állapot
	millió forintokban		
1875-ben	39'2	18'5	19'8
1876-ban	38'3	17'4	21'3
1877-ben	44'1	17'0	22'6
1878-ban	46'9	18'1	24'0
1879-ben	58'9	18'6	27'7
1880-ban	84'5	18'4	44'0
1881-ben	96'3	19'5	30'4
1882-ben	106'9	22'0	42'1
1883-ban	102'5	20'3	58'4

Mindháromnál nagy emelkedést látunk, bár az emelkedés kissé szaggatott. Az értékpapírok összegei 1879-ben kezdtek rohamosan emelkedni, de a legutolsó év már visszaesést mutat. Sajátságos, hogy az ingatlanok értéke éppen a válság után indult nagyobb gyarapodásnak, valószínű, hogy a pénzüzetek követeléseik fejében sok ingatlant voltak kénytelenek megszerezni. A pénztári állapotban oly nagy különbségeket főleg az osztrák-magyar bank magyarországi intézetei okoznak, ezek idézték elő az utóbbi évek nagymértvű emelkedését, így például 1883-ban az 58'4 millió forintból ezekre 41 millió forint esett, csak 10'2 millió a takarékpénztárakra, 5'2 millió a bankokra, 0'9 millió a szövetkezetekre s 0'8 millió a földhitelintézetekre. Ugy az értékpapírok, valamint az ingatlanok értékéből a takarékpénztárakat illeti a túlnyomó rész, volt ugyanis 1883 végén:

	az értékpapírok árfolyami értéke millió	az ingatlanok és leltár értéke forintokban
a takarékpénztáraknál	71'9	11'3
a bankoknál	13'2	7'1
a földhitel-intézeteknél	16'6	1'5
a szövetkezeteknél	0'7	0'5

Érdekes volna ismernünk, hogy a nagy mennyiségű értékpapírok mily papirokból állanak, s különösen, hogy pénzüzeteink mennyiben járulnak hozzá az állami hitel támogatásához. Erre nézve nincsenek kellő adataink, de példa gyanánt álljon itt négy takarékpénztár,

a pesti hazai első, a pozsonyi, a temesvári és a budapest fővárosi egyesült, melyek vagyonában együtt 46·2 millió forintba rugó érték-papír szerepel. Ezen értékpapirokból 22·9 millió forint (49·57%) magyar államkötvényekre, 3·5 millió (7·64%) magyar földtehermentesítési kötvényekre, 10·5 millió forint (22·76%) magyar záloglevelekre, 6·0 millió (13·02%) magyar és közös vasutak elsőbbségi kötvényeire, 3·2 millió forint (7·01%) pedig egyéb, kivétel nélkül hazai értékpapírokra esett. A felhozott takarékpénztárak eljárása az értékpapírok megválasztása tekintetében, valóban a legnagyobb dicsőretet érdemi s többi hazai pénzügyintézetek nagy része is hasonló tapintattal jár el.

Ismertetve a pénzügyintézetek főbb üzletágait, előadtuk, hogy a rendelkezésük alatt álló tőkéket miként használják fel. A takarékpénztárak, bankok és szövetkezetek forgalmi tőkéjének elhelyezését a mellékelt IX., X. és XI. számú graphikai táblázatok tüntetik fel abszolút és relatív számokban. Mellőzve az abszolút számokat, melyeket előbb már úgy is felsoroltunk, álljanak itt a relatív számok:

a) Takarékpénztárak.

Év	Váltóárca	Előlegek értékpapírokra és kézi zálogokra	Jelzálogi kölcsonők	Értékpapírok árfolyami értéke	Minden egyéb
az összes követelés százalékában					
1869	31·71	5·94	38·51	17·59	6·25
1870	31·86	5·96	40·61	14·66	7·41
1871	34·74	4·93	40·29	13·14	6·90
1872	39·43	5·38	39·16	10·47	5·56
1873	32·83	6·39	39·88	8·75	12·15
1874	32·78	5·63	38·85	10·07	12·67
1875	32·03	4·63	38·15	10·81	14·38
1876	31·64	5·57	39·10	10·90	14·79
1877	31·07	3·45	36·86	13·12	15·50
1878	32·61	3·04	35·44	14·02	14·89
1879	31·87	2·51	32·86	16·77	15·99
1880	31·08	2·44	31·95	21·72	12·81
1881	30·80	2·20	30·22	21·10	15·68
1882	30·76	2·76	30·76	21·43	14·29
1883	30·81	2·05	30·04	19·01	18·09

A lefolyt 15 év alatt jelentékeny átalakulást látunk az egyes üzletágakban, 1869-ben a jelzálogi kölcsönök erős túlsúlyban voltak a váltótárca felett, jelenleg már az utóbbi elérte, sőt meg is haladta az előbbit. A váltó-tárca, leszámítva az 1871. és 1872. évek magasra szökő arányszámain, kevés ingadozást mutat, csak az utóbbi évek alatt engedett valami kevés tért a többi üzletágaknak, a jelzálogi kölcsönüzlet azonban határozottan tért vesztes 9 — 10%-kal alacsonyabb arányszámmal szerepel az utolsó évben, mint az első években, melyekről kimutatásunk szól; ép oly csökkenő irányt követnek az előlegek is, sőt ezeknél a hanyatlás aránylag sokkal tetemesebb. A takarékpénztárak birtokában levő értékpapírok árfolyami értéke, mely 1873-ig folyvást szállt, azóta ismét emelkedik; különösen az utóbbi négy-öt év alatt látunk nagymérvű térfoglalást, mi nemcsak a birtokukban volt értékpapírok árfolyam-emelkedésének következménye, hanem a pénzpiacz bőségének s a fokozott kínálatnak is, melynek következtében takarékpénztáraink a hozzájuk folyt tőkékből mindtöbbet helyeztek el értékpapírokba. Az egyéb követelések is erős emelkedést mutatnak, mi részint az ingatlanok, részint a kölcsönkötvények, részint más activák gyarapodásából származik.

b) Bankok.

Év	Váltók	Folyó számla	Jelzálogi kölcsönök	Előlegek értékpapírokra és kézi zálogokra	Értékpapírok	Különfélék
az összes követelés százalékában						
1873	26·29	21·16	9·21	6·77	6·87	29·70
1874	33·49	14·49	11·12	5·76	7·77	27·37
1875	34·00	12·34	12·52	6·29	9·21	25·64
1876	33·94	12·22	14·85	4·89	7·95	21·15
1877	43·01	13·54	13·55	5·15	4·98	19·77
1878	46·52	11·09	12·69	4·73	4·69	20·28
1879	45·86	15·90	12·21	7·18	4·66	14·19
1880	42·10	14·93	10·94	6·79	7·61	17·63
1881	36·92	21·05	9·53	7·74	8·09	16·67
1882	37·46	18·47	9·08	6·89	8·31	19·79
1883	34·25	19·52	10·15	8·98	7·41	19·69

A váltó-tárcza 1874 óta itt is az első helyet foglalja el, de a jelzálogi kölcsönök alárendelt szerepet játszanak s az utóbbi három év alatt alig felét teszik a folyószámlának, mely itt több évben mindjárt a váltó-tárcza után sorakozik. Sokkal kisebb tért foglalnak el az értékpapírok is, ellenben az előlegek nagyobbakat s nem hogy hanyatlanának, hanem egy kis emelkedést is mutatnak. Állandó magas százalékkal szerepelnek a különféle követelések, melyek leginkább a nagy alapító bankok activái közt fordulnak elő s az árú-, bizományi és consortiális üzletekben fenforgó követelésekből állanak.

c) Szövetkezetek.

Év	Kötvény- kölcsönök	Váltók	Jelzálogi kölcsönök	Előlegek értékpapírokra és kézi zálogokra	Különfélék
s z á z a l é k o k b a n					
1873	40·20	41·54	9·61	4·15	4·50
1874	27·89	47·50	15·68	3·73	5·20
1875	34·39	40·81	15·71	3·23	5·86
1876	50·90	29·20	10·58	1·03	8·29
1877	42·21	34·55	11·04	1·82	10·24
1878	42·50	33·88	12·13	2·12	9·37
1879	42·17	32·76	13·00	2·02	10·05
1880	42·47	31·21	13·92	2·44	9·96
1881	38·17	35·16	14·06	1·66	10·95
1882	41·05	33·37	12·43	2·93	10·22
1883	41·58	33·23	12·22	3·27	9·70

A kötvénykölcsönök a takarékpénztárak s különösen a bankoknál csekélyebb jelentőséggel bírnak, a szövetkezeteknél ellenben azon kölcsönök, melyek a kölcsönvevőnek egy vagy két kezes aláírásával ellátott kötelezvényére adatnak, a hitelnnyújtásnak megszokottabb formáját képezik. Tíz év előtt ugyan a váltóhitel volt a szokottabb, de már 1876 óta állandóan a kötvénykölcsönök szerepelnek nagyobb arányban. A jelzálogi kölcsönök is elég nagy százalékkal fordulnak elő, bár az évek során át tetemes ingadozásokat látunk. Hasonló ingadozást mutat az

előleg-üzlet, mely különben csak kis részét képezi a szövetkezetek üzlettevékenységének.

Előadásunk folyamában kitértünk, bár számszerű adatokat nem igen hoztunk fel, a hazai kamatviszonyokra is. Mint minden tőke- és iparszegény ország, hazánk is a magas kamat súlya alatt nyög s még inkább nyögött a közelmúlt időkben s míg a magán tőkepénzesek közt gombamódra termettek az uzsorások, kik valósággal megsarcolták a szerencsétlen hitelre szorulókat, addig a pénzüintézetek nagy része is oly magas kamatra adta kölcsöneit, hogy valóban kérdésessé vált a hitel jótékony hatása.

1875-ben — hivatalos kimutatásunk ez időtől jegyzi a pénzüintézetek kamatlábát — 85 bank közül még a legalacsonyabb leszámítolási kamat és díj is csak 35-nél állt 10%-on alul, a legmagasabb leszámítolási kamat és díj pedig csak 14 banknál, 71-nél ellenben 10%-on felül s voltak bankok, melyek 13—16%-os kamat és díj mellett számítottak le. Ugyanezen évben a 283 takarékpénztár közül a legkisebb leszámítolási kamat csak 66-nál állt 10%-on alul, a legmagasabb pedig csak 32-nél s voltak takarékpénztárak, melyeknél a legkisebb leszámítolási kamat is 15%-ra rugott. Hasonló magas, sőt némileg még magasabb volt a szövetkezetek által szedett kamat, mire fentebb már utaltunk is.

Ez abnormis kamatláb azonban lassanként megváltozott s 1883-ban csak 5 banknál haladta meg a váltóleszámítolásnál a legkisebb kamatláb a 10%-ot, a legnagyobb kamatláb pedig 115 közül csak 25-nél, túlságázott kamatot csak két-három intézet szedett; a takarékpénztáraknál hasonló javulást látunk. Szolgáljon összehasonlítául a következő két kimutatás, mely feltünteti, hogy a takarékpénztárak és bankoknak hány százaléka mily kamatot szedett az egyes üzletágakban 1875-ben és 1883-ban:

a) Szedett legkisebb kamat.

Kamatláb	Leszámítás után				Előlegek után				Jelzálogi kölcsönök után	
	a takarékpénztárak		a bankok		a takarékpénztárak		a bankok		a takarékpénztárak	
	létszámának alább írt százalékaival									
	1875	1883	1875	1883	1875	1883	1875	1883	1875	1883
— 3·5	—	—	—	0·87	—	—	—	—	—	—
4— 4·5	—	1·16	—	7·83	—	—	—	—	—	—
5— 5·5	0·71	5·78	7·06	8·69	—	2·55	—	6·06	—	2·33
6— 6·5	1·06	21·10	8·24	25·22	0·40	16·00	—	22·22	3·43	21·34
7— 7·5	2·47	24·56	3·53	26·03	2·82	18·18	4·82	26·26	5·58	21·67
8— 8·5	9·54	35·26	7·06	22·61	11·69	46·54	12·05	32·33	13·73	49·00
9— 9·5	9·54	7·80	16·47	4·35	8·87	8·73	12·05	2·02	16·31	4·66
10—10·5	30·74	3·18	23·23	3·48	30·24	6·13	24·10	6·06	23·33	1·00
11—11·5	7·07	—	9·41	—	6·86	—	6·02	—	5·58	—
12—12·5	23·98	1·16	14·12	0·87	23·39	1·82	31·33	2·02	19·31	—
13—13·5	5·30	—	3·53	—	9·27	—	4·82	—	5·15	—
14—14·5	3·18	—	2·35	—	4·03	—	3·61	—	1·72	—
15	1·41	—	—	—	2·43	—	1·20	1·01	0·86	—
16	—	—	—	—	—	—	—	1·01	—	—
18	—	—	—	—	—	—	—	1·01	—	—
	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00

b) Szedett legnagyobb kamat.

5— 5·5	—	0·29	—	1·74	—	1·09	—	—	—	—
6— 6·5	—	2·02	—	4·35	—	4·37	—	7·07	—	3·33
7— 7·5	0·35	10·41	3·53	16·52	0·81	12·00	—	14·14	0·43	17·67
8— 8·5	4·59	50·58	3·53	40·00	7·66	48·36	2·41	41·42	2·14	68·67
9— 9·5	6·36	17·92	9·41	15·65	7·66	11·27	8·44	8·03	6·44	7·33
10—10·5	25·44	14·45	18·82	15·65	25·40	16·36	24·10	14·14	14·59	2·67
11—11·5	11·31	1·44	17·65	0·87	9·23	—	13·25	1·01	29·18	—
12—12·5	33·22	2·89	36·47	5·22	23·63	4·73	34·94	8·08	7·73	0·33
13—13·5	7·78	—	5·88	—	9·63	—	4·82	—	24·89	—
14—14·5	5·65	—	1·18	—	5·24	—	3·61	—	6·87	—
15	3·18	—	1·18	—	2·82	1·82	4·82	2·02	4·72	—
16	2·12	—	2·35	—	2·82	—	2·41	—	1·72	—
17	—	—	—	—	—	—	—	—	1·29	—
18	—	—	—	—	—	—	1·20	—	—	—
20	—	—	—	—	—	—	—	2·02	—	—
24	—	—	—	—	—	—	—	2·02	—	—
	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00

A lassú javulást évről évre a következő kimutatás tünteti fel:

Év	Átlagos kamatláb				
	leszámitolás után		előlegek után		jelzálogi kölcsönök után
	takarék-pénztáraknál	bankoknál	takarék-pénztáraknál	bankoknál	takarék-pénztáraknál
1875	11·04	10·35	11·02	11·05	10·44
1876	10·83	10·18	10·74	10·95	10·32
1877	10·29	9·93	10·12	10·43	8·90
1878	9·98	9·58	9·76	10·19	8·62
1879	9·22	8·78	9·18	9·32	8·42
1880	8·52	8·15	8·77	8·78	8·10
1881	8·30	7·88	8·48	8·67	7·88
1882	8·04	7·78	8·27	8·27	7·70
1883	7·97	7·76	8·11	8·43	7·64

A javulás az első években igen lassú, 1879-ben kezdett erősebben nekiindulni, a bankoknál egyforma gyors volt a leszámítolásnál és előlegeknél, a takarékpénztáraknál ellenben az előlegek kamatlábának javulása jóval lassabb volt, még lassabb a jelzálogi kölcsönöké. A bankok és takarékpénztárak kamatlába közt nagy különbséget nem látunk, mindössze csak azt, hogy a bankok a leszámítolás után szednek valamivel alacsonyabb kamatot, a takarékpénztárak pedig az előlegek után. Kezdetől fogva legalacsonyabb a jelzálogi kölcsönök kamatlába.

A mint a pénzintézetek hitelnyújtása olcsóbb lett, a feleknek fizetett kamatlábot is kezdték leszállítani, tett ugyanis a takarékbetétek után fizetett kamat:

	a takarékpénztáraknál	a bankoknál
1875-ben	6·51	6·17
1876-ban	6·49	6·29
1877-ben	6·17	6·06
1878-ban	6·00	5·81
1879-ben	5·64	5·42
1880-ban	5·25	5·11
1881-ben	5·10	5·07
1882-ben	5·02	4·87
1883-ban	4·92	4·70

Jelentékenyen leszállott a fizetett kamatláb is, de nem egészen oly mértékben, mint a pénzüintézetek által szedett; míg ugyanis a bankoknál a leszámítolás után szedett kamatláb 2·59%, az előlegek után szedett pedig 2·52%-kal alacsonyabb 1883-ban, mint volt 1875-ben, a takarékbetétek után fizetett kamatláb csak 1·47%-kal. Így van ez a takarékpénztáraknál is, a leszámítolás kamatlába 3·07%, az előlegeké 2·91%, a jelzálogi kölcsönöké 2·80%-kal csökkent, a takarékbetéteké pedig csak 1·59%-kal. Önként folyik e változásból, hogy a szedett és fizetett kamatláb közötti differencia is javulóban van:

Év	Különbség a szedett és fizetett kamatláb közt				
	leszámitolásnál		előlegeknél		Jelzálogi kölcsönöknél
	takarékpénztárak	bankok	takarékpénztárak	bankok	takarékpénztárak
1875	4·53	4·18	4·51	4·48	3·93
1876	4·34	3·89	4·25	4·66	3·83
1877	4·12	3·87	3·95	4·37	2·73
1878	3·98	3·77	3·76	4·38	2·62
1879	3·58	3·36	3·54	3·90	2·78
1880	3·27	3·04	3·52	3·67	2·85
1881	3·20	2·81	3·38	3·60	2·78
1882	3·02	2·91	3·25	3·40	2·68
1883	3·05	3·06	3·19	3·73	2·72

Bár a javulás jelentékeny, a különbséget a szedett és fizetett kamatláb közt még mindig túlságosnak kell tekintenünk. Ausztria takarékpénztárai átlagosan a leszámítolásnál 1·81 — 2·20%, az előlegeknél 1·37 — 1·49%, a jelzálogi kölcsönöknél pedig 0·97 — 1·10% kamatnyereséget érnek el. Nálunk sem indokolja semmi a túlfeszített differenciát. Volna ennek értelme, ha pénzüintézeteink a mindig visszakövetelhető idegen tőkék miatt nagy mennyiségű készpénzt volnának kénytelenek heverőben tartani. De nem kénytelenek s nem is tartanak, az utóbbi tíz év alatt ugyanis a takarékpénztárak és bankoknál csak a következő csekély százalékát tette a pénztári állapot a betétek, pénztárjegyek s a folyószámla összegének, tehát az élvezett visszavonható hitelnek:

	Takarékpénztáraknál	Bankoknál
1874-ben	3'22 ⁰ / ₀	4'80 ⁰ / ₀
1875-ben	2'92 »	5'60 »
1876-ban	3'07 »	4'01 »
1877-ben	2'91 »	4'05 »
1878-ban	3'03 »	3'79 »
1879-ben	3'12 »	4'63 »
1880-ban	2'97 »	4'59 »
1881-ben	3'11 »	4'99 »
1882-ben	2'76 »	4'49 »
1883-ban	3'18 »	4'94 »

Ily csekély heverő készpénz mellett csakugyan nem indokolt a magas kamatkülönbség.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

A hazai bankok és takarékpénztárak tiszta jövedelme. — Kifizetett osztalékok. —
Befejezés.

Pénzintézetek alapítása nálunk, a hatvanas évek üzleti föllendülése óta mindenkor nyereséges vállalatnak tartatott, s az állandó befektetést kereső tőkék — kivált 1867-től kezdve — nagy előszeretettel helyezkedtek el pénzintézeti részvényekben, melyek folyvást magas osztalékkal kecsegtették a tőkepenzeseket. Különösen a *takarékpénztárak* értek el igen fényes üzleti eredményeket s fizettek magas osztalékot részvényeseiknek; az 1866. évet megelőzőleg ugyan csak néhánynak adata van birtokunkban, sokkal kevesebb, semmint abból az akkori összes takarékpénztárak üzleti eredményére következtetést vonhatnánk, de a mondott évtől már rendelkezünk a szükséges adatok felett s azt látjuk, hogy az 1866-ban fennállott 52 takarékpénztárnál a tiszta jövedelem a befizetett részvénytőke 29%-ára rugott s a kifizetett osztalék 21%-ot képviselt, egyes takarékpénztáraknál pedig 60, 70, sőt 80%-ig is emelkedett a tiszta jövedelem. Oly eredmény ez, minőt a más téren befektetett tőkék sem akkor, sem azóta nem mutattak fel; pedig e magas jövedelem nem múltó okok ideig-óráig tartó következménye volt. A következő években még további emelkedést látunk, s 1868-ban a tiszta jövedelem

már több mint 32%-át képviselte a befizetett részvénytőkének. Ez arányszám 1869-ben 25-re szállott le, nem mintha a takarékpénztárak üzelete kedvezőtlenebbre fordult volna, hanem a nagyszámú, újonnan keletkezett intézetek miatt, melyek fennállásuk első korszakában természetesen nem hozhattak oly dús nyereséget, mint az évek során keresztül megszilárdult s üzleti tevékenységüket erősen kifejtett régibb intézetek. Hogy ez év is rendkívül kedvező volt, kitűnik abból, hogy négy takarékpénztárnál a 100%-ot is meghaladta a tiszta jövedelem s a 48—80% éppen nem tartozott a ritkaságok közé. Az 1870 és 71. év még nyereségesebb volt takarékpénztárainkra s az újonnan alakultak jelentékeny száma daczára átlagosan 32, illetőleg 33%-ra emelkedett a tiszta jövedelem; voltak takarékpénztárak, melyek 100%, sőt 100%-nál több osztalékot fizettek részvényeseiknek; sőt egy — a temesvári első takarékpénztár — 432% osztalékot nyújtott. Takarékpénztáraink oly gazdag forrásból meritették nyereségüket, hogy az 1873-iki pénzügyi és gazdasági válság csak alábbszállította kissé, de érzékenyen megapasztani nem volt képes, úgy hogy még e balvégzetű évben is közel 22% átlagos tiszta nyereséget ért el az akkor fennállott 283 takarékpénztár, egyes takarékpénztárak pedig még mindig rendkívül magas (70, 80, 90%, sőt egy pár 100-at meghaladó) tiszta nyereséget tudtak realizálni. 1877-ben újra emelkedés állott be, s az átlagos tiszta jövedelem 25%-át tette a befizetett részvénytőkének. Ez arányszám a pénzbenlétben uszó 1879, 1880. és 1881. évben egész 27—28-ra emelkedett; az erős kínálat lenyomta ugyan a kamatlábat, de azt kiegyenlítette részint a betétekért fizetett kamat leszállítása, részint az egyes üzletágak nagymérvű emelkedése. 1882-ben a tiszta jövedelem arányszáma kissé alacsonyabb, csak 25.64% s 1883-ban is jóformán ugyanannyi: 25.88%. Takarékpénztáraink az 1883: VII. törvénycikk által behozott betéti kamat-adó miatt aggódva néztek ez év üzleti

eredménye elé, tartván tőle, hogy ha a betevőkre tolják — mit a törvény megengedett — a betétek rohamosan hagyják ott a takarékpénztárakat s máshol, főleg értékpapírokból keresnek jövedelmezőbb elhelyezést, ha pedig fedezését magukra vállalják, a tiszta nyereség fog érzékenyen megcsökkenni. A takarékpénztárak nagy többsége, számot vetve a körülményekkel, azt határozta, hogy maga viseli az új terhet. Egy év tapasztalata, sőt annyi sem, mert az új adónem a mondott évben csak 11 hónapon keresztül volt érvényben, nem elég arra, hogy ily fontos kérdésben, melyet annyi különböző szempontból lehet és kell mérlegelni, határozott ítéletet lehessen mondani s a jövő fogja megmutatni, mennyiben igazoltak a pénzügyintézetek s a velük összeköttetésben lévő üzleti körök aggályai. Az első év eredménye azonban azt mutatja, hogy a takarékpénztárak jövedelmezőségén az új teher csorbát nem ütött s a részvényeseknek panaszra éppen nincs okuk.

A takarékpénztárak jövedelmezőségében általában igen nagy stabilitást látunk, a gazdaságilag jó és rossz évek egyaránt dús eredményt hoztak s az átlagos arányszámban látható néhány százaléki ingadozást, a mint fentebb utaltunk rá, inkább az új intézetek alakulásának, semmint a takarékpénztárak üzleti viszonyai kedvezőtlenebbre fordulásának tulajdoníthatjuk. A kedvezőtlen évek súlya alatt inkább csak az ipar, földművelés és kereskedelem szenvedett, a takarékpénztárak alig érezték meg s a fényes osztalék csak úgy megtermett.

A *bankok* tiszta nyeresége nem volt sem oly magas, sem oly egyenletes, mint a takarékpénztáraké. 1867-ben a tiszta jövedelem átlagosan 6,79%-át tette a befizetett részvénytőkének, a következő évben 14,14%-ra emelkedett, 1869-ben ismét leszállt 9,95%-ra s 1870-ben 9,12%-ra, de már 1871-ben csaknem 17%-ra szökött s a következő évben is meghaladta a 14%-ot. Az 1873-iki válság a

bankoknál sokkal inkább érezte hatását, mint a takarékpénztáraknál, sok bank alapjában megrendült s számos, köztük néhány koczkázott vállalatokba bonyolódott igen nagy bank, nemcsak hogy jövedelmet nem hozott, hanem súlyos veszteségekkel zárta le az üzleti évet, úgy hogy a tiszta jövedelem arányszáma ez évben 5%-ra szállott le, ha azonban a nyereséget nem hozó *angol-magyar* és *franco-magyar banknak* 18 millió forintnyi alaptőkéjét kihagyjuk az átlagszámításból, a tiszta jövedelem a többi 88 banknál 9%-át képviseli a befizetett részvénytőkének s még a válságos időben is az oly kiterjedt üzleti tevékenységgel bíró, de szolid alapon nyugvó nagy bankok, minő a *magyar általános hitelbank* s a *pesti magyar kereskedelmi bank*, egészen kielégítő üzleti eredményt értek el s az előbbinél 9·44, az utóbbinál pedig 15%-ra rugott a tiszta jövedelem. A következő években — az összes hazai bankokat véve — szintén alacsony a tiszta jövedelem átlaga, csak 1877-ben fordult kedvezőbbre, midőn a mi veszendő volt, végkép elpusztult s csak az életerős intézetek maradtak működésben; 1878-tól 1882-ig 10 és 12 százalék közt ingadozott. 1883-ban azonban leszállt 8·73%-ra, de a csökkenésben csak kevés intézet osztozott s leginkább a 10.000,000 frt részvénytőkével bíró országos bank rovására írható, mely csak 3% tiszta jövedelmet tudott felmutatni.

A fentebb idézett számokból kitűnik, hogy a bankok és takarékpénztárak jövedelmezősége közt mily nagy és állandó különbség van s ez nem csak az átlagokra áll; ugyanazon eredményt nyerjük, ha az egyes intézetek összehasonlításáig megyünk is vissza, mert a mily különbség van a takarékpénztárak és bankok országos átlagai közt, ép oly, vagy még nagyobb eltérést látunk, ha egyes jól kezelt bank tiszta jövedelmét hasonlítjuk össze, egyes jól kezelt takarékpénztár jövedelmével. Ennek legfőbb oka, hogy a takarékpénztárak aránylag csekély alaptőke mellett hasonlíthatlanul nagyobb idegen

tőkét forgatnak s még ha nem feszítik is kellettén túl a szedett és fizetett kamatláb közötti differenciát, dús osztalékra tehetnek szert. Hogy csak egy példát idézzünk, a *győri első takarékpénztár* 1883-ban, bár egyaránt méltányos volt a hitelt kereső és hitelt nyújtó közönség érdeke iránt, 146% tiszta jövedelmet mutat fel s részvényeseinek kerek-szám 100% osztalékot fizetett, mi onnan van, hogy 30,000 frt befizetett részvénytőke mellett, az 1883. évi zármérleg tanúsága szerint, több mint negyedfél millió forint takarékbetét volt elhelyezve nála gyümölcsötetés végett.

A takarékpénztárak jövedelmezőségének főforrását a nagy közönség bizalma képezi s ezt nem csupán az intézet jelentékeny saját tőkéje teremtheti és tarthatja fenn, hanem az évek vagy évtizedek tűzpróbáját kiállott jó kezelés is. Adataink érdekesen igazolják ez állításunkat. 1883-ban az 1848 előtt alakult takarékpénztárak tiszta jövedelme 40%-át tette a befizetett részvénytőkének, az 1861/67-ig alakultaké 28, az 1868/73-ig alakultaké 22, az 1874/83-ig alakultaké pedig csak 12%-át.

A bankoknál, melyek első sorban saját tőke-erejükre támaszkodnak, nem látjuk ily pregnánsul kifejezve a jövedelmezőség és az időkör közötti összefüggést. Az 1848 előtt alakult egyetlen bank 1883-ban 10.57% tiszta jövedelmet eredményezett, míg az 1848 után 1867-ig alakult bankok 11.11%-ot, de ettől fogva a csökkenés szabályszerű, a mennyiben az 1868/73-ig alakult bankoknál csak 9.35, az 1874/83-ig alakultaknál pedig csupán 4.71%-ra rugott a tiszta jövedelem.

A bankok és takarékpénztárak tiszta nyereségét abszolút számokban a következő kimutatás tünteti fel:

	Takarékpénztárak	Bankok
1867	674,097 frt	169,547 frt
1868	1.108,138 »	1.882,454 »
1869 ...	1.502,348 »	1.827,562 »
1870	2.150,639 »	1.979,409 »

	Takarékpénztárak	Bankok
1871	2.788,314 frt	4.034,255 frt
1872	3.319,842 »	7.838,086 »
1873	3.847,158 »	2.963,887 »
1874	4.292,608 »	3.490,726 »
1875	4.233,184 »	2.217,709 »
1876	4.250,591 »	1.861,183 »
1877	4.625,822 »	2.960,230 »
1878	4.662,652 »	3.010,993 »
1879	5.329,824 »	3.288,065 »
1880	5.392,933 »	3.183,256 »
1881	5.806,384 »	3.942,497 »
1882	5.714,400 »	4.892,167 »
1883	5.967,789 »	4.320,427 »
Összesen 65.666,723 frt		53.864,532 frt

Az elmúlt 17 év alatt a takarékpénztárak összesen 65 millió forintot meghaladó tiszta jövedelmet értek el, a bankok pedig közel 54 milliót. A takarékpénztárak jövedelme állandóan emelkedő irányzatot követ, itt-ott stagnációról, de visszaesésről jóformán egy évben sem szólhatunk. Nem úgy a bankok. Ezeknél roppant emelkedések, roppant esésekkel váltakoznak, 1872-ben a nyereség 4 millióról majd 8 millióra szökkent, a következő évben pedig a 3 milliót sem ütötte meg s ezután is folyvást lefelé szállt, úgy hogy 1876-ban 113 bank 37 millió forintot meghaladó részvénytőkével még annyi jövedelmet sem hozott, mint 1868-ban a fennállott 10 bank 13 millió forint alaptőkével, 1876-tól kezdve azonban az emelkedés, ha nem is rohamos, de csaknem folytonos, kétségbevonhatlan jeléül a nagyobb szoliditásnak.

A tiszta jövedelmet a pénzüintézetek nem fordítják egészen osztalékra. Ebből dotálják a tartalék- és nyugdíj-alapokat, az igazgatóság s a felügyelő bizottságnak rendesen jutalékot adnak belőle s jótékony célokra, kivált egyes intézetek, évenként jelentékeny összegeket áldoznak. Rendkívül fontos a tartalékalap dotálása

különösen takarékpénztárainknál, melyeknél a saját és kezelt tőkék közt éppen nincs meg a helyes arány. 1883-ban e célra a takarékpénztárak átlagosan tiszta jövedelmüknek közel 12%-át fordították, a bankok pedig, melyek nagy részvénytőkéjükben ugyis elégséges saját tőke felett rendelkeznek, nem egészen 6%-át.

A részvénytőkével bíró 344 takarékpénztár közül 1883-ban tiszta nyereséget csupán 3 nem mutatott fel s csak 34 volt melynél a tiszta jövedelem meg nem haladta a részvénytőke 10%-át, ellenben 128 takarékpénztár 11—20%-ot, 89 21—30%-ot, 46 31—40%-ot, 18 41—50%-ot, 8 51—60%-ot, 5 61—70%-ot, 4 71—80%-ot, 2 81—90%-ot, 1 91—100%-ot, 6 pedig 100%-ot meghaladó tiszta jövedelmet eredményezett. Osztalékot 14 takarékpénztár nem fizetett, 1—10%-ot csak 79; 175 ellenben 11—20% között váltakozott, 65 21—50% közt, 11-nél pedig az 50%-ot is meghaladta az osztalék s fokozatosan egész 100%-ig emelkedett.

A részvénytőkével bíró 117 bank közül — szintén 1883-ban — csak 2 nem hozott tiszta jövedelmet, 1—10%-ot 34, 11—20%-ot 63, 21—30%-ot 13, 31—35%-ot pedig 5. A tiszta jövedelem nagyságának megfelelőleg a bankoknál az osztalék is szerényebb volt, de még mindig kielégítő, mert azon 11 bankon kívül, mely osztalékot nem fizetett, csak 10-nél volt 1—5%, 35-nél ellenben 6—10%-ot, 56-nál 11—20%-ot, 5-nél pedig 21—25%-ot tett.

A takarékpénztárak rendkívül magas tiszta jövedelmét — a mint már fentebb is utaltunk rá — azon körülmény indokolja, hogy csekély részvénytőke mellett igen nagy kezelt vagyont használnak gyümölcsözőleg, némely vidéki takarékpénztárak azonban csekély forgalom mellett is fényes üzleti eredményt mutatnak, mi méltán felkölti a gyanút, hogy ezek a hitelkereső közönség szorultságát kizsákmányolva, uzsora-kamattal szerzik a gazdag nyereséget. A hivatalos kimutatásokban a szedett és fizetett kamatláb is fel van ugyan tüntetve, de

bármily érdekes volna a tiszta jövedelem nagyságát a nyújtott hitelért szedett kamatlábbal kombinálni, az adatok egy részének megbízhatatlansága folytán kénytelenek vagyunk erről lemondani s megelégedni azzal, a mit a kamatlábra nézve a megelőző fejezetben elmondtunk.

Kiállításunk egyik graphikai táblázata a bankok és takarékpénztárak 1883. évi tiszta jövedelmét s a részvényeseknek fizetett osztalékot tünteti fel, mindkettőt a befizetett részvénytőke százalékában. A kék szín a bankokat, a vörös a takarékpénztárakat képviseli, és pedig a sötétebb árnyalat az osztalékot, a világosabb a tiszta jövedelmet. Ez utóbbiak nagyságát a színes oszlopok magassága fejezi ki, az oszlopok alapszélessége pedig a részvénytőke nagyságát jelzi, minden milliméter 20 ezer forintnak — 100 ezer forint alaptőkének tehát 5 milliméter, 1,000,000 forint alaptőkének 5 centiméter stb. — felelve meg. A tiszta jövedelem egy bizonyos százalékát (5%, 8%, 15% stb.) kifejező oszlopok több, keskenyebb-szélesebb oszlopokból alakulnak, melyek az egyes intézeteket képviselik részvénytőkéjük nagysága szerint. E táblázat tehát, míg egyrészt feltünteti a tiszta jövedelem arányát az alaptőkéhez, azt is megmutatja, hogy az előbbiből mennyi fizettetett ki a részvényeseknek osztalék gyanánt, másrészt pedig szemléltetővé teszi, hogy hány s mily alaptőkével bíró intézetnél ért el a tiszta jövedelem s az osztalék bizonyos perzentuális magasságot.

Első tekintetre feltűnik, mily lényeges eltérést mutat a tiszta jövedelem s ez osztalék arányszámának emelkedése, néhol az utóbbi csaknem utól éri az előbbi, sőt van rá eset, hogy utól is éri, más esetben pedig mélyen alatta marad, a szerint, a mint az egyes intézetek a tartalékalapra, tantiémekre, nyugdíjalapra, jótékony czélokra stb. kisebb vagy nagyobb részét fordították a tiszta jövedelemnek. Volt rá eset, hogy a társaság egész tiszta nyereségét a

még be nem fizetett részvénytőke complettirozására fordította, következőleg osztalékot a tekintélyes tiszta jövedelem daczára sem fizetett. Ezzel ellentétben egy esetben — az országos banknál — az is előfordult, hogy a részvényeseknek nyújtott osztalék meghaladta az elért tiszta jövedelmet, mi ugy történt, hogy a 3%-ot tevő tiszta jövedelem a rendkívüli tartalékalapból kiegészítettett 4%-ra.

Ezzel be is zárhatjuk a rövid visszapillantást s bucsut vehetünk pénzügyeinktől, melyeknél — bár a fogatkozások előtt sem hunytunk szemet — az erőteljes fejlődés annyi örvendetes jelével találkoztunk. Hatalmas tőkék a hitel táplálására bocsátva, az üzérkedéstől tartózkodó s az üzérkedést elő nem mozdító szolid vezetés, vállalkozó szellem ott, a hol a haza közgazdasági érdekei kívánják, minderre annyi fényes példát találunk, ha végigtekintünk pénzügyeink során. Vannak az életerős intézménynek fattyúhajtásai is, ki merné tagadni, de ebben nagy részük van általános gazdasági és társadalmi viszonyainknak. Az orvoslást tehát ott kell keresnünk; a hitelügy terén legfőlebb egy kis szervezésre s egy kis ellenőrzésre volna szükség, mely most teljességgel hiányzik. Nem értünk az ellenőrzés alatt állami gyámkodást; a hitel szabad mozgást kíván; korlátolva, megkötve elsorvad. Pedig a hazai hitelnek nem szabad elsorvadnia; buzogjon fel minél dúsabb forrásokban s termékenyítse meg ezt a földet, hogy felvirágozzék rajta a földművelés, ipar és kereskedés; nemzetünk pedig gyarapodjék a jóllétben és vagyonosságban, hogy ellenállhasson az idők minden viharának.

FÜGGELÉK.

A hazai pénzüzetek 1883. évi mérlegének
főbb tételei.

1. Takarékpénztárak.

Folyó szám	A takarékpénztár		Befizetett részvénytőke	Tartalék- alapok	Takarék- betétek könyvec- skére és pénztár- jegyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsonők állománya
	neve	müködés- megkezdé- sének éve					
1	Abauj-szántói	1870	80,000	7,482	350,002	355,281	—
2	Abauj-szepsi tp. és zálog-int.	1872	75,000	6,442	164,523	219,587	29,650
3	Abauj-szikszói	1872	40,000	23,745	100,807	175,946	—
4	Ada-moholyi egyesült	1872	50,000	24,200	374,659	195,480	281,911
5	Adonyi	1880	42,000	851	79,347	97,829	15,822
6	Alberti-irsai	1883	20,000	—	14,408	29,308	1,200
7	Alföldi	1872	100,000	7,150	478,190	394,433	75,731
8	Almás-járasi	1882	25,040	53	106,300	149,728	2,000
9	Alsó-kubini általános	1872	30,000	25,584	495,747	503,642	136,847
10	Alsó-lendvai	1873	30,000	16,800	293,712	116,771	33,948
11	Alsó-muraközi	1874	35,000	2,751	47,069	13,672	10,043
12	Apatini	1869	50,000	9,657	140,162	123,454	57,292
13	Aradi első	1840	120,000	37,100	3,384,622	823,928	1.153,059
14	Arad megyei	1870	100,000	1,468	2,255,744	875,768	525,547
15	Aranyos-maróthi	1872	25,000	22,700	550,933	403,675	227,380
16	Árvai (felső)	1881	18,180	477	151,763	145,872	19,490
17	Aszódi	1869	60,000	9,754	164,404	204,660	26,288
18	Baáni	1872	30,000	18,131	161,391	185,587	4,650
19	Bács-bresztováczi	1882	30,000	304	30,472	62,451	—
20	Bács-kulai	1870	40,000	16,320	282,992	200,437	—
21	Bács-tisza melléki	1873	35,000	11,942	494,818	346,811	74,550
22	Bács-topolyai	1872	60,000	12,575	70,109	21,476	—
23	Bajai	1848	42,000	15,618	1,514,400	859,052	501,064
24	Balassa-gyarmati	1867	60,000	31,947	1,271,614	626,399	500,593
25	Balaton-vidéki	1873	40,000	2,632	51,566	73,404	20,980
26	Bánát-komlósi	1873	37,000	13,295	85,387	117,161	2,625
27	Barcs-Dráva-vidéki	1881	40,000	1,415	91,109	108,911	18,035
28	Baróthi	1883	23,955	126	19,344	40,819	—
29	Bártfai	1869	60,000	1,472	313,125	251,622	124,760
30	Báttaszék kerületi	1873	40,000	6,499	236,003	170,576	87,398
31	Bazin-Modor és szt.-györgyi	1872	25,000	6,447	217,528	75,445	80,224
32	Békés-esabai	1872	80,000	27,904	475,946	515,980	22,350
33	Békés megyei	1863	100,000	42,000	1,610,623	569,000	957,873
34	Belényesi	1871	24,000	6,163	155,785	65,612	75,300
35	Bellatincez-vidéki	1881	26,250	610	65,146	43,644	14,883
36	Bereg-munkácsi	1863	80,000	13,976	400,742	478,852	—
37	Besztercebányai	1845	31,500	52,447	2,157,585	809,982	717,888

Folyó szám	A takarékpénztár		Befizetett részvénytőke	Tartalék- alapok	Takarék- betétek könyvec- skékre és pénztár- jegyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsonők állománya
	neve	müködése megkezdé- sének éve					
38	Besztercze-vidéki	1874	60,000	5,673	776,695	291,422	509,807
39	Bethleni	1870	24,000	6,123	103,053	129,616	4,725
40	Bicskei	1872	50,000	9,266	393,426	313,374	74,809
41	Bihar megyei	1872	60,000	44,173	2.524,871	1.030,980	17,823
42	Bodrogközi	1872	90,000	2,690	83,599	145,630	—
43	Boglári	1881	50,000	1,332	42,203	73,343	28,655
44	Boldogasszonyi	1872	30,000	9,924	294,368	119,326	216,491
45	Bonyhádi	1870	50,000	5,841	522,264	218,865	332,990
46	Borsód-mezőkeresztesi	1875	9,000	2,705	43,266	39,226	—
47	Brassói általános	1836	—	215,859	2.366,478	—	2.116,763
48	Breznóbányai	1873	45,500	3,953	196,720	134,767	50,961
49	Budaörsi	1870	50,000	13,926	351,778	336,739	66,956
50	Budapest fővárosi egyesült	1846	1.200,000	261,874	15.924,926	5.945,077	3.717,331
51	Budapesti III. kerületi	1872	49,600	5,000	378,640	409,352	14,593
52	Bulkeszi	1832	30,000	1,185	5,464	31,047	760
53	Csab-reufdeki	1873	20,000	7,914	203,546	195,143	34,379
54	Csaccai	1873	25,000	6,360	200,346	218,207	—
55	Csákovári	1868	50,000	4,616	139,860	127,386	22,771
56	Csáktornyai	1872	25,000	7,114	270,923	113,079	102,752
57	Csallóközi tp. és népbank	1873	30,000	12,008	308,929	257,669	70,366
58	Csallóköz-szerdahelyi	1872	100,000	11,790	278,661	322,251	41,830
59	Csereháti	1870	30,000	6,753	219,856	205,529	42,485
60	Cservenka, ó- és új-szivácsi	1872	60,000	20,529	327,778	350,259	28,946
61	Csik-szeredai	1833	25,000	—	29,014	56,773	—
62	Csongrád városi	1870	50,000	10,132	239,582	5,964	80,645
63	Csurgói	1872	25,000	8,001	113,086	17,206	18,545
64	Czeglédi	1869	100,000	16,656	873,592	727,165	230,317
65	Dárdai	1872	25,000	20,000	229,909	119,977	66,828
66	Debreczeni	1846	120,000	139,250	3.054,580	821,105	766,862
67	Deési	1866	60,000	12,269	350,584	379,077	—
68	Dél-zalai	1870	100,000	44,326	1.125,223	268,580	441,938
69	Dettai	1872	60,000	18,164	353,788	306,439	48,800
70	Devecseri	1872	25,000	5,791	129,996	102,241	30,496
71	Dobsinai tp. és előlegező-int.	1870	60,000	9,903	297,807	100,367	19,908
72	Dombovári	1881	60,000	967	80,074	120,777	23,735
73	Dombovári járási	1872	50,000	20,564	493,015	299,232	263,479
74	Dunaföldvári	1868	40,000	2,980	381,592	165,239	114,309
75	Dunapataji	1882	40,000	493	97,712	1,710	31,327
76	Dunavidéki első	1873	60,000	15,698	464,056	487,386	31,833

Folyó szám	A takarékpénztár		Befizetett részvénytőke	Tartalék- alapok	Takarék- betétek könyvecs- kékre és pénztár- jegyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsönök állománya
	neve	működése megkezdé- sének éve					
77	Egri	1876	100,000	—	879,566	515,972	238,205
78	Enyingi	1873	32,000	11,100	190,658	133,620	75,650
79	Eperjesi	1845	60,000	19,375	1.761,775	800,699	211,559
80	Ercsi és vidéke	1873	25,000	2,223	91,950	95,437	28,432
81	Erdélyi egyesült	1873	90,000	22,849	518,301	548,738	—
82	Érmelléki	1872	50,000	10,572	200,684	260,172	—
83	Érmihályfalvi	1883	25,000	—	5,819	43,055	360
84	Érsekújvári	1843	45,000	41,260	1.447,917	645,713	951,268
85	Esztergomi	1844	120,000	29,751	2.955,956	318,880	1.631,979
86	Esztergom megyei párkányi	1872	50,000	12,000	999,214	490,325	183,441
87	Félegyházi (Kis-Kún-)	1869	24,000	11,608	435,732	144,420	147,370
88	Fehér megyei	1873	50,000	21,060	1.412,402	717,020	622,704
89	Felső-eőri	1872	30,000	5,937	485,803	235,341	279,328
90	Fiúmei községi	1853	—	327,181	4.067,628	—	2.635,051
91	Fiúmei népies	1873	60,000	13,948	653,935	222,460	30,159
92	Fogarasi	1883	29,850	45	4,969	7,812	28,430
93	Galánthai	1873	25,000	12,523	363,246	183,116	183,362
94	Galgóczi	1873	36,000	30,520	292,855	307,410	52,052
95	Gödöllői	1869	99,280	2,567	227,452	192,218	158,000
96	Gönczi	1872	40,000	3,837	120,635	8,512	145,719
97	Gyergyói	1880	30,000	2,507	183,659	138,624	—
98	Gyertyámosi	1872	40,000	23,405	145,376	182,487	7,569
99	Gyomai	1872	25,000	10,602	244,445	274,217	—
100	Gyöngyösi	1868	80,000	10,608	582,675	363,441	180,495
101	Győri első	1844	30,000	98,487	3.555,003	394,135	2.308,952
102	Győr város és megyei	1871	50,000	44,522	893,049	330,364	293,868
103	Gyula városi első	1872	60,000	17,248	440,018	188,455	351,152
104	Gyulafehérvári	1872	50,000	14,570	509,787	329,094	85,575
105	Hajduböszörményi részv.-t.	1881	58,830	686	159,285	154,708	18,806
106	Hajduböszörményi	1869	50,000	8,778	255,859	187,719	134,069
107	Hajdu megyei	1874	50,000	5,156	35,576	62,826	31,355
108	Hajdu-hadházi	1882	30,000	448	19,503	75,069	4,475
109	Hajdu-nánási	1873	40,000	32,784	434,403	446,250	69,030
110	Hajdu-szoboszlói	1869	60,000	19,148	320,500	241,805	173,302
111	Halasi	1872	50,000	16,240	213,711	240,449	22,037
112	Háromszéki	1876	30,000	8,978	321,977	365,853	—
113	Hatvan-vidéki	1873	32,000	21,194	345,981	287,314	45,248
114	Hegyalja-maádi	1872	50,000	12,736	126,351	149,775	29,911
115	Hegyháti	1873	12,500	4,606	89,023	93,908	18,650

Folyó szám	A takarékpénztár		Befizetett részvénytőke	Tartalék- alapok	Takarék- betétek könyvec- skére és pénztár- jegyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölesznök állománya
	neve	müködé- se megkezdé- sének éve					
116	Heves megyei	1846	21,000	57,900	2.004,592	273,901	1.271,821
117	Heves város és vidéke	1870	100,000	3,638	89,656	89,064	106,894
118	Hódmezővásárhelyi	1868	60,000	12,600	1.007,903	803,078	205,763
119	Hódmezővásárhelyi központi	1872	50,000	18,512	257,927	273,031	45,275
120	Hódsági	1872	30,000	17,600	517,251	219,290	283,212
121	Högyészi	1872	50,000	13,328	296,568	242,207	95,580
122	Hunyad megyei első	1872	20,000	14,453	202,154	238,200	12,252
123	Husztí	1872	30,000	9,098	145,019	191,050	879
124	Illavai	1873	30,000	10,138	223,508	197,671	—
125	Ipolysági	1868	30,000	34,079	767,133	391,546	407,404
126	Jánosházi	1872	17,500	5,409	194,234	196,519	10,084
127	Jolsvai	1866	45,000	15,554	388,454	150,479	193,088
128	Kalocsai	1866	120,000	1,669	670,878	587,403	230,024
129	Kalotaszegi	1872	40,000	16,842	205,601	248,229	—
130	Karánsebesi első	1877	24,000	5,360	216,680	215,664	8,000
131	Károlyfalvai	1874	50,000	37,925	57,000	122,502	—
132	Kassai	1844	156,000	120,000	3.781,542	1.852,524	928,103
133	Kecskeméti	1868	120,000	11,538	1.565,496	751,218	647,341
134	Kecskeméti központi	1873	150,000	6,306	318,467	312,244	58,801
135	Késmárki	1863	100,000	—	754,883	332,272	298,454
136	Keszthelyi	1870	12,000	11,015	449,019	182,492	92,431
137	Kézdi-vásárhelyi	1873	32,548	16,265	280,781	299,364	45,500
138	Kisbér mezőváros és vidéke	1873	25,000	15,579	170,073	156,938	8,345
139	Kiscelli	1868	50,000	10,980	887,191	536,901	103,186
140	Kismartoni	1872	50,000 *	—	1.106,072	46,839	704,452
141	Kisszebeni	1872	35,000	2,984	200,346	135,234	105,262
142	Kisvárdai	1869	60,000	26,003	426,970	196,138	—
143	Kolozsvári	1868	50,000	42,597	2.421,986	509,508	1.176,284
144	Komáromi első	1845	84,000	42,000	2.294,309	944,034	1,307,787
145	Komárom-vidéki	1872	100,000	12,814	1.130,135	935,916	285,581
146	Korpona-vidéki tp. és zál.-int.	1872	30,000	2,287	107,250	88,907	24,260
147	Körmendi	1871	12,000	15,632	575,791	241,248	174,311
148	Körmöczi	1847	30,000	33,967	689,895	108,683	313,935
149	Kőszegi	1844	31,500	20,000	3.033,340	80,674	2.659,384
150	Kőszegi általános	1876	25,000	5,849	484,601	51,967	389,379
151	Közép-Szolnok megyei zilahi	1871	50,000	16,191	443,308	339,495	88,660
152	Krassói	1880	30,000	1,096	151,835	162,285	300
153	Kraszna megyei	1869	60,000	12,101	268,664	341,515	2,042
154	Kún-szt.-mártoni	1872	36,000	19,277	264,136	244,645	50,920

* A tartaléktőke 10,780 ft, mely azonban külön kezeltetik.

Folyó szám	A takarékpénztár		Befizetett részvénytőke	Tartalék- alapok	Takarék- betétek könyvec- kékre és pénztár- jegyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsonők állománya
	neve	müködése megkezdé- sének éve					
155	Kún-Szt.-Miklós-vidéki	1874	60,000	10,980	352,079	265,703	65,054
156	Külső-Szolnok megyei	1869	80,000	5,216	701,524	709,660	20,773
157	Lévai	1865	31,500	20,000	618,605	262,353	309,624
158	Lippai	1871	30,000	13,924	177,389	87,615	22,312
159	Liptó-szt.-miklósi	1871	40,000	17,475	872,910	722,052	83,374
160	Lubló-podolin-gnézdai	1871	35,000	7,904	251,208	153,653	65,112
161	Magyar általános tak.-pénzt.	1881	1.000,000	24,013	979,314	1.310,989	289,537
162	Malaczkai	1871	60,000	8,826	545,630	76,640	235,236
163	Marczali	1871	40,000	14,085	458,610	182,082	245,894
164	Mámarosszigeti	1867	77,560	70,000	1.417,375	1.008,489	43,928
165	Marosvásárhelyi	1869	60,000	79,462	869,745	848,952	—
166	Mátészalkai	1872	61,400	5,300	182,524	225,395	—
167	Mezőberényi	1879	30,000	1,461	154,099	256,396	—
168	Mezőtúri	1869	80,000	1,017	459,835	482,426	43,760
169	Mindszenti	1876	45,000	7,924	56,880	105,499	8,504
170	Miskolczi	1845	96,000	14,372	2.494,875	556,728	928,396
171	Módosi	1876	20,000	25,000	130,097	128,157	34,570
172	Mohácsi	1872	30,000	23,152	375,263	214,603	73,824
173	Mohácsi általános	1872	55,000	10,009	232,170	185,628	44,655
174	Mokrini első	1883	45,000	32	18,145	68,885	—
175	Monor-kerületi	1872	72,000	44,081	260,290	311,928	3,441
176	Moór-vidéki	1872	40,000	21,866	474,609	43,702	287,268
177	Moson megyei	1869	60,000	60,723	1.907,552	96,295	1.196,878
178	Moson városi	1872	40,000	17,859	603,593	156,286	248,865
179	Muraközi	1881	20,000	732	110,155	55,144	75,119
180	Muraszombati	1873	15,000	12,059	197,213	23,250	53,434
181	Nagyatádi	1872	30,000	10,503	391,258	63,439	80,530
182	Nagybánya városi	1868	—	49,951	692,594	283,189	271,468
183	Nagybecskereki	1872	160,000	10,500	195,391	234,786	—
184	Nagykanizsai	1845	60,000	25,999	2.317,946	115,903	1.168,470
185	Nagykárolyi	1868	60,000	32,317	752,778	586,197	82,261
186	Nagykikindai első	1869	50,000	72,000	411,938	505,544	19,028
187	Nagykikinda kerületi első	1872	60,000	47,719	250,863	358,006	1,200
188	Nagykőrös városi	1859	—	97,301	350,776	183,586	310,355
189	Nagy-kún-karczagi	1870	50,000	6,922	404,108	389,813	47,215
190	Nagykúnsági	1870	50,000	41,304	483,757	545,148	29,295
191	Nagylaki	1875	31,500	14,487	110,251	163,635	—
192	Nagymaros-visegrádi	1872	40,000	5,357	114,165	122,440	23,201
193	Nagymartoni	1873	30,000	6,927	463,968	92,312	331,938

Folyó szám	A takarékpénztár		Befizetett részvénytőke	Tartalék- alapok	Takarék- betétek könyvec- skére és pénztár- jegyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcshónók állománya
	neve	müködé- se megkezdé- sének éve					
194	Nagyrőczei	1872	42,225	1,754	82,036	17,601	—
195	Nagyszalontai	1869	30,000	6,895	311,302	322,394	—
196	Nagyszebeni általános	1841	—	413,571	3,842,448	—	3,288,674
197	Nagy-szt.-miklósi	1869	60,000	19,253	310,297	217,691	95,622
198	Nagyszombati	1846	60,000	13,397	2,431,228	339,173	1,307,359
199	Nagytapolcsányi	1869	100,000	984	484,798	486,892	63,932
200	Nagyteremiai	1872	30,000	16,305	118,937	171,456	—
201	Nagyvárad	1847	31,500	30,968	2,953,219	732,422	1,197,263
202	Nákófalvi	1883	39,000	2,507	30,472	66,503	—
203	Námesztói általános	1883	15,000	—	86,675	105,025	2,635
204	Németbogsáni	1873	30,000	6,119	246,670	109,404	116,141
205	Német- és szerb-csanádi	1873	60,000	32,638	224,389	276,974	6,985
206	Németlipcsei (Liptó)	1873	20,000	2,333	24,206	49,187	424
207	Németszárcsai	1880	20,000	1,262	39,374	63,814	—
208	Német-szt.-mihályi	1872	30,000	3,029	250,230	110,311	119,303
209	Németújvári	1872	12,000	7,767	133,345	45,464	85,164
210	Nezsideri	1872	30,000	11,710	581,837	127,604	381,052
211	Nyirbátori	1872	53,300	11,590	185,923	247,404	—
212	Nyíregyházai	1862	75,000	38,557	1,599,190	547,655	119,103
213	Nyitrai	1862	93,500	—	1,512,313	653,861	642,242
214	Nyitrazásmbokrétai	1873	36,100	—	209,117	97,934	115,645
215	Ó-becsei első	1872	44,700	26,574	204,973	244,191	28,440
216	Ó- és török-kanizsai	1869	100,000	24,592	360,533	180,764	103,236
217	Ó-kéri	1883	15,000	—	19,946	16,755	—
218	Ó- és új-soóvéi	1883	30,000	343	8,016	41,220	—
219	Oraviczai	1867	20,000	35,520	1,008,667	14,886	704,417
220	Orosházi	1871	50,000	36,890	560,427	320,847	56,507
221	Országos központi (magy.)	1872	1,500,000	212,186	3,748,546	4,093,862	151,911
222	Oszlányi	1872	50,000	2,461	189,235	164,740	73,817
223	Öt felföldi városi	1869	30,000	11,726	530,182	299,856	186,597
224	Paksi	1869	30,000	4,173	234,975	201,428	80,090
225	Paks-vidéki	1882	43,200	398	142,503	135,980	36,495
226	Palánkai	1880	45,000	20,000	218,878	176,502	108,473
227	Palánka-járási	1873	30,000	12,039	83,187	69,630	33,375
228	Pápai	1863	30,000	20,486	1,398,145	401,099	818,892
229	Pápa város és vidéke	1878	25,000	14	135,907	119,432	23,065
230	Párdányi	1883	20,000	—	27,287	44,463	—
231	Pécsi	1845	60,000	162,469	5,721,892	637,571	3,258,530
232	Pécs-baranyai központi	1872	60,000	14,106	720,614	433,888	104,158

Folyó szám	A takarékpénztár		Befizetett részvénytőke	Tartalék- alapok	Takarék- betétek könyvec- kékre és pénztár- jegyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsönök állománya
	neve	működése megkezdé- sének éve					
forint osztr. ért.							
233	Pécsi egyesült külvárosi	1872	50,000	404	184,286	239,824	4,118
234	Perjámosi első	1872	25,000	5,203	67,205	94,064	1,100
235	Perjámos-haulikfalvi	1872	50,000	3,672	217,593	235,182	4,800
236	Pesti hazai első	1840	2.400,000	6.797,187	65.883,183	8.621,623	17.802,893
237	Pest megyei n.-abonyi	1870	32,000	31,370	325,867	252,823	48,756
238	Pinkafői	1870	30,000	14,101	451,868	78,925	296,501
239	Poprádfelkai	1873	30,000	7,742	574,340	298,188	180,347
240	Pozsonyi első	1842	180,000	668,121	12.286,101	1.471,413	6.246,845
241	Pozsonyi II. ker. általános	1869	120,000	10,510	876,792	479,532	100,621
242	Privigyei	1872	30,000	16,597	311,228	224,543	90,507
243	Püspökladányi	1882	30,000	—	21,358	43,132	9,105
244	Ráczkevei	1872	75,000	15,199	203,853	230,239	65,816
245	Rába-lapincevölgyi	1882	30,000	324	73,210	40,455	60,944
246	Répcze-vidéki	1873	50,000	16,736	521,201	204,192	239,229
247	Rimaszombati	1861	112,800	20,000	1.431,248	564,670	809,800
248	Rohonczi	1873	15,000	6,590	103,205	68,999	17,234
249	Rózsahegyi	1869	30,000	21,742	358,977	391,695	17,748
250	Rozsnyói tp. és zálogház	1862	80,000	34,233	850,958	512,082	164,001
251	Salgótarjáni	1869	30,000	22,613	220,074	167,319	30,540
252	Sarkad-vidéki	1873	30,000	4,023	82,242	18,485	21,040
253	Sárközi	1873	60,000	9,041	361,829	259,940	208,932
254	Sárréti	1871	75,000	18,586	456,712	565,471	—
255	Sárvári első	1869	24,000	25,468	697,055	269,338	305,115
256	Sárvár-vidéki	1872	40,000	8,691	174,598	121,456	27,029
257	S.-a.-ujhelyi	1866	60,000	34,100	726,263	587,815	159,924
258	S.-a.-ujhelyi népb. m. tp.	1870	70,000	20,350	192,080	218,442	19,194
259	S.-a.-ujhelyi tp. és hit.-egylet	1872	100,000	6,846	266,257	330,793	5,662
260	Selmeczi	1847	30,000	85,296	1.292,379	219,230	738,428
261	Siklósi	1872	50,000	6,881	251,167	280,225	—
262	Solt-járásai	1882	20,000	176	70,182	88,684	3,800
263	Simontornyai	1880	15,000	707	73,113	54,548	24,577
264	Somogy megyei	1864	40,000	66,054	1.985,843	814,083	1.050,086
265	Soproni	1842	31,500	117,307	4.338,291	154,177	2.483,785
266	Sopron megyei első	1872	50,000	15,316	639,111	96,222	543,695
267	Soroksár-haraszt-taksonyi	1872	40,000	12,562	484,808	117,209	254,362
268	Sümegei	1869	40,000	11,365	573,413	214,019	334,020
269	Szabadkai általános	1883	76,735	115	108,072	124,205	38,090
270	Szabadkai tp. és népbank	1869	100,000	93,658	2.657,695	375,570	1.688,073
271	Szabolcs megyei	1865	62,600	22,051	714,059	640,007	9,610

Folyó szám	A takarékpénztár		Befizetett részvénytőke	Tartalék- alapok	Takarék- betétek könyvec- skékre és pénztár- jegyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsönök állománya
	neve	működés- megkezdé- sének éve					
272	Szakolczai	1869	20,000	12,748	131,375	40,295	115,175
273	Szarvasi	1868	35,000	22,050	592,884	290,987	405,619
274	Szászváros és széki	1872	40,000	11,795	240,902	261,231	—
275	Szatmári	1867	60,000	73,251	1.135,766	1.052,713	41,137
276	Szécsényi	1872	30,000	9,972	165,104	192,599	17,193
277	Szegedi általános	1869	73,800	25,278	235,515	168,069	11,493
278	Szeged-csongrádi	1845	130,000	110,758	3.162,308	1.236,753	799,447
279	Szeghalom-vidéki	1878	40,000	4,136	192,009	180,643	5,996
280	Szegszárdi	1846	40,000	6,538	1.748,629	471,727	815,099
281	Székelv-egyleti első	1875	50,000	12,118	274,237	234,473	77,317
282	Székesfehérvári	1845	65,000	122,264	4.827,508	1.054,914	2.694,104
283	Szeniczi	1872	42,000	12,828	343,637	129,350	271,207
284	Szt.-endrei	1869	50,000	5,278	162,263	140,901	40,646
285	Szentesi	1869	75,000	25,764	478,330	429,913	82,901
286	Szentes-vidéki	1870	50,000	7,763	385,517	329,967	59,445
287	Szt.-gotthárdi	1871	12,000	13,097	613,897	35,858	585,328
288	Szt.-huberti	1874	30,000	7,176	18,268	42,460	850
289	Szt.-kereszti (Bars)	1872	22,800	343	45,435	35,589	25,863
290	Szepesi	1846	31,500	17,351	924,310	368,376	154,732
291	Szepesi VII. bányavárosi	1868	30,000	6,500	360,156	306,799	40,217
292	Szepes-olaszi-kompachi	1872	30,000	5,709	244,917	158,236	54,455
293	Szepesi XVI. városi	1846	31,500	31,500	839,047	286,325	453,262
294	Szepes-váraljai	1868	30,000	22,699	660,739	306,057	260,469
295	Szeredi	1868	70,000	6,593	251,649	192,198	150,150
296	Szerencs-vidéki	1872	75,000	22,871	235,324	308,541	4,930
297	Szigetvári	1869	60,000	19,829	514,951	289,563	176,785
298	Szombathelyi	1867	60,000	50,875	2.432,830	540,061	1.655,239
299	Szombathelyi általános	1873	45,000	17,416	1.065,025	416,814	544,601
300	Sztanisicsi	1874	100,000	17,811	221,084	325,588	—
301	Tapolczai	1869	30,000	21,696	388,194	182,199	215,502
302	Tasnádi	1872	36,000	20,372	116,822	167,070	—
303	Tatai és tóvárosi	1869	30,300	15,873	1.174,232	576,400	359,221
304	Temesi	1869	100,000	150,002	1.303,109	910,366	62,322
305	Temesvári első	1846	240,000	406,503	6.879,737	583,431	2.300,115
306	Tisza-lőki	1883	30,000	8	41,021	72,180	—
307	Tisza-polgári	1882	25,000	324	11,208	32,319	972
308	Tokaj-hegyaljai	1867	60,000	13,116	578,949	472,072	8,835
309	Tolcsvai	1870	55,000	7,145	108,240	135,960	28,455
310	Tolnai	1882	30,000	113	64,967	58,699	11,217

Folyó szám	A takarékpénztár		Befizetett részvénytőke	Tartalék- alapok	Takarék- betétek könyvecs- kékre és pénztár- jegyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsönök állománya
	neve	működése megkezdé- sének éve					
311	Tolna-vidéki	1875	50,000	4,540	302,371	159,280	145,709
312	Tordai	1872	50,000	11,165	289,276	332,075	—
313	Tornai	1869	60,000	10,619	197,714	270,950	15,113
314	Torna-aljai	1872	80,000	15,115	512,552	589,541	11,895
315	Toroczkói	1883	8,752	—	9,409	18,883	—
316	Torzsai	1883	40,000	1,392	47,615	89,912	—
317	Tót-komlósi	1872	30,000	10,765	132,597	152,980	21,060
318	Török-becsei	1868	40,000	22,314	104,934	132,993	—
319	Török-Kanizsa kerületi	1873	100,000	3,000	102,074	162,375	45,956
320	Török-szt.-miklósi	1871	60,000	5,413	291,038	238,591	46,358
321	Trencsényi	1866	60,000	26,579	933,665	460,090	131,917
322	Turkevei (Nagykún-)	1870	30,000	21,864	210,582	240,745	28,374
323	Turóc-szt.-mártoni	1868	30,000	38,841	1.191,721	611,096	498,386
324	Udvarhely megyei	1882	30,000	685	78,258	85,752	28,637
325	Ugocsa	1871	60,000	26,306	87,680	181,832	24,437
326	Új-aradi	1869	40,000	14,596	338,727	141,873	163,121
327	Orsovai, új	1876	17,500	3,413	218,376	167,538	16,364
328	Új-pécsi	1872	50,000	2,600	116,616	134,485	—
329	Újpesti	1868	50,230	7,147	57,389	90,573	—
330	Új-verbászi	1870	24,000	17,400	115,268	149,387	—
331	Újvidéki	1864	40,000	39,942	895,570	297,606	488,065
332	Ung megyei	1866	63,000	35,767	439,107	394,994	—
333	Váczi	1864	60,000	9,605	745,321	311,543	395,340
334	Vág-sellyei első	1873	35,000	8,219	128,277	110,662	90,892
335	Vág-újhelyi	1869	45,000	18,400	347,300	213,752	28,953
336	Varannói	1876	50,000	15,000	145,903	122,475	—
337	Várpalotai	1873	37,500	4,481	199,422	106,638	127,398
338	Vas-Zala megyei	1865	150,000	40,000	745,534	668,712	142,366
339	Verbói	1873	30,000	12,422	197,946	218,535	9,922
340	Verseczi	1868	40,000	41,369	1.294,422	289,635	779,689
341	Veszprémi	1845	60,000	54,750	3.810,546	74,177	3.136,310
342	Zala-egerszegi	1869	40,000	3,584	814,089	513,099	173,013
343	Zentai	1869	60,000	59,608	560,142	619,354	6,071
344	Zentai általános	1876	104,900	26,523	470,118	232,225	—
345	Zenta-vidéki	1882	60,000	2,352	157,935	65,428	—
346	Zirc-vidéki	1873	50,000	1,040	301,033	104,464	212,320
347	Zólyom városi népies	1872	40,000	6,633	453,102	421,453	74,223
348	Zombori	1868	100,000	61,910	2.100,086	543,810	974,998
349	Zsombolyai	1869	60,000	11,217	359,284	389,187	11,168
	Összesen	—	23.059,985	15.549,933	315.271,800	116.676,634	113.749,515

2. Bankok.

Folyó szám	Az intézet		Befizetett részvénytőke	Tartalék- alapok	Takarék- betétek könyvecské- kre és pénztár- jegyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcshűűű
------------	------------	--	----------------------------	---------------------	--	------------	--

Folyó szám	Az intézet		Befizetett részvénytőke	Tartalék- alapok	Takarék- betétek könyvec- kékre és pénztár- jegyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsonők állománya
	neve	müködé- se megkezdé- sének éve					
40	Győri általános hitelbank ...	1872	132,000	10,081	237,023	210,491	—
41	Győri kereskedelmi bank ...	1868	140,000	6,970	127,243	216,317	—
42	Halmi népbank részv.-társ. ...	1883	12,500	—	1,943	14,166	—
43	Hitelbank magy. általános ...	1867	10.000,000	906,872	—	6.848,273	—
44	Hódmezővásárhelyi népbank ...	1872	75,000	8,969	214,638	198,569	106,360
45	Iparbank első magyar ...	1864	1.000,050	39,568	1.841,429	1.640,919	32,618
46	Iparegyesületi takar.- és hit.-int.	1874	100,000	6,085	492,380	481,988	52,690
47	Jászkerületi népb. és tak.-pénzt.	1868	40,000	13,952	324,705	268,304	56,465
48	Kassai keresk. bank ...	1881	150,000	2,191	271,270	104,149	—
49	Kassai népbank ...	1872	138,600	8,986	819,265	524,443	195,133
50	Kassai hitelbank ...	1867	100,000	5,255	533,007	513,892	26,000
51	Kecskeméti ipar-hit.-int. és népb.	1871	100,000	13,281	569,670	414,142	—
52	Késmárki bank ...	1872	100,000	18,160	699,718	379,555	176,472
53	Kolozsvári hitelb. és zál.-kölc.-t.	1865	150,000	105,000	343,626	989,079	—
54	Központi ipartárs. hitelintézet	1873	156,800	23,546	43,298	127,579	—
55	Leszámitoló és pénzv. b. magy.	1869	10.000,000	76,967	260,776	1.890,472	—
56	Lévai takaré- és hitelintézet...	1873	100,000	11,316	381,174	239,398	222,209
57	Losonci takaré- és hitelbank	1873	100,000	1,796	968,947	474,061	145,952
58	Lugosi népbank részv.-társ. ...	1883	73,340	—	40,782	104,076	2,805
59	Magyar orsz. bank részv.-társ...	1881	10.000,000	3.286,031	—	2.650,305	—
60	Makói ipar- és keresk. társulat	1871	50,000	10,063	214,864	278,003	—
61	Mármaros-szigeti ker. és hit.-int.	1872	168,000	60,422	511,421	679,840	—
62	Mármaros-szigeti népb. részv.-t.	1880	15,000	3,392	13,293	49,014	—
63	Mezőtúri népbank részv.-társ. ...	1882	50,000	3,346	131,547	194,927	1,287
64	Miskolczi hitelintézet ...	1869	128,000	12,541	1.062,201	689,088	205,484
65	Miskolczi takarékegylet ...	1871	250,000	9,804	630,304	444,115	381,556
66	Municipális hitelintézet magy. ált.	1872	1.500,000	165,995	—	—	153,437
67	Munkácsi népbank ...	1872	100,000	21,387	267,199	396,733	—
68	Nagy-beckerek tak.- és előleg-e.	1875	200,000	24,526	551,289	603,233	90,297
69	Nagy-jécsai népbank részv.-társ.	1831	15,948	1,153	29,355	44,334	—
70	Nagy-kanizsai bankkegyesület	1873	200,000	5,575	360,748	431,544	—
71	Nagy-kanizsai keresk.- és iparb.	1868	120,000	8,327	95,882	224,546	—
72	Nagy-károlyi őnség. népbank ...	1870	96,580	30,697	264,362	352,373	11,000
73	Nagy-kőrösi népbank ...	1873	50,000	20,922	650,867	546,907	70,607
74	N.-mihályi tak.-, ip.- és keresk. b.	1871	50,000	23,216	306,930	269,450	31,833
75	Nagyszombati hitelintézet ...	1872	135,000	10,000	587,519	229,279	217,783
76	Nógrád megyei népbank ...	1872	48,000	2,747	474,549	371,887	46,097
77	Nyíregyháza ipar- és keresk. b.	1869	100,000	29,809	550,033	835,452	—
78	Nyitrai hitelbank ...	1872	200,000	15,375	310,246	490,461	9,700
79	Nyitrai keresk.- és hitelintézet...	1872	100,000	11,255	508,293	492,077	68,777

Folyó szám	Az intézet		Befizetett részvénytőke	Tartalék- alapok	Takarék- betétek könyvec- kékre és pénztár- jegyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölesönök állománya
	neve	müködése megkezdé- sének éve					
80	Nyitrai kölcsönseg.-egyl. m. npb.	1869	100,000	20,539	557,264	518,073	108,217
81	Nyitra-páruczai iparbank	1883	50,000	381	63,176	98,059	—
82	Pancsovai népbank	1868	100,000	37,875	377,008	372,151	21,075
83	Pankotai népbank	1883	25,000	78	36,254	36,352	4,845
84	Pesti magy. kereskedelmi bank	1842	5.000,000	369,913	2.235,577	8.039,113	10.604,042
85	Pozsonyi iparbank	1867	110,640	15,733	764,116	348,714	6,000
86	Pozsonyi kereskedelmi bank	1882	60,000	—	—	4,231	—
87	Puchó-pruszkai tak.- és hit.-egyl.	1873	50,000	14,258	180,555	193,899	24,403
88	Rózsahegyi részv.-társ. hit.-egyl.	1879	30,000	1,869	339,036	306,942	68,228
89	Selmeczi népbank	1871	50,000	13,209	240,990	214,764	75,090
90	Siklósi takaré- és hitelegylet...	1873	25,000	2,382	228,536	172,575	41,635
91	Somogy-kaposv. földm. ksk. ip. hit. int.	1872	104,000	12,802	518,832	429,430	132,264
92	Sümegi népbank	1873	20,000	2,944	52,145	60,971	5,600
93	Szabadkai keresk.- és iparbank	1872	200,000	14,775	352,031	451,059	—
94	Szabolcsi hitelbank	1872	100,000	9,377	454,089	252,130	256,320
95	Szanádi népbank	1871	13,500	1,277	26,772	37,625	3,527
96	Szatmári keresk.- és iparbank	1873	100,000	26,929	682,577	758,508	—
97	Szatmár-németi népbank	1878	40,500	10,963	219,937	229,814	—
98	Szegedi keresk.- és iparbank	1867	200,000	41,680	525,982	542,351	—
99	Szegedi kézművesbank	1873	100,000	9,065	410,710	431,013	—
100	Székely-udvarh. z.-int. s betéti pt.	1873	25,050	5,671	36,142	29,735	18,598
101	Székesfehérvári keresk. bank	1869	100,000	21,034	546,955	338,644	—
102	Szepesi hit.-bank és közp. tak.-pt.	1869	100,000	25,213	934,435	282,986	272,126
103	Szepes-iglói tak.- és hitelintézet	1872	40,000	16,121	1.001,048	518,579	189,254
104	Szombathelyi krsk., ip.s földm.b.	1871	100,000	10,600	275,589	138,454	12,124
105	Tiszavidéki hit.-int. és takaréktpt.	1872	100,000	14,380	1.030,909	1.011,455	120,815
106	Torontál m.takarék- és hitelbank	1867	102,500	19,808	414,311	428,922	13,410
107	Trencsén m. tp. és leszám.-bank	1869	60,000	8,000	278,958	273,734	8,740
108	Turóczi keresk.- és iparbank	1872	60,000	4,304	224,789	233,705	57,964
109	Ungvári keresk.- és iparbank	1869	77,200	11,660	185,479	242,905	—
110	Ungvári népbank	1871	200,000	16,156	397,166	467,226	110,278
111	Váczi ipar- és keresk. hit.-int.	1870	70,000	1,458	173,095	137,501	38,220
112	Vác-vidéki népbank	1874	36,000	4,111	59,711	82,335	1,087
113	Verseczi hitelbank	1871	100,000	8,439	187,793	151,812	38,947
114	Zemplén m. krsk. ip. term és tak. int.	1869	80,000	22,000	354,752	439,654	13,321
115	Zempléni (felső) kölcs. és tak.-int.	1871	90,000	15,059	344,679	225,463	112,161
116	Zombori keresk.- és iparbank	1872	150,000	18,837	639,705	870,238	—
117	Zsolnai tak.- és hitelintézet	1870	60,000	22,445	402,788	368,491	26,812
118	Zsombolyai tak.- és hit.-e. m. r.-t.	1881	30,000	1,046	108,587	136,827	—
Összesen			49.474,853	6.678,233	49.032,108	60.936,220	17.971,237

3. Szövetkezetek.

Folyó szám	A szövetkezet		Rész- és törzsbetét- tőke	Takarék- betétek állománya	Kölcsönök kötvé- nyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsönök állománya
	neve	működése megkezdé- sének éve					
1	Abauj-baktai népbank, mint szövetk. ...	1877	5,160	399	6,576	—	—
2	Ágfalvi tak.- és segélyegyl. szövetkezet	1881	12,200	—	13,442	—	—
3	Alberti-irsai önszegélyző szövetkezet ...	1881	54,000	—	1,434	—	—
4	Alcsúthi segélyzőegylet	1882	1,867	—	1,940	—	—
5	Államvasutak (m. k.) alkalmazottjainak takaré- és előlegegylete	1879	130,472	—	136,950	—	—
6	Államvasutak (m. k.) gépgyári munkásai- nak kölcs.-, hitel- és seg. egyesülete	1882	4,987	—	5,091	—	—
7	Államvasutak (m. kir.) hivatalnokainak takaré- és előlegegylete	1872	158,739	—	146,547	—	2,245
8	Államvasutak (m. k.) fumei műhelyében alkalm. munk. tak.- és seg.-társulata	1874	1,863	—	1,639	—	—
9	Alsó-kubini segélyegylet	1870	31,963	—	—	30,211	2,586
10	Apatini második segélyszövetkezet ...	1882	49,874	26,400	83,207	—	—
11	Aradi takaré- és segélyegylet szöv.	1882	22,516	518	484	19,811	—
12	Auróra takaré- és kölcsönegylet ...	1873	84,651	236,662	316,578	—	—
13	Bácsi segélyszövetkezet	1877	7,835	51,671	61,437	—	—
14	Bács-kereszturi tak.- és segélyző egylet	1878	11,598	12,811	22,844	—	—
15	Bajai kölcsönös segélyző egylet	1868	459,546	—	60,000	397,729	43,745
16	Bakabányai kölcsönös segélyző egylet ...	1870	4,587	24,472	29,645	—	—
17	Balatonfő-kajári önszegélyző szövetk. ...	1881	24,843	—	26,936	—	—
18	Balaton-füredi seg.-egylet, mint szövetk.	1875	43,618	—	56,724	—	—
19	Balaton-vidéki tak.-pénzt. önszeg.-egylet	1874	80,596	—	82,288	—	—
20	Bánát-komlósi takaré- és előlegegylet	1881	31,200	17,551	2,911	25,455	—
21	Besseneyői (új) takaré- és hitelegylet ...	1882	9,098	30,812	—	39,413	1,800
22	Besseneyői tak.- és kisegítő szövetkezet	1878	966	339	1,283	—	—
23	Besztercei hitel- és előlegegylet	1864	26,685	245,804	250,949	24,868	—
24	Besztercei takaré- és kisegítő egylet	1852	152,316	—	144,853	—	2,620
25	Bezdáni kölcsönös segélyző egylet	1877	122,984	45,093	188,526	—	—
26	Biharmező-keresztési segélyző egylet ...	1879	14,292	8,040	3,830	22,637	—
27	Billéti népbank	1876	21,363	93,314	—	116,603	—
28	Bodfalvi önszegélyző egylet	1875	6,100	1,119	7,703	—	—
29	Bonyhádi segélyző egylet	1865	307,095	—	311,725	—	—
30	Brassói előlegező egylet	1866	105,631	412,929	—	353,333	—
31	Bresztováczi (Bács) takaré- szövetkezet	1874	37,220	64,820	—	117,503	—
32	Breznóbányai kölcsönös segélyző szöv.	1873	18,280	—	—	21,540	—
33	Brezovai önszeg. egylet, mint szövetkezet	1882	4,952	344	5,080	—	—
34	Budai takaré- és előlegező egylet ...	1880	13,256	—	13,470	—	—
35	Budapesti ált. hitelegyl., mint szövetk.	1882	43,110	31,072	—	65,675	—

Folyó szám	A szövetkezet		Rész- és törzsbetét-tőke	Takarék-betétek állománya	Kölcsönök kötvényekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsönök állománya
	neve	müködés megkezdésének éve					
36	Bpesti kisiparosok tak.- és kölcs. egyl.	1880	30,837	11,909	42,635	—	—
37	Bukini első segélyszövetkezet...	1883	3,092	2,455	—	5,530	—
38	Bulkeszi előlegezési egyl., mint szöv.	1882	13,955	13,112	—	27,786	—
39	Bustyaháza-handali önszegélyző egylet...	1879	7,324	—	7,241	—	—
40	Buziási takaré- és hitelegylet...	1879	31,827	7,933	—	36,581	—
41	Büd-szt.-mihályi segélyző népbank...	1874	19,090	8,526	29,021	—	—
42	Charlevillei népbank szövetkezet...	1883	2,829	8,491	—	10,124	—
43	Csajághi kölcsönös önszegélyző szöv.	1831	9,804	—	9,484	—	—
44	Csakovai takaré- és előlegező egylet	1880	47,089	23,691	—	52,605	—
45	Csáktornyai tak.-pénzt. részv.-társulattal egyesült önszegélyző szövetkezet...	1883	13,433	—	12,145	—	—
46	Csákvári segélyző egylet...	1872	81,552	—	76,077	—	—
47	Csébi első segélyző egylet...	1879	19,415	—	17,037	—	—
48	Cservenkai tak.- és seg.-egyl., mint szöv.	1882	9,152	27,617	8,828	21,167	5,600
49	Csonoplai első tak.- és segélyző szöv.	1875	63,908	41,648	106,530	—	—
50	Daruvári takaré- és előlegegylet...	1877	12,800	2,984	—	17,719	—
51	Debreczeni tisztviselők önszeg. egylete	1880	11,181	—	13,149	—	—
52	Deési kisegítő pénztáregylet...	1866	284,288	—	322,052	—	—
53	Dél-magyarországi tisztviselők önszeg. egylete, mint szövetkezet...	1883	10,375	—	730	—	—
54	Dél-zalai takarékpénztárral egyesült önszegélyző szövetkezet...	1872	188,929	—	196,220	—	—
55	Dévai előlegező szövetkezet...	1879	13,957	84,423	—	108,576	—
56	Devecseri kölcsönös segélyszövetkezet	1868	30,979	—	31,850	—	—
57	Dinyási önszeg.- és takarékszövetkezet	1883	2,525	—	160	—	—
58	Dombovári önszegélyző egylet...	1881	32,053	—	37,615	—	—
59	Doroszlói kölcsönös segélyző egylet...	1879	37,129	28,940	82,527	—	—
60	Dunagőzhajózási-társ. (első cs. k. szab.) alkalmazottjainak takarékszövetkezete	1875	40,954	—	—	—	11,988
61	Dunapataji III. önszegélyző egylet...	1882	8,603	—	31,253	—	—
62	Első viszonylagos tak.- és seg. szöv.	1872	22,709	7,306	—	37,943	—
63	Enyingi II. segélyegylet...	1881	60,214	—	62,398	—	—
64	Erdő-vidéki népbank, mint szövetkezet	1879	28,064	—	27,417	—	—
65	Erdő-vidéki takarékpénztári szövetkezet	1883	20,424	3,446	—	146,275	—
66	Ernesztházi tak.- és előlegező szöv.	1882	8,203	2,805	—	10,878	—
67	Feketehalmi előlegezési egylet...	1872	47,594	146,926	—	164,523	—
68	Feketehegyi első önszegélyző szöv.	1882	10,061	875	—	11,715	—
69	Feldrai takaré- és kölcsönegylet...	1879	3,122	778	3,864	—	—
70	Felső-ireghí kölcsönös segélyző egylet	1882	22,651	—	23,825	—	—
71	Felső-magyarorsz. népgazdászati kölcs. hitel- és takarékegylet...	1874	294,634	606,544	850,769	74	—

Folyó szám	A szövetkezet		Rész- és törzsbetét-tőke	Takarék-betétek állománya	Kölcsönök kötvényekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsönök állománya
	neve	működése megkezdésének éve					
72	Filipovai II. segélyző szövetkezet	1879	17,942	23,954	44,277	—	—
73	Fogarasi előlegez. egyl.	1870	7,738	41,998	—	40,727	2,400
74	Fővárosi szatócs-ipartársulat hitel- és segélyző szövetkezet... ..	1877	82,885	9,919	—	110,800	13,395
75	Franyova-török-becsei tak.- és előleg.	1882	22,872	43,443	—	68,548	—
76	Futtaki I. előlegező egylet	1878	23,652	14,821	—	34,542	—
77	Gajdobrai I. előlegező egylet	1878	26,764	46,612	—	73,571	—
78	Garam-Vezekény és vidékének seg. egyl.	1881	10,633	—	11,681	—	—
79	Glozsáni önszegélyző egylet	1869	5,344	—	5,298	—	—
80	Gyertyámosi önszeg. egyl., mint szöv.	1883	15,609	55,467	—	72,818	—
81	Gyönki takaré- és hitelegylet	1881	29,909	40,878	5,329	32,617	34,433
82	Győr város és megyei kölcs.-seg. egyl.	1881	351,688	—	365,758	—	—
83	Halasi (Kiskún) II. önszegélyző szöv. ...	1881	15,559	—	6,220	9,520	—
84	Harkányi népbank	1881	4,959	—	4,365	—	—
85	Hidegkúti takaré- és hitelegylet	1830	18,926	16,835	—	36,628	2,627
86	Hódsági takaré- és segélyszövetkezet	1881	43,684	40,973	28,405	45,835	23,985
87	Holcisi önszegélyző egylet	1873	27,286	18,933	41,522	4,654	9,430
88	Höltővényi előlegező egylet	1876	20,865	57,275	115,959	—	—
89	Ilyefalvi népbank	1883	840	—	1,137	—	—
90	Jánosházi I. önszegélyző egylet	1874	143,945	—	129,525	16,145	—
91	Járadékkal kapcsolatos első földhitel- és közgazdasági egyl., mint szöv.	1880	39,250	—	33,544	—	—
92	Kadarkúti segélyző egylet	1875	27,357	—	28,553	—	—
93	Kajaszó-szt.-péteri segélyegylet	1882	4,358	2,648	7,379	—	—
94	Kapolcsi kölcsönös segélyegylet	1881	2,404	875	3,355	—	—
95	Kápolnás-nyéki segélyző egylet	1865	54,440	—	59,967	—	—
96	Kaposvári segélyző szövetkezet	1864	267,058	—	261,806	2,980	—
97	Karádi segélyszövetkezet	1879	24,350	—	29,319	—	—
98	Karavukovai segélyző szövetkezet	1881	14,560	8,322	24,717	3,754	—
99	Károlyfalvai segélyző szövetkezet	1892	9,931	1,072	—	7,520	—
100	Katalinfalvi tak.- és előlegező szöv. ...	1882	7,710	4,910	—	9,349	—
101	Kenesei önszegélyző szövetkezet	1883	3,583	—	3,835	—	—
102	Kereskedelmi tak.- és hitelszövetkezet	1880	37,667	665	180	15,891	—
103	Kereskedők és iparosok hitelszövetk. ...	1883	22,400	2,465	—	9,932	—
104	Kernyajai I. tak.- és segélyző szövetkezet	1879	76,245	—	101,405	—	—
105	Kernyajai II. tak.- és seg. szövetkezet ..	1879	59,240	1,318	—	62,049	—
106	Késmárki önszegélyző egylet	1868	21,570	—	7,174	25,904	—
107	Kézdi-vásárhelyi kisegítő pénztár-egylet	1866	38,785	—	—	44,053	—
108	Kisbirtokosok orsz. földhitelintézetével szövetséges kis-tapolcsányi mezőgazdasági egylet, mint szövetkezet	1881	23,887	—	630	24,978	—

Folyó szám	A szövetkezet		Rész- és törzsbetét-tőke	Takarék-betétek állománya	Kölcsönök kötvényekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsönök állománya
	neve	működése megkezdésének éve					
109	Ugyanaz Liptó megyei	1881	2,485	—	—	1,860	—
110	» Maiss és vidéke	1882	23,900	5,061	5,233	14,290	—
111	» N.-kún-karczagi	1881	74,300	—	34,403	40,049	—
112	» N.-várad és n.-várad-vidéki	1881	12,288	—	—	11,718	—
113	Kishegyesi önszegélyző szövetkezet	1883	3,636	990	3,990	—	—
114	Kis-jécsai tak.- és előleg. egyll., m. szöv.	1883	3,118	17,854	—	20,102	—
115	Kiskún-laczházi II. népbank szövetk.	1882	37,086	—	38,788	—	—
116	Kiskún-szabadszállási önszeg. népbank	1883	13,030	—	13,373	—	—
117	Kis-küküllő megyei kölcs. seg. tp. szöv.	1881	10,000	74,511	—	90,665	—
118	Kis-őrsi takaré- és előlegegylet	1882	10,379	65,369	—	77,818	—
119	Kis-sztankóczi kölcsönösen seg. szöv.	1873	9,884	3,095	13,661	—	—
120	Kis-tószegi népbank	1882	8,912	19,289	—	28,906	—
121	Klenóczi kölcsönös segélyző szöv.	1876	5,868	1,934	7,966	—	—
122	Kolozsvári iparosok hitelszövetkezete	1876	21,475	323,960	—	288,034	39,240
123	Kolozsvári kisegítő tak.-pénzt. szöv.	1858	84,850	1,555,047	—	1,169,225	296,010
124	Kolta-községi önszeg. egyll., mint szöv.	1876	15,543	—	12,661	—	—
125	Korláti önszegélyző népbank	1873	3,433	—	3,592	—	493
126	Kőhalomszéki tak.- és előleg. szöv.	1870	22,018	244,042	212,387	—	41,235
127	Kőrösmezői önszegélyző egylet	1875	6,724	—	6,635	—	—
128	Kulai (Bács) takarékegylet	1877	34,623	73,984	—	107,531	—
129	Lieblingi tak.- és előleg. egyll., m. szöv.	1883	3,244	12,342	—	15,328	—
130	Lippai takaré- és hitelegylet	1883	6,378	3,295	11,106	—	—
131	Lovasberényi segélyegylet	1870	58,197	—	57,613	—	—
132	Lovrini népbank, mint szövetkezet	1881	19,212	27,360	29,588	16,400	2,050
133	Mágócsi segélyző egylet	1879	85,540	—	101,397	—	—
134	Magyar-gencs-hűgyészi önszeg. egyll.	1881	89,736	58,359	95,060	—	58,033
135	Magyar iparosok ált. hit.-egyll. szöv.	1882	50,322	21,605	—	71,285	2,000
136	Majsai (Kiskún) iparosok önszeg. egyll.	1875	19,253	—	16,670	—	3,325
137	Maros-ludasi kiseg. tak.-pénzt. szöv.	1868	7,640	37,572	21,400	25,080	—
138	Marosvásárhelyi tak.- és hitelszöv.	1832	14,984	2,491	—	12,771	—
139	Medgyesi takaré- és előlegező egylet	1862	163,087	557,134	—	450,194	253,064
140	Mellenczei tak.- és előleg. szövetkezet	1832	22,606	20,574	—	45,950	—
141	Mező-szt.-györgyi segélyegylet	1883	2,837	—	2,827	—	—
142	Miavai előlegező- és hitelegylet	1877	8,840	—	4,857	—	—
143	Micsinyei (felső) segélyző egylet	1871	5,394	2,031	7,544	—	1,000
144	Modori önszegélyző egylet	1871	23,366	9,236	23,085	—	5,704
145	Módosi takaré- és önszegélyző szöv.	1882	12,939	786	—	13,725	—
146	Mohai kölcsönös segélyző egylet	1880	3,644	—	3,885	—	—
147	Moholi segélyző egylet	1832	11,080	10,085	21,460	—	—

Folyó szám	A szövetkezet		Rész- és törzsbetét- tőke	Takarék- betétek állománya	Kölcsönök kötvé- nyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsönök állománya
	neve	működése megkezdé- sének éve					
148	Mokrini takaré- és előlegszövetkezet...	1877	20,004	8,715	—	31,054	—
149	Monor-kerületi önszegélyző szövetkezet	1882	22,399	—	—	21,561	—
150	Moóri önszegélyző népbank...	1873	187,298	—	191,947	—	—
151	Mosóczi önszegélyző egyesület...	1875	18,148	16,426	35,146	—	—
152	Muraközi önszegélyző egyesület...	1877	356,305	—	354,574	—	—
153	Nádasd-ladányi kölcsönös népség. egyl.	1877	4,906	—	6,012	—	—
154	Nagyabonyi önszegélyző egyesület...	1875	30,181	—	31,006	—	—
155	Nagy-apoldi takaré- és előlegegyesület...	1867	36,700	81,199	—	85,897	37,973
156	Nagy-atádi önszegélyző egyesület...	1879	87,821	—	93,374	—	—
157	Nagy-bajomi segélyző egyesület...	1876	71,979	40,432	84,204	17,375	—
158	Nagy-beckerek-i tak.- és önszeg. szöv. ...	1882	31,741	—	—	28,312	—
159	Nagy-bittsei takaré- és hitelegyesület...	1878	25,599	50,367	—	80,994	1,580
160	Nagy-bocskói népbank...	1877	3,229	—	3,45	—	—
161	Nagy-disznódi takaré- és előlegegyesület	1870	22,544	76,350	—	66,608	—
162	Nagy-enyedi kisegítő takarékpénztár...	1871	14,989	225,845	—	175,770	72,000
163	Nagy-kanizsai segélyző egyesület...	1872	127,412	—	124,457	—	—
164	Nagy-kanizsai tisztí önszegélyző szöv. ...	1875	7,618	—	8,980	—	—
165	Nagy-kikiudai tak.- s elől.-egyl., m. szöv.	1880	52,806	63,389	—	121,643	—
166	N.-kistószeg és kisoroszi tak.- s elől.-egyl.	1832	8,191	21,235	—	25,900	—
167	Nagy-mártoni tak.- és kölcsönegyesület...	1873	50,000	232,317	—	109,369	178,671
168	Nagy-őrsi önszegélyző egyesület...	1876	65,924	—	76,565	—	—
169	Nagy-röczei kölcsönös segélyszövetk. ...	1869	154,618	88,338	107,365	19,875	83,630
170	Nagy-sinki takaré- és előlegegyesület...	1865	4,170	139,705	—	150,846	11,437
171	Nagy-szebeni előlegező egyesület...	1864	27,250	922,023	—	732,479	146,649
172	N.-szebeni munk. tak.- és kiseg. pénzt.	1877	1,141	1,202	—	2,149	—
173	N.-szt.-miklósi I. tak.- és előlegező egyl.	1880	44,937	19,101	—	60,273	—
174	Nagy-teremiai önszegélyző egyesület...	1873	21,174	31,118	53,562	21,393	—
175	Nagyvárad kir. törvényszék területén alk. bírósági és ügyészégi tisztviselők tak.- és önszegélyző egyesületi szövetk. ...	1883	2,917	—	—	1,210	—
176	Nagy-Vázsony és vidéke II. önszeg. szöv.	1878	33,234	—	36,749	—	—
177	Nemes-militicsi kölcsönös seg. egyl. ...	1883	14,365	108	14,360	—	—
178	Nemes-vid-dédi segélyegyesület szövetk. ...	1882	27,907	—	29,167	—	—
179	Német-bollyi kölcsönös segélyegyl. ...	1873	98,461	103,627	98,472	—	115,927
180	Német-eleméri tak.- és előlegszövetk. ...	1883	3,919	3,589	1,470	6,113	—
181	Ném.-szt.-péteri tak.- és elől. egyl., m. sz.	1881	22,131	16,236	—	41,220	—
182	Nyéki takaré- és kölcsönegyesület...	1877	1,699	—	—	—	1,629
183	Nyugati vasút (magy.) alkalmazottjainak takaré- és előlegező- és biztosító egyl.	1874	5,099	28	9,507	—	—

Folyó szám	A szövetkezet		Rész- és törzsbetét- tőke	Takarék- betétek állománya	Kölcsönök kötvé- nyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsönök állománya
	neve	működés megkezdé- sének éve					
184	Nyugati vasut (magyar) szombathelyi műhelyében foglalkozó munkások kiszegítő- és betegsegélyző szövetk.	1875	505	—	909	—	—
185	Ó-becsei önszegélyző szövetkezet	1882	29,939	16,307	12,366	10,632	18,000
186	Obrováci előlegező egyesület	1878	22,976	33,669	58,189	—	—
187	Ó-moraviczai önszeg. egyes. III. szö. v.	1883	9,011	28,492	—	38,133	—
188	Ó-palánkai önszegélyző egyesület	1872	9,868	6,549	17,964	—	—
189	Ó-palánkai szerb-kölcsönös seg. egyesület	1880	12,747	5,282	—	15,250	—
190	Orosházi önszegélyző egyesület	1870	100,000	76,231	—	120,294	5,160
191	Oszlányi önszegélyző egyesület	1871	7,377	—	131	8,600	—
192	Ozorai kölcsönös népsegélyező egyesület	1881	27,915	—	30,807	—	—
193	Pacséri önszeg. egyes., mint szövetkezet	1880	12,903	14,149	—	30,082	—
194	Palánkai I. előlegezési egyesület	1874	87,194	43,520	134,043	—	—
195	Pancsovai I. előlegezési egyesület	1871	143,066	290,426	—	206,425	40,712
196	Parabutyi segélyző egyesület	1882	3,129	10,918	—	13,789	—
197	Pécsi kölcsönös segélyző egyesület	1866	935,470	—	27,795	1,058,337	229,906
198	Perkátai segélyegyesület, mint szövetkezet	1880	24,048	1,190	27,257	—	—
199	Pesti nemzeti önszegélyző egyesület	1870	9,714	149	255	12,977	—
200	Pesti polgári kölcsönös segélyző egyes.	1870	16,703	—	—	9,166	906
201	Pesti segélyző pénztár	1871	9,932	1,251	—	10,700	—
202	Petrováci önszegélyző egyesület	1882	27,788	12,971	43,295	—	—
203	Petrovoszelői segélyegyesület	1881	20,218	55,467	73,005	—	4,020
204	Pinkafői segélyegyesület	1882	24,236	—	19,050	4,527	—
205	Polgárdi I. polg. kölcs. népseg. egyes.	1875	42,264	—	38,185	—	—
206	Pozsonyi I. önszegélyző egyesület	1873	18,900	18,737	28,791	9,693	—
207	Prázmári előlegező szövetkezet	1830	3,223	23,301	—	49,474	—
208	Promontori önszegélyző egyesület	1873	36,137	65,920	97,456	—	—
209	Putnoki népbank, mint szövetkezet	1871	82,950	146,463	308,571	—	—
210	Ráczkevei népbank, mint szövetkezet	1877	20,824	—	19,864	—	—
211	Rácz-militicsi önszegélyző egyesület	1883	22,103	21,788	44,636	—	—
212	Rékási takaré- és előlegező egyesület	1883	15,000	5,652	—	18,028	—
213	Resiczai takaré- és hitelszövetkezet	1877	32,500	127,047	19,054	140,541	25,679
214	Révkomáromi önszeg. egyes., mint szö. v.	1869	102,069	—	121,590	—	—
215	Rigyiczai I. segélyszövetkezet	1882	4,705	21,772	34,531	—	—
216	Rittbergi tak.- és hitelegy., mint szö. v.	1881	3,369	46	—	3,925	—
217	Sárospataki népbank, mint szövetkezet	1868	144,037	360,311	305,055	54,499	258,040
218	Segesvári iparos tak.- és előlegező egyesület	1876	13,690	471,417	502,092	—	—
219	Segesvári tak.- és jelzálog-hitelegyesület	1870	40,800	490,810	121,137	—	414,393
220	Sellenbergi takaré- és előlegező egyesület	1876	1,919	631	2,566	—	—
221	Siklósi kölcsönös segélyző egyesület	1877	186,313	30,319	120,225	97,858	—

Folyó szám	A szövetkezet		Rész- és törzsbetét- tőke	Takarék- betétek állománya	Kölcsönök kötvé- nyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsönök állománya
	neve	mikor kezdé- sének éve					
222	Soproni takaré- és kölcsönegylet	1870	348,400	1,335,004	56,580	138,734	1,033,788
223	Soproni leszám. és tak.-egyl., mint szöv.	1878	90,920	18,091	36,771	47,186	14,920
224	Sóskúti segélyegylet, mint szövetkezet	1881	27,731	12,371	43,669	—	—
225	Szakállhási takaré- és előlegegylet	1882	7,555	19,256	—	27,017	—
226	Szokolczi önszegélyző szövetkezet	1880	21,645	6,048	—	32,345	—
227	Szamos-újvári kiseg. tp., mint szöv.	1867	23,360	126,092	9,310	45,395	41,290
228	Szász-hermányi előlegegylet szövetk.	1881	1,266	9,922	—	16,435	—
229	Szász-régeni előleg- és tak.-pénzt. egyl.	1865	95,675	368,596	—	453,443	1,800
230	Szász-sebesi előleg- és tak.-pénzt. egyl.	1869	9,406	110,170	145,125	—	—
231	Szászvárosi előlegezési egylet	1866	8,877	268,121	—	290,867	—
232	Szegszárdi népbank	1879	233,618	—	212,488	—	4,350
233	Székely-keresztúri népbank	1872	25,302	1,227	22,748	—	—
234	Székesfehérvári kölcs. népszegélyző egyl.	1870	590,647	—	535,032	—	11,180
235	Székesfehérvári kölcs. népszegélyző egyl.	1868	1,071,528	—	984,798	—	62,630
236	Szeniczai önszegélyző pénztáregylet	1876	28,003	813	—	29,628	—
237	Szentesi segélyegylet	1877	387,453	—	403,940	—	—
238	Szent-ágotthai takaré- és előlegszöv.	1864	6,037	92,087	94,474	—	—
239	Szent-gáli önszegélyző egylet	1882	22,700	—	22,701	—	—
240	Szent-huberti népbank	1880	19,192	17,793	—	37,142	—
241	Szt.-mihály-zichyfalvi kölcs. népszegélyző egylet, mint szövetkezet	1881	9,820	—	11,555	—	—
242	Szt.-péter tak.- és előlegegyl. szövetk.	1883	330	1,210	1,470	6,805	350
243	Szepes-bélai önszegélyző egylet	1881	5,571	10,392	—	15,957	—
244	Szerb kölcsönös seg.- és takarékegylet	1870	75,504	439,166	—	354,639	101,667
245	Szigetvári segélyegylet	1872	168,073	—	165,902	—	—
246	Szilbási I. szerb kölcs. seg.- és tak.-egylet	1883	4,309	5,717	9,500	—	561
247	Szilli segélyegylet, mint szövetkezet	1876	14,664	—	15,015	—	—
248	Szinyérváraljai segélyző egylet	1871	18,711	18,696	10,815	35,491	—
249	Szobotisti önszegélyző pénztáregylet	1874	4,417	—	4,186	—	—
250	Szolnoki kölcsönös segélyző szövetk.	1880	29,583	—	26,090	—	—
251	Szölgyéni segélyegylet	1877	5,659	318	6,721	—	—
252	Tabajdi kölcsönös segélyző egylet	1882	8,475	—	8,600	—	—
253	Tálya népbank, mint szövetkezet	1871	56,038	89,279	104,502	—	49,444
254	Tarnóczi segélyző egylet	1875	4,767	1,974	2,591	4,400	—
255	Tata és tóvárosi önszegélyző egylet	1870	233,746	—	219,584	—	—
256	Técsői önszegélyző egylet	1874	19,736	—	20,907	—	—
257	Temes-szt.-andrás takaré- és hitel- egylet, mint szövetkezet	1883	1,200	4,388	—	5,460	—
258	Temesvári első tak.- és előleg. szövetk.	1881	14,897	3,969	—	15,117	—

Folyó szám	A szövetkezet		Rész- és törzsbetét- tőke	Takarék- betétek állománya	Kölcsönök kötvé- nyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsönök állománya
	neve	müködése megkezdé- sének éve					
259	Temesvár gyárkúlvárosi kisiparosok takaré- és hitelegylete	1882	15,998	5,474	—	17,655	400
260	Terézvárosi első önszegélyző szövetk.	1881	13,938	—	—	17,654	—
261	Tétényi önszegélyző szövetkezet	1881	23,676	5,435	30,300	—	—
262	Tiszolczi kölcsönös segélyegylet	1872	89,960	92,847	125,758	—	54,245
263	Tisztviselő egyeslet I. m. általános	1870	218,824	107,553	372,566	—	—
264	Tisztviselő egyeslet (osztr. m. ált.) bányá- és erdész. tisztítak.- és előleg-társulata	1876	175,212	—	193,264	—	—
265	Tisztviselő egyeslet (osztr. m. ált.) besz- tercei takaré- és előleg-társulata ..	1867	8,833	—	16,718	—	—
266	Ugyanaz besztercebányai	1869	2,374	—	3,701	—	—
267	» brassói	1867	61,478	36,535	101,899	—	—
268	» budai	1875	80,898	15,187	109,161	—	—
269	» pesti	1872	521,836	—	484,568	—	36,247
270	» karánsebesi	1870	73,307	1,769	6,351	54,274	1,629
271	» kassai	1869	2,959	—	2,248	—	—
272	» kolozsvári	1869	2,234	—	5,926	—	—
273	» lugosi	1878	43,839	9,737	—	56,803	—
274	» nagy-szebeni	1866	169,724	28,994	221,850	—	—
275	» orsovai	1870	78,884	41,227	—	77,387	37,950
276	» pancsovai	1878	13,478	—	—	15,583	—
277	» pozsonyi	1865	14,005	89	14,170	—	—
278	» soproni	1870	10,346	1,620	5,838	—	3,328
279	» szegedi	1870	6,779	1,868	17,760	—	—
280	» székesfehérvári	1876	17,181	5,600	30,227	—	—
281	» szombathelyi	1872	10,511	—	10,750	—	—
282	» temesvári	1870	233,003	83,457	185,196	—	62,810
283	» ujvidéki	1875	2,114	—	—	2,422	—
284	Topolyai önszegélyző szövetkezet	1882	13,531	15,045	22,841	7,250	—
285	Tordai kisegítő társulat	1866	15,000	312,723	6,667	233,159	98,009
286	Tordai népbank, mint szövetkezet	1877	30,384	1,114	—	29,010	—
287	Torontál-szécsányi tak.- és segélyszöv.	1882	7,275	11,527	—	18,936	—
288	Trencsényi takaré- és segélyszövetk.	1877	50,971	6,715	—	46,011	—
289	Trsztenai kölcs. tak.- és kisegítő egyeslet	1875	56,567	—	—	65,326	—
290	Turai (Ó) önszegélyző pénztáregylet	1871	41,221	19,697	14,727	43,391	—
291	Turáni kölcsönös segélyző pénztár	1882	2,057	1,637	3,738	—	200
292	Turdossini kölcsönös tak.- és kiseg. egyl.	1873	64,013	—	—	65,010	1,510
293	Uj-palánkai I. előlegegyl., mint szöv.	1883	3,045	1,868	5,796	—	—
294	Ujpesti első segély- és takarékszövetk.	1878	7,783	570	—	8,701	—
295	Ujvidéki első magyar előlegegylet	1868	188,353	321,958	—	286,833	119,438

Folyó szám	A szövetkezet		Rész- és törzsbetét- tőke	Takarék- betétek állománya	Kölcsönök kötvé- nyekre	Váltótárca	Jelzálogi kölcsönök állománya
	neve	működése megkezdé- sének éve					
296	Varjasi önszegélyző egyesület	1881	5,968	6,185	—	13,031	—
297	Vasúti alkalm. tak.- és előleg. egylete .	1880	3,771	496	3,938	—	—
298	Vasúti hivatalnokok (magyar) takarékn., előleg- és biztosító egylete	1871	57	—	5,865	—	—
299	Véprovácsi első takarékn. szövetkezet...	1883	4,404	6,454	11,360	—	—
300	Vérmárm-földvári előlegegy. szövetk.	1882	2,236	9,164	34,969	—	—
301	Veszprémi betét- és kölcsönközv. egyil.	1874	161,703	—	—	55,479	42,695
302	Veszprémi II. segélyző egyesület	1874	701,057	—	—	47,103	150,907
303	Veszprémi III. segélyző egyesület	1883	55,250	—	—	55,167	20,645
304	Villányi kölcs. seg.-egyl., mint szövetk.	1882	12,861	7,720	18,862	—	—
305	Vindai takarékn. és kiségitő szövetk. ...	1872	2,819	248	3,437	—	—
306	Zalaegerszegi önszegélyző egyesület	1872	125,550	—	105,798	—	—
307	Zalatnai önszegélyző egyesület	1873	4,186	—	3,641	—	440
308	Zariecsi kölcsönös segélyegylet	1876	2,916	173	2,586	—	—
309	Zichyfalvi népbank, mint szövetkezet...	1883	3,085	5,320	—	7,385	—
310	Zníóváralkai kölcsönös segélyző pénztár	1871	30,000	85,188	—	120,167	—
311	Zólyom megyei felső-vidéki segélyegylet	1873	9,866	8,176	19,763	—	—
312	Zombori első önszegélyző szövetkezet ..	1881	92,592	650	—	97,434	—
313	Zsámbéki segélyző egyesület	1882	17,612	18,167	32,710	—	—
314	Zsolnai kölcsönös segélyző egyesület	1873	80,000	319,317	93,706	276,735	—
	Összesen		17.664,961	14.994,207	15.175,362	12.126,958	4.458,203

4. Földhitelintézetek.

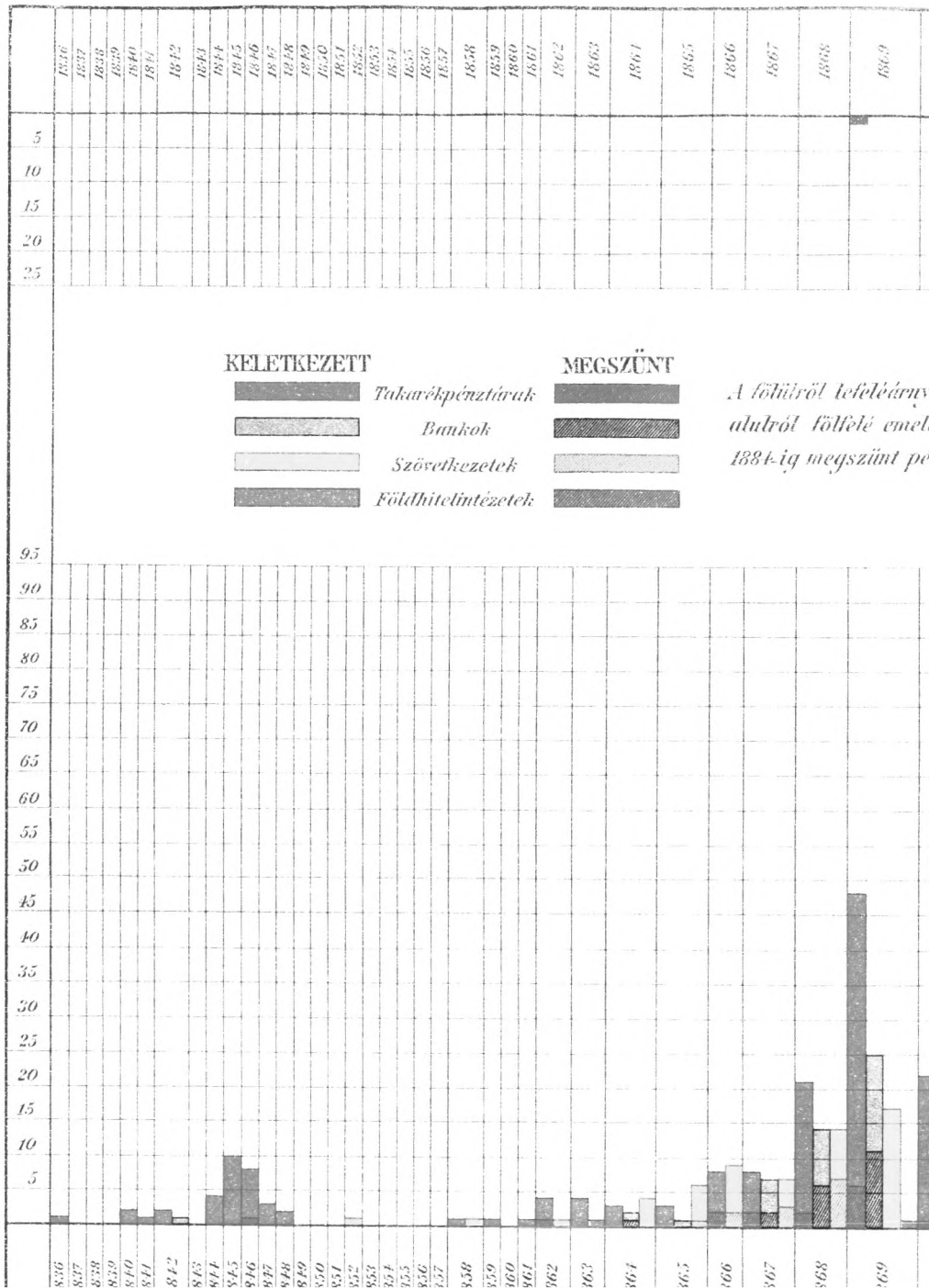
Folyó szám	A földhitelintézet		Befizetett részvénytőke	Tartalék- tőke	Záloglevelek	Jelzálogi kölcsonök
	neve	müködése megkezdé- sének éve				
1	Földhitelintézet, magyar	1863	—	7.304,703	80.941,460	79.429,248
2	Jelzáloghitelbank magyar	1869	11.970,326	37,331	17.790,300	17.464,548
3	Kisbirtokosok orsz. földhitelint.	1880	—	1.618,950	3.820,100	3.904,998
4	Nagy-szebeni földhitelintézet	1872	—	79,613	1.684,300	2.131,817
5	Soproni építő- és földhitelbank	1872	240,000	16,424	—	65,414
	Összesen		12.210,326	9.057,111	104.236,160	102.996,025

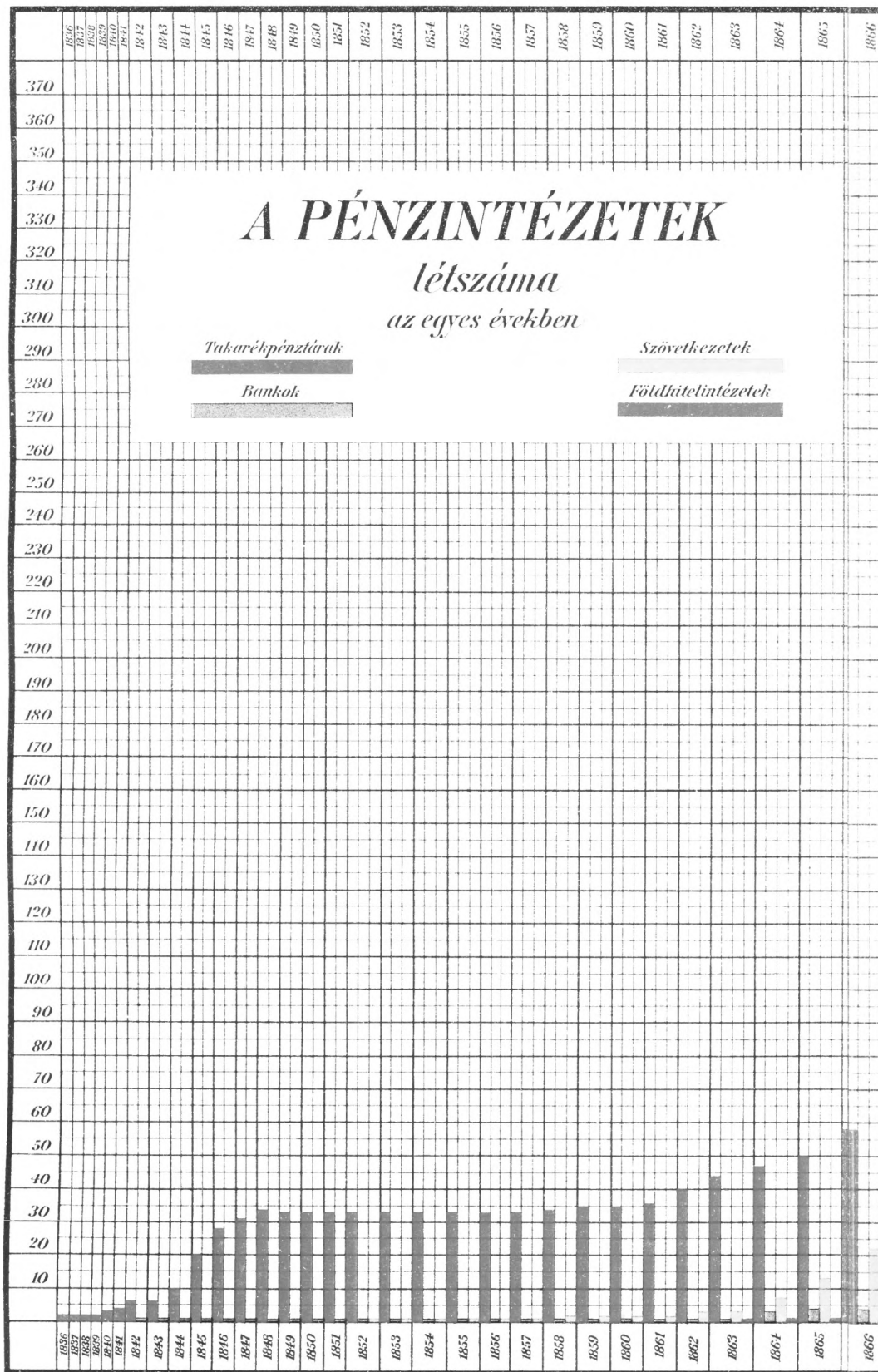

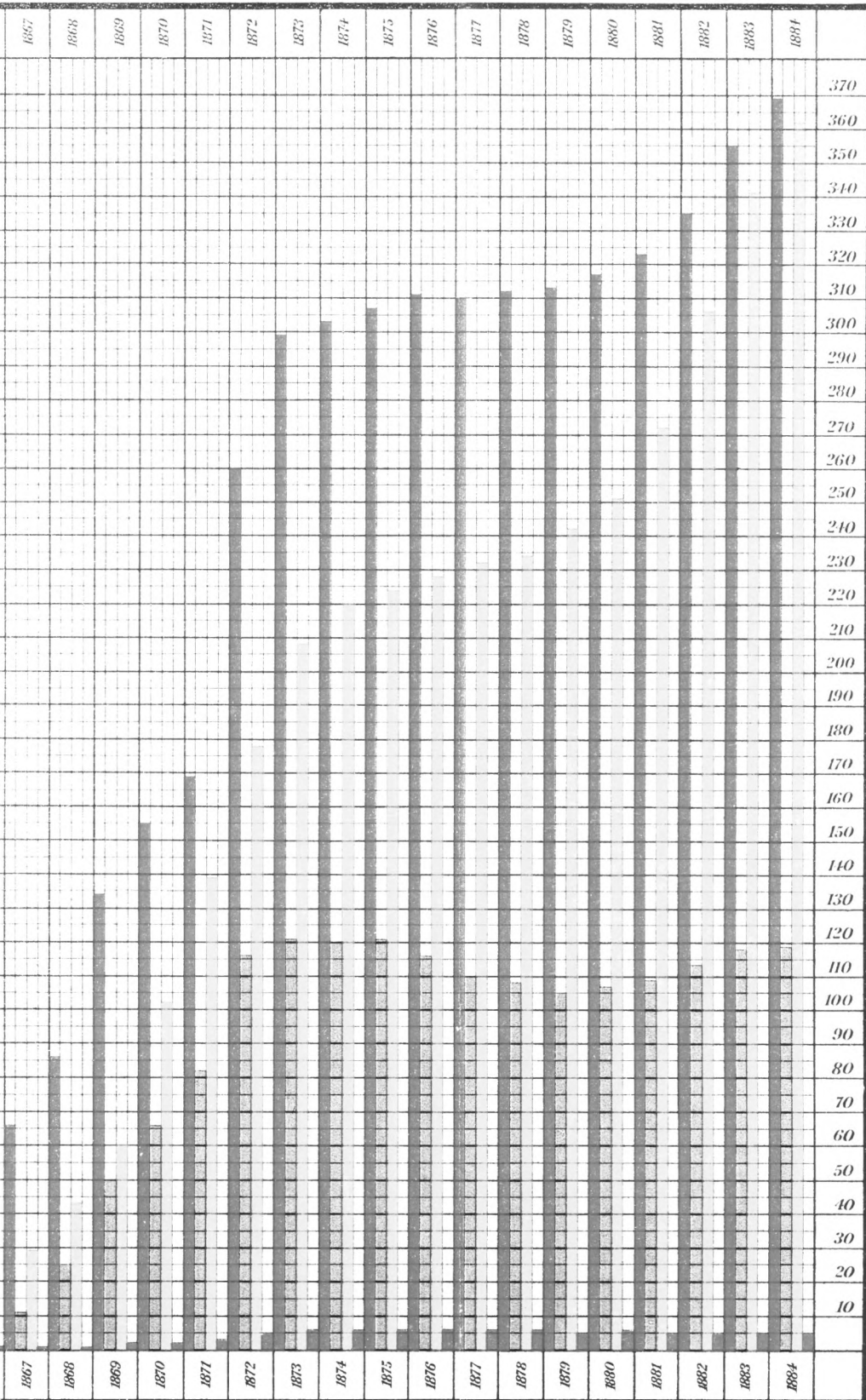
TARTALOM.

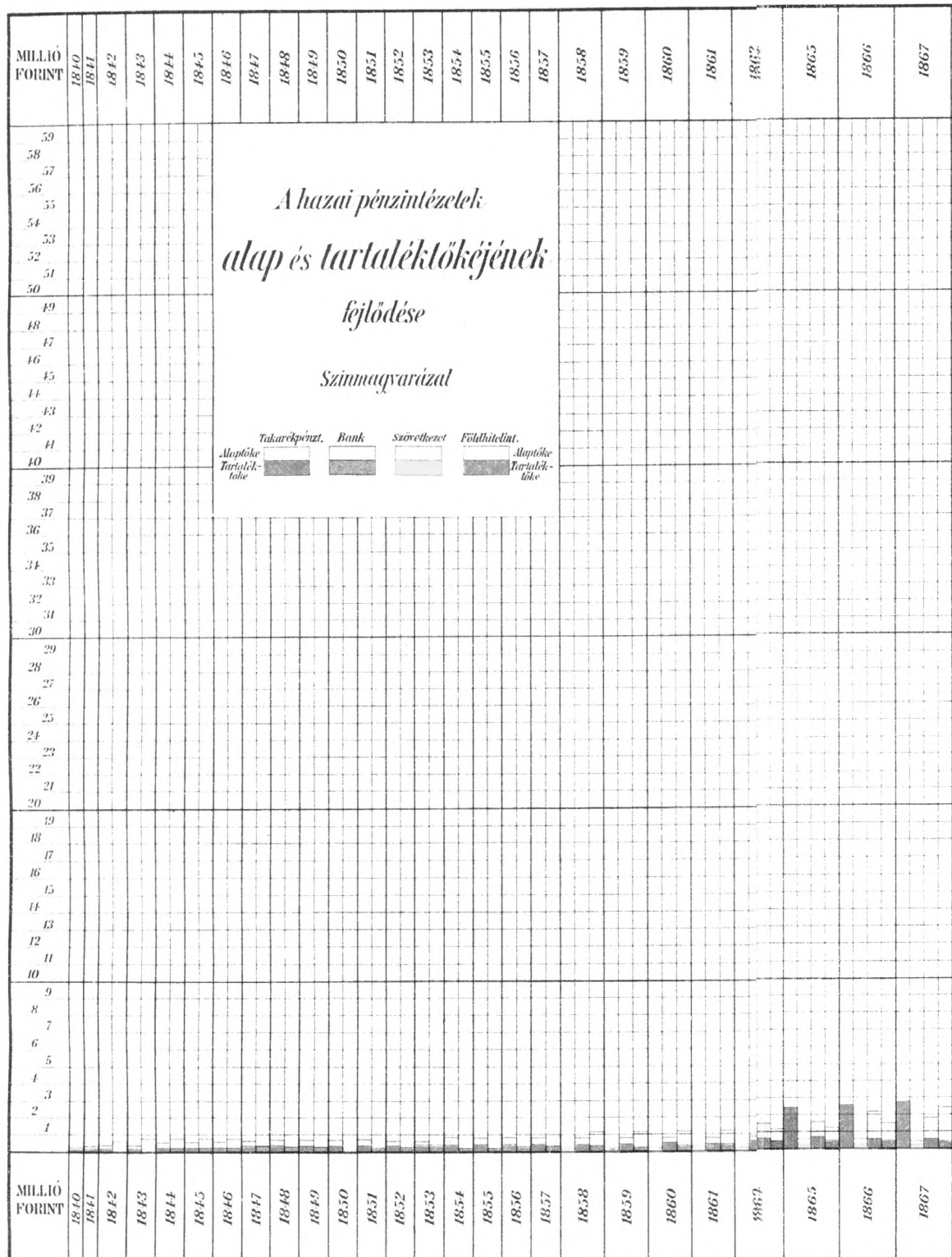
	Lap.
Bevezetés	V.
I. Közgazdasági állapotaink s a hitelviszonyok 1840 előtt	I
II. Az első takarékpénztárak	21
III. Az első magyar bank s a magyar bankjegykibocsátás	33
IV. Pénzintézeteink 1849 után	52
V. Földhitel és földhitelintézetek	61
VI. Biztosító intézetek	72
VII. Szövetkezetek	88
VIII. Takarékpénztárak és bankok a hatvanas és hetvenes években	97
IX. Osztrák-magyar bank. Hitelviszonyaink újabb fejlődése	108
X. A pénzintézetek alakulása és megszűnése s elterjedésük	122
XI. Alap- és tartaléktőke. A saját és idegen tőkék	134
XII. Takarékbetétek	145
XIII. Leszámitolás, jelzálogi kölcsönök s egyéb üzletágak	164
XIV. A bankok és takarékpénztárak tiszta jövedelme. Befejezés	186
Függelék. A hazai pénzintézetek 1883. évi mérlegének főbb tételei	195
Grafikai mellékletek (13 táblázat).	

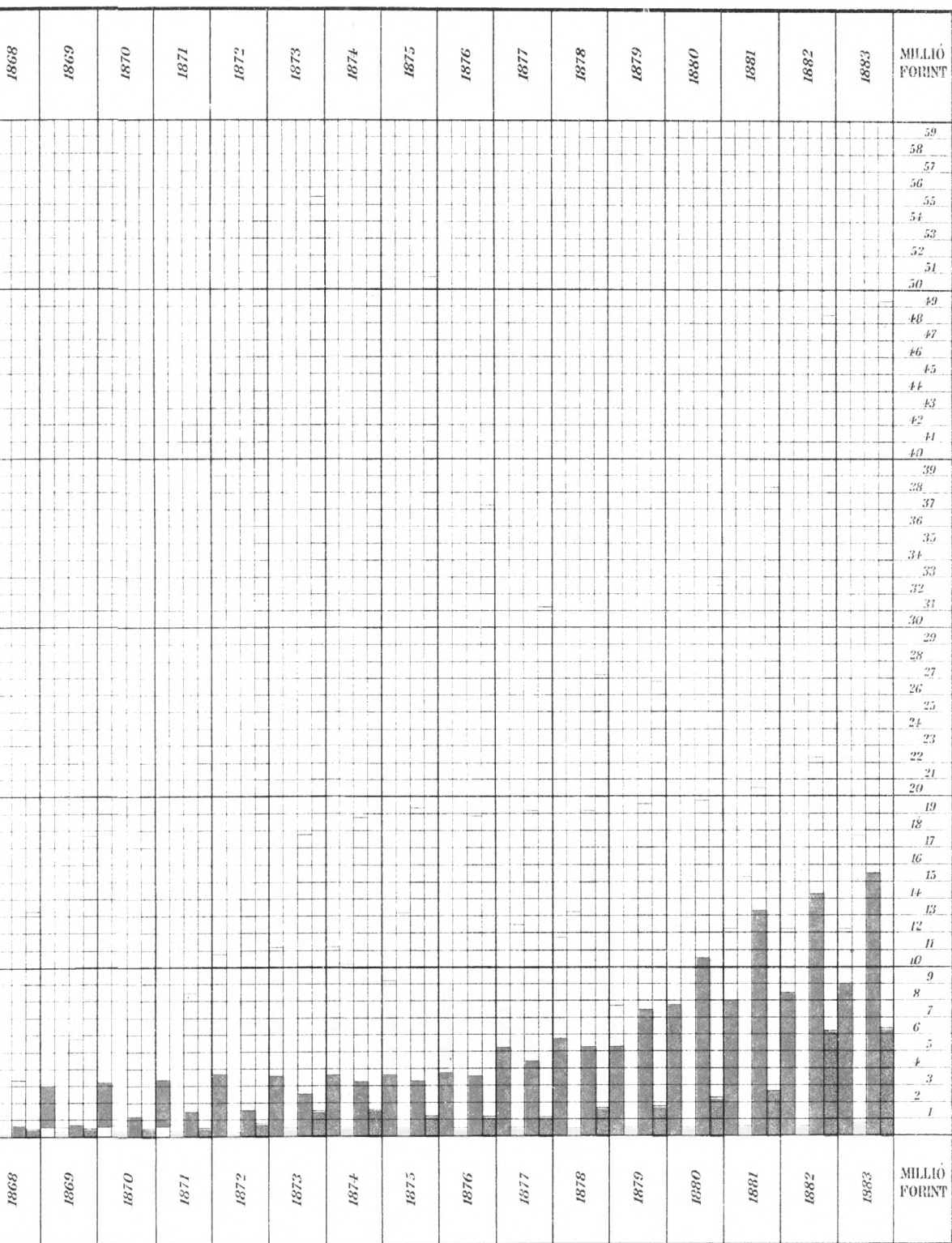

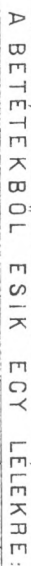

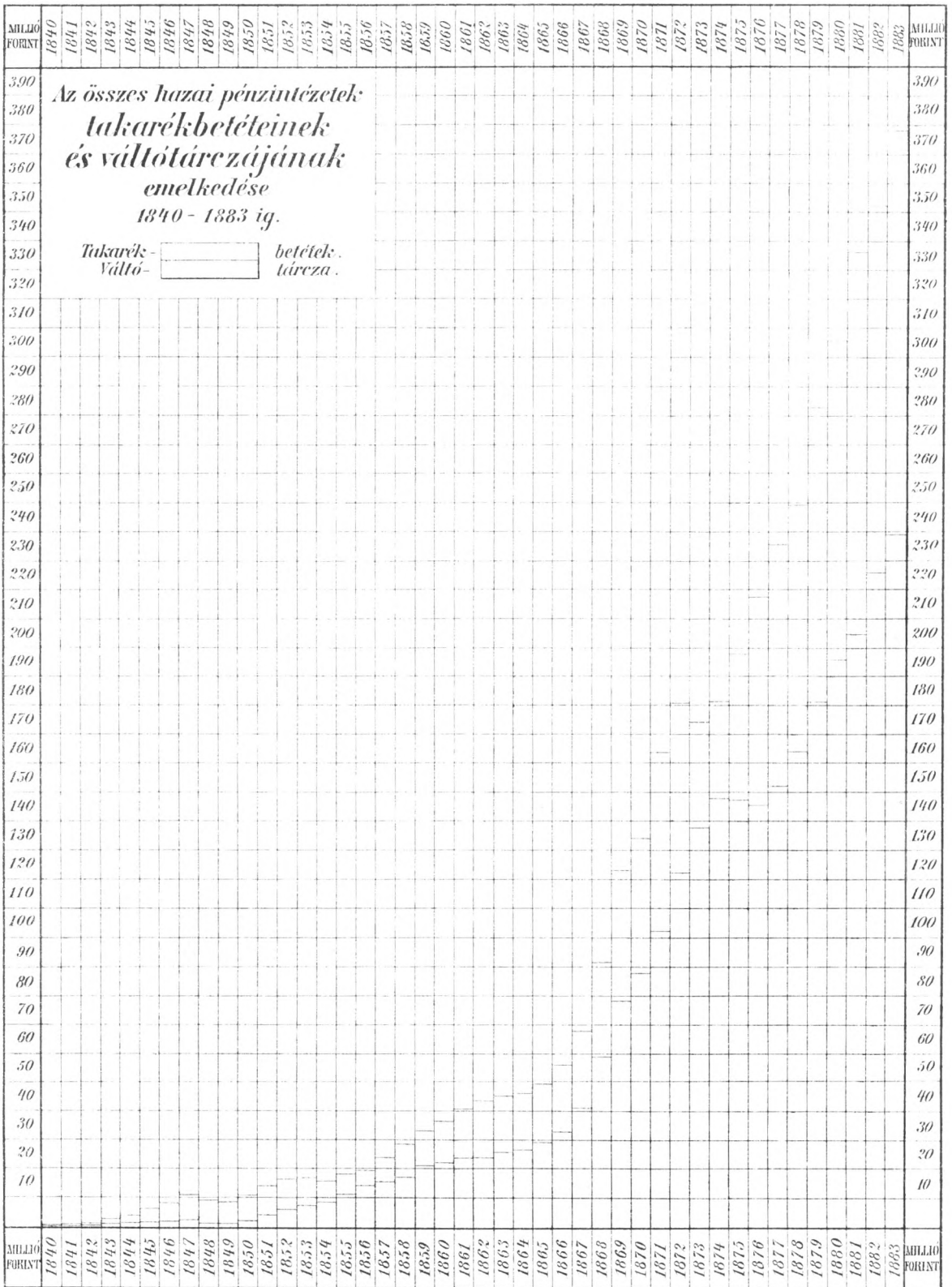

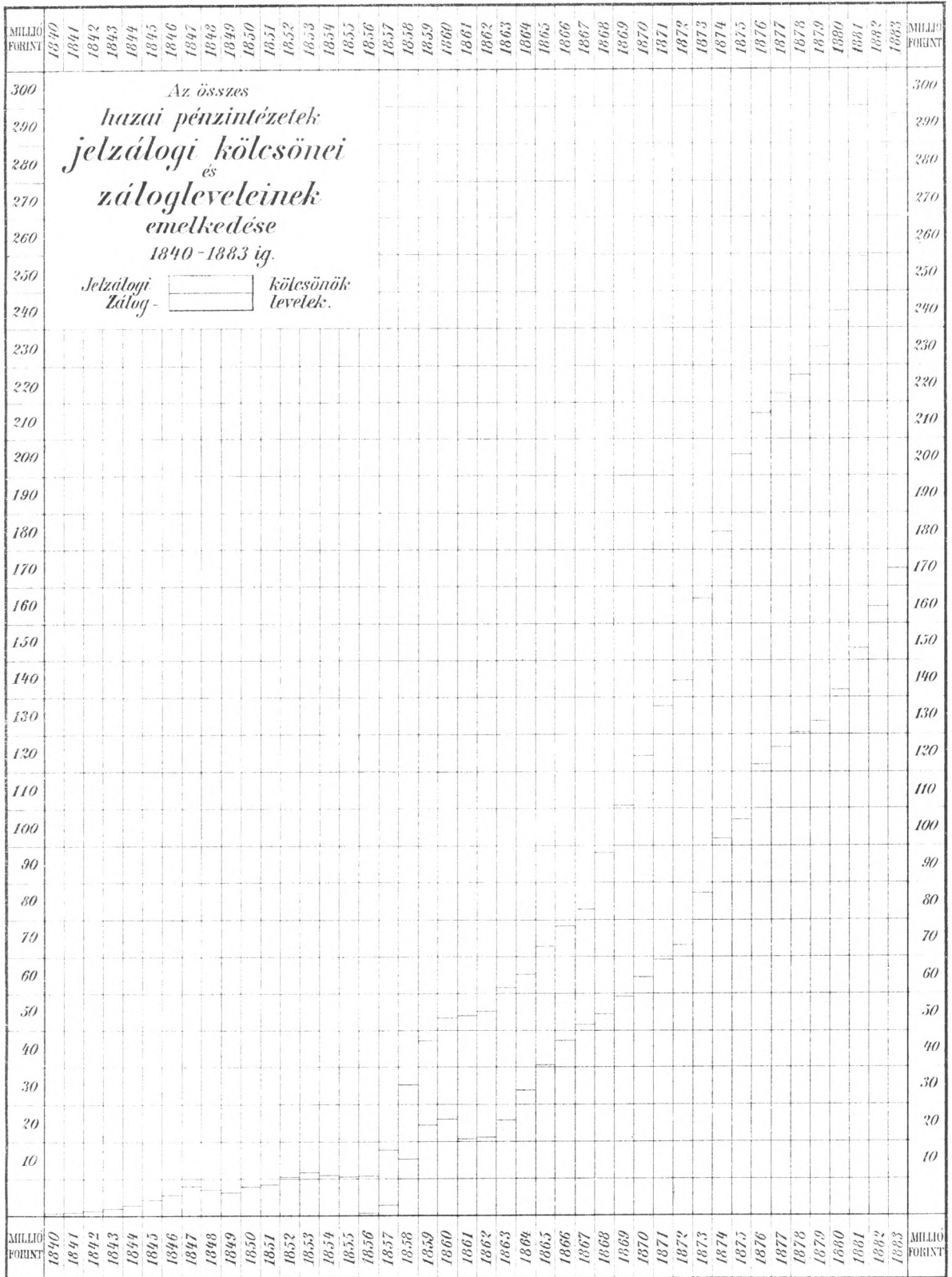
EUROPA

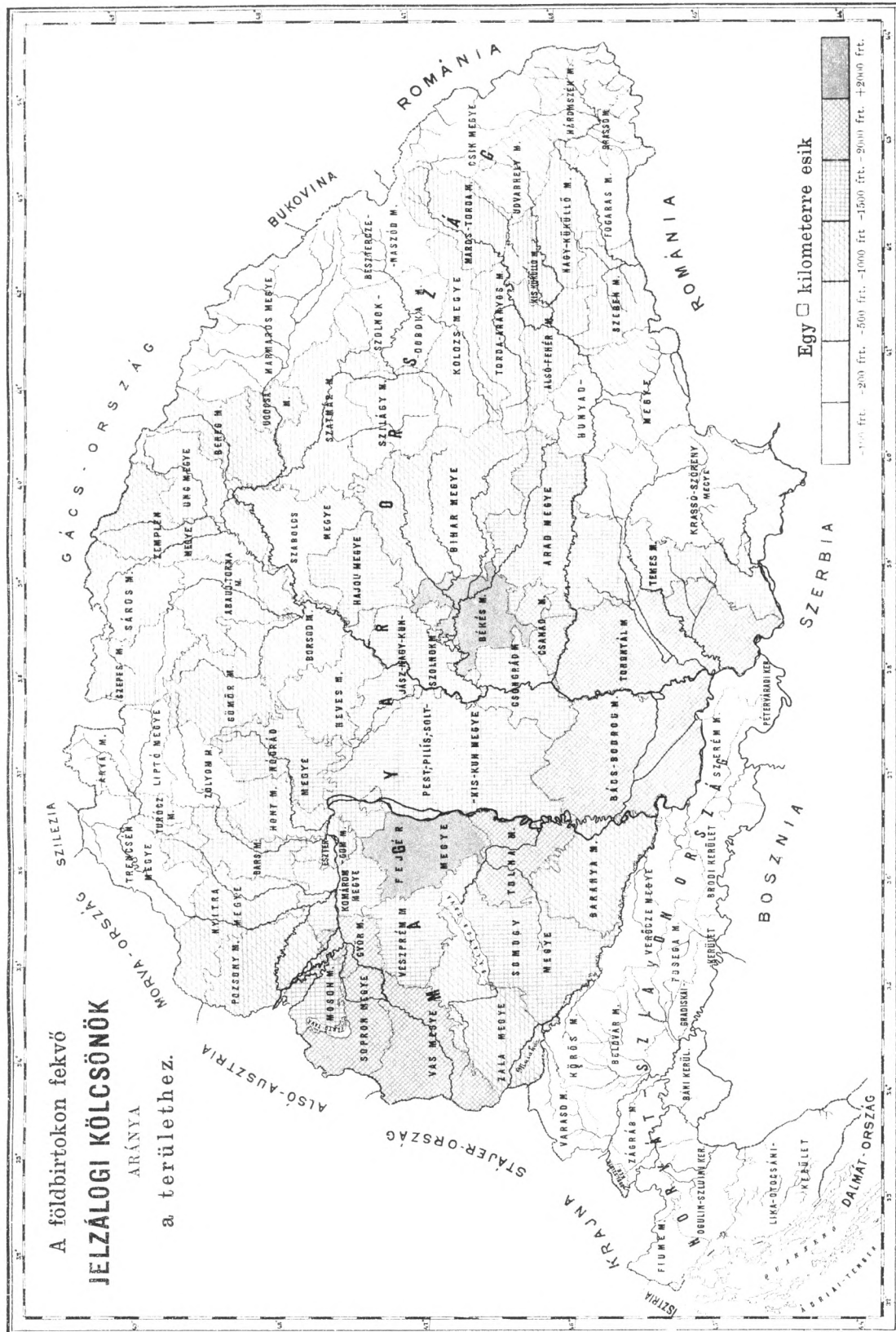
ÀLLAMAIBAN.

A monarchia országainak és
tartományainak külön felülvizsgálásával

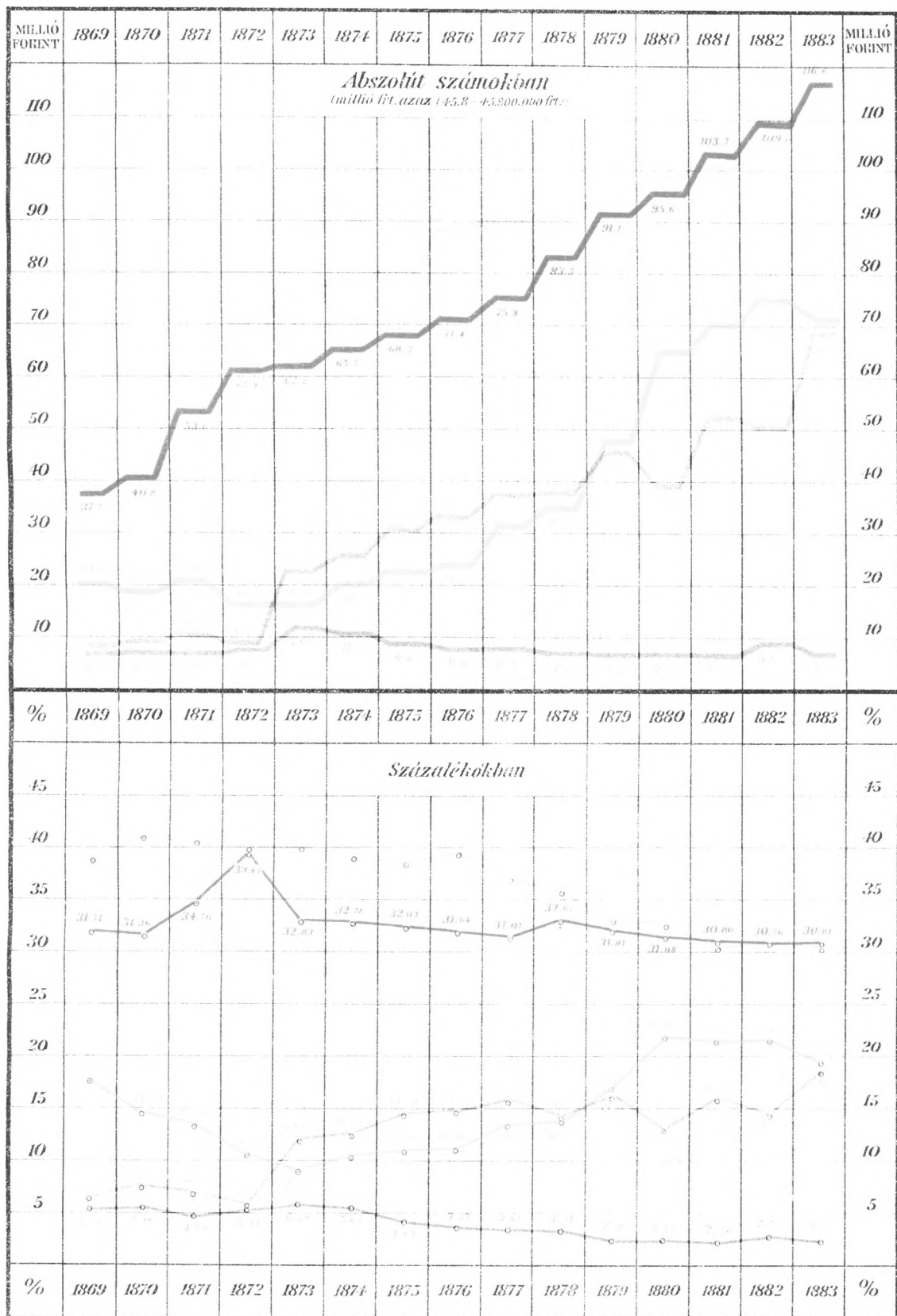

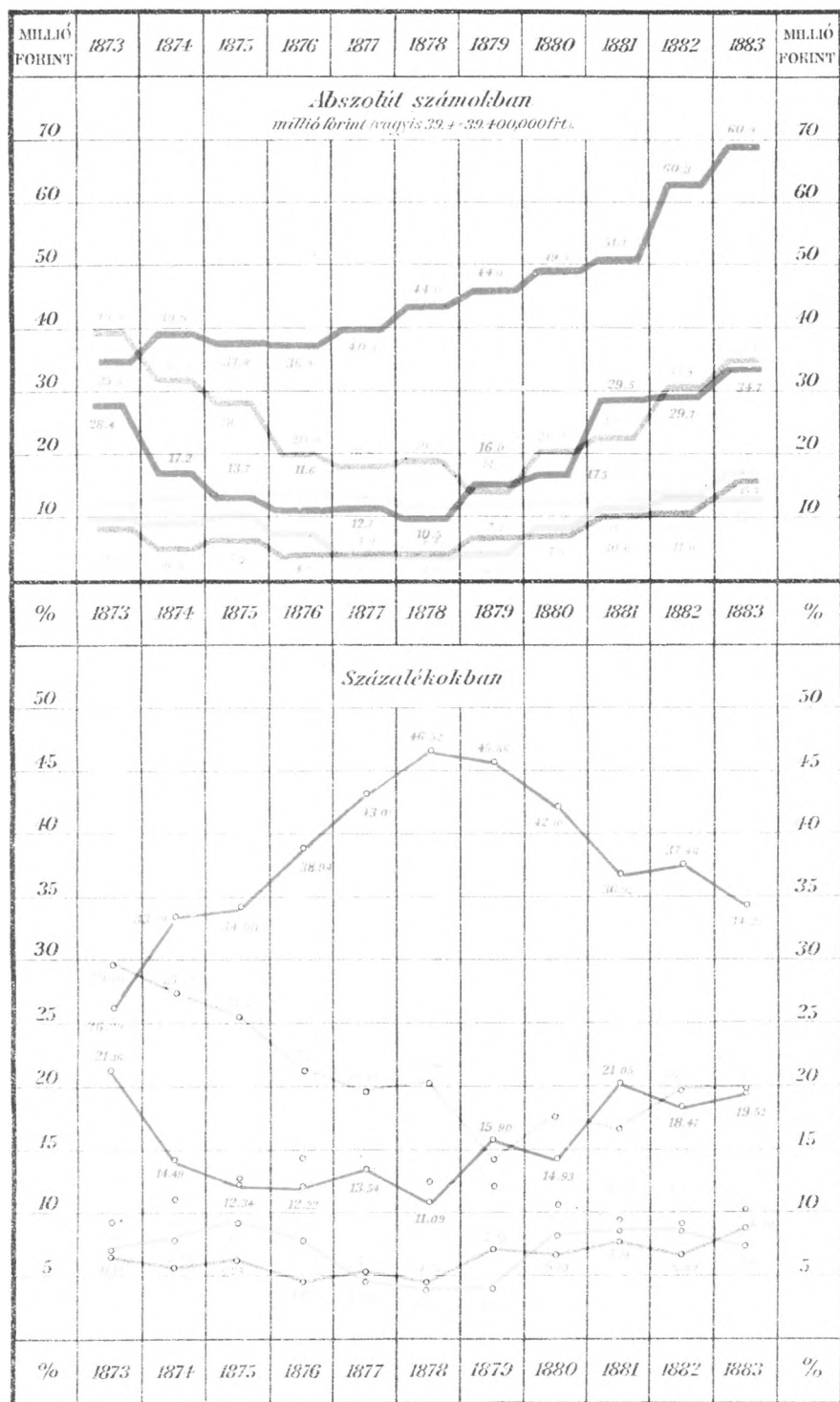

A Takarékpénztárak forgalmi (saját és kezelt) főkéinek elhelyezése.

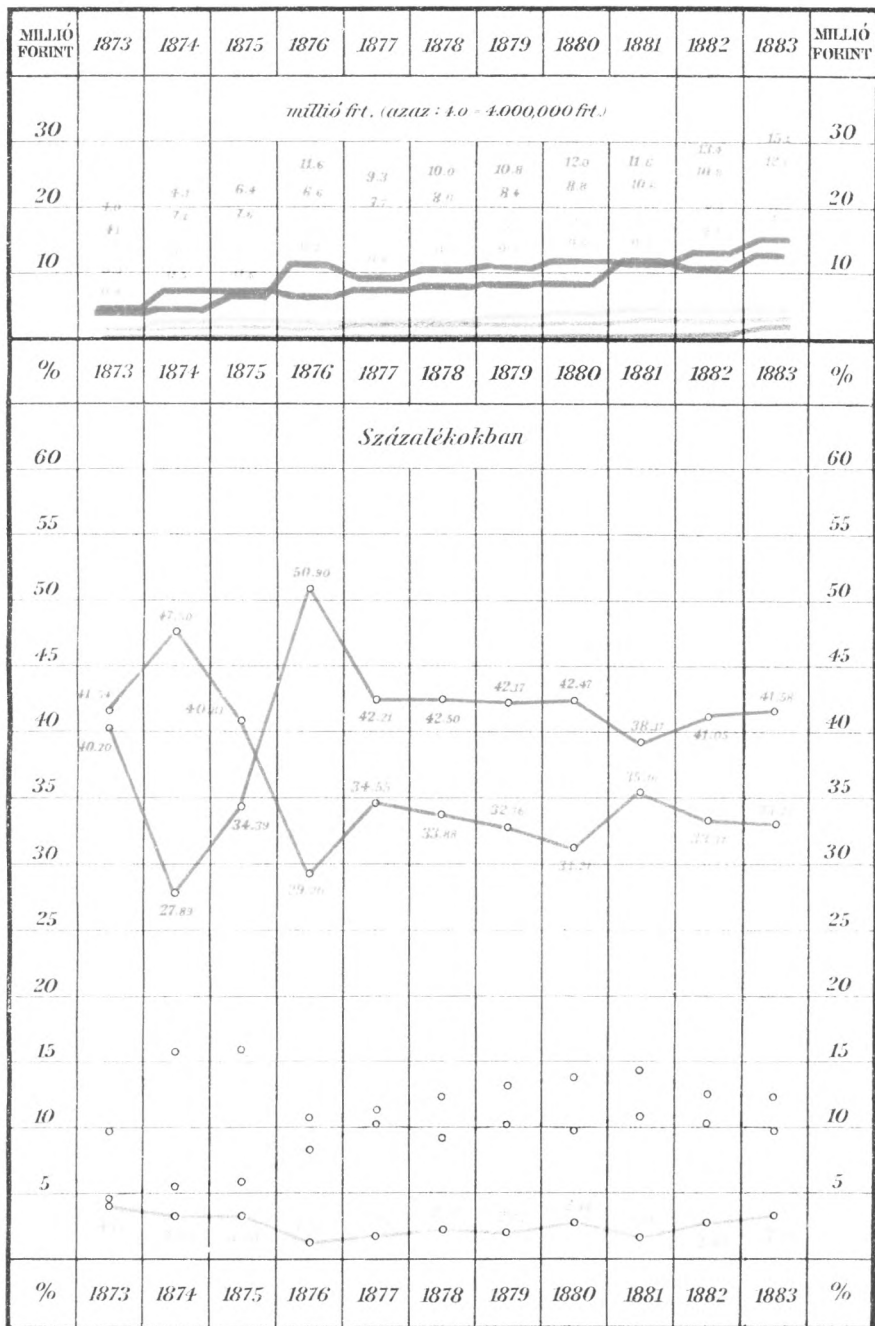
A BANKOK

forgalmi (saját és kezelt) tőkéinek elhelyezése.

A SZÖVETKEZETEK

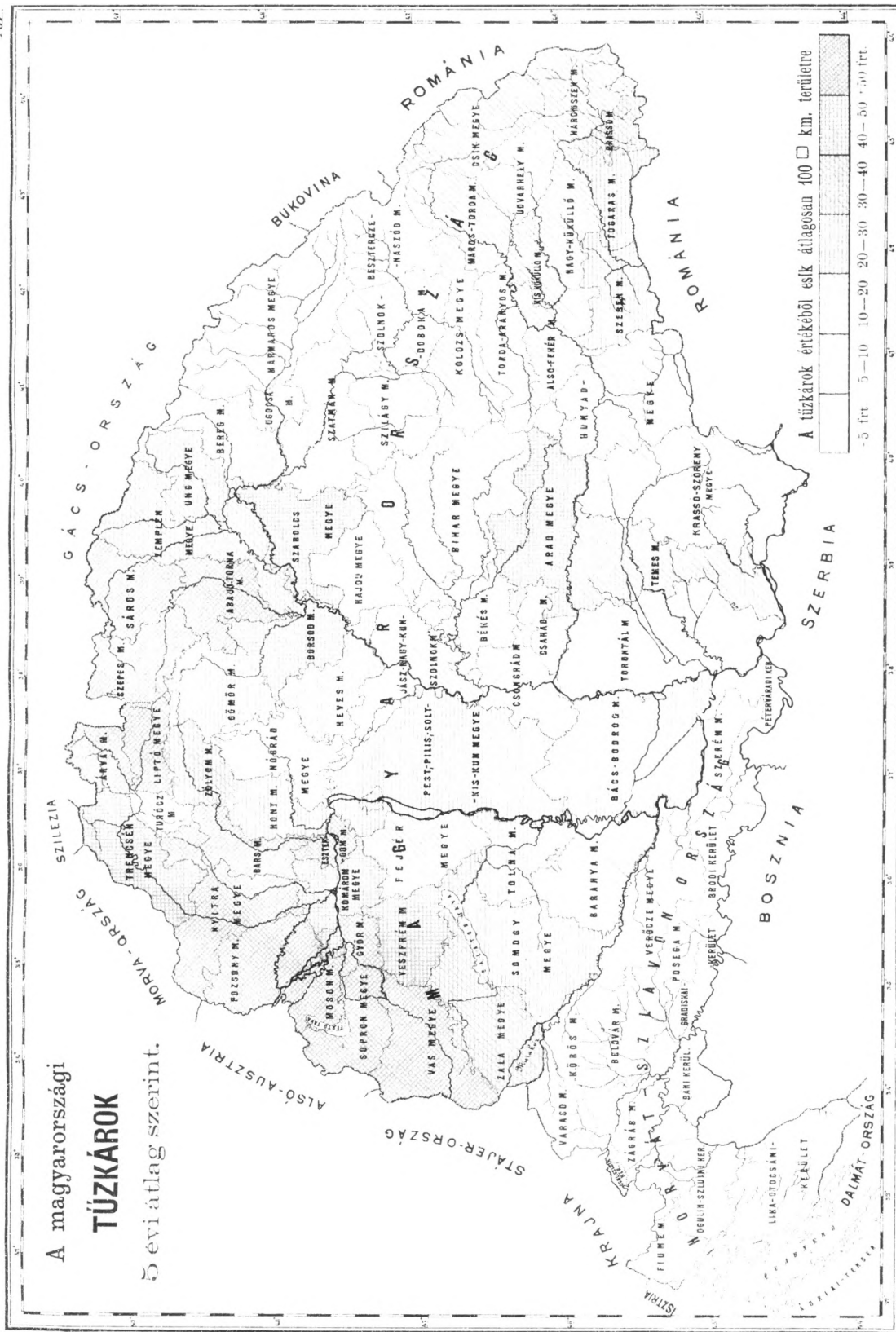
forgalmi (saját és kezelt) tőkéinek elhelyezése.

A magyarországi

TÜZKÁROK

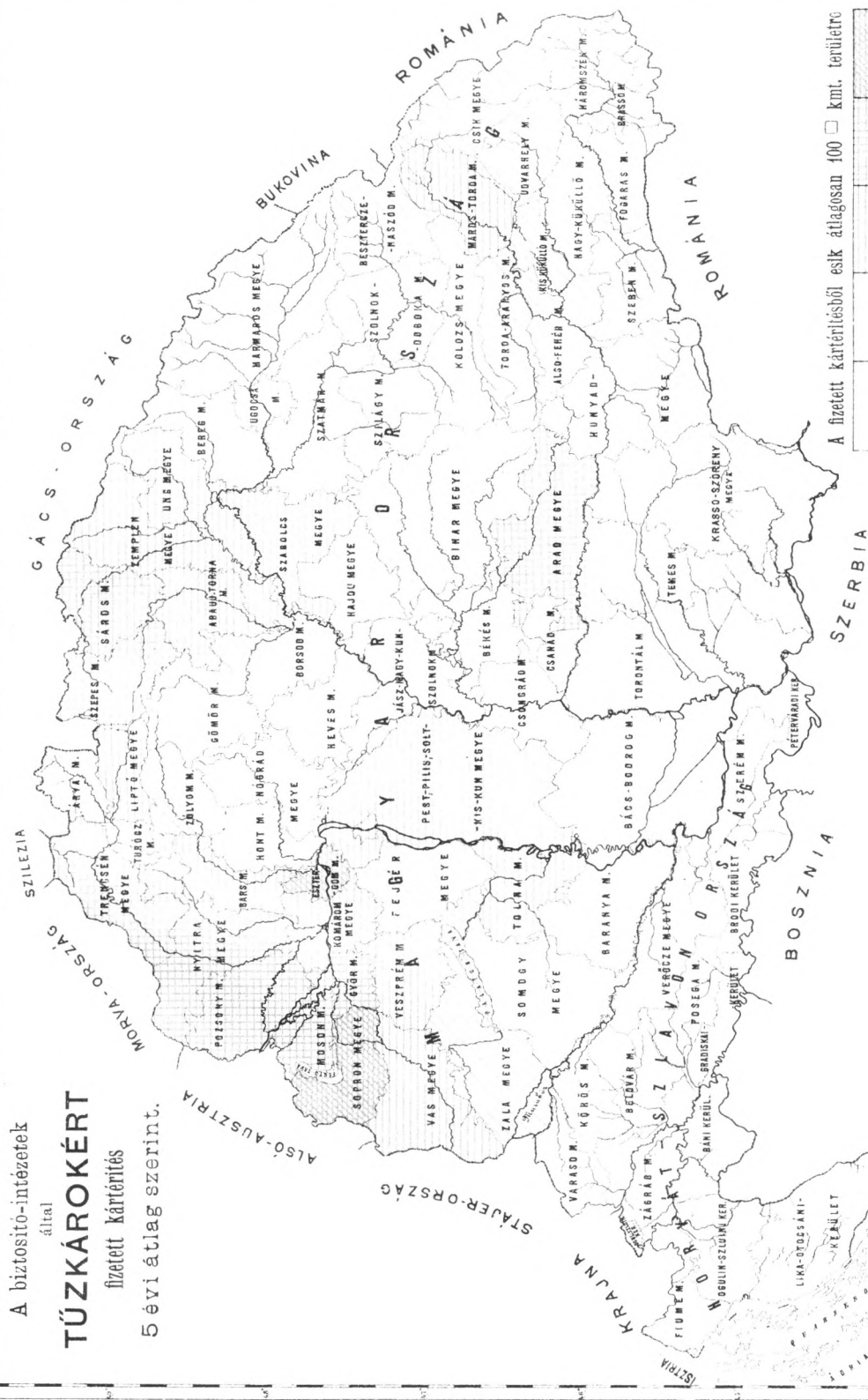
Évi átlag szerint.

TÜZKÁROKÉRT

fizetett kártérítés

5 évi átlag szerint.

A fizetett kárterítésből esik átlagosan 100 □ kmt területre

Posner K.L. Budapest.

